

The Forbes Gujarati Sabha Series No 14

PRABANDHCHINTĀMANI

BY

Shri MERUTUNGACHARYA

EDITED BY

DURGĀSHANKAR KEVALRAM SHĀSTRĪ

BOMBAY

V. S. 1988

A. D. 1932

Price Rs 1-8-0

[Copies 500]

To be had from

Messrs N. M. Tripathi & Co.

Booksellers and Publishers, Princess St., Bombay 2.

Printed by Natverlal Itcharam Desai B. A.

at The "*Gujarati*" Printing Press,

Basoon Buildings, Elphinstone Circle, Fort, Bombay No. 1.

Published by Harsiddhibhai Vajubhai Divatia,

M. A. & L. B. Advocate, Bombay High Court.

The Hon. Secretary, The Forbes Gujarati Sabha
Maharaj Mansions, Sandhurst Road, Bombay No. 4

(All Rights reserved by The Forbes Gujarati Sabha Bombay)

श्रीमेरुतुङ्गाचार्यकृतः
प्रबन्धचिन्तामणिः ।

शास्त्रि-केवलरामात्मजेन दुर्गाशंकरशास्त्रिणा संशोधितः

नवीनं संस्करणम्

SASAKI
LIBR

प्रतयः ५००

खंडन्याः १९८८]

[अक्षान्याः १८५४

मौल्यम् रु. १॥

प्रापणस्थानम्:—

मेसर्स एन. एम. त्रिपाठी एन्ड कंपनी

बुक्सेलर्स एन्ड पब्लिशर्स

प्रिन्सेस स्ट्रीट, मुंबई नं. २.

प्रस्तावना.

भीमवंपचिन्तामणिनाम्नो ग्रन्थस्यास्य जैनधार्मिकदृष्ट्या यद्विषयप्रयोजनादि तत्प्रथमसंपादकेन स्वकृतप्रस्तावनायां निस्तस्तो वर्णितम् । उतः कियान्तोऽमे उद्दिश्यते । तत्रोक्तप्रकारेण सत्यपि ग्रन्थस्यास्य परमपुढ्यार्थसाधकत्वे ग्रन्थकर्ता स्वयमेवोक्तं बुधलोकचिन्तारंजनमपि वर्तते एव प्रयोजनान्तरं, परित्याधुनिकानां मनसि ग्रन्थोऽयं गूर्जरदेशस्य मध्यकालीनेतिहासस्य साधनभूतत्वेनैव महत्त्वमादधाति ।

ग्रन्थस्यास्यैतिहासिकमूल्यं सविस्तरं निरूपयितुं गूर्जरानुवादस्योपोद्घाते प्रयत्नः कृतः, परमप्रेतावदस्य कथ्यते वदसावप्युपलब्धैतिहासिकसाधनरूपेषु प्रयत्नेष्वप्यं प्रवृत्त्यचिन्तामणिः सर्वतोऽधिकविश्वसनीयः । ग्रन्थेऽस्मिन्मग्नोचरीभूतो मूळराजादिनृपतीनां राज्यकालनिर्देशः प्रायः पुरातत्त्वविद्भिर्विश्वासाहो गण्यते । तन्मग्नौराचरितयुद्धादिकार्यनृत्तान्तोऽपीतिहासस्य नातिदूरे वर्तते । एषापि नाम-मितिहासः किन्तु प्रबन्ध एव । ग्रन्थकर्ता “संप्रदायपातं” धृतमेवात्र संकलितम् । विविधाः प्रवृत्त्या लोककथारूपाः । लोककथास्पर्शदेविहासिकोऽगो विविध्य गूर्जरानुवादस्य शिष्योपु परिशिष्टेषु च प्रदर्शितः । ऐतिहासिकवत्त्वस्यैव चा च तत्रैवोपोद्घाते वर्णिता ।

ऐतिहासिकान्तेपणकार्यं उपयुक्ततामुद्दिश्य समानार्थानां प्रवृत्तानां तथा च सुभाषितविरचे मूलग्रन्थानामथवा सुभाषितावस्थादिसुभाषितसंग्रदानामुत्प्रेक्षा-शिष्योपु प्रदत्ताः ।

ऐतिहासिकदृष्ट्यास्तु गूर्जरानुवादे द्रष्टव्याः ।

ग्रन्थोऽयं वि. सं. १३६१ वर्षे नर्ममानपुरे समाप्तिं गमित इति ग्रन्थस-राज्ञौ ग्रन्थकर्ता स्वयमेवोक्तम् ।

शुद्धिपत्रकस्यावश्यकतानिराकरणात् यथाशक्ति कृतेऽपि तस्मै न तत्र सकलताऽभूदिति शुद्धिपत्रकं प्रदत्तं तथापीन्द्रियदोषेभ्यश्च भ्रमप्रसादादिवशात्ता-ऽवशिष्टं सल्लिखितं यद्भवेत्तत्सुधीभिः संशोधनीयमिति शाय्यते—

हंहुकार्मसी मयानी

रोड, गुल्बर्ग.

वि. सं. १९८८

अञ्जम नृतीया.

शास्त्री केवलरामसूनुः दुर्गाशंकरशर्मा

पण्णतीयतीर्थकरत्तपनिदानमुन्यत्रदानजन्यपूर्वमुप्यग्रामारप्रकटितैश्वर्यभीमच्छालिवा-
 इनप्रबन्धसंदन्ध तितनिपचस्तथाग्रवीयह्वान्तत्तान्तवृत्तान्तकथनगर्भान्तिमातिमिस-
 भागज्ज्ञातसंप्रभायं प्रकटयन्तस्ततोनुसदधुर्द्वितीय महप्रबन्धम् । इत्यभायन्तत्रताशु-
 चितोचितद्वादशज्ज्ञातानां सेतरकछनुडनानामपि शीलव्रते सत्येव साकल्य प्रकृत्यन्तः
 भीमहाकालमहादेशदत्तमालवदेशकन्यकुम्भेश्वरसंश्लिप्तचरितकथनपूर्वकमृणाण्वतीमा-
 यामोहितमुज्जमहाराजचरितमुदाहरणीमृतमुपन्यसन्तो गूर्जरेश्वराग्रगण्यामण्यपुण्यभाजा
 वनराजादीनां चञ्चलौर्वचदुल्लचिचोर्जितार्जितुल्लल्लङ्कलितचरितोच्चारणेन चाद-
 तादानमसचयोर्युद्धाद्भुतप्रभाव प्रकाशयाचतुः । तस्यैव समाप्तिं प्रथमसर्गोऽप्यत्र ॥
 ततश्च प्राप्तपुत्रपुरंदरसंपदोऽपि पृथ्वीपतयो मृपावादेन नितरा परभूतिपद
 प्रयान्तीति प्रतिपादयन्तः काशीसाकर्णराजभोजराजभीमनां महादामिनां चरितेषु
 “ परामये प्रतिज्ञातो प्रणतिमकुर्वतो माण्ड्येशस्य ” माण्ड्योऽपि त्रिभूतेरपसदिति
 परिहारकप्रामसत्यस्य परा कोटिमुद्रोक्तवन्तोऽणुनामनूनां द्रवणां च कर्तव्यता
 कीर्तयन्तोऽत्र द्वितीयसर्गान्तं तेषु ॥

तदनु तेषामपि (प्रवृत्तानामपि) निश्चलनियतनीतिनिष्पन्नामन्त्रणत्वात्तद्व-
 द्विद्विभिधपण्यवधिराजगुणधिराजमानसिद्धराजप्रबन्ध चित्रचरित्र वृत्तयामासुः, सर्ग
 तृतीयोऽप्यतीतोऽत्र ॥

तदनु नीतिर्यपि परसत्तानिरपेक्षत्वशशीर्वशास्त्रिनामेव शीलसीति शीललौर्व-
 शास्त्रिप्रसन्नप्रसादसहस्रमिवशतशक्तिसकलशक्तिव्यवीर्यतत्त्ववृत्तमुद्रतवृत्तिहस्य-
 कुमारपाजमहीपालप्रबन्धं धिक्वाण्यक्षपूतमध्यगामिदुः, तत्र चतुःसर्गेषु सत्त्वपि समाप्त-
 भवतुः सर्गः ॥

तदपि (शीर्वमपि) स्वस्वेषुदेवतादृढपुर्णपासनवर्षेषु कान्तुव कमनीयप्रश-
 सनीयपरमार्थताईनीयनचरित्रप्रचितप्रकीर्णकप्रचण्डान्द्रव्यभावभेदभिन्नाः मरमात्म-
 पूजाप्रभावाभिर्भावन्तास्तदुपपन्नकायान्तरप्रबन्धसहितानुपनयममनाय पञ्चत्वं
 मासान्वि पञ्चमसर्गान्तात्याहुतिरिति विस्तरभवात्संक्षिप्ततरापि प्रस्तावना प्रायः प्रस्ता-
 मरुर्नपदवी दधीपवीमपि प्रापणीयेति प्रार्थना ॥

मुन्तापुरीयसर्वविद्योत्तेजकालये
 (मुनिवर्मिटी) १४-१०-१८८८ ए. ए. २
 सप्त १९४४ विजयादशम्याम्

साक्षी रामचन्द्र दीनानाथ.

वर्तमानसंस्करणविषयेऽऽदर्शादिनिरूपणम्

१ प्रथम संपादकेन A संज्ञया सूचितं पीटर्सनसाहेबसंश्रुतं नं. ६१७ सन १८८४-८६ पुस्तकं भाण्डारकर इन्स्टीट्यूटतः समानीय मया पुनरप्यव लोकितं a संज्ञया च निर्दिष्टम् । पाठान्तराणि च मूलपुस्तकादुद्धृतानि ।

२ प्रथमसंपादकेन B स्थाने स्थापितं न मया दृष्टं b संज्ञया बहुधा क्वचिच्च प्रमादयन्तः B संज्ञयापि निर्दिष्टम् ।

३-४ प्रथमसंपादकेन C, D (अथवा d) संज्ञाभ्यामुद्धृतानि पाठान्तराणि मयापि तथैव स्थापितानि पुस्तके च न दृष्टे ।

५ प्रान्ते A संज्ञया यस्य पाठान्तराणि निर्दिष्टानि तद् किमलोपाभयस्यमपि पुस्तकं न मयाऽवलोकितं तस्य पाठान्तराणि च मुद्रितपुस्तकमनु A संज्ञया प्रदत्तानि ।

६ फारबससाहेबसंश्रुतं तृतीयप्रकाशपर्यन्तं तदानीं मुम्बापुरीय रो. ए. सोसाइटीस्थमिदानीं च श्रीकार्बसमुजरातीसभायाः संप्रदायस्य प्रथमसंपादकेन B संज्ञया निर्दिष्टं मयापि तथैव संशयोऽलिखितमवलोकितमपि ।

७ मुम्बापुरीय रो. ए. सोसाइटीस्थं डा. भाउदाजी सैमहस्थमर्वाचीनमपिपुत्रं संपूर्णं च डा. भाउदाजी शर्मभिः स्वयं संशोधितं वि. सं. १९१५ वर्षे प्राचीन पुस्तकादयतारितं १२४ पृष्ठात्मकं (प्रत्येकपृष्ठं 11½×6 inches) पाठान्तराण्यतः H संज्ञयाऽप्युद्धृतानि ।

८ पुण्यपठनस्थभाण्डारकर इन्स्टीट्यूटपुस्तकालये नं. २४९/१८७३-७४ वर्षीयपुस्तकसंप्रस्थमाधुनिकं सं. १९३० वर्षे लिखितं २४० पृष्ठात्मकं नाति शुद्धं L संज्ञया स्थापितम् ।

९ पुनश्च प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थस्याख्यभाषानुवादकर्ता टोनीमहाशयेन इन्डीआम्पाफीसपुस्तकालयस्थमुत्तरहस्तप्रत २९६ संज्ञयाऽदुद्धृतानि a संज्ञया च सूचितानि पाठान्तराणि मया तस्मादेवानुवादात् K संज्ञया संश्रुतानि ।

१० सद्गतेन फार्बससाहेबेन प्र. वि. ग्रन्थस्याख्यभाषानुवादः १८४९ वर्षे मृत-स्तस्यैव दस्ताक्षरीलिखितस्तृतीयप्रकाशमारम्य समाप्तिपर्यन्तः श्रीकार्बसमुजराती

समासपञ्चालये वर्तते । अस्य मूलपुस्तकमपि संपूर्णं प्रायः शुद्धं पीटर्सन माठदाजी (& H) पुस्तकयोः समरूपं मयेदिति भाति । एतस्माच्च M संज्ञया पाठान्तराणि क्वचित्संगृहीतानि ।

११ पुरातनविदा श्रीजिनविजयजीमुनिना संपादयितुमारब्धे प्रकल्पचिन्तामणि-
ग्रन्थे I संज्ञकादादर्शादवतारितानि पाठान्तराणि दृष्ट्वा ततोऽप्यावश्यकः
संग्रहः F संज्ञयैव कृतः ।

श्रीरामचन्द्रदीनानाथशास्त्रिणा परेण यत्नेन संपादितं इ. स. १८८८
वर्षे मुद्रितं पुस्तकं P संज्ञया निर्दिष्टम् । मुख्याधारस्थाने च स्थापितम् ।

पूर्वोक्तानामादर्शानां परस्परं तुलनं कृत्वा तत्तदादर्शस्य पाठानां
न्यूनाधिक्यं च दृष्ट्वा यदि विविच्यते तदा ग्रन्थस्य (स्योपलभ्यमानादर्शानां
संप्रदायद्वैविध्यं दृश्यते । एकः संप्रदायः & संश्लिष्टे पीटर्सनसंग्रहीते नं. ६१७
पुस्तके (कदाचित् B संश्लिष्टेऽपि) समुपलभ्यते । द्वितीयश्च तदितरेषु सर्वेषु ।
उपलभ्यमानेषु सर्वपुस्तकेषु पञ्चात्प्रतिशोऽंशो वर्तते एव किन्तु G, A, B, C, D
F आदर्शेषु प्रक्षिप्तांशस्य बाहुल्यं वर्तते (दृश्यतां १, १३, १४, १९,
४४, ४६, ४८, ५०, इत्यादि ।)

ग्रन्थस्यास्य संपादनकार्ये मेरुतुल्लेन कथितप्रथमादर्शमुपलभ्यादर्श-
संशोधनद्वारा प्राप्यं कृतेऽपि प्रयत्नेऽप्यं ग्रन्थः प्रथमादर्शप्रतिबिम्ब इति वक्तुं न
शक्यते । तस्य निष्कर्षार्थद्वयं भवेत् । परीक्षकास्तत्र प्रमाणम् ।

अथ विषयसूची

विषयः	पत्रे.	विषयः	पत्रे.
प्रथमः प्रकाशः		धनपालसंग्रन्धः ५५	
विष्णुप्रबन्धः २		सीतापण्डिताप्रबन्धः ६६	
कालिदासोत्पत्तिः ५		मानसुद्धाचार्यप्रबन्धः ६८	
मुच्यर्षपुरूपसिद्धिः ७		अनित्यतास्मैकचतुष्टयम् ७९	
सत्यसिद्धिः ८		धीतपूरुषप्रबन्धः ७३	
सिद्धसेनदिवाकरसङ्गः ९		इन्दुरसप्रबन्धः ७४	
गर्गपरिहारपूर्वकस्वर्गतिः १३		अश्वत्थारप्रबन्धः ७५	
शालिधादुनप्रबन्धः १६		गोपगृहिणीप्रबन्धः ७६	
यनराजादिप्रबन्धाः १८		भोजस्यर्गमनम् ७८	
मूलराजप्रबन्धः २३		तृतीयः प्रकाशः	
लालाकोत्पत्तिविषयी २८		सिद्धराजप्रबन्धः ८५	
मुञ्जराजप्रबन्धः ३०		वर्णाभियेकः ८६	
द्वितीयः प्रकाशः		राज्यप्राप्तिः ८८	
भोजभीमप्रबन्धाः ३८		वैद्यलीलाप्रबन्धः ८९	
भोजगर्गपरिहारः ४१		मन्त्रिसाम्बुद्धधर्मताप्रबन्धः ९१	
भीमेन संवादः ४३		द्योमेभरवीर्यवाना. ९२	
राजमोक्षरसङ्गः ४५		दिग्गजपद्ममनामनादि-	
राधादेवताधनम् ४९		वर्णनम् ९४	
घारानगरीस्थापनम् ४९		रैवतकोद्याप्रबन्धः १०४	
गुल्लचन्द्रदिगम्बरेणाशुदित-		देवगृहचरिते दिगाग्र-	
पुरमञ्जनम् ५०		विवादः १०६	
भोजसमाप्ता भीमस्य गुल-		आमृतप्रबन्धः ११२	
तथानयनम् ५१		सर्पदर्शनमान्वाग्रप्रबन्धः ११३	
भोजस्य माधवगिहयेन		चक्रविभक्तिविनिजः प्र. ११४	
खनागमः ५२		वीरगल्लप्रबन्धः ११४	

विषयः	पत्रे.	विषयः	पत्रे.
वाराहीयायूचप्रबन्धः...	११५	आलिङ्गनप्रधानप्रबन्धः...	१५०
उन्नावास्तव्यगामीणप्रबन्धः...	११६	वामराशिविप्रबन्धः...	१५०
माङ्गूलाप्रबन्धः...	११६	सौराष्ट्रचारणयोः प्रबन्धः...	१५०
श्लेच्छागमननिषेधप्रबन्धः...	११७	तीर्थयात्राप्रबन्धः...	१५२
कोहनापुरराजप्रबन्धः...	११८	राजघरदृवाहटप्रबन्धः...	१५३
जयचन्द्रराजेन गूर्धरप्रधान- रयोक्तिप्रबन्धः...	१२०	लवणप्रसादप्रबन्धः...	१५४
पापघटप्रबन्धः...	१२१	कुमारपालरोगनिराकरणम्...	१५५
बुद्धिवैभवप्रबन्धः...	१२१	हेमचन्द्रकुमारपालयोः स्वर्गमनम्...	१५६
बण्टकर्मप्रधानप्रबन्धः...	१२१	अजयदेवराज्यागिषेकः...	१५७
चतुर्थः प्रकाशः		कपर्दिप्रबन्धः...	१५७
जुगारपालप्रबन्धः...	१२४	रामचन्द्रप्रबन्धः...	१५८
कुमारपालराज्यप्राप्तिः...	१२६	वीरधवलराज्यप्राप्तिः...	१६०
बाहडकुमारप्रबन्धः...	१२८	मस्तुपालदेवः पालयोस्त-	
आश्चर्यकारकसोलोकप्रबन्धः...	१२९	सिपानादिप्रबन्धाः...	१६१
धाम्बदप्रबन्धः...	१३०	पञ्चमः प्रकाशः	
हेमचन्द्रकुमारपालयोर्वीर्यी,	१३१	प्रकीर्णकप्रबन्धाः...	१७३
सोमेश्वरयात्रा...	१३६	विक्रानार्कस्य पात्रपरीक्षा- प्रबन्धः...	१७३
यामभटकृतशत्रुजयोद्धारः...	१४०	नन्दप्रबन्धः...	१७४
आस्रभटप्रबन्धः...	१४२	शिलादित्योत्पत्तिः...	१७५
कुमारपालप्रध्ययनप्रबन्धः...	१४४	मलवादिप्रबन्धः...	१७५
हरद्विप्रबन्धः...	१४६	रत्नोत्पत्तिः...	१७६
उद्ययचन्द्रप्रबन्धः...	१४७	बलभीमद्वयः...	१७७
अभक्ष्याभक्षणनिषेधप्रबन्धः...	१४७	भीपुञ्जराजपुत्रीभीमातु- प्रबन्धः...	१७८
यूवाविहारप्रबन्धः...	१४८	गोवर्द्धनरूपप्रबन्धः...	१८१
प्रभुदीक्षावतहिकोलाप्रबन्धः...	१४९		
मृहस्तितिगण्डप्रबन्धः...	१४९		

विषयः	पृष्ठे.	विषयः	पृष्ठे.
पुण्यसारप्रबन्धः	१८२	नागार्जुनोत्पत्तिस्तम्भप्रबन्धः	
कर्मसारप्रबन्धः	१८३	तीर्थप्रबन्धो	१९६
लक्ष्मणसेनोमापतिधरयोः		भर्तृहयुत्पत्तिप्रबन्धः	१९८
प्रबन्धः	१८४	चारमठवैद्यप्रबन्धः	१९९
जयचन्द्रप्रबन्धः	१८६	रैवतसेनाधिपत्युत्पत्तिप्रबन्धः	२०१
जगद्देवपरमर्दितुङ्गसुभट-		वासनाप्रबन्धः	२०२
पृथ्वीराजप्रबन्धाः	१८८	कृपाणिकाप्रबन्धः	२०३
कौटिल्योत्पत्तिप्रबन्धः	१९३	धनदप्रबन्धः	२०४
बराहमिहिरप्रबन्धः	१९४		

इति विषयसूची ।

शुद्धिपत्रकम्

—१७००—

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
२८	९	तिषट्	निषट्
२९	३	स्नाता	स्नाताः
३२	७	परितुष्टो	परितुष्टः
३४ टि.	६	इत्ता	दत्ता
३५	७	बत्तीसडी हियांह	बत्तीस डीहियांह
३६	१७	पिक्कि	पिण्डि
४६ टि.	९	प्रसादे	प्रासादे
„ टि.	१०	मीष्म	मीष्म
५०	५	मगगहं	मगगुहं
६३ टि.	३	१४९५	१८९५
८१	५	(७०)	(६८)
८४	२	जनान्	जवाद्
८८	१८	दवतायतन	दैवतायतनं
९९	१३	धूर्सेण	धूर्सेण
१०३	७	लिङ्गानुशासनसिद्धं	लिङ्गानुशासनासिद्धं
१०५	१५	कीर्तन	कीर्तनं
१०७	१३	स्व	स्वं

भावदाजीना
स्थाने

भावदाजिशर्मभिः,
इति वाच्यम्

शुद्धिपत्रकम्

पृष्ठ	पंक्ति	अशुद्ध	शुद्ध
१००	१	परिदृश्यन्	परिहरन्
१३१	७	लीलयव	लीलयेव
१५१	८	रिदि	रिद्धि
१६६	२	शालभञ्जिका	शालभञ्जिका
१६९	१६	पूण	पूर्ण
१७३	१२	प्रपच्छ	पप्रच्छ
१९३	२	नियध्य	निबध्य

શ્રી કાર્નેસ ગુજરાતી સભા—મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ઇનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના સંગ્રહ માટે

અરબી કિત્મતની ગણવણ

સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજના

શ્રી કાર્નેસ ગુજરાતી સભાએ, મુંબઈ ઇલાકાનાં સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનીસીપાલિટીઓ અને શિક્ષક બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાઓમાં અભ્યાસ તથા વર્તમાનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને આપાત્તા ઇનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઇબ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સફળાઈથી, ઓછા ખર્ચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલિકીનાં પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિંમતે, ઉપરી સંસ્થાઓને વેચાતાં ભેઈ લઈવાની અનુકૂળતા કરી આપવાની યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ આ સંસ્થાઓને ૧૨૫ ટકના કમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ ત્રેસાય તે માટે પોતાની માલિકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રકટ કરશે છે.

ઉપર જણાવેલી સંસ્થાઓના હસ્તકની શાળા, પાઠશાળાઓમાં ઇનામો આપવા માટે તેમ જ તેમનાં પુસ્તકાલયોમાં તથા અન્ય સાર્વજનિક પુસ્તકાલયોમાં સંગ્રહવા માટે, જેમને આ પુસ્તકો અર્ધી કિંમતે વેચાતાં ભેઈ હોય, તેમણે નીચેને શરનામે પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. હરસિદ્ધલાઈ વલુભાઈ દિવેદિયા,

એચ., એ, એલ.એલ. જી., એડવોકેટ, હાઈકોર્ટ, મુંબઈ.
માનાર્ય મંત્રી, શ્રી કાર્નેસ ગુજરાતી સભા,

મહારાજ, મેન્શન્સ, સેન્ટ્રલરેઈ રોડ, મુંબઈ નં. ૪

श्रीः प्रबन्धचिन्तामणिः

॥ ॐ नमः श्रियै ॥ *श्रीस्वामिने नमः ॥
 श्रीनाभिभूर्जिनः पातु परमेष्ठी भवान्तकृत् ।
 श्रीभारत्यौघतुर्द्धारमुचितं यच्चतुर्मुखी ॥ १ ॥
 नृणामुपलुप्तमानां यस्य द्रावकरः करः ।
 घ्यायामि तं कलावन्तं गुहं चन्द्रममं प्रमुम् ॥ २ ॥
 मुक्तानिधूय विविधानुसुतचोभाय श्रीमताम् ।
 श्रीमेस्तुङ्गस्तद्वर्धेवन्धाद्ग्रन्थं तनोत्यमुम् ॥ ३ ॥
 रस्ताकरात्सद्गुत्संप्रदायात्प्रबन्धचिन्तामणिमुद्दिधीषोः ।
 श्रीधर्मदैवः शतधादितेतिधृष्टैश्च साहाय्यमिह व्यधच ॥ ४ ॥
 श्रीगुणचन्द्रगणेशः प्रबन्धचिन्तामणिं नवं ग्रन्थम् ।
 भारतमिषामिरामं प्रथमादर्शं प्रदर्शितवान् ॥ ५ ॥
 भूशं धृतत्वाक्ष कथाः पुराणाः प्रीणन्ति चैतांसि तथा बुधानाम् ।
 धृष्टस्तदासन्नसतां प्रबन्धचिन्तामणिग्रन्थमहं तनोमि ॥ ६ ॥
 बुधैः प्रबन्धाः सुविधेयोच्यमाना भवन्त्यवश्यं यदि भित्तमावाः ।
 ग्रन्थे तथाप्यत्र सुसंप्रदायार्द्धग्रे न चर्वा चतुर्विधेषा ॥ ७ ॥

* श्रीधर्मदाय नमः B. १ श्रीकृष्णदेवः २ श्रीभारत्योरिति मुद्रितपुस्तके व्याख्या च दिप्ययाम् ॥ “ मण्डितनमस्तुर्गुणमयरीभ्यमयतुर्गुणये समवप्रमे चतुर्दिक्षु शररय विद्यमानत्वाच्चिदूयचतुर्द्धारमुचितं चतुर्दिक्षुदतिशयप्रभावात्सत्तांभिमुदयत्वेनदेवानां ददानस्य तीर्थवरस्य भारत्याघतुर्द्धारमुचितं वत्सव्यन्यिनी श्रीमांस्ती च चतुर्मुखी जेनस्तत्वे प्रतिष्ठा ” ३ ग्रन्थान् A B ४ ग्रन्थ B ५ प्रथमोपरोधश्लोक P श्रीधर्मदैवः शतधादितेतिश्लोक A ६ प्रदर्शितवान् A विनिर्मितवान् ॥ अनिमित्तवान् I, ७ स्वधियो B ८ सुसंप्रदायग्रन्थे A सुसंप्रदायश्ले B

१ ॥ अथ विक्रमार्कप्रबन्धः ॥

- १ अन्त्योऽप्याद्यः समजनि गुणैरेक एवावनीशः
शौर्यौदार्यप्रभृतिभिरिहोर्वीतले विक्रमार्कः ।
श्रोतुः श्रोत्राभृतसवनवचस्य राश्वः प्रबन्धं
संक्षिप्योच्चैर्विपुलमपि तं वच्मि किञ्चित्तादादी ॥
तथाहि—

अवन्तिदेशे' सुप्रतिष्ठाननामनि नगरेऽसमसाहसैकनिधिर्दिव्यलक्षण-
लक्षितो' विक्रमादिगुणैः संपूर्णो' विक्रमनाम्न रानपुत्र आसीत् । स
पुनराजन्मदारिद्र्योपद्रुतोऽप्यतिनीतिपरः सन्परःक्षतैरप्युपावैरर्थाननुपलभ-
मानः कदाचिद्वट्टमात्रमित्रैसहायो रोहणाचलं 'प्रति प्रतस्थे । तत्र तदा-
सन्ने प्रवरनार्मनि नगरे कुलालस्यालये विश्रम्य प्रभातसमये स महमा-
त्रेण खनित्रं याचितः माह । अत्र सनीमध्यमध्यास्य प्रोतः पुण्यध्वजपूर्वं
ललाटं करतलेन संस्पृश्य हा देवमित्युदीरकन्धातं यातिते सति दुर्गतौ
यथाप्राप्त्या रत्नानि लभते । स वृत्तान्तमनुं तस्मात्सम्यग्गम्य विक्रमेण
तदैन्यं कारयितुमक्षमस्तान्युपकरणानि सैहादाय रत्नसननाम खनीमध्ये
महारोद्यतं विक्रममभिदधे । यत्कश्चिदवन्त्वाः समागतो वैदेशिकः
स्वगृहे कुशलोदन्तं दृष्टो भवन्मातुः पञ्चत्वमाचरन्त्यौ । तत्तत्तवज्रतूची-
निभं यचो निशम्य ललाटं करतलेनाहत्य हा देवमित्युक्त्वा खनित्रं
करतलाक्षिपे । तेन खनित्रात्रेण विदारितायां भुवि देदीप्यमानं
सपादलक्षमूल्यं रत्नं प्रादुरासीत् । महमात्रस्तदादाय विक्रमेण सह

१ अन्तो B २ अवन्तिदेशे उज्जयिनीपुरी B ३ कमेविक्रमादिगुणैः D,
क्रमविक्रमादि ॥ पराक्रमविक्रमादि गुणैः ॥ ४ गो' अर्जुनरिपुः C ५ हुतः
पराते. ॥ H ६ शान्तलभमानः B ७ महमात्रसहायो A B H ८ प्रवरनामिन
प्रवरनगरे A B L ९ खनीमध्ये प्रातः पुण्यध्वजपूर्वं H पुण्यध्वजपूर्वं A
पुण्यध्वजपूर्वं B १० सहादाय A ॥ आदाय B ११ तात कश्चिन् A H
देव कश्चिन् B १२ प्रादुरासीत् । मातयेन किं न कथ्यते वतः

यद्यपि इदं गृह्यतातः प्रयाति गिरिकन्दान्तरेषु नरः ।

करकश्चिदीपकलिका तथापि लक्ष्मोत्तमज्वरति ॥ १ ॥ मय ॥

प्रत्यावृत्तः । तच्छोकशङ्कुशङ्कापनोदाय सनीवृत्तान्तज्ञापनपूर्वं तत्कालमेव
मातुः कुशलमुक्तवान् । विक्रमः संहजां ज्येष्ठमातां मष्टमात्रस्य विमृश्य
कृपा तत्करादस्नमाच्छिद्य पुनः सनीकण्ठे प्राप्तः ।

२ धिग् रोहणं गिरिं दीनदारिद्र्यवणरोहणम् ।

दत्ते हा वैवमित्युक्ते रत्नान्यर्थिजनाय यः ॥

इत्युदीर्य सकललोकप्रत्यर्कं तत्रैव सद्रत्नमुत्सृज्य पुनर्देशान्तरं
परिभ्रम्य ज्वरान्तिपरिसरं^१ प्राप्तः । पटुपटहृष्वनिमाकर्ष्य तं वृत्तान्त-
मवबुध्य च तं ह्युत्तवान् । तेन समं स राजमन्दिरे समायातः ।
तस्मिन्नेवाष्ट्रे मुहूर्त्तं अहोरात्रप्रमिते राज्ये सचिवैरभिषिक्तो दीर्घवर्षित-
मेति दध्यौ । यदस्य राज्यस्यं प्रबलः कोप्यसुरः सुरो वा क्रुद्धः सन्प्रति-
दिनमेकैकं नृपं संहरति नृपाभावे देशविनाशं करोति । अतो भक्त्या
वा शक्त्या तदनुनयः समुचित इति नानाविधानि भक्ष्यभोग्यानि^२
निर्माप्य प्रदोषसमये चन्द्रशालायां सर्वमपि सज्जीकृत्य निशारात्रिकाय-
सरानन्तरमन्नरक्षैर्वृतस्तत्र मारुग्रहलायां निहितपल्यङ्गे निजपट्टमुकूला-
च्छादितमुच्छीर्षकं नियोज्य स्वयं प्रदीपच्छायामाभित्यं कृपाणपाणिर्धैर्यनि-
र्जितजगन्नाथो दिग्वलोकनपरो यावदास्ते तावन्महानिशीथसमये वाताय-
नद्वारेण प्रथमं धूमं ततो ज्वालां ततः साक्षात्प्रेतपतिरूपमिव करागं दे-
तालमालोक्तवान् । स च बुभुक्षाक्षामकुक्षिस्तानि भोज्यानि यदृच्छयो-
ऽमुज्य गन्धद्रव्यैश्च स्वशरीरं विलिप्य ताम्बूलास्वादनेन परितुष्टस्तत्र
पल्यङ्गे समुपविश्य श्रीविक्रमं प्राह । रे मनुज अहमभिवेतालनामा
देवराजप्रतीहारतया प्रतीतः प्रतिदिनमेकैकं नृपं निहन्मि । किं तु

१ शोकपनोदाय A B २ किमस्तदानीं संहजां A ३ मष्टोपगम् A
४ परिभ्रमन् A B H ५ ज्वरान्तिपरिसरे B D ज्वरान्तिपरिसरे A L
६ उत्तवान् B ७ राज्ये B ८ यथाशक्त्या मरुत्या वा A B ९ पायाणि
निर्माय C १० आभितः L ११ प्रेतप्रतिरूपमिव B

तवानया भक्त्या प्रीणितेन मयाऽभयदानपूर्वं तव राज्यं प्रदत्तं परमेताव-
द्भक्ष्यभोज्यानि मम सदैवोपदौकनीयानि । इत्यमुमाम्यामपि प्रतिपन्ने
कियत्यपि गते काले श्रीविक्रमेण राज्ञा निवमायुः पृष्टः । नाहं वेद्मि किं
तु स्वामिनं विज्ञाप्यं भवन्तं ज्ञापयिष्यामीत्युक्त्वा गतः । पुनरन्यस्यां
निशि समेतो महेन्द्रेण संपूर्णशत्रायुरादिष्ट इति सं जगौ । स राज्ञा
मित्रधर्ममधिकमधिरोप्येत्युपरुद्धो यन्महेन्द्रपार्श्वदेकेन हायनेन हीन-
मधिकं वा वर्षशतं कारयेति । स तदस्त्रीकृत्य भूयोऽभ्युपेतः सवित्युवाच ।
महेन्द्रेणापि न नवनवतिर्नैकोत्तरं वर्षशतं भवतीति^१ निर्णये ज्ञाते
यावत्परस्मिन्दिने तद्योग्यं भक्ष्यभोज्यादिकं^२ निषिध्य नृपः संभ्रामसज्जो
भूत्वा निशि तस्यौ । तावत्तत्रैव पूर्वरीत्या समुपागतः स तद्भोज्यादि-
कमवीक्ष्य राजानमधिचिक्षेप । तयोधिरं द्वन्द्वयुद्धे जायमाने सुकृतसहायेन
राज्ञा तं पृथ्वीतले पातयित्वा हृदि चरणमारोप्येष्ट दैवतं स्मरत्यादिष्टैः
स नृपं जगौ । अमुनाद्भुतंसाहसेन परितुष्टोऽस्मि यत्कृत्यावेशकारी
अभिषेकालनामाहं तव सिद्धः । एवं निष्पष्टकं तस्य राज्यमजनि ।
इत्थं तेन राज्ञा पराक्रमाक्रान्तदिग्बलेभ्यो पण्णवतिप्रतिनृपतिमण्डलानि
स्वभोगमानिन्ये ।

३ * वन्यो हस्ती स्फटिकघटिते भित्तिभागे त्वविम्बं

१ अन्यन्तमकृत्वा A B H २ मेउद्भक्ष्य A B ३ विक्ष्य भवन्त
विक्षपयिष्यामि A विज्ञापयिष्यामि P ४ अधिरोप्याग्रहान्महेन्द्र ५ अधि-
रोप्येत्युपरुध्य P A B ६ हीनं वर्षशतं A P ७ भवतीति कथितमिति
निर्णये b H ८ भोजनादिक A B भोज्यादिवाच P ९ समुपागत स
नृपं जगौ P समुपागतः तद्भोज्यादि A B १० जादिष्ट सन् जगौ अस्य परि-
पटादिपदार्थप्रधानतया महत्साहसं यत्सहसेन किं न शक्यते यत् —

सस्यैस्तान्दृष्टीनां प्रतिक्षणार्थेकारिणां ।

प्रभविष्णुर्न देवोपि किं पुन प्राज्ञतो जन ॥

एवं विमृश्य नृपं इत्यधिक पाठ A आह्वय

१० तवाद्भुत A B ११ आवाप्तमण्डलेन C * पार्श्वपरपृष्ठयोः (११५०)
वक्ष्यामीति प्रदत्तोर्थं श्लोकः

दृष्ट्वा दूरात्प्रतिगज इति त्वद्द्विषां मन्दिरेषु ।

हत्वा कोपाद्दलितरदनस्तं पुनर्वीक्षमाणो

मन्दं मन्दं स्पृशति करिणीशङ्कया साहसाङ्कैः ॥

२ अथन्त्यां पुरि श्रीविक्रमादित्यराज्ञः सुता प्रियङ्गुमञ्जरी । साध्य-
यनाय वररुचिनाम्नेः पण्डितस्य समर्पितौ सा प्राज्ञतया सर्वाणि शास्त्राणि
सत्पार्श्वे कियद्भिर्वासरैरधीत्य यौवनमरे वर्चमाना जनकं नित्यमाराधयन्ती
कदाचिद्वसन्तसमये प्रवर्त्तमाने गवाक्षे सुखासनासीना मध्यन्दिनप्रस्तावे
ललाटन्तरे तपने पथि संचरन्तमुपाध्यायमालोक्य वातायनच्छायासु
विश्रान्तं तमुवाच । परिष्कारफलानि सहकारफलानि दर्शयन्ती तं
तल्लोलभ्रमवबुध्यामूनि फलानि शीतलान्युष्णानि वा शुभ्यं रोचन्त
इति तद्वचनचातुरीतत्त्वमनवबुध्य सान्युष्णान्येवामिलयामीति तेनोक्ते
तदुपदौकितवस्त्राश्चले तिर्यग् तानि मुमोच । भूतलपाताद्रजोवगुण्ठितानि
करतलाम्यामादाय स्वमुखमारुतेन तद्रजोऽपनयन् राजकन्यया सोपहास-
मभिवधे । किमत्युष्णान्यगूनि वदनवातेन शिशिरीकुरूपे इति तस्याः
सोपहासवचसा सामर्थः स द्विजः प्राह । रे विदग्धमानिनि गुरुवितर्क-
पराया भवत्याः पशुपाल एव पतिरस्तु । इति सच्छापं श्रुत्वा तयोक्तं ।
यस्तव त्रैविद्यस्याप्याधिको विद्यया परमगुरुस्तमेव विवाहयिष्यामीति सा
प्रतिज्ञातवती । अथ श्रीविक्रमे तदुचितप्रवरवरचिन्तासमुद्रमग्ने स
पण्डितः कदाचिदमिलपितवरनिवेदनोत्सुकीकृतराजशासनावरण्यानी-
गधगाहमानोऽतितृष्णातरलितः सर्वतः सर्वतोभ्रुस्वामावात्पशुपालमे-

१ साहसाङ्कैः A D २ कालिदासाख्यैर्ब्रह्मकविधिरित्य संसृज्यमानधिरं प्राज्यं
राज्यं शुभुने । सांप्रतमवसरायाता श्रीकालिदासमहाकवेस्तुतिं शशेपतो भूम ॥ अवन्त्या
A II ३ वेदगर्भनाम्न A B H ४ प्रदत्ता B ५ अधिको विद्यतया P अधि-
कविद्यया a ६ अधिकविद्यतया A B H ६ अतितृष्णातरलितः B ७ सर्वतो
मूर्धाभावात् P

कमालोऽयं जलं याचितवान् । तेनापि अलमवादादुर्ध्वं पिनेत्युक्त्वा
 करण्डा^१ विप्रेहीत्यभिहिते सर्वेष्वभिधानेष्वभिधानमिदंमश्रुतमाकर्ण्य
 विन्ताचान्तस्वान्तः स्वहस्तं तन्मस्तके दत्त्वा महिष्यास्तले निवेश्य कर-
 षडीसम्पत्तां करतलयुगलयोजनां कारयित्वाकण्ठं पयः पायितः । ॥ तं
 मस्तके हस्तदानात्करवहीविशेषशब्दज्ञापनाच्च गुरुभावं मन्यमानस्तस्याः
 समुचितपतिमवगम्य महिषीपरिहाराचं निजं सौधमानीय वप्मासीं याव-
 चद्रपुःपेरिकर्मपूर्वं ॐ नमः शिवायेत्याशीर्वादाभ्यापनं कारितः । षड्मि-
 मांसैस्तस्य तान्यक्षराणि कण्ठपीठस्थितान्यवगम्य क्षुभे मुह्येत् कृतशृ-
 ङ्गारः सः पण्डितेन नृपसभां नीतो नृपं प्रति सद्भ्यस्तमाशीर्वादं समाक्षो-
 भवशादुशरदेत्यक्षरैर्जगौ । विसंस्पृलवचसा विस्मितस्य नृपतेरसती^२
 तच्चक्षुरीमारोपेयितुकामः पण्डितः प्राह ॥

४ उमया सहितो रदः शंकरः शूलपाणिभृत् ।

रक्षतु त्वां महीपाल टंकारबलगर्वितः^३ ॥

इति विदितेनै श्लोकेन तत्पाण्डित्यगम्भीरतां वचनविस्तरेण व्याख्या-
 तवान् । तत्प्रत्ययप्रीतेन नृपतिना हि महिषीपालः स्वां पुत्रीं परिणा-
 यितः । पण्डितोपदिष्टं सर्वथा मौनमेवालम्बमानो राजकन्यकया तद्वै-
 दग्ध्यजिज्ञासया नवलसितपुस्तकस्य शोधनायोपरुद्धः । करतले पुस्तकं
 विन्यस्य तदक्षराणि बिन्दुमात्रारहितानि नसच्छेदिन्या^४ केवलान्येव
 कुर्वन् राजपुत्र्या भूखोभमिति निर्णीतः । ततः प्रमृति आमावृशुद्धिरिति
 सर्वतः प्रसिद्धिरमूत् । कदाचिच्चित्रमिच्चौ महिषीनिवदे दर्शिते सति
 प्रमोदात्सप्रतिष्ठां विस्मृत्य तदाह्वानोचितानि विह्वितवचनान्युत्तरन्महि-

१ करण्डा A B २ अभिधानेभिर्दं B ३ अश्रुतपूर्वं A अश्रुतपूर्वं B

४ द्रपु- परिकर्मणासहपूर्वं A द्रपु परिकर्मणापूर्वं स्वस्तीत्याशीर्वादाभ्यापनं B
 परिकर्मणापूर्वं B ५ नृपतेर्मवसि तच्चावुरी B ६ रक्षतास्य राजेन टंकारकरं
 यतः A B L ७ निवेदितेन L ८ नेशवल्ग्वयानो B ९ रक्षितानि
 केवलानि b अक्षरच्छेदिन्या a छेदिन्या D १० महिषीपाल एव L P

४ अथान्यस्मिन्नवसरे कश्चिद्विधपुरुषः करकृतलेहमयकृशतरदारि-
द्यपुत्रको द्वा.स्थनिवेदितो नृपं प्राह । स्वाग्निन्भवता । नाधेन प्रथिताया-
मवन्त्यां सर्वाण्यपि वस्तूनि सत्वरमत्र विक्रयं यान्ति लभ्यन्ते चेति
प्रसिद्धिं नुद्ध्या चतुर्दशतिसंख्येषु चतुःपथेष्वहोरात्रं विक्रयाय दारिद्र्य-
पुत्रको भ्रामितोऽपि केनापि न गृहीतः । प्रत्युताहं निर्मलस्त इति नग-
र्या यथावस्थितं कलङ्कं महाराज्ञे विज्ञप्य यथागतं ब्रजामीत्यापृच्छत्तस्मि ।
तवैव तं महान्तं कलङ्कपङ्कं पुर्याः पर्यालोच्य दीनारलङ्कं तस्मै प्रदाय
नृपस्तं लोहपुत्रकं कोशे निवेद्ययामास । तस्यामेव निशि प्रथमयामे
सुखसुप्तस्य राज्ञः समीपे गजाधिष्ठातृदैवतं द्वितीययामे ह्याधिष्ठातृदैवतं
तृतीययामे लक्ष्मीश्वाविर्भूय महाराज्ञा दारिद्र्यपुत्रके क्रीतिं नास्माक-
मिहावस्थानुमुचितमित्यापृच्छ्य राज्ञः साहसभक्तो माभूदित्यनुज्ञातानि
तानि जग्मुः । चतुर्थयामे तु कश्चिदुदारपुरुषो दिव्यतेजोमयमूर्तिः प्रादु-
र्भाहं सत्त्वंनामा भवन्तमाभवं धितो गन्तुमापृच्छे इत्युदिते करतलेन
नृपः कृपाणिकामादाय यावदात्मघाताय व्यवस्यति तावत्तेनैव करे
गृहीत्वा तुष्टोऽस्मीत्यभिधाय स्वलितः । गजाधधिष्ठातृणि त्रीणि देवतानि
प्रत्यापृत्त्य नृपं प्रोक्तुः । गमनसंकेतव्यापातिना सत्त्वेन विप्रलब्धानां नृपं
विहाय नास्माकं गमनमुचितमिति तान्यप्ययत्नं वस्तुः ॥ इति विक्र-
मादित्यसत्त्वप्रबन्धः* ॥

५ अथान्यस्मिन्नवसरे सभास्थितं श्रीविक्रमं सामुद्रिकशास्त्रवेदी कश्चि-
द्देवरीको द्वा.स्थनिवेदितः प्रविश्य नृपलक्षणानि निरीक्षमाणः शिरोधूत-
नपरो नृपेण स विषादकारणं पृष्ट ऊचे । यत्त्वां सर्वालक्षणनिधिमपि
पण्णरतिवैशसाप्राज्यलक्ष्मीं भुञ्जानमवेक्ष्य सामुद्रिकशास्त्रे निर्वेदपरोऽभवत् ।
तस्मिन्पि कर्तुरात्रं न पश्यामि यमभावेण त्वमपि राज्यं करोषीति तद्वा-
क्यानन्तरं कृपाणिकामोकृप्य यावदुदरे निधत्ते तावत्तेन किमेतदिति पृष्टः

१ दारिद्र्यपुत्रको १ १ दारिद्र्यपुत्रकं ११ १ गजाधिष्ठातृ १ ४ तान्य
प्रयत्नं तस्यु । - अकथोऽयं ति. द्वा. यामपि क्रीते ५ मादाय P

श्रीविक्रमः प्राह । उदरं विदार्थं तव तद्विषमन्त्रं दर्शयिष्यामीति यद-
न्ध्राविंशतोऽधिकमिदं सत्त्वलक्षणं तव नावगतमिति पारितोषिकदानपूर्वक
नृपस्तं विससर्ज ॥ इति सत्त्वपराक्षाप्रबन्धः ॥

६ अथ कस्मिंश्चिदवसरे परपुरंप्रवेशविषया निराकृताः सर्वा अपि वि-
फलाः कला इति निशम्य तदधिगमाय श्रीपर्वते भैरवानन्दयोगिनः समी-
पे श्रीविक्रमस्तं चिरमाररोध । तत्पूर्वसेवकेन केनापि द्विजातिना राशोऽग्रे
इति कथितं । यत्त्वया मां विहाय परपुरप्रवेशविद्या गुरोर्नावेया । इत्यु-
परुद्धो नृपो विद्यादानोद्यतं गुरुं विज्ञपयामास । यत्प्रथममस्मै द्विजाय
विद्यां वेदि प्रधात्मान्मद्यं । हे राजन्वयं विद्यायाः सर्वथाऽमर्ह इति गुरुणो-
दिते भूयोभूयस्तव पश्चात्तापो आविष्यतीत्युपदिश्य नृपोपरोधात्तेन विप्राय
विद्यां प्रदत्ता । सतः प्रत्यावृत्तौ द्वावप्युज्ज्विनीं प्राप्य पट्टहस्तिविपत्ति-
विपण्णं राजलोकमालोक्य परपुरप्रवेशविद्यानुभवनिमित्तं च राजा निजग-
जशरीरे आत्मानं न्यवेशयत् । सद्यथा—

५ भूयः प्राहारिके द्विजे निजगजस्याङ्गेऽविशद्विद्यया
विप्रो भूषणुर्विवेश नृपतिः क्रोडाशुकोऽभूततः ।
पङ्गीगोत्रनिवेशितात्मनि नृपे ज्यामृश्य देव्या मूर्तिं
विप्रः कीरमजीवयन्निजतनुं श्रीविक्रमो लब्धवान् ॥
इत्थं विक्रमार्कस्य परपुरप्रवेशविद्या सिद्धा ॥

७ ध्यान्यस्मिन्नवसरे श्रीविक्रमो राजपाटिकायां व्रजस्तनगरनिवा-

१ समाहितचक्रमिदं वाच्यं मु. पुस्तके नास्ति २ पुरप्रवेशविषया ॥ ३ विना-
कृता. a b * माराध्य C DE ५ द्विजन्मनि A ६ पङ्गीगोत्रनिवेशित B ७ अत्र निम्ना-
वतारित प्रबन्धोऽधिको दृश्यते B आदर्शे प्रथमावृत्तिपरिशिष्टे ३२८ पृष्ठे च ततोऽत्रोद्-
ष्ट ॥ एकदा नृपो गुरुवन्दनाय गतः तत्र बृद्धं कमपि स्वस्त्विनं पश्यन्तं वन्दयामास तेन
नाशीर्निगदिता पठनन्यप्रेषेण । राशोऽग्रे गृह्य गठन् मुञ्चते पुण्यविष्पत्ति । तद्वगम्य तेन
पठित्वा सुरिपदे प्राप्ते सस्येव राहः सदसि गत्वा मुक्तमानाभ्यालवांशं विधाय धीश्रुम-
देवस्तवेन मुञ्चते पुण्यदित्वा गतः । तावता सिद्धसेनेनापि तदवगत्य यद्वायुं पृष्ठे गतम् ।
परेण केतुस्ताराप्राप्तं व्रजन् बृद्धवादी रुद्धः वादं विधेदि । तेनोक्तः । पुरे गम्यते तत्र-

सिना श्रीसद्देनानुगम्यमानं बन्दिर्वृन्दैः श्रीसर्वज्ञपुत्र इति स्तूयमानं श्रीसि-
द्धसेनाचार्यमागच्छन्तमवलोक्य सर्वज्ञपुत्र इति वचसा कुपितः । तत्सर्व-
ज्ञतापरीक्षार्थं तस्मै मानसं नमस्कारमकरोत् ।

६ आस्ते दर्शनमागते दशशती संभाषिते चायुतं

यद्वाचा च द्वसेद्दमाशु भवता लक्षोऽस्य विश्राण्यताम् ।

—सन्ध्या भवन्ति । पुनः प्रतिवादिनोचे । अथैव वादः । अमी गोपाः उभ्याः ।
तेन्याकारिताः । प्रथमे सिद्धसेनेनोपन्यासो विहितो गीर्वाणकाण्डा । तदनु वृद्धादिना
गण्डीयकं पञ्चा गोपगुण्डकं विषाय प्रोचे ॥ नवि मारीयए नवि चोरीयए परदा-
रागमग निवारीयए । बोवावि हु योवं दर्दयए इम सगिग ट्यमगु आईयए ॥ (पञ-
मिदं प्रभावकचरिते (पृ. १-२) धीवृद्धवादिप्रबन्धे खो. १६१.) एवं पठति गोपा
नृत्तान्ति । तेऽप्यनेन जिते स्वं-दिगधि न वेत्ति । सतो वृद्धादिना पुरे गत्वा
वादे विषाय जितः शिष्यो बभूव । एतः सिद्धसेनादिवाक्येण शुद्धचरणतवाहनां विषाय
मानेन गुरव उक्ताः । यदि यस्मादेवं ददव तदाहमायमं संस्तुतेन करोमि,
गुरभिरक्तं । स महत्पापमजनि स्वं गुरगच्छयोग्यो न गच्छेः । तेनोक्तं, प्रायश्चित्तं
ददत । गुरभिरक्तं । अथ जिनप्रभो न तत्र जिनप्रभावना विषाय पुनः समागन्तव्य-
मित्यवदूतवेपेण कलितः । इन्द्रशवर्पाणि यावदन्यत्र परिभ्रम्य तदनन्तरं मालवके
युद्धमहाकालप्राणदे शिवाभिमुखं शरणो कृत्वा चरमशायी द्वाकाष्टे निर्योज्य सुतः ।
एतं वारितोपि तथैव । अत्रान्तरे राजा शक्तिगुह्यान् प्रेषयित्वोपद्रुतः । तावतान्तः पुरे
रत्नप्रदीपनं कर्त्तुं, राज्ञः समागत्य पृष्टः । कथं शिवस्य न नमस्कारं विदधासि । तेनोक्तं
मम मनोऽस्तौ ॥ गृहते । विवेदि । तेन सकललोकसमक्षम्—

प्रक्षान्ते दर्शनं वस्य सर्वमृताभवप्रदम् ।

मात्रस्य च प्रसास्तं च शिवस्तेन विमान्यते ॥ १ ॥

इति द्वात्रिंशद्द्वारिजलिक्ता कृता, तदा लिङ्गमध्यादवन्तिस्तुङ्गमालद्वात्रिंशत्पत्नी-
कारितप्रसादे धीपार्श्वनाथीभ्यः प्रकटीभूतं नमस्कृतं च । अतो गृहते नमस्कारं
तदाप्रभृति युद्धमहाकालोऽजनि । राजा विक्रमार्कः परमजैनोऽभूत् । सिद्धसेनोऽपि
स्वगुरुपार्थे समेत्य सूरिमन्त्रं प्राप्नोत्कदोऽप्यन्यामेव चातुर्यायकं स्थितः ॥
१ बन्दिर्वृन्दैः A P १ आस्ते दर्शनमिति पद्यं A B L H पुस्तकेषु नास्ति
किन्तु जैनसिद्धसेनाद्वात्रिंशिकायामुपलभ्यते

निष्काणां परितोषके मम सदा कोटीर्मदाज्ञा परा
कोशाशीश सदेति विक्रमनृपश्चके वदान्यस्थितिम् ॥

सिद्धसेनोऽपि पूर्वगतश्रुतवलेन नृपभावमवगम्य दक्षिणपाणिमुदस्य धर्म-
लभाशिपं ददौ । नृपतिनाशीर्वादहेतुं पृष्टः सन्महर्षिस्तव मानसनमस्कार-
स्याशीर्वादः प्रदीयमानोऽस्तीत्यभिहिते तज्ज्ञानचमत्कृतेन राज्ञा तत्पारि-
तोषिके सुवर्णकोटिर्व्यतीर्यत ॥

८ अधान्यस्मिन्नवसरे राज्ञा कोशाव्यक्षस्तस्मै दापितसुवर्णपृष्ठान्तं
पृष्टः प्राह । यद्धर्मवहिकयां श्लोकबन्धेन मया सुवर्णदानं निहितम् ।
तथाहि—

७ धर्मलभ इति प्रोक्ते दूरादुच्छिस्तपाजये ।

सूरये सिद्धसेनाय ददौ कोटिं नराधिपः ॥

ततः श्रीसिद्धसेनसूरीन्समायामाकार्य तत्सुवर्णं गृह्यतामिति प्रोक्ते
वृथा नृसत्स्यं भोजनमित्युच्चार्यपुरःसरमनेन सुवर्णेन क्षणमस्तामवनीमनृणीं
कुरु इत्युपदिष्टे तत्सन्तोषपरितुष्टेन राज्ञा तदग्रीकृतम् ।

८ विद्वंशुर्मिशुरायातस्तिष्ठति द्वारि धारितः ।

दस्तन्यस्तचतुःश्लोको यद्वागच्छतु गच्छतु ॥ १ ॥

९ वीयन्तां दशलक्षानि शासनानि चतुर्दश ।

दस्तन्यस्तचतुःश्लोको यद्वागच्छतु गच्छतु ॥ २ ॥

१० सर्वदा सर्वदोऽसीति मिथ्या संस्तूयसे बुधैः ।

नारयो लेभिरे पृष्टिं न वक्षः परयोषितः ॥ ३ ॥

१ पूर्वगतवलेन P २ पयमिदं जैनविद्वत्सन्दर्भादिशिक्षया प्रभाववचरिते
श्रीशृङ्गवादिप्रबन्धे (श्लो. ६३) च वर्तते. कथावत्यां च वक्ष्यमाणस्य प्रकृतरूपं
दृश्यते (अपभ्रंशकाव्यप्रणी पृ. ७४ टि. १) ३ पराधिपः BH ४ इषा मुक्तस्य
AB ५ पयानि इत आरम्य 'अप्यौ' वर्यन्तानि न सन्ति ABH पुस्तकेषु
६, १०, १२, पयानि प्रमादवचरिते श्रीशृङ्गवादिप्रबन्धे वर्तन्ते । तान्येव १४
च भोजप्रबन्धेऽपि । १०, ११, १२, १३, १४, पयानि सुभाषितवत्यां (१४५१,

११ सरस्वती स्थिता वक्त्रे लक्ष्मीः करसरोरुहे ॥

कीर्तिं किं कुपिता राजन् येन देशान्तरं गता ॥ ४ ॥

१२ अपूर्वेयं धनुर्विद्या मवता शिक्षिता कुतः ।

मार्गणौघः समन्वेति गुणो याति दिगन्तरम् ॥ ५ ॥

१३ आहते तव निःस्थाने स्फुटितं रिपुहृद्घटैः ।

गलिते तत्प्रियानेत्रे राजंश्चित्रमिदं महत् ॥ ६ ॥

१४ वक्त्राम्भोजे सरस्वत्याधिवसति सदा शोण एवाधरस्ते

बाहुः काकुत्स्थवीर्यस्युतिकरणपटुर्दक्षिणस्ते समुद्रः ।

वाहिन्यः पार्श्वमेताः क्षणमपि मवतो नैव मुञ्चन्त्यभीक्ष्णं

त्वच्छेऽन्तर्मानसेऽस्मिन्कथमवनिपते तेऽम्बुपाताभिलाषा ॥ ७ ॥

१५ जटौ ० ॥ ८ ॥

१ सस्यामेव निशि नृपो वीरचर्यायां पुरि भ्रमन् भूयो भूयस्तैलिक-
मुखेन पठ्यमानभिदमश्रौषीत् ।

१६ जम्भीणञ्जो सन्देसदञ्जो तारय कन्द कहिज्ज ।

प्रमातशेषां रजनीमवधीकृत्य तदुत्तरार्द्धमशृण्वतिर्विष्णो नृपः साधं
माप्य निद्रामकरोत् । मत्सूपकालेऽवसरकृत्यानन्तरं नृपेण तत्राहृतस्तै-
लिकस्तदुत्तरार्द्धं शृष्टः ।

जग दांलिदिदि हि डुब्बिउं बलिबन्धण ह मुइज्ज ॥

२४५३, २४५५, २४५४, २५१७, एवंयमतः) श्रुतानि । ८, ९, १०, ११, १२, १३,
जगदिदमन्त्रादिशिवायामपि । १०, ११ जगत्परपदत्वामपि १४ पाणस्वेवमु-
द्रित्य सुभाषिताख्यां हरियन्द्रस्येति यः सतुकिर्त्तयते । एतत्पर्यं हेमचन्द्रचित्ते
काव्यानुसाराण्येति वर्तते

१ भयमग्रे सङ्गर्षेऽस्ति अत्र सु. पुस्तके प्राकृत्याश्रयिण्या वर्तते. परं त्व-
संयमत्वादष्टीकृत्याश्च त्वणा २ दांलिदिदि इति यउ अ G दांलिदिदि इति उउ D

श्रीसिद्धसेनोपदेशः पुनरुक्तं निर्णयिष्ये नृपतिर्भाषीति ॥

१० अथ मत्सदृशः कोपि जैनो नृपतिर्भाषीति पृष्टे श्रीसिद्धसेनसूरिभिरभिदधे—

१७ पुत्रे वाससहस्ते सयम्भि वरिसाण नवनवद्द अहिण ।

होही कुमरनरिन्दो तुह विकमराय सारित्यो ॥

११ अथान्यस्मिन्नवसरे जगत्यनृणीक्रियमाणे निजौदार्यगुणेनाहंकृतिं दधानः प्रातः कीर्तिस्तम्भं कारयिष्यामीति चिन्तयंस्तस्मिन्नेव निशीथे वीरचर्याया चतुष्पथान्तः परिभ्रमन् युद्धद्यमानवृषाम्भां आसितः कस्यापि दारिद्र्योपद्रुतवृजिजन्मनो जीर्णवृषमकुदीस्तम्भमध्यारुढो यायतिष्ठति ताय-

१ अत्र नृपतिमनोनुसारी पृथ्वीरथप्रयन्तोपिको दृश्यते ॥ आदर्शो मुद्रितपुस्तके ३३० पृष्ठे च तत्तथोद्भूतः—उच्चयिन्यां राज्ञाः विक्रमादित्यो भट्टमात्रेण समं मदाकाले नावकाले कनार्थं युत्तवेपो गतः । काळान्तरितेन नागरिकपुत्रेण कार्यमाणेनाहंके सृष्ट्वास्मत्प्राप्तदूर्णं धृत्वा राजापि नागरिकद्वयप्रदणाय मनसि लोभं कृतवान् । पश्चात्क्रियत्काळमतिक्रम्य दृषितो मुख्यवेदयाष्टौ भट्टमात्रपास्वात्पानीयं याचितवान् । तत्र पृथ्वीरथा प्रयानान् पुण्यान् भणित्वा तस्मिन्निमित्तमुत्तममादत्तमुपवने गतः । सूतकैरिधुदण्डान् गित्वा तयार्पणदेज्यसंभृते दुर्मनस्या करकं भूत्वा बेलाविलम्बेनायता राजा एतस्मै पीते भट्टमात्रेण बेलाविलम्बदौर्मनस्यकारणं पृष्टा जगद् । अन्यदिने एकेन निर्मितेऽनुदण्डेन एकरको पटो ध्रियते । अयं पटोऽपि न संपूरितः । तत्कारणं न ज्ञायते । भट्टमात्रेण (पुत्रः) दृष्टं ययमेव परिणतमतयस्तत्तत्कारणं जानीत ततो विचार्य निवेदयन्तु । वेदयापि पदति । पृथ्वीपतेर्मनः प्रयासु विषदं जातं दत्तः पृथ्वीरथोऽपि क्षिप्तो जातः । इति वारणं निवेदितवती । राजापि तस्य दिक्षौ शलाघमत्कृतः । स्वभुवनशायनीये पुत्र इति चिन्तितवान् । अकृतेऽपि प्रजापीठने विरुद्धचिन्तामात्रेणापि पृथ्वीरथद्वानिर्जाता अतः प्रजां न पीडयिष्यामीति कृतनिश्चयो नृप इति परीक्षणार्थं दिनीयायां निद्यायां तृणमियात्तद्वृत्ते गत्वा श्रीप्रमेव सहर्षया तयस्मिन्निष्ठुरसं पीत्वा शयनीये युत्तवान् । वेदयापि भट्टमात्रपुत्रा राज्ञः प्रजासु दृष्टं मनो निवेदितवती । रक्षापि आत्मनिशत्रुतानां निवेद्य पुनरपि तस्यै वृद्धवेदयायै पथितोपलब्धजन्तुदेन दारो दत्तः । इति नृपतिमनो-नुसारी पृथ्वीरथप्रबन्धः ॥ २ पुण्ये

चावेव वृषौ शृङ्गाम्रेण तं स्तम्भं भूयो भूयस्ताडयतः । अत्रान्तरे स
विप्रोऽकस्मान्निद्रामग्नमासावाकाशे शुक्रगुरुभ्यां निरुद्धं चन्द्रमण्डलमव-
लोक्य गृहिणीमुत्थाप्य चन्द्रमण्डलमुचितं तन्मृपतेः प्राणसङ्कटमवगम्य
होतव्यद्रव्याणि तदुपशान्तये होमार्थमुपदौक्येति सावधानं गृहे शृण्वति
स गृहिण्योचे । अयं नृपः पृथिवीमनृणां कुर्वन्मम कन्यासप्तकस्य विवा-
हाय द्रव्यमयच्छाश्रान्तिकर्मणा कथं व्यसनान्मोचयितुमुचित इति
तद्वचसा सर्वथा परिहृतगर्वस्तस्मिन् दृष्ट्वाच्छुद्धितः कीर्तिस्तम्भं विस्मरन् राज्यं
चिरं चकार* ॥

१ ताडयतः । उपरि च पणो पुच्छावलम्बेणापोभूय कुक्षमगन्धिनृपशिरसि
देशाय पुनः पुनः पूरयन्तीति । अत्रान्तरे B २ कीर्तिस्तम्भवती H

* चकारः—

स्वच्छं सञ्जनचित्तवाद्युत्तरं दीनार्थिवच्छीतलं
पुत्रातिशयवस्तया चे मधुरं मालस्य सज्जल्पवत् ।
एलोत्तीरस्थप्रचन्दनस्तत्कूर्पूरपल्लीमिल-
रपाटन्मुत्पल्यैतकीमुत्तमितां पानीयमावीयताम् ॥ १ ॥
यदा जीवथ शुक्रस्य परितधन्ममवत्सम् ।
परिवेष्टयतस्तद्वै राजा कठेन जीवति ॥ २ ॥
इति विप्रमार्कस्य निर्गर्वताप्रबन्धः ॥

अपान्यस्यां निशि (इत्यादि भोजनवृत्तान्ते हज्यं, तत्रार्थं विशेषः) एका
रजकी राज्ञा दुरा । वस्त्राणि निरुपाणि कथं ससैकताणि । तयोर्ध—

मासौ दक्षिणदक्षिणार्णववधूरेवाप्रतिस्पर्दिनी
गोविन्दप्रियमोकुञ्जकुल्लरी गोदहरी विधुता ।
तस्यां देव गतेऽपि मेघसमये स्वच्छं न जातं जलं
त्वद्वद्विरदेन्द्रदन्तमुगलप्रक्षोभितैः पान्शुभिः ॥ १ ॥
रजसवधूषनमिदं धृत्वा नरनाथनायकः स ददौ ।
स्वातृपृष्ठकटाहितां लक्षं धुक्षेपमात्रेण ॥ २ ॥
चौरमायधमिधेभ्यो रजस्ये वीताधुतो ।
चातुः प्रहरिकं दानं दत्तं विषममृगुजा ॥ ३ ॥

इत्यधिकी प्रबन्धी B आदर्शं सुमितपुस्तके च परितो ३३२ पृष्ठे प्रदत्तौ

१८ कटं काठं मुकं च साहसं महलिखं च अप्पाणं ।

अजरामरं न पतं ह्य विक्रम हारिओ जम्भो ॥

१२ कदाचिदायुःप्रान्ते केनाप्यायुर्वेदविदा श्रीविक्रमस्य वपुरपाटये वायसपिशिताहारेण रोगशान्तिर्भवत्युपदिष्टे नृपेण तस्मिन्पाके कार्यमाणे-
प्रकृतिस्यत्ययं विमृश्य नृप इति ज्ञापितः । साम्प्रतं धर्मोपधमेव बलवत् ।
प्रकृतेर्विकृतिरुत्पातः । जीवितलोलुपतया लोकोत्तरां सत्त्वप्रकृतिमपहाय
काकर्मासमभिलपन्सर्वथा न जीवसीति यैद्येनाभिहितस्तं पारितोषिकदान-
पूर्वं परमार्थचान्दमभिति श्लाघमानो गजसुरगकोशादिसर्वस्वमार्थभ्यो वि-
तीर्थ राजलोकं नगरलोकमापृच्छ च विजने कापि धवलगृहप्रदेशे तत्कालो-
चितस्नानदानदेवार्थनपूर्वं दर्भसस्तराधिरूढो ब्रह्मद्वारेण प्राणोत्क्रान्तिं
करिष्यामीति विमृशन्नकस्मादाविर्भूतमप्सरोगणं स ददर्श । अञ्जलिं यद्ध्वा
प्रणामपूर्वं का यूयमिति प्रष्टे । न वाविस्तरार्होऽयमवसरः । आपृच्छना-
थैव धयमुपागता इत्यभिधायान्सरसोऽप्सरन्त्यो नृपेण भूयोऽभिदधिरे । न-
वीनब्रह्मणा निर्मितानां भवतीनामद्वैतरूपवतीनामेकमेव रूपं नासया ही-
नमिति जिज्ञासुरस्मि । अथ ताः सहस्रतालं विहस्य निर्जमपराधमस्मानु
संभावयसीति ता मौनमाश्रिता नृपेणोनिरे । स्वर्गलोकस्थितास्तु भवतीषु
ममापराधः कथं संभाव्यत इति नृपवचःप्रान्ते तासां मुख्यया सुमुख्या-
चचक्षे । राजन्प्राग्पुण्योदयेन साम्प्रतं नवापि निधयस्त्वय सौधेऽवतेरुस्तद-
पिष्ठाभ्यो वयं । भवता देवतारूपेणाजन्मावधि महादानानि ददतैकस्यैव
निधेरेतावदेव व्यवकलितं यावत्त्वं नासाभ्रं न पश्यसि । इत्थं तदुक्तिमा-
कर्ष्य ललाटं करतलेन स्पृशन् यत्नं नवनिधीन्वेदि तदा नवभ्यः पुरो-

१ स्नानदान P २ रूपवतीनामेव P ३ ता दत्तहस्त A B ता दत्त-
स्वहस्त H ३ विजनेतापराधं A B ४ तास्तु मुख्यया P ताम्बो मुख्यया B
५ नवनिधीनवतीर्णान्वेदि A B H

भ्यस्तान्समर्पयामीति दैवेनाज्ञानभावाद्वञ्चित इत्युच्चरंस्तामिः कलौ भवानेवोदार इति प्रतिबोधितः परलोकभाष । ततः प्रभृति तस्य विक्रमादित्यस्य जगत्पयमधुनापि संवत्सरः प्रवर्तते ॥ श्रीविक्रमार्कस्य दाने विविधा प्रवन्धाः - ॥

२ अथ शास्त्रिवाहनप्रबन्धः ॥

१३ अथ दाने विद्वत्तायां च श्रीशातवाहनकथा यथाश्रुता ज्ञेया । तत्पूर्वभवकथा चैवं । श्रीप्रतिष्ठानपुरे* शातवाहनभूपो राजपाटिकायां गच्छन्नगरप्रस्थासन्ननद्यां धीचिबिर्नीरतीरक्षिप्तं मत्स्यगेकं हसन्तमालोक्य प्रकृतेर्विकृतिरुत्पात इति भयभ्रान्तो नृपः सर्वमेव विदग्धपुरायान्सन्देहममुं पृच्छञ्ज्ञानसागरनामानं जैनमुनिं पप्रच्छ । ज्ञानातिशयेन तेन तत्पूर्वभवं विज्ञायेत्युपदिष्टं । मरपुरातनभवे त्वमस्मिन्नेव पत्तने उच्छिन्नवैशः काष्ठमारवाहनैकवृत्तिस्तस्यामेव नद्यां भोजनावसरे संनिहितशिलातले सक्तूनृपयसालोडय निरयमश्नासि । कस्मिन्नप्यहनि जैनमुनिं मासोपवासपारणाहेतोः पुरो प्रजन्तमाह्वय तं संकुपिष्टं तस्मै प्रादात् । तस्य पात्रदानस्यातिशयास्त्वं शातवाहननृपतिरासीः स मुनिर्देवो जातस्तदेवताधिष्ठानवशात् काष्ठमारवाहिनो जीवं त्वां नृपतितयोपलक्ष्य प्रमोदाद्वसितवान् । तत्कथासंग्रहश्चैवं—

* किरियाणि सत्यच्छास्त्रिमसीयदात् त्रिजन्दवीरस्त* । पिन्दाने सम्पत्ते उद्वज्जो विज्जो राई ॥ निर्वाणं प्राप्तारय जिनेन्द्रवीरस्य अयशीत्याधिक्यदृशतानि वर्षाणि यतानि तथा विज्जम उभयो राजा ॥ इति जैनधृतपरंपरा टिप्पण्यां प्रथमाहृतितसंग्रहकेनोद्भूता ॥

१ शातवाहनराजा प्रवन्धा सिस्सन्ते B २ प्रथमसंस्कारे प्रवन्धान्तराशास्त्रिवाहनकथा टिप्पण्यामुद्भूता पृ. २४-२९. ३ वृत्तिवन्दने - * अहो कोपि क्षिद्राणां दारिद्र्यव्याधिरुक्तः । वृष्टिक्वायेऽपि यः पीयमाने न क्षयभूरभूत् ॥ एषोऽधिकः शोकः B आदर्शे वर्तते ४ जैनमुनिं दृष्ट्वा पूर्वममे मया कस्मैश्चिद् ददे तस्येदं फलं यदुक्तं—स्वप्नेषु वस्तुषु मनोहरतां गन्तेषु रे विरा सेदमुपवासे कथं भूया त्वं । पुण्यं कुरुय यदि तेषु त्वांलि शान्त्यं पुण्यैर्निना न हि भवन्ति समीदितायाः ॥ इत्थं चिन्तयित्वा मुनिवार्ध्मं तं सक्तुपिष्टं एव पाठ B आदर्शे = शास्त्राहननृपतिरासीः P

१९) मीनानने प्रहसिते भयभीतमाह श्रीसातवाहनमृषिर्भवतात्र नद्याम् ।

यत्सक्तुर्गिर्युनिरकार्यत पारणं प्राक् दैवाद्भवन्तमुपलक्ष्य क्षयो जहासं ॥

स श्रीसातवाहनः पूर्वभवदृष्टान्तं जातिस्मृत्या साक्षात्कृत्य ततः प्रभृति दानधर्ममारापयन् सर्वेषां महाकवीनां विदुषां च संग्रहपरः । अतः सभिः स्वर्णकोटीभिर्गाथाचतुष्टयं क्रीत्वा सप्तशतीगाथाप्रमाणं शालिवाहनाभिधानं संग्रहगाथाकोशं शास्त्रं निर्माप्य नानावद्वतनिधिः सुचिरं राज्यं चकार । तद्गाथाचतुष्टयं बहुश्रुतेभ्यो ज्ञेयम् ॥

१ इयं कथा इत्यत्रकारान्तरेण प्रबन्धकोशे दृश्यते २ गाथाकोशे IC ३ प्रबन्ध-कोशेष्वेवं कथितम् ४ तद्गाथाचतुष्टयमेतदयथा इत्येवमुक्त्वा निम्नलिखिता दश गाथाः ५ आदर्शे दृष्टिः पुस्तके च प्रदत्ताः—

द्वारो वेणीदण्डो खड्गगलियाह तह य तालुति ।

एयाह नधरि ताताहणेण दहकोटि गहियाह ॥ १ ॥

मेगं विय अहन्तो द्वारो धीजुंनयाण वणदाण ।

उन्निम्मो भमह ठेर जउणानरणेणपुञ्जु व्व ॥ २ ॥

कतिशुजलो य रेहइ वेणीदण्डो नियम्भविम्भम्मि ।

तह सुन्दरि गुरम्मदानिहाणरक्खालुयत्तु व्व ॥ ३ ॥

परिओसमुन्दराइ सुरए जायन्ति जाइ सुक्खाइ ।

विरहाओ ताइ पियसहि सहुंगलियाइ कीरन्ति ॥ ४ ॥

मा जाण कीर जह चञ्जुलालियं पडई पक्कमाहन्द ।

जरउत्तणतुळियं उन्नुयतालादले एयं ॥ ५ ॥

ताण पुरोयमरीहं कयलीयम्माण सरिउपुरिमाण ।

जे अत्तणो विणाअ पलाइ दिन्ता न विन्तन्ति ॥ ६ ॥

जह सरणो तह मुक्के वि पयये घरइ अणुदिणं विञ्जो ।

उच्छंगवदियं निग्गुणंवि यह्या न उट्टन्ति ॥ ७ ॥

पदमो नेहाद्वारो तेहि तितिएहि उहं कहवि गहिउ ।

पिच्छन्ति जे न जरीं तथिय आजम्म सुंजतारा ॥ ८ ॥

१ मय्यु b c २ धीजुण्ण आणवणआण b c ३ उन्निम्मो a उट्ठिमो b c
४ परितोसमुन्दराइ b सुरएयु लहन्ति जाइ सोक्खाइ ताडिय वण विरेह C d
५ तणहुगिमाइ b सहुंगिगिमाइ d ६ पडेइ पक्क b ७ चञ्जुयतालादले a
८ तद्वि कहवि C ९ मुग्गारो a b c

३ ॥ अथ शीलव्रते भूपराजप्रबन्धः ॥ तद्यथा—

१४ 'पद्मिंशद्ग्रामलक्षप्रमिते कन्यकुब्जे' नगरे कल्याणकटके पानीयाधिकृतमियाभिलाषव्यतिकराद्वाजा भूपदेवो मालवके श्रीकद्रमहा-
कालमाराध्य मालवकं तस्मै देवाय दत्त्वा स्वयं तापसोऽभूदिति संक्षेपः ॥

४ [अथ वनराजादिचापोत्कटवंशः]

१५ तस्य कन्यकुब्जस्यैकदेशो गुर्जरघरित्री तस्यां गुर्जरभुवि यदीयारा-
भिधानदेशे पद्माक्षरग्रामे चापोत्कटवंश्यं शोलिकासंस्थं मालकं यणनान्नि
वृक्षे निधाय तन्मातेन्धनमयचिनोति । प्रस्तायात्तत्रायतैर्नैनाचार्यैः

सयत्नजगणन्दयरो मुकुस्त वि एस परिमलो जस्त ।

तस्स भवसरसभावमि हुअ किं चन्दणदुमस्त ॥ ९ ॥

कयल्लिक्क विज्जगिरी नेहाहारो य चन्दणदुमो ॥ ।

एयाभो नवरि तात्ताहणेण मवकोडिगहियाभो ॥ १० ॥

† अयं प्रबन्धो निम्नलिखितेन रूपेण B II K आदर्शेषु मुद्रितपुस्तके च
परिशिष्टे १३३ पृष्ठे दृश्यते—पद्मिंशद्ग्रामलक्षप्रमिते कन्यकुब्जदेशे कल्या-
णकटनामि राजधानीनगरे भूराज इति राज्ञा राज्यं कुर्वन् कस्मिंश्चित्प्रभा-
तसमये राज्ञा राजपाटिकायां गेवरभेकस्मिन्गोपसले बातायनस्थिता कामपि
गृगक्षीं गृगदधानो निजवितापहातराधिनीं तां शिर्दुर्निजं पानीयायधिकृतपुत्रं
समादिदेश त न तां नृपसौमि समानीय कस्मिंश्चित्सैनप्रदेशे रक्षणयित्वा नृपं विज्ञ-
पयामास । नृपेण च नृप्राणनेन बाहुदण्डे भृता सती भूपमवादीत् । स्वामिन् सर्वदेव-
तावतारस्य भक्तो ह्यहं कोऽयं नीचनारायणभिलाषः । तनस्तद्वाक्यामृतेनेपच्छान्तकीर्मान्तो
नृपः कासीति तां प्रोच । तयार्हं दासीस्वभिहितं किं तन्मयेत्यदिति वृथादेतत्प्रभोर्दातः
पानीयायिपुत्रतस्य पत्न्यहं दायापुदासीति तद्वाक्यं श्रुत्वा मरुतो नृपतिः सर्वथा
बिलीनकामाभिः स्वां पुत्रीं मन्दमन्त्रो विप्रायान् । तस्या वपुषि निजकरो समाविति
विचिन्त्य तमिदंवाग्धया निदायि निर्जरेव यमिदंमवापुप्रविष्टनरवरप्रान्त्या निजादेव
मुक्तीं निमादयामास । अथ प्रपूये तान्यान्निजान् राधिवैर्निष्कृष्टमाणातिचार्यं मालवम-
ण्डले महाबाहूदेवप्रमादे वृक्षे स्वयं देवमारण्यंस्तस्यौ । देवादेशाद्युज्ज्वये सग्रे
तानि न कन्यकुब्जाध्यात्मदेशं मान्त पुरं सर्वं देवाय दत्त्वा तदभाषितान् परमा-
राजपुत्राजियोज्य स्वयमेव ज्ञापनीं दीक्षाम्नीचये । इति शीलव्रते भूपराजप्रबन्धः ।

१ कन्यकुब्जदेशे कल्याणकटनामि राजधानीनगरे H २ वानवाधि A

श्रीशीलेगुणसूरिनामगिरपराहेऽपि तस्य वृक्षस्य छायामनमन्तीमालोक्य
शोलिकास्थितस्य तस्यैव बालकस्य पुण्यप्रभावोऽयमिति विमृश्य जिनशास-
नप्रभावकोऽयं भावीत्याशया वृत्तिदानपूर्वं तन्मातुः पार्श्वोत्स दालो जगृहे ।
वीरमतीगणिन्यां स बालः परिपाल्यमानो गुरुभिर्दत्तवनराजाभिधानोऽष्ट-
वार्षिको देवपूजायिनाशकारिणां मूषकाणां रक्षाधिकारे नियुक्तः । स
साँछोष्टैर्निघ्नन् गुरुभिर्निपिद्धोऽपि चतुर्थोपायसाध्यास्तानेवं जगौ । तस्य
जातके राजयोगमयधार्यायं महानृपतिर्भावीति निर्णाय स मातुः पुनः
समर्पितो मात्रा समं कस्यामपि पक्षिभूमौ स्वमातुलस्य चौरवृत्त्या
वर्तमानस्य सर्वत्र घाटीप्रपातमकरोत् ॥

१६ कदाचित् काकरग्रामे खान्नपातनपूर्वं कस्यापि व्यवहारिणो गृहे
धनं मुष्णन्दधिभाण्डे फरे पतिते सत्यत्र भुक्तोऽहमिति विचिन्त्य तत्सर्वस्वं
तत्रैव मुक्त्वा विनिर्ययौ । परस्मिन्नहनि सद्गणिन्या श्रीदेव्या निशि
गुप्तवृत्त्या सहोदरचात्सल्यादाहृतः । तया भोजनवलदानपूर्वकमुपकृतो
मम पट्टाभियेके भवत्यैव भगिन्या तिलकं विधेयमिति प्रतिपेदे ॥

१७ अधान्यस्मिन्नवसरे चरद्वृत्त्या वर्तमानस्य चौरैः काप्परण्यप्रदेशे
रुद्धो जम्बाभिधानो बाणिज्यं चौरत्रयं दृष्ट्वा बाणपञ्चकमध्याद्बाणद्वयं गज-
स्तैः पृष्टे इति प्राह भवन्नित्याधिकं बाणद्वयं विफलमित्युक्ते तदुक्तं चल-
देभ्यः ॥ बाणेनाहस्य तैः परितुष्टैरात्मना सह नीतस्तयोर्धैर्यविद्याचमत्कृतेन
श्रीवनराजेन मम पट्टाभियेके त्वं महामास्यो भावीत्यादिश्य विसृष्टः ॥

१ शीलगणि A सीलगणि B २ गणिना A K ३ प्रतिपाल्यमानः B
४ बाणेर्निघ्नन् A II बाणेन a ताच्छाणेनविघ्नन् b c ५ पक्षीभूमौ a c

६ अत्र A आपर्वो निघ्नन्विरित्तमधिकं-चौरैस्त्वमवेत्तमेन द्रव्यं कदाचिदपि । यतः-
नक्तं दिवा न शयनं प्रकटा न चर्या स्वैरं य चाश्वत्थवलवत्प्रत्यभोगः । बाँकानुजादपि
गुतादपि दारतोऽपि लोकरतयापि पुरुते ननु चौर्यइतिम् ॥ (यद्यपिदं कविरामचन्द्र-
कौमुदीमिश्राण्डनाटकस्थं अं. ७ खे. ३)

७ स्नानभोजनवलदानपूर्वकं A B K भोजनवमुदानपूर्वकं P ८ चौरात्या A
९ जान्य a १० तेन पृष्टः b ११ भवेत् b १२ पत्येभ्यः P १३ तपोपृ A

१८ अथ कन्यकुब्जादायातपञ्चकुलेन तद्देशराज्ञः सुतायाः श्रीमहाणिका-
मिधानायाः कञ्चुकसम्बन्धे पितृप्रदत्तगूर्जरदेशस्योद्ग्राहणकहेतवे समाग-
तेन सेलभुद्वनराजामिधानश्चक्रे । पञ्चासीं यावदेशमुद्ग्राह्य चतुर्विंशतिसं-
ख्यान् रूप्यकद्रुमलक्षांस्तेजोजात्यांश्चतुःसहस्रसंख्यांस्तुरङ्गमान्गृहीत्वा
पुनः स्वदेशं प्रति प्रस्थितं पञ्चकुलं सौराष्ट्रमिधानघाटे धनराजो निहत्य
कस्मिन्नपि वननिकुले तद्व्राजमयाद्वर्षं यावद्भुसृष्ट्या तस्थौ ॥

१९ अथ निजराज्याभिषेकाय नगरनिवेशचिकीः शूरा भूमिमवलोक-
मानः पीपललातडागपाल्यां सुखनिषण्णेन मारुत्यावसाखडसुतेनाणहिल-
नाम्ना पृष्टः । किमु विलोष्यते । नगरनिवेशयोग्या शूरा भूमिरवलोक्यते इति
तैः प्रधानैरभिहिते यदि तस्य नगरनिवेशस्य मम नाम ददत ततस्तां
भुवमावेदयामीत्यभिधाय जालिवृक्षसमीपे गत्वा यावती भूः शशकेन श्वा-
त्रासितस्तावतीं भुवं दर्शयामास । तत्राणहिलपुरनाम्ना नगरं निवेश्य
संवत् ८०२ वर्षे वैशाखसुदि ९ सोमे श्रीविक्रमार्कतस्तस्य जालितरो-
मूले धवलगृहं कारयित्वा राज्याभिषेकलभे वाकरमामवास्तव्यां तां
प्रतिपन्नमग्निर्नो श्रीदेवीमाहूय तथा कृततिलकः श्रीधनराजो राज्याभिषेकं
पञ्चाशद्वर्षदेश्यः कारयामास । स जम्बीभिधानो वणिग् महामात्यश्चक्रे ।
पञ्चासरमामतः श्रीश्रीलगुणसूरीन् समत्किम्पानीय धवलगृहे निजसिं-
हासने निवेश्य कृतशङ्खदामणितया सप्ताङ्गमपि राज्यं तेभ्यः समर्पय-
स्तैर्निःस्पृहैरूप्यो निषिद्धः । प्रत्युपकारमुद्धया तदादेशाच्छ्रीपार्श्वनाथ-
प्रतिमालंकृतं पञ्चासरामिधानं चैत्यं निजाराधकमूर्तिसमेतं च कारया-
मास । तथा तेन धवलगृहकण्ठे कण्ठेश्वरीमासादश्च कारितः ॥

१ पादशाह. P २ ग्राहणकमिधानायाः a b ३ स्योद्ग्राहणकसंबन्धहेतवे B
४ सेलभु A B ५ पाक्ष्यकद्रुम B H ६ पञ्चकुलसंख्ये द्वयचरिते
प्राचीनोत्पीनिलेखेषु ॥ दृश्यते ७ राजपट्टीनाम् R. H ८ शाक्येनेत्युच्यते P
९ धियादेवी P १० जाम्बाभिधानः a ११ धवलगृहे कण्ठेश्वरी A B K

२०) गुर्जराणामिदं राज्यं वनराजात्प्रभृत्यपि ।

जैनैस्तु स्थापितं मन्त्रैस्तद्देवी नैव नन्दति ॥ १ ॥

२० पूर्वं निरुद्धं वर्षं ५९ मास २ दिन २१ श्रीवनराजेन राज्यं कृतं । श्रीवनराजस्य सर्वोयुर्वर्ष १०९ मास २ दिन २१ । संवत् ८६२ वर्षे आपादसुदि ३ गुरौ अश्विन्यां सिंहलमे वहमाने वनराजमुत्तस्य शीथो-गराजस्य राज्याभिषेकस्तस्य त्रयः कुमारः ॥

२१ अन्यस्मिन्नवसरे क्षेमराजनाम्ना कुमारेण राजेति विज्ञपयांचक्रे । देशान्तरीयस्य राज्ञः प्रवहणानि धात्वावर्णेन विपर्यस्तानि । अन्यवेलाकू-लेभ्यः श्रीसोमेश्वरयत्ने समागतानि । ततस्तेषु तेनस्वितुरंगमसहस्रं तथा गजानां सार्द्धशती सैन्धव्या परवस्तूनि कोटिसंख्यया । एतावत्सर्वं निजदेशो-परि स्वदेशमध्ये भूत्वा संचरिष्यति । यदि स्वाम्याविशति तदा तदानीयते इति विज्ञप्तेन राज्ञा तन्निषेधः कृतः । तदनन्तरं तैस्त्रिभिः कुमारैः राज्ञो वयो-वृद्धभावाद्देककल्पमाकल्पतस्यामपि स्वदेशप्रान्तभूमौ सैन्यं सज्जीकृत्याज्ञा-तचौरधृत्या तत्सर्वमाच्छिद्य स्वपितृत्पनिन्ये । अन्तः कुपितेन मौना-वलम्बिता राज्ञा न किमपि तेषां प्रतिपेक्ष्यादि कृतं । तत्सर्वं नृपतिसा-त्कृत्वा क्षेमराजकुमारेणैतत्कार्यं सुन्दरं कृतमसुन्दरं वेति विज्ञप्तो नृपतिर्य-भाषे । यदि सुन्दरमुच्यते परस्वलुण्टनपातकं यद्यसुन्दरमभिधीयते तदा भवदीयचेतसो विरक्तिः । अतो मौनमेव श्रेय इति सिद्धं । श्रूयतां भवदीयप्रथममश्रे परवितापहृतौ निषेधहेतुः । यदा परमण्डलेषु नृपतयः सर्वेषामपि राज्ञां राज्यप्रशंसां कुर्वन्ति तदा गुर्जरदेशे चरटराज्यमित्युपहस-न्ति । अस्मत्स्यानपुंरूपैरित्यादिस्वरूपं विज्ञप्तिकया ज्ञाप्यमानाः किञ्चि-ज्जिज्जपूर्वजवैमनस्यमावहन्तो दूयामहे । यद्ययं पूर्वजकलङ्कः सर्वलोकहृ-दये विस्मृतिमावहति तदा समस्तराजपक्षिषु वयमपि राजशब्दं लभामहे ।

१ तत्र नन्दति B H २ पूर्वं वर्षं ६० श्रीवनराजेन H संवत् ८०२ पूर्वं वर्षे ६० श्री वनराजेन राज्यं कृतं । संवत् ८६२ वर्षे श्रीयोगराजस्य राज्या-भिषेकः इत्येवं पाठः L आदर्शे. ३ सुद ११ A B ४ सार्द्धशतीसंख्यया रूपं H सार्द्धशत b सिद्धपदा क. १८ b ५ प्रत्यादिष्टं B H ६ अस्मत्पुणैः P

घनलवलोर्भैर्मवद्विः स पूर्वजकलङ्क उत्सृज्य पुनर्नवीकृतः । तदनन्तरं राज्ञा शस्त्रागाराग्निजं धनुरूपानीय यो भवत्सु बलवान् स इदमारोपय-
त्विति समादिष्टे सर्वाभिसारेण तत्रैकेनाप्यधिरोप्यत इति राज्ञा हेलयै-
वधिर्जीकृत्याभिदधे—

२१) आज्ञामज्ञो गरेन्द्राणां वृत्तिच्छेदोऽनुजीविनाम् ।

पृथक्शल्या च नारीणामशस्त्रो वध उच्यते ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशादस्मात्सशस्त्रवधकारिषु पुत्रेषु को दण्ड उचितः । अतो राज्ञा प्रायोपवेशनपूर्वकं विंशत्यधिकवर्षराते पूर्णे चिता-
प्रवेशः कृतः । अनेन राज्ञा भट्टारिकाश्रीयोगीश्वरीप्रासादः कृतः ।

२२ अनेन राज्ञा वर्षाणि ३५ राज्यं कृतं । सं. ८९७ पूर्व वर्ष २५ श्री
क्षेमराजेन राज्यं कृतं । सं. ०,२२ पूर्व वर्ष २९, श्रीभूयसेन राज्यं कृतं ।
अनेन श्रीपत्ने श्रीभूयडेश्वरप्रासादः कारितः । सं. ९५१ पूर्व श्रीवे-
रिसिंहेन (श्रीवीरसिंहेन B) वर्षाणि २५ राज्यं कृतं । सं. ९७६
पूर्व वर्ष १५ श्री रत्नादित्येन राज्यं कृतं । सं. ९९१ पूर्व वर्षाणि ७
श्रीसामन्तसिंहेन राज्यं कृतं । एवं चापोत्कटवंशे सप्त नृपतयोऽभूवन्
विक्रमकालतः संख्यया वर्षाणि ९९८ ॥

१ उन्मूज्य ॥ B II K २ बाधिर्ग्वं विदधे H ३ द्विगम्यमान् A D H
४ दातामज्ञात् ॥ K

५ मुद्रितपुस्तके ॥ आदर्शानुगारी निम्नलिखितः पाठः । संव० ८७८ थावनपुदि ४
निरदं वर्ष १७ मास १ दिन १ धीयोगराजेन राज्यं कृतं ॥ सं० ८७८ । भाषणपुदि ५
उत्तरायादनशये धनुर्लमे रत्नादित्यस्य राज्याभिषेको बभूव । सं० ८८१ कार्तिकपुदि
५ निरदं वर्ष ३ मास ३ दिनभूयसेन राज्ञा राज्यं चक्रे ॥ सं० ८९८ । वर्षे
ज्येष्ठपुदि १३ धनौ दस्तनशये सिद्धलो धीयोगराजदेवराज राज्याभिषेकः समञ्जनि ।
सं० ९२९ । भाद्रपदपुदि १५ रवौ वर्ष ३८ । मास ३ दिन १० अरय राज्ञो
राज्यनिपत्यः । ५ । सं० ९३५ । वर्ष आश्विनपुदि १ शोमे रोदिगिनाशये कुम्भलमे
धीचामुण्डराजदेवस्य प्राभिषेकः समञ्जनि ॥ ६ ॥ सं० ९३८ माघपदि । ३ शोमे
निष्ठवं वर्ष १३ । मास ४ दिन १६ अनेन राज्ञा राज्यं विदधे । सं० ९३८ ।
भाषवदि १४ भौमे रवातिगशये सिद्धलो धीभारवरेवो राज्ये वपविहः । अनेन

५ [॥ अथ मूलराजप्रबन्धः ॥]

२२) असेज्या मातङ्गाः परिगलितपक्षाः शिखरिणो

जडमीतिः कूर्मो फणिपतिरयं च द्विरसनः ।

इति ध्यातुर्धातुर्धरणिधृतये सान्ध्यचुलका—

स्समुत्तस्थौ कश्चिद्विलसदसिपट्टः सुसुभटः ॥ इति ॥

२३ अथ पूर्वोक्तधीभूयडराजवंशे भुञ्जालदेवमुता राजबीजदण्डक-
नामानख्यः सहोदरा यात्रायां श्रीसोमनार्थं नमस्कृत्य ततः प्रत्यावृत्ताः ।
श्रीसोमन्तार्सिंहदेवनृपं बाह्वकेल्यामवलोकमानास्तुरगस्य नृपेण कशा-
घाते दत्ते सति कर्पटिकलेपधारी राजनामा सत्रियोऽनवसरे दत्तेन तेन
कशाघातेन पीडितः शिरःकम्पपूर्वं हाहेति शब्दमवादीत् । राज्ञा त-
त्कारणं पृष्टः स तुरङ्गमेव कृतं गतिविशेषं न्युञ्जन्मयोग्यमनवधार्य
कशाघाते दीयमाने ममैव मर्माघातः समजनि । तेन तद्वचसा चमत्कृतेन
राज्ञा तुरङ्गो बाहनाय समर्पितस्तस्यैव । अध्याश्ववारयोः सहस्रयोगैमालोक्य
पवे पवे तयोर्न्युञ्जनानि कुर्वन्तेनैव तदाचारेण तस्य महत्कुलमाफल्य
लीलादेवीनाम्नीं स्वभमिनीं ददौ । आधानानन्तरं कियत्स्यपि गते कालेऽ
काण्डमरणे संजाते सचिवैरपत्यमरणं पर्यालोच्य तदुदरविदारणपूर्वमपत्य-
मुद्धृतं । मूलनक्षत्रजातत्वात्स श्रीमूलराजाभिधया समजनि । धालार्क
इव तेजोमयत्वात्सर्ववृद्धमतया पराक्रमेण मातुल्यमर्दीपालं मयर्द्धमान-
साम्राज्यं कुर्वन् मदमत्तेन श्रीसोमन्तार्सिंहेन साम्राज्येऽभिषिच्यते
कर्करायां पूर्वाभाकेश्वरकण्ठेश्वरीप्रासादौ कारितौ । सं० ९६५। चौपञ्चदि ९ पुषे निरुद्धं
वर्षे २६। मास १ दिन २० राज्यं कृतं ॥ सं० ९९०। चौपञ्चदि १० शुक्रौ आर्द्रानक्षत्रे
कुम्भलग्ने भूयगडदेवः पटे समुपविष्टः । अनेन राज्ञा भूयगडेश्वरप्रासादः कृतः श्रीपत्तने
प्राकारश्च सं० ९९१। वर्षे व्यापारपुदि १५ निरुद्ध वर्षे २७। मास ६ दिन ५ राज्यं
कृतं एवं व्यापोत्कटवंशे पुण्याः ७ तद्वंशे १९० वर्षे मास २ दिनसप्त राज्यं जातं ॥

१ पूर्वोक्त धीभूयडराजवंशे राजबीजदण्डकनामानख्यः पुत्राः सहोदरा यात्रायां
श्रीसोमनार्थं नमस्कृत्य ततः प्रत्यावृत्त्य धीमदपहिम्पुरे श्रीसोमन्तार्सिंहनृपं
बाह्वकेल्या A B H K २ सुखद & P ३ योग्यता K ४ धी भूयडदेवेन a P

रामंतोऽप्याप्यने च तदादि चायेतकृतानां दानमुपदाममितिदम् । ग १२७-
गनुदिनें विदग्ध्यमानो नित्रपरिकरं गञ्जीकृत्य विहृत्य मातुलेन
स्यापिनो रात्रे तं निहत्य माय एव भूवतिर्षुभ ॥ 'म० १२८' तं
धीमूत्ररात्रस्य राज्याभिषेको निप्यतः ॥

२४ वैष्णवप्यत्रमरे सपादलक्षक्षितिपतिः श्रीमूत्ररात्रमभिषेकं
यितुं गूर्जरदेवसंमिर्षा समानमगाम । तद्योगपथेन भरपेतेनिलह्रंदशी-
यरात्रो मोरपनामा सेनापतिरग्रायथ । धीमूत्ररात्रेण तयोरेकस्मिन्विगृह-
माणेश्वरः पाप्मिपातं गुरुत इति गचिरे सह विगृहस्तैरुच्ये । श्रीक-
न्यादुर्गे प्रविश्य कियन्त्यपि दिनान्यतिवैद्यन्ते । नवरात्रिकेषु समा-
गतेषु सपादलक्षक्षितिपतिः स्वरात्रषान्यां श्रावंमयीमव स्वगोत्रनामारा-
भयिष्यति । तस्मिन्प्रसरे श्रीचारपेनामा मेनानीर्जीयेत । तदनु क्रमतः
सपादलक्षलोणीपतिरपीत्यं तदाये मन्त्रे श्रुते सति नृपः प्राह । मम
लोके पलायनापवादः किं न भविष्यत्तत्पादिष्टे ते उचुः—

२५) यदपसरति मेघः कारणं तत्पदं मृगपतिरेपि कोपात्संतुनत्युत्पत्तिभ्युः ।
तद्वयनिर्दिष्टं रागदमन्त्रमनाराः किमपि विगणयन्तो बुद्धिमन्तः सहन्ते ॥

इति तद्वचसा श्रीमूत्ररात्रः श्रीकन्यादुर्गे प्रविषेत् । श्रीमपादलक्षी-
यभूतिः श्रीगूर्जरदेवे वर्षाकालमतिशामयवरात्रेषु समागतेषु तस्यामेव
कटकभूमौ शाकभरीनगरं निवेदय तत्र गोत्रजामानीय तत्रैव नवरात्राणि
मारेमे । श्रीमूत्ररात्रस्तत्स्वरूपमयगम्य निरुपायान्मन्त्रिणो ज्ञात्वा तत्का-
लोत्पन्नमतिवैभवो राजलाहृणिकां प्रारभ्य राजादेवेन समस्तान्समन्ततः

१ ग. १११ गौ आपादुदि १५ श्रुते, अभिनीतश्रे मिदन्ते रात्रियद्व-
यसमये जगत् एवविचलितमे सर्वे श्रीमूत्ररात्रस्य राज्याभिषेकः समन्तनि । इति

सु पुस्तके पाठः ॥ १ मूत्रार्कं भूयते रात्रे सर्वकल्याणकारकः । अपुना मूत्ररात्रेण
योगविये प्रचम्यते ॥ इत्यादि स्तुतिभिः स्तुयमानः साध्याये सुषमाप्ते तस्मि-
न्प्रसरे । A B H आदौर्जेवेवाह (मूत्रार्क इत्यादि श्लोकः विद्वद्मन्त्रा-
स्तितगत श्लो. १) १ परात्रेण A ४ देवकण्ठो P ५ वारतनामा P श्रीवार P
१ इति कोपान् २ ७ पञ्चमिद पञ्चमरे दयते ८ तिहिणिकां ९ रात्रा तिहिणिकां P

सामन्तानां ह्य कूटलेखकव्यवकरणप्रतिबद्धपञ्चकुलमुखेन सर्वानपि राज-
पुत्रान्पदातींश्चान्वयावदाताभ्यामुपलक्ष्य यथोचितदानादिभिरावर्ज्य च
समयसंकेतज्ञापनापूर्वं तान्सर्वान्सपादलक्ष्मीयनृपतिशिविरसंनिहितान्विधाय
निर्णीते वासरे प्रधानकरमीमारुह्य तत्प्रतिपाद्येन समं भूयसीमपि भव-
माक्रम्य प्रत्येकालेऽतिर्बिज्ज एव सपादलक्ष्मीयनृपतेः कटकं प्रविश्य कर-
भ्या अवहृष्टं कृपाणपाणिरेकाप्येव श्रीमूलराजस्तदीवारिकममिहितवान् ।
साम्प्रतं नृपतेः कः समयः श्रीमूलराजो राजद्वारे प्रविशतीति स्वस्वामिने
विज्ञापयेति वदंस्तं दोर्दण्डप्रहारेण द्वारदेशादपसार्यायं श्रीमूलराज एव
द्वारे प्रविशतीति तस्मिन्मिदधाने गुरुदरान्तः प्रविश्य तस्य राज्ञः
पक्ष्मके स्वयं निपसाद । भयभ्रान्तः स राजा क्षणमेकं मौनमवलम्ब्येप-
त्साध्वसं विधूय भयानेव श्रीमूलराज इत्यभिहिते श्रीमूलराजः स्पष्टं अगौ
ॐ इति । गिरमाकर्ण्य यावत्समयोचितं किञ्चिद्ब्रुक्ति तावत्पूर्वसंकेतितैस्तै-
श्चतुःसहस्रप्रमितैः पतिभिः स गुरुदरः परिवेष्टयान्त्रके । अथ मूलराजेन
स नृप इत्यभिदधे । अस्मिन्भूषलये नृपतिः समरवीरः समरे यो मम
सम्मुखस्तिष्ठति स कोऽपि नास्त्यस्ति वेति मम विसृष्टतत्त्वसुंययाचितै-
रुपस्थितोऽसि । परमशनावसरे मक्षिकासन्निपात इव तिलज्जदेशीयतैल-
पाभिधानराज्ञः सेनापतिं मज्जयाय समागतं यावच्छ्लक्षयामि तावत्त्वया
पार्ष्णिघातादिव्यापाररहितेन स्थातव्यमिति स्वामुपरोद्धुमद्दमागतोऽस्मि ।
मूलराजेनेत्यभिहिते मूपतिरेवमवादीत् । यत्त्वं नृपतिरपि सामान्यप-
तिरिव जीवितनिरपेक्षतयेत्त्वं वैरिगृहे एक एव प्रविशसि तेन त्वया
सार्धमाजीवितान्तमेव मे सन्धिः । तेन राज्ञेत्युदिते मा भवं वदेति तं
निवारयंस्तेन भोजनाय निमन्त्रितोऽप्यज्ञया तं निषिध्य वरे तरवारिमा-
दायोऽस्थितः । तां करमीमारुह्य तेन स्कन्धान्तरेण परिवेष्टितो वारयं-

१ सामन्तानां कार्ये क्षणलेखने व्यवकरण B H K २ आपनपूर्व A आपनपू-
र्वकं H ३ प्ररोपकाले A H ४ करभ्यामेव C d करभ्यामवश्य b
५ मुपयाचिते A B H ६ मक्षिक B ७ वारव a P

सेनापतिकटके पतितः । तं निहत्य दशसहस्रसंख्यांस्तद्वाजिनोऽष्टादश-
गजरूपाणि चादाय यावदावासान् दत्ते तावत्पणिधिभिरस्मिन्वृत्तान्ते
शपिते सपादलक्षैः पलायांचक्रे ॥

२५. तेन राज्ञा श्रीपत्तने श्रीमूलराजवसहिका कारिता । श्रीमूल-
देवस्यामिनः प्रासादश्च । तथा नित्यं नित्यं सोमयासरे श्रीसोमेश्वरपत्तने
यात्रायां शिवभक्त्यो व्रजंस्तद्वकिपरितुष्टः सोमनाथ उपदेशदानपूर्व
मण्डलीनगरमार्गतः । तेन राज्ञा तत्र मूलेश्वर इति प्रासादः कारितः ।
तत्र नमश्चिकीर्षाहर्षेण प्रतिदिनमागच्छतस्तस्य तद्वकिपरितुष्टः श्रीसो-
मेश्वरः ससागर एव भवन्नगरे समेप्यामीत्यभिधाय श्रीमदणहिल्लपुरेऽव-
तारमकरोत् । समागतसागरसंकेतेन सर्वेष्वपि जलाशयेषु सर्वाण्यपि
वारीणि क्षाराण्यभवन् । तेन राज्ञा तत्र त्रिपुरूपप्रासादः कारितः । अथ
तस्य चिन्तायकमुचितं तपस्विन कञ्चिदालोकमानः सरस्वतीसरिचीरे
एकान्तरोपवासपारणकेऽनिर्दिष्टपञ्चप्रासमिक्षाहारं कन्धैडिनामानं स तप-
स्विनमश्रूषीत् । यावत्तत्रमस्याहेतये नृपतिस्तत्र प्रयाति तावत्तेन तृतीय-
ज्वरिणा स ज्वरः कन्धायां नियोजित इति नृपतिराजीक्य तेन राज्ञा
कथं कन्धा कम्पते इति पृष्ट्वा नृपेण सह वार्त्ता कर्तुमक्षमतयेह ज्वर
आरोपित इत्यभिहिते पार्थिवः प्राह । यद्येतावती शक्तिर्भवत्तस्तदा ज्वरः
किं न सर्वथा प्रहीयते इति राजादेशे—

१४) उपतिष्ठन्तु मे रोगा ये केचित्पूर्वसंचिताः ।

आनृण्ये गन्तुमिच्छामि तच्छम्योः परमं पदम् ॥

इति शिवपुराणोक्तान्यथोपबुर्क्तं कर्म न क्षीयते इति जानन् कथ-
ममुं विमुञ्जाभीति तेनागिहिते त्रिपुरपधर्मस्थानस्य चिन्तायकत्वाय नृप-
तिरभ्यर्थयामास ।

१ तपादल्लनृपति B H २ यद्गाल देव B P ३ श्रीपत्तने P
४ शिवभक्तदा B H ५ गुणपत. B ६ कान्यदि B H ७ आनृण्यं B

८ नाभुक्त क्षीयते कर्म कल्पशोडिशैरपि ।

अवरयमेव भोक्तव्यं कृतं कर्म शुभाशुभम् ॥

इति संपूर्णं श्लोक K आदर्शे

२९) अधिकारात्रिमिमसैर्माठापत्यात्रिमिर्विनैः ।

शीघ्रं नरकवाञ्छा चेद्दिनमेकं पुरोहितः ॥

इति स्मृतिवाक्यं जानंस्तपठदुपेन संसारसागरशुचीर्यं गोप्पदे निम-
ज्जामि किमिति वचसा निषिद्धो नृपस्ताम्रशासनं मण्डकवेष्टितं निर्माय
तस्मै भिक्षागताय पत्रपुटे मोचयामास । स तद्वजानंस्ततः प्रस्थावृत्तः ।
पुरा दत्तमागोंऽपि सरस्वत्याः पूरे तदा न दीयमानमार्गं आजन्म निज-
दूषणानि विमृशंस्तत्कालिकभिक्षादोषपरिज्ञानाय यावद्विलोकते ताव-
त्ताम्रशासनं ददर्श । तदनु क्रुद्धं तपोधनं विज्ञाय तन्नागत्य नृपस्तत्ता-
न्यनाय यावद्विनयवाक्यानि श्रुते तावत्तेन मया दक्षिणपाणिना गृहीतं
भयस्ताम्रशासनं कथं वृथा भवतीति वयजह्नुदेवनामा निजविनेषो नृपाय
समर्पितः । तेन वयजह्नुदेवेन प्रतिदिनमङ्गोद्धर्चनाय जात्यघुसृणस्याद्यौ
पलानि मृगमदपरुबन्तुष्टयं कर्पूरपल्लमेकं द्वात्रिंशद्द्वाराङ्गना ग्रामसाहितं
सितातपत्रं च यदा ददासि तदा चिन्तायकस्त्वमङ्गीकारोमीत्यभिहिते
राज्ञा तत्सर्वं प्रतिपद्य त्रिपुरुषधर्मस्थाने तपस्विभूषणदे सोऽभिषिक्तः ।
कंकरौलं इति प्रसिद्धः । इत्थं भोगान् मुञ्जानोऽप्यजितान्नक्षर्चयनिरतः ।
स कदाचिन्निशि मूलराजपत्न्या परीक्षितुमारब्धः । ताम्बूलप्रहारेण
कुष्ठिनी विधाय पुनरनुनीतो निजोद्धर्तनविलेपनात्स्नानोत्सृष्टपयःप्रसारणाच्च
सज्जीवकार ॥

६ ॥ अथात्रैव लाखाकोत्पत्तिविषंतिप्रबन्धः ॥

२६ पुरा कस्मिन्नपि परमारवंशे श्रीर्जिराजदेशाधिपतेः सुता काम-
रुत्तानाङ्गी सा बाल्ये सममालिभिः कस्यापि प्रासादस्य पुरो रमनाणां
वरान्वृणीतेति ताभिर्व्यादियमाणा सा कामलता घोरान्धकारनिरुद्धनयन-
मार्गा प्रासादस्तम्भान्तरितं कुलढामिधानं यशुपालमज्ञातवृत्त्या तमेव
घृत्वा तदनन्तरं कतिपर्येर्विषः प्रधानवरेभ्य उपदौक्यमाना पतिव्रतावतनि-

१ प्राससहितं A B a H २ कुरौल a c d ३ जेयस्नान P
४ विप्रतिपत्ति P ५ यदाचिदपि B H

वह्णाय पितरावनुज्ञाप्य निर्वन्धात्मेवोपयेमे । तयोर्नन्दनो लासाकः ।
 ॥ कच्छदेशाधिपतिः प्रसादितयशोराजवरप्रसादात्सर्वतोऽप्यजेयः । एका-
 दशहृत्स्वसासितधूमूलराजसैन्यः । कस्मिन्नप्यवसरे कापिलकोटदुर्गे
 स्थित एव राजा लासाकः स्वयं निरुद्धः । तदनु सा लक्षः काप्यव-
 स्कन्ददानाय प्रदत्तं निर्बुद्धसाहसं माहेचामिधं भृत्यमागच्छन्तमियेष ।
 तत्स्वरूपमवधार्य धूमूलराजेन तदागमनमार्गेषु निरुद्धेषु स समाप्तकार्य-
 स्तत्रागच्छन् शमं त्यजेति राजपुररुक्तः स्वामिकार्यसमर्थनाय तथैव
 कृत्य समरमञ्जं लासाकमुपेत्य प्राणंसीत् । अथ संग्रामावसरे—

२६) उग्रा ताविडे जहिं न किउ लकरउ भणइ तिपड्ड ॥

गणिया लब्धइ दीहडा के दहक अहवा अड्ड ॥ १ ॥

इत्यादिवोधवाक्यानि विविधानि व्याहरन्मारेष्वभृत्येनोद्भटवृष्टिदर्श-
 नेन प्रोत्साहितसाहसः धूमूलराजेन समं हन्तदुष्टं बुर्बाणस्तस्याजेयतां
 दिनत्रयेण विमृश्य त्रुर्मदिने भीतोमेधरमनुस्मृत्य सतो ज्यतीर्णद्रकलया ॥
 लक्षो निजोऽहम् । अथ तस्यार्जो मूयनितस्य वातपल्लिवे दमशुणि पदा
 एतान् राजा लक्षजनन्या लनोरोगेण भवांशो विपत्स्यत इति प्रवृत्तः ॥

२७) ममनापानले येन लक्षहोमं वितन्वता ।

सूत्रितस्तः कलत्राणां बाप्यायमहनिमहः ॥ १ ॥

२८) कच्छप्रत्यक्षं हत्वा सत्साधिकलम्बजालमायातम् ।

संगरमागरमध्ये धीवरता दक्षिता येन ॥ २ ॥

॥ इति आग्नाहोत्पत्तिविषयिप्रबन्धः ॥

२७ (२०) मेदिन्या लक्षजनन्या जितवलिनि बली बद्धमूला दर्शनी

गमे रुद्धमवात्ता दिनकरतनये जातमारोपनास्ता ।

१ लक्षप्रतिदिन L २ कच्छ बाप्याय H ३ काहिकलम्बकेट्ट R L क्ष-
 दितान् लक्षेण H ४ दक्षि H ५ ज्योती २०, २८ न लक्षेण H पुनरे

किञ्चिन्नागार्जुनेन प्रकटितकलिका पुष्पिता साहसाङ्गे
आमूलं मूलराज त्वयि फलितवती त्याग्नि त्यागवल्ली ॥ ३ ॥

३०) स्नाता प्राप्तिवारिवाहसलिलैः संरुद्धदूर्वाङ्कुर-
ध्याजेनात्तकुशाः प्रणालसलिलैर्दत्त्वा निवाणज्जलीन् ॥

मासादास्तव विद्विषां परिपतस्कुडघस्यपिण्डच्छला-
त्कुर्वन्ति प्रतिवासरं निजपतिप्रेताय पिण्डक्रियाम्* ॥ ४ ॥

इत्थं तेन राजा पञ्चपञ्चाशद्वर्षाणि निष्कण्टकं साम्राज्यं विधाय
सन्ध्यानीराजनाविधेरनन्तरं राज्ञा मसादीकृतं ताम्बूलं वण्डेन
करतलाभ्यामादाय सत्रं कृमिदर्शनात्तत्स्वरूपमवगम्य वैराग्यारसंन्यासाङ्गी-
कारपूर्वं च दक्षिणचरणाङ्गुष्ठे वह्नियोजनापूर्वं गजदानप्रभृतीनि महादा-
नानि ददानोऽष्टभिर्दिनेः—

३१) उद्धमकेशं पदलग्नमग्नि—

मेकं विप्रेहे विनयैकवश्यः ।

मतापिनोऽन्यस्य कथैव का य—

द्विभेद भानोरपि मण्डलं यः ॥

इत्यादिभिः स्तुतिभिः स्तूयमानो विवमारोह ॥

अयं सं. ९९८ पूर्वं वर्षाणि ९५ राज्यं मूलराजेन चक्रे ।

॥ इति मूलराजप्रबन्धः ॥

१ आमूला P * पयसिंदुं शार्ङ्गधरपद्वत्यां (१२८०) दृश्यते २ संवत्
९९८ पूर्वं निष्कण्टकं B ३ द्यादत्तमि H L

४ B आदर्शमनुष्ठत्यमुद्रितपुस्तकेऽप्य निम्नलिखितं पाठः अथ सं. १०५० ।
(५२) धायणशुदि ११ शुके पुष्यनक्षत्रे वृषभमे धीचामुपराजो राज्ये तपा-
विशालः । अनेन धीपत्तले चन्दनाक्षदेव, चाचिजेभस्वेवशाखादौ कारितौ ॥
सं० १०५५ आश्विनशुदि ५ सोमे निष्कं वर्ष १३ याव १ दिन २४
राज्यं कृतं ॥ सं० १०६५ आश्विनशुदि ६ सोमे ज्येष्ठानक्षत्रे मिथुनलो धीवत्तराज-
देवो राज्ये तपविशः । अह्य राज्ञो मालवकदेवो धाराप्राकारं चेतयित्वा क्षीरीरोगेण
विरतिः संजाता । अल्प राजदमनचक्र इति तथा जगत्पण इति विद्ध्य संजातं ॥

२८ सं. १०६३ पूर्वे वर्षाणि १३ श्रीचामुण्डराजेन राज्यं कृतं ।
अथ सं. १०६६ पूर्वे मास ६ वल्लभराजेन राज्यं कृतं । अथ सं. १०६६
पूर्वे वर्ष ११ मास ६ श्रीदुर्लभराजेन राज्यं कृतं । (अथ तस्य राज-
मदनशंकर तथा जगद्वंश इति विरुद्धयं जातं B) तेन राज्ञा श्रीपत्तने
दुर्लभसरोवरं रचयामके ॥

२९ तदनु श्रीभीमामिधानं आतुः सुतं राज्येऽभिषिच्य स्वयं तीर्थो-
पासनवासनया चाराणसीं प्रति प्रतिष्ठासुर्मालवकमण्डलं प्राप्य तन्महा-
राजश्रीमुखेन छत्रचामरादिराजचिह्नानि विमुच्य कार्पटिकवेपेणैव पुरतो
मजेति यद्वा सुदं विधेहीत्यभिहितेऽन्तरा धर्मान्तरायमुदितमवगम्य सं
वृत्तान्तं नितान्तं श्रीभीमराजाय समादिश्य कार्पटिकवेपेण तीर्थं गत्वा
परलोकं साधयामास । ततः प्रभृतिमालविकराजैभिः सह गूर्जरनृपतीनां
मूलविरोधः संवृत्तः ॥

६ ॥ अथ सुझराजप्रबन्धः ॥

३० अथ प्रस्तावायातं मालवकमण्डलमण्डनश्रीमुझराजचरितमे-
वम् । पुरा तस्मिन्मण्डले श्रीपरमारवंश्य. सिंहदन्तभट्टनामो नृपती
राजपाटिकायां परिभ्रमन् शरवणमध्ये जातमात्रं रूपपात्रमतिनात्रं कमपि

सं० १०६५ वैश्वशुदि ५ मिल्हे मास, ५ दिव १९ अनेन राज्ञा राज्यं कृतं ॥
सं० १०६५ वैश्वशुदि ६ शुक्ले, उत्तराषाढानक्षत्रे मकरलगे तडागा दुर्लभराजनामा
राज्येऽभिषिक्तः । अनेन श्रीपत्तने राशमृषिपवलगृहद्वयं न्यवकरणदस्तिवालापटिका-
गृहद्वयं कारितं ॥ स्वभ्रातृवद्रमराजवेपथे मदनशंकरासादः कारितराधा दुर्लभसरो-
कारयामके ॥ एवं १२ वर्षे राज्यं कृतं ॥ तदनु सं० १०७७ ज्यैष्ठ्युदि १२ भीमे
अभिनीगशत्रे मकरलगे भीमोमामिधानं

* तदनु भीमामिधानं निज्यंताजं राज्येऽभिषिच्य A B H १ यियासु d
२ मालवराजा O ३ मालवकमण्डन P ४ श्रीसिंहदन्त C श्रीदयंतागा d

वालमालोक्य पुत्रवात्सल्यादुपादाय देव्यै समर्पयामास ।* तस्य सान्वयं
मुञ्ज रति नाम निर्ममे । तदनु सीन्धले इति नाम्ना सुतः समजनि ।
निःशेषगुणपुञ्जमञ्जुलमुञ्जस्यं राज्याभिषेकचिकीर्तृपस्तस्य सौधमलंकुर्वन्त-
मन्दमन्दाक्षतया निजवधूं वेत्रासनान्तरितां विधाय प्रणामपूर्वं भूपति-
मारराध । राजा तं प्रदेक्षं विजनमवलोक्य सज्जन्मवृत्तान्तमादित एव
तस्मै निवेद्य तव भवस्या परितोषितः सन्सुतं विहाय शुभ्यं राज्यं प्रय-
च्छामीति वदन् परमनेन सीन्धलनाम्ना बान्धवेन समं प्रीत्या वरि-
तव्यमित्यनुशार्ति दत्वा तस्याभिषेकं चकार । स्वजन्मवृत्तान्तप्रसर-
द्विका तेषु स्वदयित्वापि निजग्रे । तदनु पराकमकान्तभूतलः समस्त-
विद्वज्जनचक्रवर्ती रुद्रादित्यनाम्ना महामात्येन चिन्तितराज्यैस्तं सीन्धल-
नामानं आतरमुत्कटतयाज्ञाभङ्गकारिणं स्वदेशान्निर्वास्य सुचिरं राज्यं
चकार । सै सीन्धलो गूर्जरदेशे समागत्य काशहवनगरसन्निधौ निजं

१ सिन्धुल b सिन्धुराज d B २ पुत्रमुञ्जस्य a नि शेषराजगुणपुञ्ज d H H
३ समस्तसज्जन P ४ अत्र A आदर्शे पथात्प्रशिक्षमिव मुदितपुस्तके व निज्रावता-
रितमधिकमुपबन्ध्यते—यिन्मिजराज्यधिकं सुखमनुभवन्कस्यामपि शोपित्यनुरक्तधिरि-
ताभिषेकभमधिरप्य द्वादशयोजनीं निशि प्रयाति प्रत्यायाति च तथा समं विच्छेये
जाते इमं दोषकमप्रीयते—

सुप्र पदद्वा दोरडी पेक्खसि न गम्मारि ।

असाटि पण गम्मीदं चिक्खितलि होसेउवारि ॥

४ शुभशीलरतामोजप्रबन्धोऽयं प्रसंग इत्थं वर्णितः—

एतेन सुप्रभूपेन सिन्धुलो दुर्देमस्तदा ।

५ देशभिष्कासितो मेदपाटे नागहृदे ययौ ॥ ४९ ॥

नागहृदपुरो प्रान्ते निजं पतिं निवेद्य सः ।

स्थितश्च भृत्या कर्तुमाणादीपोत्सवोपसि ॥ ५० ॥

यायदन्ति किरि तावदेवीभूय जयावदः ॥ ५१ ॥

स्वन्साहयेन तुष्टोऽस्मि वरं यावत्परं शंसति ॥

सिन्धुलोऽङ्गद्विती दिगते मान्निद्रिचितो मम ॥ ५३ ॥ सु. ३१३८

राजो जगृहे । कारागृहे निहितः काष्ठपञ्जरनियन्त्रितो मृणालवत्या
तद्गगिन्या परिचार्यमाणस्ताया सह जातकलत्रसंबन्धः । वाश्वात्यैर्निजप्र-
धानैः सुरक्षादानपूर्वं तत्र स्थापितसकेतः । कदाचिद्दर्पणे स्वं प्रतिविम्बं
पश्यन्नज्ञातवृत्त्या पृष्ठतः समागतया मृणालवत्या वदनप्रतिविम्बं जरा-
जर्जरं मुकुरे निरीक्ष्य यूनः श्रोमुञ्जस्य वदनसामीप्याच्चक्षिषे विच्छाया-
स्तया तां विपण्णामालोक्यैवमवादीत्—

१४) *मुञ्ज भणहं मृणालवद् जुव्यण गयुं न सूरि ।

जह सकर सयस्वण्ड थिय तो इस मीठी चूरि ॥

इति ता संभाष्य स्वस्थानं प्रति पियासुखद्विरहासहो भयात्तं वृत्तान्तं
स्थापितमशक्तौ मूयो भूय मोच्यमानोऽपि तां चिन्तामनुष्मरन्लवणातिलव-
णरसवतीं भोजितोऽपि तदास्वादानवबोधाक्षया निर्बन्धबन्धुरया गिरा
सम्रणयं पृष्ठः प्राह । अहमनया सुरङ्गया स्वस्थाने गन्तास्मीति चेद्भ-

१ शुभशीलकृते भोजप्रबन्धे मृणालवतीचरितं यथा :—

इतस्तेतिदेवस्य पित्रा देवतमुभुजा ।

पत्नीस्थाने कृत्वा दासी सुन्दरीत्यभिषा पुरा ॥

पुत्रीं मृणालवत्याङ्गां सृते स्म सुरदरी पराम् ।

* * * * *

वर्धमाना मन्त्रात्प्राप्ता जीवन् भगिनी पुन ।

इषा तैल्लिदेवस्य धीपुरे चन्द्रभूषतेः ॥

मन्द्रो यदायमच्छतरोगेण यममन्दिहम् ।

सापि तैल्लिदेवस्य आनुर्बेहमुपायमत् ॥

स्वस्रा तैल्लिदेवस्य स्रज्ज मृणालवत्याय ।

मल्लवानादि मुक्त्ययं चक्रे दानृन्निदेशत ॥

तिलव्रजरोपान्ते गत्वा गन्धूतस्रज्जके ।

प्राप्ते चन्द्राभिषे तस्थुः सुरादातुनेव ते ॥

सु पु. ४ २२८-२२९

१ पण्यं मुञ्ज ० ॥ २ जुव्यण निदरं म चूरि ० ॥

वती तत्र समुपैति तदा महादेवीपदेऽभिषिच्य प्रसादफलं दर्शयामीत्य-
भिहिते यावदाभरणकरुण्डिकामुपनयामि तावत्क्षणं प्रतीक्षस्वेत्यभिदधा-
नाऽसौ कात्यायिनीं तत्र गतो मां परिहरिष्यतीति विमृशन्ती स्वभा-
वुर्मूपतेस्तं वृत्तान्तं निवेद्य विशेषतो विदम्बनाय बन्धनबद्धं कारयित्वा
प्रतिगृहं भिक्षादनं कारयामास । स प्रतिगृहं परिभ्रमन्निर्वेदमेदुरतयेमानि
वाक्यानि पृषाठ ॥ तथाहि—

३९) सउ चितह रि सडी मम्मणहं वतीसडी हियाहं ।

अम्मिं ते नर दड्डु सीझे जे वीससहं थियां ॥ १ ॥

३९) शोली तुही किं न मूड किं न ह्यउ छारपुज ।

हिण्डइ दोरीबन्धीयउ जिम मड्डुड तिम मुज्जं ॥ २ ॥

तथा च—

३७) गय गय रह गय तुरय गय पायकर्डा निमिच्च ।

सगहिय करि मन्तण उम्मुहं वा रुदाइच ॥ ३ ॥

अधान्मरिमन्वासरे कस्यापि गृहपतेर्गृहे भिक्षानिमित्तं नीतः ।

पंडुकपाणिं तत्पत्नीं तर्कं पाययित्वा गर्वोद्धुरकन्धरां भिक्षादाननि-
येधं विदधती मुज्जः प्राह—

३८) भोळि" मुन्धि म गळु करि पिकि वि षडुगुपांइ

षेंटदसह संह छहुत्तरहं मुज्जह गयह गयाहं ॥ ४ ॥

१ तद्भवती a b २ विशेषतोऽपि ॥ ३ चित्तदसदीमणइ a ४ पद्मासदीहि-
याह o d ५ अस्तीतेनर b दि अम्मि P ६ थियजे प्रतिबद्धांइ अम्मो सीजे d
७ शोली तुडिनि किं न मउ मुउ । छारपुज परिपरि तिम्म नवाविय
जिम O । तुडि D शोली p । हुयउ b c पायकर्डा छुर रुदाइच O d
९ ऊमुक b मळुमहत्ता d १० षडुगुसाणि H ११ षटवन्ती म गळ
पंडुप्राइ O १२ षडदसह a छउत्तर o

- ३९) मा मङ्कड कुरुद्वेगं यदहं खण्डितोऽनया ।
 रामरावणमुक्ताद्याः स्त्रीभिः के के न खण्डिताः ॥ ५ ॥
- ४०) रेरे मन्त्रक मा रोदीर्यदहं आमितोऽनया ।
 कटाक्षाक्षेपभात्रेण कराकृतौ च का कथा ॥ ६ ॥
- ४१) *जा मति पच्छद्द सम्पज्जद्द सा मति पहिली होइ ।
 मुज्ज भणइ मुज्जालवद्द विषम न वेडइ कोइ ॥ ७ ॥
- ४२) यशःपुञ्जो मुञ्जो गजपतिरवन्तिक्षितिपतिः
 सरस्वत्यायासः समजनि पुरा यः कृतिरिति ।
 स कर्पाटेशेन स्वसचिवबुद्धयैव विपृतः
 कृतः शूलामोतस्त्वहह विपमाः कर्मगतयः ॥ ८ ॥
- ४३) सुहृदेभेन्द्रस्य क्रतुपुरुषतेजोऽक्षजनकः
 प्रमीतः शय्यायां सुतविरहदुःसाहसरथः ।
 ज्वलचैलद्रोण्यां निहितवपुस्तस्य नृपते—
 शिरासंस्कारोऽभूदहह विपमाः कर्मगतयः ॥ ९ ॥
- ४४) आपद्रुतं हससि किं द्रविणान्धमूढ
 रुक्ष्मीः शिरा न भवतीति किमत्र चित्रम् ।
 किं त्वं न पश्यसि घटीर्जलयन्त्रचक्रे
 रिक्ता भवन्ति भरिता भरिता च रिक्ताः ॥ १० ॥
- ४५) अलङ्कारः शङ्काकस्तरकपालं, परिजनो
 विशीर्णाङ्गो भुङ्क्ते, वसु च वृष एको बहुवयाः ।
 अवस्थेयं स्थाणोरपि भवति सर्वांगरगुरो—
 विधौ चक्रे मूर्ध्नि स्थितवति, ययं के पुनरर्थी ॥ ११ ॥

१ पञ्चमात्र द्वादशचिन्ताः श्लोकाः ॥ पुस्तके न सन्ति २ पश्यमिदं शुभा-
 पितावल्यां (२१८८) दृश्यते

३ पश्यमिदं शुभापितार्थेभ्यस्ति ४ हेमकान्यानुशासने (पृ. ३२०) शुभा-
 र्त्वं पश्यमिदम्

४६) *सायर सार्ह लंक गढ गढवइ दससिरु राठ ।

भगवत्सय सो भजि गय मुच्च म करि बिसाठ ॥ १२ ॥

इत्थं सुचिरं भिक्षां आमयित्वा कथ्यगूमौ नृपादेशाद्वधविधौ नीतः ।
सैरुक्तमिष्टं वैषतं स्मर ।

- ४७) लक्ष्मीर्यास्यति गोविन्दे वीरथीर्वीरवेश्मनि ।

गते मुञ्जे यशःपुञ्जे निरालम्बा सरस्वती ॥

इत्यादि तद्वाक्यानि यथाश्रुतमवगन्तव्यानि ॥ तदनु मुञ्जं निहत्य
सच्छिरो राजाङ्गणे शूलिकाप्रोतं कृत्वा नित्यं दधिबेष्टितं कारयन्निजममर्षं
पुपोप । अथ मालवमण्डले तद्रुचान्तवेदिभिः सन्निवैस्तद्भ्रातृर्जं भोजनो-
मानं राज्येऽभ्यपिच्यत ॥

॥ इति श्रीविक्रमप्रमुखनृपवर्णनो नाम प्रथमः प्रकाशः ॥

१ विक्रमाद्वारादहमुनिभ्योमेन्दुसंमिटे ।

२ एवं मुखपदे भोजगूपो षष्ठे निवेशितः ॥

इति छात्रराजप्रबन्धे मोक्षप्रबन्धे अ. पु. पृ. ३३९

श्रीः प्रबन्धचिन्तामणिः

द्वितीय प्रकाशः

॥ भोजभीमप्रबन्धाः ॥

१ अथ यदा मालवक्रमण्डले श्रीभोजराजा राज्यं चकार तदात्र गुर्जरपरिष्ठां चौलुक्यवंशीयश्रीभीमः पृथिवीं शशास । कस्मिन्नपि नि-
शाशोपे स श्रीभोजः धियश्चञ्चलतां निजचेतसि चिन्तयन् कञ्चोललोलं
निजं जीवितं च विमृश्यन् प्रातःकृत्यालन्तरं दानमण्डपेऽनुचरैराहूतेभ्योऽ-
र्थिभ्यो यद्वृत्तया सुवर्णैरङ्ककान्वातुमारभे ।

२ अथ रोहकामिधानस्तम्महामात्यः कोशविनाशाच्चदौदार्यगुणं दायं
मन्यमानोऽपरथा तं दानविधिं निषेद्धमक्षमः सर्वावसरे भमे समा-
मण्डपभारपट्टे—

{ } * आपदर्थे धनं रक्षेत्

इत्यक्षराणि सटिकयालेखिं प्रातर्यथावसरं नृपतिस्तान्वर्णाभिर्वर्ण्यं
समस्तपरिजने तं व्यतिकरमपन्हुवाने ।

भग्यभाजः कः आपदः ।

इति नृपतिमा लिखिते ।

देवं हि कुम्पते कापि

एवं मन्त्रिष्ठितनादनन्तरं नृपतिना तद्विलोक्य

संचयोपि विनश्यति ॥

इति पुरो लिखिते स सचिवोऽभयं याजित्वा स्वलिखितं विश्रापया-
मासं ॥ तदनु पण्डितानां पञ्चशती मम मनोगतं शान्नाङ्कुशेन वशी-
कर्तुममोत्रं महामात्यस्तन्निमा यथोचितं प्राप्तं लभते ॥

१ चौलुक्यक्रमणी c d २ लिखेत् c d ३ नृपः a नृपेण d

४ भोजप्रबन्धे पञ्चमिदं (१५८)

५ स्वं लेखके आपदमात्रं c d ६ इयं पण्डितानां c d ७ भतिमान् c d
भरद्वाजो भरोडुस्तां d

तथाहि कङ्कणोत्कीर्णभार्याचतुष्टयमेतत्—

२) *इदमन्तरमुपकृतये प्रकृतिचला यावदस्ति संपदियम् ।

यिषदि नियतोदितायौ पुनरुपकर्तुं हुतोवसरः ॥ १ ॥

३) निजंकरनिकरसमृद्ध्या धवल्य भुवनानि पार्वणशशाङ्क ।

सुचिरं हन्त न सहते हतविधिरिह सुस्थितं किमपि ॥ २ ॥

४) अयमवसरः सरस्ते सलिलैरुपकर्तुमर्थिनामनिराम् ।

इवमपि सुलभमम्भो भवति पुरा जलधराम्युदये ॥ ३ ॥

५) कैतपयदिवसस्यायी पूरो दूरोऽनतोऽपि चण्डरयः ।

तदिनि तदद्भुमपातिनि पातकमेकं विरस्थायि ॥ ४ ॥

किंभै—

६) यदि नास्तमिते सूर्ये न दत्त धनमर्थिनाम् ।

तद्धनं नैव जानामि मातः कस्य भविष्यति ॥ ५ ॥

इति स्वकृतं कण्ठाभरणीकृतं श्लोकमिदमन्वयज्जपन्मन्त्रिन्, मेत-
प्रायेण भवता कथं विप्रलम्भे ।

इ अथान्यस्मिन्नवसरे राजा राजपाटिकायां संचरन् सरिषीरसु-
पागतः । तत्तीरमुखद्व्यागच्छन्त दारिद्र्योपद्रुतं काष्ठभारवाहकं कमपि
विषं प्राह—

* अयं श्लोकः राजतरंगिण्या (५-३९) अवन्तिवसौ (६ रा. ८५५)
काशीनो वर्तते

१ उदयाया c d २ अयं श्लोकः कल्याणीति शार्ङ्गपरपद्धत्या (५५१)
३ अयं श्लोकः ब्रह्मदेवस्येति शार्ङ्गपरपद्धत्या (११२८) मस्ति ४ अयं श्लोकः
कल्याणीति शार्ङ्गपरपद्धत्या प्रदत्तः (११२४) ५ दूरोऽनतोऽपि भविता ते d
६ किंच श्लोकद्वयं कुण्डलोत्कीर्णम् ॥ उभया—

प्रासादार्थमपि प्रासमर्थिन्यः किं न दीयते ।

इच्छानुसृत्य विग्नः कदा कस्य भविष्यति ॥

यदि नास्तमिते— इत्यादि ॥ ते

७ यदन्तः A B c इमानि शुभाशितानीष्ट d ९ विप्रलम्भः d विप्रलम्भः P

७) *कियन्मात्रं जलं विप्र

विप्र—

जानुदमं नराधिप ।

इति तेनोक्ते राजा—

कथं सेयमवस्था ते

इति नृपेणोक्तः ॥ विप्र—

न सर्वत्र भवादृशाः ॥

इति तद्वाक्यान्ते यत्सारितोपिकं नृपतिरस्मै अदापयत्तन्मन्त्री धर्मव-
दिकायां श्लोकबद्धं लिखत् । तद्यथा—

८) लक्षं लक्षं पुनर्लक्षं मघाश्च दश दन्तिनः ।

दत्तं देवेन तुष्टेन जानुदममपायणात् ॥ १ ॥

४ *अथान्यथा निशि निधीयसमयेऽकस्माद्विगतनिद्रो राजा राजानं
गगनमण्डले नवोदितमालोक्य स्वसारस्वताम्भोधिप्रोन्नीलद्वेलानिममिव
कार्त्तव्योर्धमाह ।

९) यदेतच्चन्द्रान्तर्जलदलवलीलां प्रकुरुते

तदाचष्टे लोकः शशक इति नो मां प्रति तथा ।

इति राज्ञा भूयो भूयो निगद्यमाने कश्चिच्चौरो नृपसौधे स्वात्रपातपूर्वं
कोशभुवने प्रविश्य प्रतिमाभरं निषेधुमक्षयः—

अहं त्विन्दुं मन्ये त्वदरिविरहाक्रान्ततरुणी—

कटाक्षोत्कापातमणशतकलझाङ्किततनुम् ॥

* इयं यथा ७, ८ श्लोकादिता भोजप्रबन्धे (पृ ४०) पि वर्तते

१ प्रभाषिणे A C D २ ऊचे L

x भोजप्रबन्धे चतुर्थः प्रबन्धः १, १० श्लोकाद्विधौ (पृ. ५२, ५३) वर्तते

१११० श्लोको ह्यपेक्षयौहोरोरिति शुभाशितावल्यां (११७८, ११७९) प्रस्तौ

इति तत्पठनानन्तरं चौरमङ्गरक्षकैः कारागारे निवेशयामास । ततोऽ-
हमुंसे समाप्पणीताय तस्मै चौराय यस्यास्तितोपिकं राज्ञा प्रसादीकृतं तद्धर्म-
वहिकानियुक्तो नियोग्येवं काव्यमाल्लिखत् ।

१०) अमुष्मै चौराय प्रतिनिहितमृत्युप्रतिगिये
प्रभुः प्रीतः प्रादाबुपरितनपादद्वयकृते ।
सुवर्णानां कोटीर्दश दशनकोटिक्षतगिरी-
न्करीन्द्रानप्यष्टौ मदमुदितगुञ्जन्मधुलिहः ॥

५ अथ कदाचित्तरयां वाच्यमानायां स्वमेव स्थूललक्षं मन्यमानो
दर्पभूताभिगूत इव

११) तत्कृतं यज्ञ केनापि तद्वत्तं यज्ञ केनचित् ।
तत्साधितमसार्थं यत्तेन चेतो न दूयते ॥

इति स्वं मुहुर्मुहुः श्लाघमानः केनापि पुरातनमन्त्रिणा तद्वर्षसर्वचि-
कीर्षया श्रीविक्रमार्कधर्मवहिका नृपायोपनिन्ये । तस्या उपरितनविभागे
प्रथमतः प्रथमं काव्यमेतत्—

१२) अष्टौ हाटककोटयस्त्रिनवतिर्मुक्ताफलानां तुलाः
पञ्चाशन्मदगन्धमत्तमधुपकोभोद्धुराः सिन्धुराः ।
अश्वानामयुतं प्रपञ्चचतुरं वाराङ्गनानां शतं
दण्डे पाण्ड्यनृपेण दौकितमिव वैतालिकस्यार्पितम् ॥

१३) वैक्त्राम्भोजे सरस्वत्यधिवसति—०

अस्य काव्यस्य पारितोषिकदानमष्टौ हाटकमिदं काव्यं ज्ञेयम् ॥

१ दर्पभिगूतः ० २ तद्वत्तं यज्ञ केनापि तद्वत्तं यज्ञ केनचित् ३ वैतालिकस्य ४ वैतालिकस्याप्येतामिति भोजप्रवन्धे पाठः ५ यद्यपि भोजप्रवन्धे (२३१) शार्ङ्गधरप-
द्धत्या च वर्तते एतत्सन्निधी कथा वधारत्नाम्ना च ज्ञेया पञ्चमः प्रवन्धः १०, ११
श्लोकसहितो भोजप्रवन्धे (पृ. ५१) वर्तते ५ अयं श्लोकः पूर्वं विक्रमार्कप्रवन्धे
(श्लो. १४) संपूर्णः प्रदत्तः ।

इति सत्काव्यार्थमयाम्य तदौदार्यविनिर्जितगर्वसर्वस्वस्तां वह्निकामर्चयित्वा यथास्थानमस्थापयत् ।

६ प्रतीदारेण विज्ञप्तः स्वामिन्देवदर्शनोत्सुकं सरस्वतीकुटुम्बं द्वारमध्यास्ते । क्षिप्रं प्रवेशयेति रामादेशादनु प्रयमं प्रविष्टा- तत्प्रेष्या प्राह—

१४) बापो विद्वान् पापपुत्रोऽपि विद्वान्
आहं विडंषी आहंधुआपि विडंषी ।
काणी चेटी सापि विडंषी वराकी
राजन्मन्ये विज्जंपुजं कुटुम्बम् ॥

इति तस्य ग्रहसनमायेण वषसा नृपतिरीपद्विहस्य तज्जमेष्ठपुरुषाय समस्यापदमाह—

असारत्सारमुद्धरेत् ॥

१५) *दानं विताहतं धावः कीर्तिपमौ तथायुपः ।
परोपकरणं कायादसारात्सारमुद्धरेत् ॥

अथ नृपस्तत्पुत्राय—हिमालयो नाम नगाधिराजः । चकार मेनाविरहातुराज्ञीति नृपतिवाक्यानन्तरम्—

१६) तव प्रतापज्वलनाज्जगाल
हिमालयो माम नगाधिराजः ।
चकार मेना विरहातुराज्ञी
मेवालशय्याशरणं शरीरम् ॥

* प्रविष्टः सत्प्रेष्यः प्राह A प्रविष्टं ह्य । प्रेष्यः प्राह I^१

१ वप्पो b २ विडुपी a c d ३ विड्री a विड्री C विडुसी d
४ विज्ज b विड d

x परमिदं साहित्यदर्पणे, कुम्भपितृपर्यवे द्वैमकाभ्यामुत्सासने (४-२८७) च दृश्यते

y पदसिद्धं कुमारसंभवस्थं (१-१) ६ इदमपि कुमारसंभवस्थं (१-८)

इति समस्यायां पुरितायां ज्येष्ठस्य पत्नीं प्रति राजा । कवणु
पियावड स्त्रीरु । इति समस्यापदे राजाऽर्पिते—

१७) जइ यह रावणु जार्हवड दहमुह इक्कु शरीरु ।

जणणि वियम्मी चिन्तवइ कवणुपियावड स्त्रीरु ॥

सेत्थं पूरयामास ॥ अथ दासीं प्रति राज्ञः, कण्ठि विळुळइं काउ ।
इति समस्यापदं ।

१८) काण वि भिरहकरालिहं पइउड्डायियउ वराउ ।

सहि अचमूडे दिड्ड मइं कण्ठि विळुळइ कउ ॥

सा इत्थं पूरयामास । सुतां विस्तृत्य राज्ञा तानि सर्वाणि सस्कृत्य
विस्तृष्टानि ॥

अथ राजा विसृष्टसर्वाधसरः चन्द्रशालाभुवि परिभ्रमन्विभृतातपधो
द्वाःस्थेन विज्ञप्तमुतावृतान्तो नृप उच्यतामिति तां प्रति प्राह ॥ अथ सा—

१९) राजन्मोर्जे कुलप्रदीप निखिलक्षमापालचूडामेणे

भुक्तं संचरणं तयात्र भुवने छत्रेण रात्रावपि ।

मा भूत्स्वद्वदनावलोकनवशाद्भीडाविलक्षः शशी

मा भूयेयमरुन्धती भगवती दुःशीलताभाजनम् ॥

इति सद्वाक्यानन्तरं तस्तीन्द्रर्षापहृतचित्तस्तामुद्वाह्य भोगिनीं चकार ।

७ अधान्यदा यमलपत्रेषु सत्स्वपि सन्धिवृषणोत्पत्तये श्रीमोजराजो
गूर्जरदेशविजितां जिज्ञासुः सान्धिविग्रहिककरे कृत्स्नेमां गाथां भीमं
प्रति प्रादिणोत् ॥

२०) हेलानिदलियगहंदकुम्भपयडियपयावपसरस्स ।

तिहस्स मएण समं न विगहो नेय सन्धाणं ॥

इति तदुत्तररूपां गाथां याचमानो गीमः सर्वेषामपि महाकवीनां
गाथाबन्धान्विविधान्पत्युवस्तितांश्चिन्तयन् ।

२१) अन्वयमुयाण कालो पुह्वद्वै गीमो निम्भिंओ विहिणा ।

जेण सयेपि न गणियं का गणणां तुञ्क्ष इक्स्सं ॥

इति गोविन्दाचार्यविरचितां तां चेतश्चमत्कारिणीं गाथां तस्य प्रघा-
नस्य कवे प्रस्थाप्य सन्निवृणमपाहरत् ॥

८ अस्मिन्नप्यवसरे प्रतिहारनिवेदितः कोऽपि पुरुषः समां प्रविश्य
श्रीमोजं प्रति—

२२) जम्भो तुप्यति न मया न स्नुपया सापि नाम्बया न मया ।

अहमपि न तया न तया वद राजन्कस्य दोषोऽयम् ॥

इति तद्व्याख्यानान्तरं तदाजन्मदारिद्र्यद्रोहि पारितोषिकं दापयामास ॥

९ अथ वस्यामपि निदि हिमसमये वीरचर्यया नृपतिः पारिभगन्क-
स्यापि देवकुलस्य पुरः कमपि पुरुषं—

२३) *क्षीतेनोक्षुपितस्यै मापफलवचिन्तार्णवे मज्जतः

शान्तोऽग्निः स्फुटितप्रधरस्य गमतः क्षुरक्षामकुक्षेर्मम ।

निद्रा काप्यवमानितेव दयिता संस्यम्य दूरं गता

सत्तात्रप्रतिपादितेव कैमला न क्षीयते शर्वरी ॥

१ पुह्वीमीमोव P २ निम्भिउ b ३ गणणा d ४ एक्स्स C ५ पयमिदं भोज-
प्रसन्धे (३०९) शुभापितप्रत्यया (३१८५) च भट्टपरिंन इति । अथ प्रबंधः d आर्क्षो
निष्प्ररूपो वर्तते—अथ तत्प्रारनिवासी कोऽपि द्वित्रः केवलविद्यावान् इति कस्मिन्नपि
पर्वणि स्नानाख्यातुले स्रक्लेऽपि नगरलोके अलव्यमिष्टया रिणतामपात्र एवागत इति आ-
द्याया निर्भैरस्वभान- संजातस्रक्ले तां प्रति प्रवृत्तप्रहार गारुडपुर्ये- संयम्य राजर्षेद्विरे
नीयमानो राजा पृष्टः रागाद् । अम्बा मुष्यतीति श्लोकं पठ्ठ । तस्यै पण्डितेष्वा-
वबुद्धयमानेषु राजा स्वमनीषया तदभिप्रायं समुपास्य तस्मै लक्षये शपिते सति
श्लोकार्थं बलहमूलं तदपि शपित्यमूलं नृपो व्याचरन्मौ १ तद्विस्तृत्य d ७ बहुधा d
*२३, २४, २५ पद्यानि भोजप्रसन्धे (२३२, २३३, २३४) वर्तन्ते जयमः प्रसन्धया दि

इति पठन्तं श्रुत्वा निशान्तमंतिवाह्य तं प्रातराह्वय पप्रच्छ । कथं-
भवता निशाशेषेऽप्यन्तशीतोपद्रवः सोढः । सत्यात्रप्रतिपादितेति संकेत-
पूर्वं समादिष्टः । स्वाग्निन्मया घनत्रिचेलीवलेन शीतमतिवाह्यते । स इति
विज्ञपयन्, का तव त्रिचेलीति भूयोऽभिहित इदमपाठीन् ।

२४) रात्रौ जानुर्दिवा भानुः कृश्यानुः सन्ध्योर्द्वयोः ।

राजन् शीतं मया नीतं जानुभानुकृश्यानुभिः ॥

स इत्थं बबन् राजा लक्षग्रयदानेन परितोषितः—

२५) धारयित्वा त्वयात्मोनमहो त्यागाध्वनाधुना ।

मोचिता मलिकर्णाद्याः सचेतोऽगुहिवेश्मनैः ॥

इति सारस्पतोर्द्वारपरस्तत्पारितोषिकदानाक्षमेण राजा सोपरोधं
निवारितः ।

२६ अन्यस्मिन्नवसरे राजा राजपाटिकाया गजारूढः पुरान्तरा संच-
रन्कमपि रोदं भूमिपतितकणाक्षिन्वन्तमवलोक्य—

२७) नियउयरपूरणम्मि य असमत्था किप्पि तेदि जापहिं ।

इति तेनार्थकयिना पूर्वार्थे प्रोक्ते—

सुसमत्था वि दु न परोवयारिणो तेदि वि नहि किप्पिं ॥ १ ॥

इति सद्भवान्ते ॥

२७) परपत्थणापवत्तं मा जणणि जणेषु एरिसं पुत्तं ।

इतितद्वाक्यादनु—

मा पुहवि मा षरिज्जसु पत्थणमद्दो कओ जेदि ॥ २ ॥

स इति वदन्कस्त्वमिति राजाभिहितो नगरप्रधानैर्गवद्विविधविद्वद्पटा-

यामपरथा प्रवेशमलममानोऽनेनैव प्रपञ्चेन स्वामिर्दर्शनचिकीरयं राजशेखर
इति शेषितः ।

तदुचितमहायानैः प्रसादीकृते—

२८) 'भेकैः कोटरशायिभिर्मृतमिव क्षमान्तर्गतं कच्छयैः

पाटीनैः पृथुपङ्कपीटलटनाचस्मिन्मुहुर्गृहितम् ।

तस्मिन्नेव सरस्यकालजलदेनोत्तम्य तच्चेष्टितं

येनाकुम्भनिमग्नवन्यकरिणां यूथैः पयः पीयते ॥

इत्यकालजलदराजभेखरोक्तिः ॥

११ कस्मिन्नपि संवत्सरे वृष्ट्यभावात्कणराणानामप्राप्त्या स्थानपुरुषै-
र्भोजागमं शेषितः श्रीमीमाध्विन्तां प्रपञ्चो ङामरनामानं सान्धिविग्रहिक-
मादिशत् । यत्किमपि दण्डं दत्त्वाऽस्मिन्वर्षे श्रीभोज इहागच्छन्निवार-

१ इति भाषिणे विप्राय हस्तिनीं ददौ पुनः ॥ विप्रः—

निर्वाता न पुट्टी न चाग्निशयनी नापि द्वितीया पट्टी

वृत्तिनिरिभट्टी न तुन्दिलपुटी मूयौ च पूषा कट्टी ।

'पुट्टिर्नैकपट्टी प्रिया न वपुटी तेनाप्यहं संकटौ

श्रीमद्भोज सव प्रसारकरटी भद्रकां ममापराटी ॥ D B

इति धुत्वा एकादशमहस्ताय प्रदत्ताः B

२ पशुमिदं भोजप्रबन्धे (१०१) तथा च शार्ङ्गधरपदत्यामकाकजल-
स्येति (३०००) शुभाशितावस्थां (८४३) च दाक्षिणात्यस्येति

३ अथ राजशेखरनामा कवि- संख्यायां महाकाव्यप्रसादे सुप्तः पठति—

धोतान्नेताग्रय मुण्वति बीध्याकालवसानं

यावत्तावच्छस्य ददतो येन वेनाशनेन ।

एवाद्भ्योपरत्तापरीषाकमासाय मुष्मी

कुम्भाण्टी च प्रभवति यदा के वसे मृगुजः के ॥

प्रथमेन राजा पुनरेकद्वानासौचित्येन कविनोऽहं भेदेति ॥ D B

णीयः । स इति तदादेशात्तत्र गतोऽत्यन्तविरूपवान्परचितज्ञः श्रीभोजे-
नेत्यभिदधे† ।

२९) यौष्माकधिपसन्धिविग्रहपदे दूताः कियन्तो वद
मादृक्षा बहवोऽपि मालवपते ते सन्ति तत्र त्रिधा ।
प्रेष्यन्तेऽधममध्यमोत्तमगुणप्रेक्षानुरूपक्रमा-
वेनान्तःस्मितमुत्तरं विदधता धाराधिपो रजितः ॥

इति तद्वचनचातुर्यचमत्कृतो राजा गूर्जरदेशं प्रति प्रयाणपट्टद्वान्
चक्रे । प्रयाणावसरे बन्धोकं ।

३०) बौलैः क्लेष्टं यथोभेर्विशति निचस्त्ये रन्ध्रमन्ध्रो निरीन्द्रे
कर्णाटः पट्टबन्धं न भजति भजते गूर्जरो निक्षीराणि ।
चेदिल्लेखीयतेऽलैः क्षितिपतिसुभटः कन्धकुब्जोऽत्र कुब्जो
भोज त्वत्तन्त्रमात्रप्रसरमयभरव्याकुलो राजलोकैः ॥ १ ॥

† अथैकदा दामरनामा नागरातीयो द्विज- धीभोजपाश्वे गतो राजोपहास-
पूर्वमभिदधे यौष्माका-० इति d b आदर्शयोः पाठः १ स्वादृक्षा L २ प्रे-
क्षन्ते d ॥ १ अत्र निप्ररुपं वर्णनं d b आदर्शयोः-श्रीभोजराजा गूर्जरो-
परि कृतप्रस्थानो वाद्यावासे कृतस्नानो भेटितः यन् राज्ञोपि दामराख्यः । भीम-
जीयाको नापितोऽय कल्पे किं करोति । तेनोक्तं । अन्येषां राज्ञां शिरोमुपिष्ठमेकस्य
शिरो जलमिश्रमास्ते यथागुणद्वयिष्यतीति मणिते राज्ञा चमत्कृतेन राजभुवने राजविड-
म्बनाटके चित्रे दामरस्वामी कर्णाटदण्डाद्वनि कुम्भे दर्शितः । इतेनोक्तं ।

भोजराज सम स्वागो यदि कर्णाटमुपसेः ।

कराकृतो न पश्यामि कथं मुञ्चशिरः करे ॥ १ ॥

इति चाशयेन स्मृतपूर्वधरः गूर्जरदेशं परित्यज्य कर्णाटोपरि प्रयाणं कृतवान् ।
नृपाग्रे दामरस्योक्तिः—

सत्यं त्वं भोज मार्तण्ड पूर्वस्यां दिशि राजसे ।

सुरोपि लघुवामेति पथिमाज्ञापयन् ॥

४ बौद्धः d b ५ पथमिदं काव्यानुशासने दृश्यते

३१) कोणे कौङ्कणकः कपाटनिकटे लाटः कलिहोऽङ्गणे—
 त्वं रे कोशल नूतनो मम पिताम्बरोपितः स्थण्डिले ।
 इत्थं यस्य विवर्द्धितो निशि मिथः प्रत्यर्थिनां संस्तर-
 स्थानन्यासभुवा विरोधकलहः कारानिकेतक्षितौ ॥ २ ॥

प्रयाणकपटहृदापनादनु समस्तराजविहङ्गजाटकेऽभिनीयमाने । सकोपः
 कोऽपि भूयः कारागारान्तरास्थितं सुस्थितं तैलिपं भूपमुत्थापयंस्तेनोचे ।
 अहमिहान्वययासी कथमागन्तुकमवद्वचसा निजं पदमुज्जामीति । विहस-
 न्द्रूपो डामरं प्रति नाटकरसावतारं प्रशंसंस्तेनाभिदधे । देवातिशयिन्यपि
 रसावतारे धिमटस्य कथानायकवृत्तान्तानभिज्ञताम् यतः श्रीतैलिपदे-
 वराजः शूलिकाप्रोतमुञ्जराजशिरसा प्रतीयत इति समासमक्षं तेनोक्ते त-
 त्तिर्भस्सनसंपन्नमन्युरनन्यसामंश्या सदैव तिलह्रदेशं प्रति प्रयाणमकरोत् ।

अथ तैलिपदेवस्यातिबलमायान्तमाकर्ण्य व्याकुलं श्रीभोजं डामरः
 समायातः कलिहतराजदेशदर्शनपूर्वं भोगपुरे श्रीभीमं समायातं विरूपया-
 मास । तथा सद्धार्यया कृते क्षारनिक्षेपसदृक्षया बिलक्षीक्रियमाणः श्रीभो-
 जराजो डामरमभ्यधात् । अस्मिन्वर्षे त्वया स्वस्वामी कथंचनेहागच्छ-
 विवार्य इति भूयो भूयः सदैव्यं भाषमाणे नृपे प्रस्तावविन्तृपाद्यस्तिनीस-
 हितं हस्तिनमुपायने उपादाय पत्ने श्रीभीमं परितोषयामास । -

१ एकम्यसामान्यसामग्र्या B II

* अत्र सु. जि. F सङ्ग्रहजादर्थे डामरसम्बन्धी निप्रतिरितमधिकमुपलभ्यते—

अथान्यस्मिन् वर्षे श्रीभीमस्तं डामरं मालयमण्डके प्रेषयितुकामो वार्ता-
 दि शिष्यन् आस्ते । डामर उच्छिन्नं पटीं प्राध्यापयामास । ततः श्रीभीमेन पृष्ठः स
 आह—भवन्निष्ठितमनैव शुभामोत्पूजे । यतस्तत्र गतोऽहं स्वयमेवावसरोचितं मुविष्ये ।
 अन्यशिक्षितं नियतव्ययिष्यते । ततो राजा तस्यावसरोचितानुरीविज्ञानाय प्रच्छन्नं
 स्वर्णमयं समुद्रकं रक्षापुत्रेण श्रुत्वा, भोजसभाया अन्यत्र नायमुद्रपाटनीयः, इति शिक्ष-
 यित्वा तदस्ते उपहार्यमदात् । ततः ॥ गतो मालवभोजसभाया । तं बहुपदः कूलवेष्टितं
 आनाम्य भोजनप्राप्ते शुभोच । स उद्बेद्य बिलोकयति तदा मध्ये धारपुत्रः । ततो—

१२ कस्मिंश्चिद्धर्मशास्त्राकर्णनक्षणेऽर्जुनस्य राधावेधमाकर्ण्य कि-
मभ्यासस्य दुष्करमिति विमृशन्सतताभ्यासवशाद्विश्वविदितं राधावेधं
विधाय नगरे हृदयशोभां कारयन्तैलिकसूचिकाम्भ्यामवज्ञया निराकृतोत्स-
वाभ्यां श्रीभोगभूषो व्यजप्यत । तैलिकेन चन्द्रशालास्थितेन भूमिस्थितसं-
कीर्णवदने मृष्मयपात्रे तैलधाराधिरोपणात्, सूचिकेन च भूमिस्थितेनोर्ध्वा-
कृततन्तुमुखे आकाशात्पतन्त्याः सूच्या विवरं नियोज्य निजाभ्यास-
कौशलं निवेष्ट नृपं प्रति चेच्छकिरस्ति ततः प्रमुरप्येवं करोत्वित्यभिधाय
राशो गर्व स्वर्गं चक्रते ॥

१२) भोजराज मया ज्ञातं राधावेधस्य कारणम् ।

धाराया विपरीतं हि सहते न भवानिति ।

१३ विद्वद्भिरिति श्लाघ्यगानो नयनगरनिवेशं कर्तुं कामः पटहे वाद्य-
गाने धाराभिधया पणसिमाभिवेतालनाज्ञा पत्या सह लङ्कां गत्वा तं

—वृषेणोक्तम्—भो इदं किमुपायम् ? अमरस्तत्कालोत्पन्नमितिः प्राह—देव ! धीभीमेन
कोटिहोमः कारितः, तद्विषयं तीर्थं गृह्यते, प्रीत्या भवत्युत्ते प्रायतीकृताऽस्ति । इति
तेनोक्ते हृष्टचेतसा राज्ञा स्वहस्तेन सर्वेषां समर्पिता । तैः सर्वैस्तिलककरणेन श्रद्धिता ।
अन्तःपुरे प्रेषिता । ततः स सम्मानितः प्रतिप्राभृतसहितः पथादागतः । हासयित्वागतेन
धीभीमेनापि पूजितः ।

पुनः कौतुकश्रितचित्तः धीभीमः कस्मिन्महारे मुद्रामुद्रितलेखं विधाय
तदहस्ते समर्प्य, उपशोषाणि तद्व्यामर्शं मालयेऽप्यपीत् । ॥ उपशोषितं केले भोजहस्ते-
ऽदात् । यावदुन्मुख्य वाच्यमिति तावदस्य भक्ता श्रीमं निषाधनीय इति परयति । ततः
सविस्मयेन राज्ञा पृष्टम्—भो इदं किं लिखितमस्ति । ततः स उत्पातिकामतिः प्राह—
देव ! मन्त्रमपत्रिकायां समस्ति, यत्रास्य हृदि पठिष्यति तत्र द्वादशवर्षप्रमाणो
दुर्गिहः पठिष्यति इति ज्ञात्वा श्रीभीमेनाहमत्र प्रेषितः स्वदेशविनाशमीतेन प्रच्छन्न-
लेखमुक्तः । एवं सति त्वं यथा हर्षितं पुरु इति तेनोक्ते राजाह— नाहमात्मदेशप्रजाम-
नेयं पातयिष्ये । ततः सम्मान्य विवर्जितः श्रुतः स्वदेशे । तद्व्युदिकौशलेन पुनश्चम-
त्कृतः धीभीमस्ते बहुमन्यते ।

१ नैव संपतिः H २ प्रवेष्टुं कामः H L + पर्यायं नाम्बट्टल
कान्यानुशासनेषुदाहृतम् भोजराजस्थाने प्रज्ञापुत्रेति पाठ्यन्तरं तत्र

नगरनिवेशमालोक्य पुनः समागतया मन्त्राम नगरे दातव्यमित्यभिधाय
तत्प्रतिच्छन्दपटं समर्प्य स धारां नगरीं निवेशयामास ।

१४ कस्मिन्नप्यहनि स नृपः सान्ध्यसर्वावसरानन्तरं निजनगरान्तः
परिभ्रमन् ॥

३१) एक जम्बु नमोहं गिड भडसिरि स्वग्गु न भग्गु ।

तिक्खां तुरियां न माणियां गोरी गलि न लग्गु ॥

इति केनापि दिग्भ्यरेण पठ्यमानमाकर्ण्य प्रातस्तमाकार्य रात्रिपठितवृ-
त्तान्तसंकेतवशेन शक्तिं पृष्टः सन्—

३४) देव दीपोत्सवे जाते प्रपृष्टे दन्तिनां मदे ।

एकच्छत्रं करोम्येव सर्गोड दक्षिणापथम् ॥

इति स्वपौरुषमाविःकुर्वन्सेनानीपदेऽभिषिक्तः ॥

१५ इतश्च सिन्धुदेसविजयव्यापृते श्रीभामि स दिग्भरः समस्तसाम-
न्तैः समं समेत्य श्रीमदणहिलपुरं भङ्गं कृत्वा धवलगृहपटिकाद्वारे कर्पादिका-
न्वापयित्वा जयपत्रं जमाह । तदादि कुलचन्द्रेण मुपितमिति सर्वत्र क्षितां
ख्यातिरासीत् । स जयपत्रमादाय मालवमण्डले गतः श्रीमोजाय तं वृत्तान्तं
विक्षपयन्नुक्तो भयताज्ञालभाषः कथं न कास्त्रिोज्ञत्यमुद्माहितं गूर्जरदेशे
प्रयास्यतीति श्रीसरस्वतीकण्ठामरणेन श्रीभोजेनेत्यभिदधे ॥

१ आहते P २ कुलचन्दं समेत्य ॥

३ १४, १५, १६ प्रमथ्यानां स्थाने निम्नलिखितं C आदर्शं समुपलभ्यते
भवमलमसीया मयदा मयणि धवर्द्ध मेहु ।

एतन्तरि जरी आविनिद तउ जायीसिद्ध मेहु ॥

एषा श्रवणमया सह* राजा तपिनपुत्रीस्वस्रं दष्टं ज्ञातराकार्यं गूर्जरदेशोपरि
सेनाधिपत्यं ददां तदा तेनोक्तं । देव दीपेति ॥ ततो गूर्जरदेशः समग्रोपि तेन
विनाशितः । श्रीपञ्चनवनृजये कर्पादिका वाणितास्तद्व्यापकस्य राजोक्तं । न कृतं
रम्यं । जय प्रभृति मालवदेशद्वयः श्रीगूर्जरे जयस्वतीषि ॥

१६ कदाचिच्चन्द्रात्पे उपविष्टः श्रीभोजः संनिहिते कुलचन्द्रे पूर्णचन्द्रगण्डलमवलोकमान इदमपाठीत्—

३५) येषां वल्लभा सह क्षणमिव क्षिप्रं क्षपा क्षीयते
तेषां शीतकरः शशी विरहिणामुरुक्षेय संतापकृत् ।

इत्यर्धकविना तेनोक्ते कुलचन्द्रः प्राह—

अस्माकं तु न वल्लभा न विरहस्तेनोमयभ्रंशिना-

मिन्दू राजति दर्पणाकृतिरसौ नोष्णो न वा शीतलः ॥ ‡

इति तदुक्तेरनन्तरमेवैकां वैराग्यनां प्रसादीचकार ॥

१७ अथ दामरनामा साग्विधिमदिको मालवमण्डलादायातः श्रीमो-
जस्य सभां वर्णयन्महान्तमायल्लोकं जनयति । तत्र गतश्च श्रीमीमस्या-
मैत्रां रूपपात्रतां वर्णयन्स्त्रिदृक्षातरलितः श्रीभोजस्तामिहानय सत्र वा
मां नयेत्यभ्यर्थ्यमानः सभावर्षनोत्कण्ठितेन मीमेन तथैवोच्यमानश्च
कस्मिन्नपि वर्षे उपायधिन्महदुपासनमादाय विप्रप्रेषधारिणं ताम्बूलकर-
ण्डकचाहिनं श्रीमीमं स गृहीत्वा सदसि गतः प्रणमन् श्रीभोजेन श्री-
मीमानयनवृत्तान्तं व्याहृतः स विज्ञपयान्चक्रे । स्वतन्त्राः स्वामिनोऽनभि-
मतं कार्यं केन बलात्कार्यन्ते, इति सर्वथेयं कदाशा देवेन नावधारणीया
इत्यभिहिते, श्रीमीमस्य वयोवर्णाकृतीनां सादृश्यं पृच्छन्श्रीभोजस्तान्स-
भासदौ लोकानवलोक्यन्स्थगीधरं लक्ष्मीकृत्य दामरेणेत्यभिवदधे—स्वामिन्

३६) इमाकृतिरयं वर्ण इदं रूपमिदं वयः ।

अन्तरं चारस्य भूपस्य काचचिन्तामणेरिव ॥

‡ पत्रमिदं पार्श्वभरणद्वारा (४१०९) भोजरात्रनोरकविहृतमिति वर्तते

१ दरप P २ वारागना H ३ आथर्व ४ अनिमता H ५ चर्क-
भाष्येके दाशा देवेन नावधारणीया इत्यभिधाय P

इति तेन विज्ञप्ते चतुरचक्रवर्ती श्रीभोजस्तत्सामुद्रिकविलोकनान्निश्च-
लदृक् । तद्विशं नृपं विगृह्योपायनवस्तून्पुनर्नेतुं स सान्धिविमहिकस्तं प्राहि-
णोत् । तेषु वस्तुपूषणीयमानेषु तद्गुणवर्णनवार्चान्तरव्याक्षेपेण च भूयसि का-
लविलम्बे संवृत्ते स्थगीवाहकोऽद्यापि कियच्चिरं विलम्बत इति राज्ञा समा-
दिष्टः स तं भीममिति विज्ञपयामास । राजा तदा तदनुपदिकानि सैन्यानि
प्रगुणयन् हामरेणामिदधे । द्वादश द्वादश योञ्जनानां प्रान्ते प्रावहणिका
हया पटिकायोजनगामिन्यः कैरभ्योऽनया समप्रसामग्या श्रीभीमो भुव-
मावमन्कथं भयता गृह्यते इति विज्ञप्तस्तेन पाणी धर्षयित्वा चिरं तस्थे ।

१८ अथ श्रीभोजः श्रीमाधपण्डितविद्वत्तां पुण्यवर्त्तां च सततमौकष्यं
तद्दर्शनोत्सुकतया राजादेशैः सततं प्रेप्यमाणैः श्रीमालनगराद्विमसमये स-
मानीय सबहुमानं भोजनादिभिः सस्कृत्य तदनु राजोचितान्विनोदाद्दर्श-
यन्, राजावाराधिकावसरानन्तरं संनिहिते स्वसंनिभे पत्न्यङ्गे माधपण्डितं
नियोज्य तस्मै स्वशीतरक्षामुपनीय मियालापांश्चिरं कुर्याणः सुखं सुखेन
मुष्वाप । प्रातर्माङ्गल्यतूर्यनिर्घोषैर्विनिर्द्रं नृपं स्वस्थानगमनाय माधपण्डित
आवृष्टवान् । विस्मयाप्यहृदयेन राज्ञा दिने भोजनाच्छादनादिमुखं पृष्टः
स कवन्नसदन्नवार्त्तागिरलं शीतरक्षामारेणै श्रान्तं विज्ञपयन्निधमानेन
राज्ञा कथं कथञ्चिदनुज्ञातः पुरोपवनं यावद्बुभुजानुगम्यमानः माधप-
ण्डितेन स्वागमनप्रसादेन संभावनीयोऽहमिति विज्ञप्य नृपानुज्ञातः
स्वं पदं भेजे । तदनु वसिष्ठयदिनैः श्रीभोजस्तद्विभक्तभोगसामग्रीदि-
दृक्ष्या श्रीश्रीमालनगरं प्राप्तः । माधपण्डितेन प्रत्युद्गमादियथोचि-
तभक्त्याऽऽवर्जितः ससैन्यस्तन्मन्दुरायां गमौ । स्वयं ॥ माधपण्डितस्य
सौधमध्यास्य संचारकभुवं काञ्चनैवद्वामवलोक्य खानादनु देवतायसरो-

व्या मणिमरकतकुट्टिमशैवलवहरीयुग्मजलभ्रान्त्या धौताम्वरीयं सर्वृष्वन्
सौवस्तिकेन ज्ञापितवृत्तान्तस्तदैव तद्देवतार्चनान्तरं निवृत्ते मन्त्राव-
सरेऽशनसमयसमागतां रसवतीमास्वादमान अकालिकैरदेशजैर्व्यञ्जनैः
फलादिभिश्चित्रीयमानमानसः संस्कृतपर्यःशालिशालिनीं रसवतीमाकण्ठ-
मुपभुज्य भोजनान्ते चन्द्रशालामधिरुद्धाश्रुतादृष्टपूर्वकाव्यकथाप्रदन्धप्रे-
क्षादीनि प्रेक्षमाणः शिशिरसमयेऽपि संजाताकस्मिकग्रीष्मभ्रान्त्या संघी-
तसितस्यच्छंदसनस्तालघृन्तकरैरेनुरैर्वीज्यमानोऽमन्दचन्दनालेपनेपथ्यः
मुखनिद्रया तां क्षणदां क्षणमिवातिवाद्य प्रस्थूये शङ्खनिस्वनाद्विगतनिद्रो
हिमसमये ग्रीष्मावतारव्यतिकरो माघपण्डितेन ज्ञापितः प्रतिसमयं
सविस्मयः कति दिनान्यवस्थाय स्वदेशगमनायापृच्छन् - स्वयं करि-
ष्यमाणनव्यमोमस्वामिमासादमैदत्तपुण्यो मालवमण्डलं प्रति प्रसस्थे ।

तथा निजजन्मदिने जनकेन नैमित्तिकाज्जातके कार्यमाणे पूर्वगुदितो-
दितसमृद्धिर्भूत्वा प्रान्ते गलितविभवः किञ्चिद्वरणयोरविर्भूतश्वययुधिकारः
पद्यत्यमाप्स्यतीति निमित्तविदा निवेदितां विभवसंमारेण तां ग्रहगतिं
निराचिकीर्षुणा माघपित्रा संवत्सरश्चतुप्रमाणे मनुजायुषि पट्त्रिंशत्सहस्राणि
दिनानि भविष्यन्तीति विगृह्य नाणकपरिपूर्णास्तावत्संख्यान् हारकान्
कारितनव्यकोशेषु निवेश्य तदधिकां परां भूतिं शतशः समर्प्य प्रदत्त-
माघमासे सुताय कुलेनितां शिक्षां वितीर्य कृतकृत्यमानिना तेन विषेदे ।
तदनन्तरमुत्तराशापतिरिव प्राज्यसौप्राज्यो विद्वज्जनेभ्यः श्रियं तदिच्छया
यच्छन्नमानैर्दानैरर्थिसार्थं कृतार्थयस्तैर्भोगविधिभिः स्वममानुपावतारमिव
दर्शयन् विरचितशिष्यपालवधानिधाननहाकाव्यचमस्तुतविद्वज्जनः स प्रान्ते
पुण्यक्षयात्क्षीणवित्तो विपतिपाते स्वविषये स्थातुमप्रभूष्युः सकलत्रो माल-

यमण्डले गत्वा धारायां कृतावासः पुस्तकग्रहणकार्पणपूर्वकं श्रीभोजात्कि-
यदपि द्रव्यमानेयमिति तत्र पर्त्ता प्रस्थाप्य यावत्तदाशया माधपण्डितश्चिरं
तस्थौ तावत्तथावस्थां श्रीभोजस्तत्पर्त्तां विलोक्य ससंभ्रमः शलाकान्यासेन
तत्पुस्तकमुन्मुख्य काव्यमद्राक्षीत्—

३७) कुमुदवनमपशि श्रीमदम्भोजस्रण्डं
त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः ।
उदयमहिमरश्मिर्याति शीतांशुरस्तं
हतविधिललितानां ह्री विचित्रो विषाकः*॥

अथ काव्यार्थमवगम्य का कथा ग्रन्थस्य केवलमस्यैव काव्यस्य वि-
श्वम्भरामूल्यमल्पं । समयोचितस्यानुच्छिष्टस्य हीसञ्चस्य पारितोषिके
क्षितिपतिर्लक्षद्रव्यं वितीर्य तां विसर्जं । सापि ततः संचरन्ती विदितमाध-
पण्डितपत्नी कैश्चिद्भिरपिभिर्याच्यमाना तत्पारितोषिकं तेभ्यः समस्तमपि
वितीर्य यथावस्थिता गृहमुपेयुषी तद्गृहान्तं विज्ञापनापूर्वं किञ्चिन्नरणस्फुर-
च्छोकाय पत्ये निवेदयामास । अथ त्वमेव मे शरीरिणी कीर्षिरिति स्ना-
यमानस्तदा स्वगृहभागतं कमपि भिक्षुं वीक्ष्य भुवने सदुचितं किमपि
देयमपश्यन् संजातनिर्वेद हृदमवासीत्—

३८) T अर्था न सन्ति न च मुच्यति मां दुराशा
दानान्न सद्कुचति दुर्ललितः करो मे ।
याश्च न लाभकरी स्ववधे च पापं
प्राणाः स्वयं व्रजन् किं परिदेवितेन ॥ ३ ॥

१ अर्थं कथामाग. भोजप्रबन्धेऽपि वर्तते (५. ६३) * पणमिदं मापकते
मिन्नुपालपये पर्वते

T ३८, ३९ खेकौ मापकवेरिति शार्ङ्गधरपण्डित्या (४०७, ४०९) भोजप्र-
बन्धेऽपि (२८९, २९२) गुमापित्यवस्था (३९८०) इत्यापीति

१ दानादि P त्यागाप्रसङ्गकुचति I. त्यागाभ्रतं कुचति दुर्ललितं मनो मे । H

३९) दारिद्र्यानलसंतापः शान्तः संतोषवारिणा ।

दीनाशामङ्गजन्मा तु केनायमुपशाम्यतु ॥ २ ॥

४०) न भिक्षा दुर्मिक्षे पतति, दुरवस्थाः कथमृणं
लभन्ते, कर्माणि क्षितिपरिवृद्धान्कारयति कः ।

अदत्त्वापि आसं ग्रहपतिरसावस्तमयते

क यामः किं कुर्मो गृहिणि गहनो जीवितविधिः ॥ ३ ॥

४१) सुत्क्षामः पथिको मदीयभवनं पृच्छन्कुतोऽप्यागतः

तर्हि गेहिनि किंचिदस्ति यदयं भुङ्क्ते बुभृक्षतुरः ।

याचास्तीत्यभिधाय नास्ति च पुनः प्रोक्तं विनैवाक्षरैः

स्थूलस्थूलविलोललोचनगलद्वाप्याम्भसां बिन्दुभिः ॥ ४ ॥

४२) प्रजतं प्रजतं प्राणा अर्थिनि स्पर्धतां गते ।

पश्चादपि हि मन्तव्यं क सार्थः पुनरीदृशः ॥ ५ ॥

इति तद्वाक्यान्त एव स मायपण्डितः पञ्चत्यमवाप । प्रातस्तं वृत्ता-
न्तमवगम्य श्रीभोजेन श्रीमालेषु सजातिषु धनवत्सु तत्सु तस्मिन्पुरुषरत्ने
विनष्टे क्षुधाबाधिते सति मित्तमाल इति तज्जातेर्नाम निर्ममे ॥

१९ पुरा समृद्धिविशालायां विशालायां पुरि मध्यदेशमन्मा सांकाश्यगोत्रः
सर्वदेवनामा द्विजो निवसन् जैनदर्शनसंसर्गात्प्रायः प्रशान्तमिथ्यात्वो धन-
पालशोभनपुत्रद्वयेनान्वितः कदाचिदागताभ्युधर्षमानसूरीन्गुणानुरागाक्षि
जोपाश्रये निवारय निर्द्वन्द्वमक्त्या परितोषितान्सर्वज्ञपुत्रानिति धिया तिरो-
हितं निजपूर्वजनिधिं पृच्छंस्तैर्वचनच्छलेनार्धविभागं याचितः संकेतनिवे-
दनाल्लब्धनिषिस्तदर्थं यच्छंस्तैः पुत्रद्वयादर्थं याचितो ज्यायसा धनपालेन
निश्चयत्वान्वनतिना जैनमार्गनिन्दापरेण निषिद्धः कनीयसि शोभने

१ जलैर्वा P २ पथमिदं भोजप्रबन्धेऽपि वर्तते (२८३) ३ कवसार्थः
पुनरीदृश इति वाक्यान्ते H ४ तज्जातेर्नाम P ५ सांकाश्यगोत्रः P ६ शोभ
नाभिधान H

नृपावरः स्वप्रतिशभङ्गगतकं तथिषु धारयितुमिच्छुः प्रतितीर्थं प्रवक्ष्ये ।
अथ पितृभक्तेन शोभननामा रघुपुत्रेण तं तदामहानिषिध्य पितुः प्रतिज्ञां
प्रतिपालयितुमुपाचमनतः स्वयं सान्गुरूननुमसार ॥

अभ्यस्तसमस्तपिनास्थानेन मनवालेन श्रीभोजमसादसं प्राप्तसमस्तपण्डि-
तयेकप्रतिष्ठेन निनमहोदरामर्पभावाद्गद्गदशब्दां यावत्स्वदेशनिषिद्धजे-
न दर्शनप्रेरेतेन तैरेषोपासैर्वरस्यधर्मभ्यर्थनया गुरुपुरपेष्वाह्वयमानेषु सक-
रसिद्धान्तरपारस्परपारदभा स शोभननामा सपोषणे गुरुनाष्टृष्टय सप्त
प्रयाते धारायां प्रसितान् पण्डितधनपातेन राजपाटिकामां प्रजता तं
राष्ट्रोदगमिश्रयुक्तः य सोपासं "गर्भमरन्त भक्षन्त नगस्ते" इति प्रोक्ते
"कविपूजाय दयस्य सुगते" इति शोभनगुणैर्वनसान्तधर्मस्तुतो मया
नर्मणा विनमस्ते इत्युच्यते न तु दयस्य सुगते इत्युच्यते यद्यन्यथा-
न्या-

तद्वाक्ष्योपदौकिते दधि, मुनिभ्यां व्यतीतकियदिनमेतदिति पृष्ठघमाने,
धनपालः ' किमत्र पृतराः सन्तीति ' सोपहासमभिधानो, व्यती-
तदिनद्वयमेतदिति ब्राह्मण्या निर्णाय प्रोक्तं । ताभ्यां पृतराः सन्त्यत्रेत्यभि-
हिते खानासनात्तद्दर्शनार्थमुत्थाय तत्रागतः सन् स्थालेऽधिरोपितदधिसं-
निधौ यावद्यावकपुम्भेऽधिरूढैस्तद्वर्णजन्तुभिर्दधिपिण्डइव पाण्डुरतामा-
लोक्य जिनधर्मं जीवदयामाधान्यं तत्रापि जीवोत्पत्तिज्ञानवैदग्ध्यं । यतः—

४५) सुगमासाहपेमुहं विविलं कच्चम्भिं गोरसे षडहं ।

ता तसजीवुप्पची मणन्ति दहिणं तिदिणुच्चरिणं ॥

तज्जिनशासने एवेति निश्चित्य शोभनमुनेः शोभनवोपात्तसम्यक्प्रति-
पत्तिपुरःसरं सम्यक्त्वं मेमे । कर्मप्रकृत्यादिजैनविचारग्रन्थेषु प्रकृत्या मात्रः
परं प्राचीप्यमुद्वहन्, मातः प्रासर्जिनानाविसरमान्ते—

४६) *कतिपयपुरस्वामी कायक्यैरपि दुर्महो

मतिवितरतो मोहेनाहो मथानुसृतः पुरा ।

त्रिभुवनपतिर्बुद्धचाराध्योऽधुना स्वपदप्रदः

प्रभुरधिगतस्तप्राचीनो दुनोति दिनव्ययः ॥ १ ॥

४७) सम्बत्थं अत्थि धम्मो जा मुणियं जिन न सासणं सुम्ह ।

कणगाउराण कणगु र्वं ससियपयमलम्भमाण्णं ॥ २ ॥

४८) देशाधीशो ग्राममेकं ददाति

ग्रामाधीशः क्षेत्रमेकं ददाति ।

क्षेत्राधीशः शिम्बिकाः संपदत्ते

सौर्वस्तुष्टः संपदं स्वां वदाति ॥ ३ ॥

१ सन्तीत्यनेत्य P २ पथिर्द C ३ कटम्भि C ४ वित्तिदिणुच्चरि C

५ सम्यक्त्वं मेमे B K ६ मितवितरिता मोहेन K ॥ १ पदमिदं प्रभावकचरिते
महेन्द्रसुरिप्रबन्धेऽप्यस्ति (११४)

॥ सम्बत्थं C ८ वणनं B, ९ सेतिकां B शाकमात्रे B १० सर्वद.

इत्यादीनि वाक्यानि पठन्स धनपालः ॥

२० कदाचिन्नृपेण सह मृगयां नीतो धनपालोऽभिहितः—

४९) *किं कारणं नु धनपालं मृगा यदेते
ज्योमोत्पतन्ति विलिखन्ति भुवं वराहाः ।
देयं त्यदस्त्रचकिताः श्रयितुं स्वजाति-
मेके मृगाङ्गमृगमादिवराहमन्ये ॥

राज्ञा वाणेन मृगे बिभे सति तद्वर्णनाय विलोकितमुखो धन-
पालः प्राह—

५०) †रसातलं यातु सवात्र पौरुषं
कुनीतिरेषा शरणो लोपोपवान् ।
निहन्यसे यद्वलिनापि तुर्बलो
ह हा महाकष्टमराजकं जगत् ॥

इति तन्निर्मत्सर्नारकुन्दो नृपः किमेतदित्यभिधाने—

५१) *वैरिणोऽपि† हि मुच्यन्ते प्राणान्ते वृणभक्षणात् ।
तृणाहाराः सदैवैते हन्यन्ते पशवः कथम् ॥

इत्यूनेष्टोऽद्भुतसंज्ञातकूपेण नृपेण धनुर्वीणभङ्गमङ्गीकृत्यार्जीवितान्तं
संन्यस्तमृगयाव्यसनेन पुरं प्रत्यागच्छता तत्र यज्ञमण्डपे यज्ञस्तम्भनिय-
न्त्रितच्छागस्य दीनां गिरमाकर्ष्य किं पशुरसौ व्याहरतीत्यादिष्टः स
धनपालोऽर्धवेहीति प्राह—

* वाग्म्यप्रचिते काव्यानुशासने (५-११) पुराहणे पयमिदम्

१ वनिरात्र b c H २ वृणभक्षणात् ३ अत्र धनपालः—रसातलमि-
त्यादि० तन्निर्मत्सर्नारकुन्दो नृपः किमेतदित्यभिधानः वैरिणोऽपि—० c ४ वैरि-
णापि P ५ धनपालः प्राह B

† पयमिदं प्रभावकवर्तिते धरेन्द्रसुरिग्रन्थे (१५०) प्वास्ति

१२) 'नाहं स्वर्गफलोपभोगतृपितो नान्मर्थितस्त्वं मया
संतुष्टस्तृणभक्षणेन सततं साधो न युक्तं तव ।
स्वर्गं यान्ति यदि त्वया विनिहता यज्ञे ध्रुवं प्राणिनो
यज्ञं किं न करोषि मातृपितृभिः पुत्रैस्तथा बान्धवैः ॥

इति तद्वाक्यानन्तरं राज्ञा किमेतदिति श्रूयोऽभियुक्तः—

५१) यूपं कृत्वा पशून्हत्वा कृत्वा रुधिरकर्दमम् ।
यद्येषं गम्यते स्वर्गे नरके केन गम्यते ॥ १ ॥

५४) सत्यं यूपं तपो क्षमिः कर्माणि संमिथो मम ।
अहिंसामाहुतिं दद्यादेवं यज्ञः सर्ता मर्तः ॥ २ ॥

इत्यादि शुक्रसंवादोदितानि वचांसि नरेन्द्रस्य पुरतः पठन् हिंसा-
शास्त्रोपदेशिनो हिंसकप्रकृतोन्नासणरूपेण राक्षसांस्तान्शपयन्नुपमर्हद-
र्माभिमुखं चकार ॥

२१ अथ कस्मिन्नप्यवसरे नरेश्वरः सरस्वतीकण्ठाभरणप्राप्तादे व्रज-
न्सदा सर्वज्ञशासनमशंसापरं पण्डितं धनपालमालम्बत् । सर्वज्ञस्तावत्कषा-
चिदासीत्तद्दर्शने साम्प्रतं कश्चिज्ज्ञानातिशयोऽस्तीत्यभिहिते, अर्हत्कृतेर्द्ध-
चूडामणिर्मन्थे विधत्रयस्य त्रिकालवस्तुविषयस्वरूपपरिज्ञानमद्यापि विद्यत
इति तेनोक्ते, त्रिद्वारमण्डपे स्थितः कस्मिन्द्वारेऽस्माकं निर्गम इति शाल-
फलङ्कारोपणोद्यते नृपे बुद्धिमात्रा त्रयोदशीति पाठं सत्यापयता भूर्जपत्रे
नृपप्रश्ननिर्णयमालिख्य मृष्यमगोलके निधाय च छगिकाधरस्य सं समर्थ्य
देव पादोऽवधार्यतामिति नृपं प्राह । नृपस्तद्द्विदंशकटे निपातितं स्वं मन्य-
मान एतद्द्वारत्रयस्य मध्यात्किमपि निर्णीतं भविष्यतीति विमृश्य सूत्रमृ-

T पदमिदं प्रगावकचरिते महेन्द्रसुरिप्रकृत्ये (१३८) उप्यस्ति

१ प्राणाः समिधयो □ २ एष यज्ञः सनातनः B K ३ धुतिर्वाद् B H
४ अर्हन्तश्चूडामणिनामनि त ५ निर्णयस्तु बुद्धिमात्रप्रमय इति लोकोक्तिः, तत्स्था-
नेऽप्युना सर्वविद्या त्रयोदशीति ज्योतिर्विदः । इति प्रथमसंस्कृतं ६ नृपस्तु बुद्धि K

द्विर्मण्डपपद्मशिलातलमपनीय तन्मागेण निर्गतं तं गोलकं भित्त्वा तेजस्व-
रेषु तमेव निर्गमनिर्णयं वाचयंस्तत्कौस्तुभोचालचितः श्रीजिनशासनमेव
प्रशंसत । तथाहि—

११) ह्याम्यां यत्र हरिस्त्रिभिर्न च हरः सद्य न चैवाष्टमि-
र्यत्र द्वादशभिर्गुहो न दशकद्वन्द्वेन लक्षापतिः ।
प्रसेन्द्रो दधमि. शतैर्न जनता नैत्रैरसंख्यैरपि
तत्प्रज्ञानयनेन पश्यति बुधश्चैकेन वस्तु स्फुटम् ॥'

२२ अथ धनपालः ऋषभपञ्चाशिकास्तुतिं निर्माय, सरस्वतीकण्ठा-
भरणप्राप्तादे स्वनिर्मितप्रशस्तिपट्टिकां राजे कदाचिद्दर्शयामास तत्र ।

१ मु. जि. ३१ आदर्शेऽत्र निप्रतिष्ठितमधिकं कथनमुपलभ्यते—
अन्यदा जलाशयपृच्छा—

सत्यं वप्रेषु सीते सतिहरपर्वते वारि पीत्वा प्रकाशं
व्युच्छिन्ना क्षेत्रमृज्वा प्रमुदितमनसः प्राग्विवासा भवन्ति ।
शोभं नीते जलोद्ये दिवकरकिरणैर्मान्द्यनन्ता विनाशं
तेनोदासीनभावं भवति मुनिगणः कृष्णप्रादिकर्षे ॥

कदापि स्वकारितमौदत्तजनवराधि यतो नृप, कीदृगिदं धर्मन्यायमिति पृच्छति । धन-
पालः प्राह—

एषा तदाकमिषतावददानशाला मत्स्यादयो रणवती प्रगुणा सदैव ।

पात्राणि यत्र कञ्चिदास्तवक्रवाकाः पुत्रं किञ्च भवितुं वरं न विदुः ॥

तथातथुकोप । पुरमागच्छन् मार्गे वालिकासहितां शूद्रां वरया क्षितौ धूययन्तीं रघुा नृपः
पृच्छति—किं शिते धनयति । तयो धनपालः—

किं नन्दी किं गुरारिः किमु रक्षिण्यः किं विधुः किं पिपाता

किं वा विषाणरोक्षो किमुत मुत्पत्तिः किं नरः ॥ कुबेरः ।

नार्यं नार्यं न चायं न सखु नदि न वा नापि नार्यो न जालो

कीदो कर्तुं प्रहृण स्वयमपि न हन्ते भूषतिर्मोक्षदेवः ॥

अनेन नृपं शृते तोषयामास ।

२ धनपालचिता ऋषभपञ्चाशिका अथाप्युल्लभ्यते ३ पाठिष्यांकदाचिन्मृपः ८

- ५६) अभ्युद्धता वसुमती दलितं रिपूरः
 क्रोडीकृता बलवता बलिरान्यलक्ष्मीः ।
 एकत्र जन्मनि कृतं तदनेन यूना
 जन्मत्रये यदकरोत्पुरुषः पुराणः ॥ *

काव्यमिदं निर्वर्ण्य पारितोषिके तस्याः पट्टिकायाः काचनकलशं
 द्वौ नृपः । तस्मात्प्रासादावपसरंस्तदीयद्वारस्वचक्रे रस्या सह हस्तता-
 लदानपरं स्मरं मूर्ध्निभन्तमालोक्य नृपेण हासहेतुं पृष्टः पण्डितः प्राह—

- ५७) नैस एव भुवनभ्रमप्रवितसंयमः शंकरो
 विभर्ति वपुषाधुना विरहकातरः कामिनीम् ।
 अनेन किल निर्जिता वयमिति प्रियायाः करं
 करेण परिताडयन् जयति जातहासः स्मरः ॥ १ ॥

- २३) ५८) अक्षदिणे सिक्कशणे दुवारदेसे निष्ट वि भङ्गिराणं ।
 किं दुष्कलो पलोद्भूत निवपुट्टो भण्ड धनपालो ॥ २ ॥

- ५९) विधासा यदि तस्किमस्य धनुषा तच्चेत्कृतं मस्मना
 भस्मायास्य किमङ्गना यदि च सा कामं पुनर्द्वेष्टि किम् ।
 इत्यन्योन्यविरुद्धचेष्टितमहो पश्यन्निजस्वामिनो
 मृत्नी सान्द्रशिखामिन्द्रपरुषं घत्तेऽस्थिशेषं वपुः ॥ ३ ॥

- ६०) पाणिमहे पुलकितं वपुर्गणं भूतिभूषितं जयति ।
 अङ्कुरित इव मनोमूर्धस्मिन्मस्मांवशेषोऽपि ॥ ४ ॥

* पद्यमिदं भोजप्रबन्धे (२१६) प्यस्ति

१ हास्य ० तं

† प्रभावकचरिते महेन्द्रसूरिप्रबन्धे (१६२) तथा च दैवकाव्यानुशासने
 टीकायां विद्यते पद्यमिदम्

२ मुद्रापितावल्यां (२३९९) पद्यमिदं वर्तते प्रभावकचरिते च श्रीमहेन्द्रसूरिप्रबन्धे
 (११०) ३ गोवर्द्धनसहस्रनाममिदम्

६१) *अमेध्यमश्नाति विवेकशून्या

स्वनन्दनं कामयतेऽतिसक्ता ।

सुरामग्नौर्विनिहन्ति जन्तून्

गौर्विन्दते केन गुणेन राजन् ॥ १ ॥

६२) एयःप्रदानसामर्प्याद्वन्वा चेन्महिषी न किम् ।

विशेषो हृदयते नास्या महिषीतो मनामपि ॥ २ ॥

२४ इत्यादिभिः प्रसिद्धसिद्धसारस्वतोद्धारैर्नृपं रक्षयन् वायदास्ते ताव-
त्कोऽपि सांयात्रिकोद्धारः स्यनिवेदितः समां प्रविश्य नृपं नत्वा मदनप-
ट्टिकायां प्रशस्तिकाव्यानि दर्शयामास । नृपेण तल्लभस्थानके पृष्ठे स
एवमवादीत् । नीरधावकस्मादेव मम बाहूने स्खलिते निर्यामकैः शोध्यमाने
समुद्रे तन्मेमं शिवायतनमालोक्य परितः परिस्फुरज्जलमप्यन्तः सखि
स्विकलमवलोक्य कस्यामपि भित्तौ वर्षान्निर्वर्ण्य च तज्जिज्ञासया मदन-
पट्टिकां तत्र मस्थाय तल्लभन्ताक्षरमयी पट्टिकेयमिति नृपतिर्निघाम्य तदु-
परि मृन्मयी पट्टिकां नियोग्य तत्र पतितान्वेर्णान्पाण्डितैर्वाचयामास ॥

* ६१, ६२ श्लोकी ॥ आदर्शे न हरेयेते

१ अणुर्युक्तमणे कर्षमूर्ध्नि माला

कमालरय भाजे कथं च वन्द्यः ।

अकण्ठस्य कर्णे कथं गीतमृदये ।

अपादस्य पादे कथं मे प्रणामः ॥

इत्यधिकमेतत् पत्र ॥ आदर्शे सु. वि. F आदर्शे विम्वलितितेऽप्ये व्यधिके

स्वर्गोऽमेध्यगुणः गवामपदरो कथा भिषंश दुःमाः

स्वर्गं लभयथाद् धिनोति च विवृन्विप्रोऽयुस्तस्यमम् ।

नासात्तपसरा सताः सिचिदुत प्रीणाति देवान्द्वि

एषोते पन्थु च वन्थु च ध्रुवितिरां श्रे वेति लीलधियम् ॥ १ ॥

कपो फर्षो जल दीर्घ गौर्नमस्या युल्लोदी ।

जनिर्देवो द्विजः पात्र देवां देः कोऽत्र संस्तवः ॥ २ ॥

१ मीनपदीति श्लोकी १ तत्रिमम D ४ स्तुतिताक्षरमयी B लक्ष-
न्नाधारमयी P ५ विपरीतान् a b

६३) आवाल्याधिगमान्मयैव समितः कोटि परामुत्तते—
रस्मत्संकयैव पार्थिवसुतः सम्प्रत्यसौ लज्जते ।
इत्थं स्त्रिय इवात्मजेन यज्ञसा दत्तावलम्बोऽम्बुधे—
यतिस्तीरतपोवनानि तपसे बृद्धो गुणानां गणः ॥ १ ॥

६४) देवे दिग्भिन्नयोद्यते धृतधनुः प्रत्यर्थिसीमन्तिनी—
बैधव्यजतवाधिनि प्रतिदिक्षं क्रुद्धे परिभ्राम्यति ।
आस्तामन्यनितम्बिनी रतिरपि त्रास्तान्न पौष्पं करे
भर्तुर्धर्तुमदान्मदान्मधुपीनिलीनिचोर्लं धनुः ॥ २ ॥

६५) चिन्तागम्भीरकूपादनवरसचलद्भूरिशोकारवट्ट—
व्याकृष्टं निःश्वसन्द्यः पृथुनयनघटीयन्त्रमुकाश्रुधारम् ।
नासांशप्रणालेविषमपथपतद्वाप्यपानीयमेतौ
देव त्वद्देरिनार्यः स्तनकलशयुगेनाऽविरोमं वहन्ति ॥ ३ ॥
इति संपूर्णेपु काव्येषु वाच्यमानेषु ।

६६) अयि खलु विषमः पुराकृतानां
भवति हि जन्तुषु कर्मणां विपाकः ।

अस्य काव्यस्योत्तरार्धं छिन्नपौदिमिः परःशतैरपि पण्डितैः परिपूर्य-
माणमपि विसंशदतीति राज्ञा धनपालपण्डितः प्रष्टः ।

हरशिरसि शिरांसि यानि रेजु—

ह्रिं ह्रिं तानि लुठन्ति गृध्रपादैः ॥ १ ॥

इदमेवोत्तरार्धं संशदतीति नृपेणोक्ते सति स पण्डितः प्रोवाच ।
यदि गुम्फार्थ्याम्नां श्रीरामेधर्मशस्तिभित्ताविदं न भवन्ति तदतःपरमाजी-

१ इति प्राप्तो जटव्य २ रतिरपि तं ३ यदु B ४ एता B ५ अभिराम B
६ छिन्नपदशेकादनशोभैः ७ हनुमन्पाठके (अ. १४ श्लो. ४९), भोजप्रकथे
१४९५ संस्करणे (पृ. २१६) च हरकृते तत्र च काठिदागध्विना पुरितमुत्तरार्ध-
मिति कथितम्

चितान्तं कवित्वस्य संन्यास एवेति तत्प्रतिश्रवसमकालमेव यानपात्रे
निर्यामकान्निक्षेप्यावगाहमाने नीरघौ षड्भिर्भासैस्तं प्रासादमासाद्य पुनर्भ-
दनपट्टिकायां न्यस्तायामिदमेवोत्तरार्धमागतमालोक्य तस्मै तदुचितं पारि-
तोषिकं प्रसादीचकार ॥ इति खण्डप्रशस्तेर्यथाश्रुतानि बहूनि कान्यानि
मन्तव्यानि ॥

२५ कदाचिद्राज्ञा सेवाश्रयसां पृष्टः, स्वं पण्डिततिलकमञ्जरीगु-
म्फवैचयं जगौ । शिशिरयामिन्याध्वरमयामे निर्विनोदत्वासां प्रथमादर्श-
प्रतिमानीय पण्डितेन व्यसृज्यायमानां तिलकमञ्जरीकथां वाचयेत्तद्रस-
निपातभीरुः पुस्तकस्याधः कञ्चोलकयुतसुवर्णस्थालस्थापनापूर्वं तां समाप्य
तच्चित्रकविताचित्रीयमाणचित्तो नृपः पण्डितं प्राह । मासत्र कथानायकं
कुर्वन् विनताया पदेऽप्यन्तीमारोपयन् शक्रावतारतीर्थस्य पदे महाकाल
माकलयन् यद्याचसे तनुभ्यं ददामीत्यभिदधाने नृपे स्वद्योतप्रद्योतनयोः
सर्पयकनकाचलयोः काचकाञ्चनयो धवूरकल्पपादपयोरिव तेषां महदन्त-
रमित्युद्यरन्—

६७) दोमुहय निरमसर लोहमह्ये नाराय तुज्ज किं भणिमो ।

गुञ्जाहि समं कणयं तोलन्तु न गउसि पायालं ॥

इत्याक्रोशपरे तस्मिन् जाज्वल्यमानेऽगौ श्रीभोजेः तां मूलप्रतिमिन्धनी-
चकार । अथ स द्विधा निर्वेदभाग् द्विधाऽवाद्मुखो निजसौधपश्चाद्भगो
जीर्णमञ्चापिरुढो निःश्वसन् भृशं सुप्वाप । बारुपण्डितया तत्सुतमा सम-
क्षिकमुत्थाप्य खानपानभोजननिर्माणानन्तरं तिलकमञ्जरी* प्रथमादर्श-
लेखदर्शनेऽसंस्पृश्य ग्रन्थस्यार्धं लेखयांचके तदुत्तरार्धं नूतनीकृत्य ग्रन्थः
समर्थितः ॥

१ त. O d २ ग्रन्थ H ३ लोहमयी A ४ कितिय II ५ भोभोजे P

० मयं तिलकमञ्जरीग्रन्थो मुद्रित

१ प्रथमादर्शलेखनात् O d

२६ अन्यदा भोजसमायां काव्यमिदमुक्तं तेन—

६८) धाराधीश धरामहीशगणने कौतूहलीवानयं
वेधास्त्वद्गणनां चकार सट्टिकासण्डेन रेखां दिवि ।
सैवेयं त्रिदशापगा समभवत्त्वत्तुल्यमूमिषया—
भावात्तस्यजति स्म सोयमवनीपीठे तुषाराचलः ॥

अपरपण्डितैरस्मिन्काव्ये उपहसिते धनपालेनोक्तम्—

६९) * शैलेर्वन्धयति स्म वानरहृतैर्वाल्मीकिरम्भोनिधिं
व्यासः पार्थशरैस्तथापि न तयोरस्युक्तिरुद्भाव्यते ।
यस्तु प्रस्तुतमेव किञ्चन वयं द्रुमस्तथाप्युच्चकै-
र्लोक्येयं हसति प्रसारितमुखस्तुभ्यं प्रतिष्ठे नमः ॥

एकदा राजन्महाभारती कथा श्रूयतामित्युक्ते पण्डितं प्रति परमा-
हतेन तेन प्रत्युक्तं—

७०) T कानीनस्य मुनेः स्वबान्धववधुवैधव्यविध्वंसिनो
नेतारः फिल पञ्च गोलकसुताः कुण्डाः* स्वयं पाण्डवाः ।
तेमी पञ्च संमानजानय इति रूपातास्तदुत्कीर्तनं
पुण्यं स्वस्त्ययनं भवेद्यदि नृणां पापस्य कान्या गतिः ॥

२७ अधुना किमपि प्रवन्धादि क्रियमाणमास्ते नृपणेत्युक्ते धन-
पालः प्राह—

७१) जारनालगलदाहशङ्कया
मन्मुस्तादपयता सरस्वती ।

१ पयमिदं भोजप्रवन्धे (२१०) व्यस्ति

* पयमिदं सदुक्तिरुद्भाव्यते ५-२७३ धर्मकीर्तिरिति तत्र च पाठान्तरं तृतीये पदे
'वागर्थी न तुलाश्रताविव तयाप्यस्मत्प्रवन्धानयं' T पयमिदं सुभाषितावल्यां ३०४४
धर्मविदेकादुद्धृतं योयलिक महाशयेन (सुभाषितावलि no. ९३) तत्र चतुर्थे
पदे यथा—तेषां कीर्तनमाप्नुयन्ति मुनयो धर्मस्य सुहृदा गतिः X अष्टमे जारजः
कुण्डो गते मर्तरि गोलकः १ समानजातय P २ भोजप्रवन्धे पयमिदं (२८८)

तेन वैरिकमलाफचग्रह—

व्यग्रहस्त न कवित्वमस्ति मे ॥ १ ॥

७२) वचनं घनपादस्य चन्दनं मलयस्य च ।

सरसं हृदि विन्यस्य कौऽमूत्राम न निर्वृतं ॥ २ ॥

अन्यदा सर्वाण्यपि दर्शनानि एकग्राह्यमुक्तिमार्गे पृष्टे ते स्वस्वदर्शन-
पक्षपातं द्रुवाणाः सत्यमार्गजिज्ञासयैकीक्रियमाणाः पाप्मासीमयधीकृत्य
श्रीशारदाराधनतत्पराः । कस्या अपि निशःशेषे जागर्षीति व्याहृतिपूर्व-
मुत्थाप्य सा नृप—

७३) श्रोतव्यः सौगतो धर्मः कर्तव्यः पुनरार्हतः ।

वैदिष्ये व्यवहर्तव्यो ध्यातव्यः परमः शिवः ॥

अथवा ध्यातव्यं पदमक्षयं । श्लोकममुं राज्ञे दर्शनिभ्यश्च समादिश्य
श्रीभारती तिरोदधे ।

७४) अर्द्धिसालक्षणो धर्मो मान्वा देवी च भारती

ध्यानेन मुक्तिमाप्नोति सर्वदर्शनिनां मतम् ॥

इति श्लोकसुगमं निर्माय नृपाय निरुपायनिर्णयं प्राहुः ॥

शोभनमुनेश्चतुर्विंशतिका स्तुतिः प्रतीतिव* ।

२८ अथ तन्नगरनिवासिनी शीतोन्मिधाना रन्धनी कमपि विदेश-
वासिनं कार्पटिकं सूर्यपर्वणि वाकप्राप्तनमुपादाये जलाश्रये कङ्कणौतैल-
मास्वाद्य गृहमुपेत्य तद्धमनाद्विपन्नमालोभयै सद्रज्यमित्युत्पद्यमानकलङ्कश-

१ शोभेभरहृतमौर्तिकीमुद्यमपि हस्यते पद्यमिदं (१-१६) २ निता C
३ व्याहृत C d ४ ध्यातव्य P ५ ध्यातव्य P ६ सरस्वती C d ७ ध्यानेन
मुक्तिमार्गं ह्यादेव C D ८ युग्यश्लोकमुत्त्वा देवी तिरोभक्त D ९ शोभनचतु b D

* इयं चतुर्विंशिका काव्यमालया मुद्रिता

१० शीता (सीता) भोजप्रबन्धेपि १८९५ सरस्वते वर्णिता (पृ ८८, ८९, १४७, २०४)

११ उपनीय D १२ कार्पटिक पाठाय तस्या गृहेऽर्धं कारयित्वा निशि पृतनुपि-
कृत्यस्थयेन कङ्कणौतैल परिचेयितं इति वाक्यार्थो भावते इति प्रथमसंस्कृतां

७९) *सुरताय नमस्तस्मै जगदानन्ददायिने ।

इति प्रोक्ते—

आनुपङ्गि फलं यस्य भोजराज भवादृशाः ॥

इति विजययोक्ते राजा सत्रपमघोमुखः तस्थौ । ततो राजा तां भोगिनीं चक्रे ।

अन्यदा तथा जालान्तरे, चन्द्रकरस्पर्शेऽप्याठि—

८०) †अलं कलङ्कशृङ्गार करस्पर्शनलीलया ।

चन्द्र चण्डीशनिर्मात्यमसि न स्पर्शमर्हसि ॥

इत्यत्र बहु वक्तव्यं परंपरया तप्तु शतव्यम् ॥

इति शीता (सीता) पण्डिताप्रबन्धः ॥

२९ जय भयूरवाणामिधानौ भावुकझालकौ पण्डितौ निजविद्वत्तया मिथः स्पर्शमानौ नृपसदसि लब्धप्रतिष्ठावभूतां कदाचिद्वाणपण्डितो जामिमिलनाय तद्दृष्टं गतो निशि द्वारमसुप्तो भावुकैवानुनीयमानां जामिं निद्राम्य सत्र दण्डायधान इत्यशृणोत्—

८१) *भगतप्राया रात्रिः कृतवन्तु क्षशी क्षीर्यत इव

मदीपोऽयं निद्रावशमुपगतो घूर्णित इव ।

प्रणामान्तो मानस्त्यजसि न तथापि क्रुधमहो

इति भूयो भूयस्तेन त्रिपदीमुदीर्यमाणामाकर्ण्य ।

कुपप्रत्यासक्त्या हृदयमपि ते चण्डि कठिनम् ॥

इति मातृमुस्ताचूर्य पदमाकर्ण्य क्रुद्धा सा सत्रपा च कुप्ती भवेति तं आतरं शशाप इति । पतिव्रतान्नतमभावाच्चदात्वप्रसूतरोगेः प्रातः शीतरक्षा-

* भोजप्रबन्धे वर्तते पदमिदं (२८९) आर्तपर पदव्या (५११) परस्वतीकुटुम्ब-
दुहितृरिति १ सुख C D † वाग्मशालकारेऽप्युदाहृतं पदमिदम् x सुगायितावल्या
(१११२) सप्तम्येति अर्धमप्युदाहृतम् (२०१२) च वक्ष्यामीति २ स्मा H
१ तदास्ते प्रसूतप्रसूतरोगेः C D तथा च प्रसूतप्रसूतरोगे H B

पिहिततनुर्नृपसभायामायातो मयूरेण मयूरेणैव कोमलगिरा वरकोटीति
 तं माकृतशब्दे प्रोक्ते चतुरचक्रवर्ती नृपो बाणं सविस्मयं प्रेक्षमाणस्तेन
 प्रस्तावान्तरे देवताराधनोपायश्चेतस्यवतारयांचक्रे । बाणस्तु सापत्रप्रस्तुत
 उत्थाय नगरसीमनि स्तम्भमारोप्य सदिराज्ञारपूर्णमधःकुण्डं विधाय स्त-
 म्भामर्चतिनि सिक्के स्वयमधिरूढः *सूर्यस्तुतौ प्रतिकाव्यप्रान्ते सिकक-
 पदं छुरिकया छिन्दन् पञ्चभिः काव्यैस्तेन पञ्चस्तु पदेषु छिन्नेषु सिक-
 काग्रे विलसः पष्ठेन काव्येन प्रत्यक्षीकृतमानुस्त्वत्प्रसादात्सद्यःसंजातजा-
 त्यकाश्चनकायैः । अन्यस्मिन्नहनि स सुवर्णचन्दनायलिप्ताङ्गः तंघीव्रसित-
 दिव्यवसनः समाजगाम । तद्वपुःपाटवं पश्यता नृपेण सूर्यवरप्रसादं
 मयूरे विज्ञपयति बाणो बाणनिमया गिरा तं गर्भणि विम्याघ । यवि
 देवताराधनं सुकरं तदा त्वमपि किमपीदृक् चित्रमाविःकुरु । इत्यभिहिते
 तेन मयूरेण सं प्रति प्रतिवचः संदधे । निरामयस्य किमायुर्वेदविवा
 तभापि तव वचः सत्यापयितुं निजपादौ च पाणी दुर्या विदार्य त्वया
 पष्ठे काव्ये सूर्यः परितोषितोऽहं तु पूर्वस्य काव्यस्य पष्ठेऽक्षरे भवानीं
 परितोषयामीति प्रतिश्रुत्य सुखासनमासीनश्चण्डिकाप्रासादपश्चाद्भागे नि-
 विष्टो मा भादक्षीर्धिभ्रममिति पष्ठेऽक्षरे† प्रत्यक्षीकृतचण्डिकाप्रासादात्प्रत्य-
 भ्रमप्रमानवपुःपल्लवः स्वसन्मुखं च तत्प्रासादमालोकयामिदुस्सागतैर्नृपति-
 प्रमुखराजलोकैः श्रुतजयजयारवो महता महेन पुरं प्राविशत् ।

१ वरकोटी b वरकोटी d २ ततः d ३ चिन्तितोक्ते H ४ शिञ्चके d

० सूर्यशतकं मयूरचितं न बाणकृतं काव्यमालायां न प्रसिद्धम्

५ कायकान्तिः b L ६ व्यासधनाये ॥

† चण्डीशतकं ॥ बाणरचितं न मयूरकृतम् काव्यमालायां च प्रसिद्धम् तत्त्व प्रथमः

लोकः इत्थं समग्रः B वादर्थे प्रदत्तः—

मा मांघीर्विभ्रमं भूतधरविपुस्ता केयमास्थस्य रायं
 पाणी प्राप्येव नार्यं कल्पयसि कलहप्रदया किं विदुतं ।
 इत्युद्वेगोपेक्षितप्रकृतिमवशवान्प्राप्यन्त्येष देव्या
 म्यस्तौ वो मूर्धन्यमुन्वा मरुदुदहसुर्वेदहर्षमिदं ॥

३० ऐतस्मिन्नवसरे मिथ्यादृशां शासने विजयिनि सम्यग्दर्शनद्वे-
षिभिः कैश्चित्प्रधानपुरुषैर्नृपोऽभिदधे । यदि जैनमते कश्चिदीहप्रभावा-
दिर्भावः प्रभवति तदा सिताम्बराः स्वदेशे स्थाप्यन्ते नो चेन्निर्वास्यन्ते
इति उद्वचनानन्तरं श्रीमान्तुद्गाचार्यस्तत्राकार्यं निजदेवतातिशयं कमपि
वर्धयैन्तु इति राज्ञा भेषितं । ते प्राहुः—मुक्तानामस्य देवतानामत्र कोऽति-
शयः संभवति तथापि सत्किंकराणां सुराणां प्रभावादिर्भावः कोऽपि
विश्वव्रतकारकारी दर्शयत इत्यभिधाय चतुश्चत्वारिंशत्तो निगडैर्निजमहं
नियमितं कारयित्वा तन्नगरवर्तिनः श्रीगुणादिदेवस्य प्रासादपाश्चात्य-
भागे स्थितो मन्त्रगर्भं *भक्तामरेति नवं स्तवं कुर्वन्प्रतिष्ठाप्यं ममैकैक-
निगडः शृङ्खलारसंभूयैः काव्यैः पर्याप्तस्तवोऽभिमुखीकृतप्रासादः शासनं
प्रभावयामास ॥ इति श्रीमान्तुद्गाचार्यप्रबन्धः ॥

३१ अथ कदापि राजा स्वदेशपण्डितानां पण्डित्यं श्लाघमानो गूर्नर-
देशमभिदग्धतया निन्दन् स्थानपुरुषेणाभिदधे । अस्मद्देशीयबालगोपाल-
स्योपि नयदीयपण्डिताप्रणीः कोऽपि तुलां नारोहतीति । ईततः ज्ञापित-
वृत्तान्तः श्रीभीमः कदापि गोपवेवधारिणं पण्डितं पणस्त्रियं च तत्र

१ ततस्तौ स्पर्द्धया कामीरं गतौ इत्यधिकः पाठः d आरतौ १ दर्शयण
L d २ अभिहिते L H ४ तत्तत्त्वार्थिकर d

* भक्तामरेस्तोत्रं श्रीमान्तुद्गाचार्येणैवैवै प्रसिद्धमस्ति

५ देशीयबालगोपालयोः c H

§ B H आदर्शयोर्द्वेषं पाठः—विज्ञो नृपस्तं दृष्ट्वा भाविनं चिह्नीर्षु आकारसंगृह्या
कियन्तमपि कालं विलम्बमात्रं स्थानपुरुषेण सत्पुत्रान्तं ज्ञापितः श्रीभीम स्वदेशसीमा-
न्तनगरे विदग्धाः काश्चिद्विपक्षियः वाक्स्त गोपवेवधारिण- पण्डितोयं गुह्यवान् ।
अन्यथा भीमोज्ज्वलारिणेन, तत्रागत्य वक्षिद्विधो गोपः प्रतापदेशीनाम्नी पणस्त्रियं स
गृहीत्वा विदग्धलोकमुपारारौ पारसमात्तदवाप्य तां वापि सज्जनपुत्रे विमुन्य प्रत्युप-
सुद्धे भूपाय गोपे निवेदिते भीमोजेव किमपि वदेत्वादिष्टः—

ग्रहितवान् । तत्र प्रत्यूपे नृपसमीपे नीतो गोपालः श्रीभोजेन किमपि निवेदयेत्यादिष्टः

(२) भोज ए हु गलि' कण्टुलउ गण केहउं पडिदाह ।

उर लच्छिहि' मुह सरसति सीम निवद्धि काई ॥

T सरस्वतीकण्ठाभरणगोप इत्याह ततो राजा तदुक्तिविस्मितः T । सभायामलंकृतायां नेपथ्यधारिणीं पणखियं पुरो विलोक्य तां प्रति ' इह किं ' इत्याकस्मिकं वचः श्रीभोजः समादिष्टत् । अथ स्वजाति-पक्षपातादिव सरस्वत्याः प्रसादपात्रं शेमुषीनिधिः सा सुमुखी शैरीरिणी प्रतिभेव गम्भीरमपि तद्वचनतत्त्वमवगम्ये, पृच्छन्तीति नृपं प्रति वचः प्रहितवतीत्युचिततद्वचनैपिकसितास्येर्न भोजेन लक्षत्रये दाप्यमानेऽज्ञात-तत्त्वतया^१ त्रिरुक्तोऽपि कोशाधिपो यदा न वदति तदा तं प्रकाशमाह । देशसात्म्यात्प्रकृतिकार्षण्याच्च लक्षत्रयमस्यै दाप्यते । औदार्याद्यु साभ्रा-ज्यमपि दीयमानमल्पतरमेव स्यादित्यादिष्टे रागस्तसमाजलोकैः प्र्यमाणः स तयोर्वचनयोरन्वयं पृष्ट इत्यभिदधे । कर्णान्तविश्रान्तमपाह्नाजनरेखा-शुगं शुभपवस्या निरूप्य मयेह किमित्यभिहितं । अनया तु द्विवचनस्य बहुवचनमिति प्राकृतलक्षणात्पृच्छन्तीति कर्णाभ्यर्पेऽजनरेपामिपात् । यो भवज्ज्ञां क्षुतपूर्वः स एवायं श्रीभोज इति निर्णेतुं दृशौ मते हरयुत्तरं प्रतिर्पादितं तदियं प्रत्यक्षरूपा भारती तदस्याः पारितोषिके लक्षत्रयं कियदिति ततो लक्षत्रयस्य त्रिग्याहारान्नवल्लसंस्तैस्त्यै दापयानास ॥

१ भोज एव ॥ कण्टुलउ n २ स्तंभउउ वदुत्त ॥ ३ लच्छिहिं c

४ काई c उरि लच्छिहि मुहि c सीम बिहली कोद ॥

T T स्थाने इति तदुक्तिमावर्त्य विस्मयस्तेरमानसः II आदर्शः पाठः

५ सुमुखी शिरोमणी P ६ तद्वचोवगम्य B H c ७ वचसा D c विरु-
तितवदनाम्भोजेन d

† तस्मिन्नात्प्यतां भजमाने B H आदर्शयोरधिराधंशितय

१ प्राकृतसुप्रश्रवणान् A H वस्तुविस्तृतप्राकृतप्रकाशे वर्तते चैतादरी
सुप्रम । १० गत इत्याद्यङ्गोत्तरं दत्तती प्रज्ञापदतयास्वतीनामपि पण्डिताना
योर्धोऽपिपयस्ते सद्विद्वोद्विहन्ती B H ११ स्थानप्रत्ययान् II

३२ अथाबाल्यदेव स नृपः—

८३) 'मस्तकस्यायिनं मृत्युं यदि पश्येदयं जनः ।

आहारोऽपि न रोचेत् किमुताकार्यमरिता ॥

इति विज्ञाततत्त्वो धर्मोऽप्रमत्तोऽमृत । कदाचिन्निद्रामङ्गानन्तरं कश्चि-
द्विपश्चित्समेत्य वेगवति तुरगेऽधिरूढस्त्वां प्रति प्रेतपतिरूपेतीत्यनुसारेण
धर्मकर्मणि सञ्जीवितव्यमिति वचनाधिकारिणे षण्ठिताय प्रत्यहमुचित-
दानं ददानः कदापि पराद्धे समासिंहासने उपविष्टः । स्थगिकावित्त-
मर्पितपीडकात्पागेव मुक्ते पत्रं क्षिप्याम्यवहरन् व्यवहारेवेदिभिस्तत्कारणं
पृष्ट इत्ययदत् । कृतान्तवन्तान्तरवर्तिनां मनुष्याणां यद्वत् मच्च भुक्तं
तदेवात्मीयं परस्य तु संशयः । तथाच—

८४) उत्थायोत्थाय बोधय्यं किमयं मुकृतं कृतम् ।

आयुषः सङ्गमादाय रविरस्तं प्रयास्यति ॥ १ ॥*

८५) लोकः पृच्छति मे यार्चां शरीरे कुञ्जलं तव ।

कुतः कुञ्जलमस्माकमायुर्याति दिने दिने ॥ २ ॥

८६) श्वः कार्यमघं कुर्यात् पूर्वाद्धे चापराहिकम् ।

मृत्युर्न हि परीक्षेत कृतं वास्य न वा कृतम् ॥ ३ ॥†

८७) मृतो मृत्युर्जरा जीर्णा विपन्नाः किं विपचयः ।

व्याधयो बाधिताः किं तु हृष्यन्ति यदमी जनाः ॥ ४ ॥

इत्यनित्यताश्लोकचतुष्कप्रबन्धः ॥‡

* लोकः मुभाषितावन्यां (३२६७) वर्तते

† अस्त्य ०

‡ पत्रं मुखवीटिकयाम्यवहरन् व्यवहारेवेदिभिर्विज्ञप्त इति श्लोकचतुष्टयं
जगाद् a H

x दिनोपदेसो मुभाषितावन्यां (३२९०) च वर्तते

३ पूर्वाद्धे आपराहिकम् ०

¶ महामारते शान्तिपर्वणि मुभाषितावन्यां (३२८१) च वर्तते

४ व्याधिताः ० K ५ मायन्ति ०

‡ अनित्यताश्लोकचतुष्कप्रबन्धः a H L C आदर्शानुसृतबन्धनं नोपलभ्यते

३३ 'अथान्यदा' श्रीभोजः श्रीमीमन्पतेः पार्थादूतमुखेन वस्तुचतु-
ष्टयमयाचिष्टं । १ एकं वस्तु इहास्ति परत्र नास्ति २ द्वितीयं परत्रास्ति
अत्र नास्ति ३ तृतीयमुभयत्रास्ति ४ चतुर्थमुभयत्रापि नास्ति इति
विदुषां संदिग्धेऽर्थे पटहे वाच्यमाने गणिकावचनाद्वेस्यात्तपस्विदानेभ्यश्चूत-
काररूपं वस्तुचतुष्टयं प्रहितमिति । वस्तुचतुष्टयप्रबन्धः ॥

३४ अन्यदा भोजनृपो वीरचर्यया परिभ्रमन्निशि कथाचिदपि
वरिव्रंषथा ।

८८) माणुसंढो दस दसे दसां सुणियहे लोयपसिद्ध ।

महे कन्त ह इकन दसा अवरि नवोरहि लिद्धं ॥

इति पठधमात्रमाकर्ण्य तस्या दुस्यावस्यया संज्ञातृमो नृपः प्राप्त-
स्तत्पति सदस्यानीय तस्याः किमप्यायतिहितं विमृश्य बीजपूरकद्वये
मृत्येकलक्षगुरुयं रत्नं तदुपकारायान्तर्विधाय तसौ प्रसादीकृतवान् ।
तेनापि तं वृष्टान्तमजानता मृत्येन पत्रशाकापणे विक्रीतं तेनाभ्युपाय-
नाय सन्मातुलिङ्गद्वयं फस्यापि समर्पितं तेन श्रीभोजस्यैव समर्पितं ॥

८९) वेलांमहल्लकलोलपल्लिहं नद वि गिरिर्नई पचं ।

अणुसरह मगालग्यं पुणोपि रयणाथरे रयणं ॥

* इत्यनुमयाद्वाग्यं नृपस्तथ्यमेव मेने यतः—

९०) प्रीणितादोपविश्वासु वर्षास्वपि पयोलयम् ।

नामुयाचातको नूनमलम्भं लभ्यते कुतः ॥*

इति बीजपुरकप्रबन्धः ॥

१ प्रदीपतो त २ दुरिष त ३ यत्पट्टरी t ४ दस त ५ प्राणपटा
एव दं देवेदि निम्नविषादं c ६ सुञ्ज C ७ नवोरहि हरिषादं ते वोरहि C
८ स्थामृत्या रत्नद्वयं प्रभ्रमोपधराय H L ९ उपग्रीहिष त १० पक्षिणं
a विद्विषं c वे

* ० तारवद्वर्णाकलिः पाठः a आदर्शे नोपलभ्यते

३६ अथान्यदा कस्यामपि निधिं नृप एको न भव्य इति प्रच्छन्नं
 क्रीडाशुकं पाठयित्वा प्रातस्त्वया वाक्यमिदमुच्चारणीयमिति शिक्षितवान् ।
 अथ तेन तथाभिधीयमाने नृपेण पृष्टाः पण्डिता निर्णयमजानन्तः पाष्मा-
 सीमवधिं^१ याचितवन्तः । ततस्तन्मुख्यो बरुचिस्तनिर्णयाय देशान्तरं
 परिभ्रमन्केनापि पशुपालेनाहमेवापुं निर्णयं भवत्स्वामिने निवेदयिष्यामि ।
 परममुं श्वानं दृष्टतया मोहोदुं वत्सलतया न मोक्तुं च शक्नोमीति तेनोक्तं
 तं श्वानं निजस्कन्धे समारोप्य पशुपालं सह नीत्वा नृपसभामुपागतस्त-
 मुत्तरकारिणं निवेदयामास । अथ स पशुपालो नृपेण तदेव वचनं पृष्टः ।
 अस्मिन् जीबलोके राजन् लोभ एवैको न भव्यः । राज्ञा कथमिति
 मूयोऽपि पृष्टः । यद्वाहणः श्वानं स्कन्धदेशेनास्पृश्यमपि वहति तल्लोभ-
 स्यैव विजृम्भितमतो लोभ एव न भव्यः* इति एको न भव्यः प्रयथः ॥

३७ अथान्यदा मित्रमात्रसहायो नृपतिर्निधिं परिभ्रमन्पिपासाकुल-
 तया पणरमणीगृहं गत्वा मित्रमुखेन जलं याचितवान् । ततोऽपुच्छ्या-
 त्सत्याच्छम्भत्वा कालविलम्बनेनेक्षुरसपूर्णः करकः सखेदमुपानीयत ।
 मित्रेण खेदकारणे पृष्टे, एकस्यामिक्षुलतायां^२ पुरा रससंपूर्णः सषाह-
 टिको पट आसीत् साम्प्रतं तु प्रजासु विरुद्धमानसे नृपे चिरकालेन
 केवला षाहटिकैव मृतेति खेदकारणं । नृपस्तदाकर्ण्य केनापि यणिजा शिवा-

१ यष्मासीं यावत्पाचितव्यवधानाः H L २ तज्जिघृक्षयावत्प्राप्तारितं
 श्वानं H L ४ अत्र H L आदर्शयोः निम्नलिखितमुपलभ्यते-यतः—

अहो लोभस्य शास्त्राज्यमेकच्छत्रमदीतले ।

तावदीतिर्विनीतत्वमिति शौकं कुर्वीनता ।

यावज्जन्मवती लोभं दाम्भं भाम्येति जन्तुषु ॥

(पणमिदं H आदर्शप्रान्ते लिखितं)

इत्युग्रनयनमपि मूयोऽनुसुक्तः श्वानं दधाने विप्रमम्यतावरणे दर्शयन् लोभवत्ता-
 विसंस्तुल्यं ज्ञापयामास ।

३ श्वलेन भिद्यमानायां रसः परिपूर्णः सषाहटिको पट आसीत् H c
 ४ विरुद्धमानहाय a P

यतने महति नाटके कार्यमाणे तद्गुणनचित्तमात्मानं विमृश्य तद्वच
स्तथ्यमेवेति' ततो व्यावृत्य स्वस्थानमासाद्य निद्रां सिधेवे । अथ परेषुः
प्रजासु संजातरूपो नृपः पणाङ्गनागृहं गतः । तदा च तयाद्य प्रजासु
वत्सलो नृपतिरिति प्रचुरेश्वरसंकेतादिति व्याहरन्त्या राजा तोषितः ॥
इतीश्वरसप्रबन्धः ॥

३७ अथ धारानगर्याः शाखानगरे प्रासादस्थिताया गोत्रदेव्या नमस्कि-
र्कीर्त्या नित्यमागच्छन् कैदापि तद्भक्तिरञ्जितया देव्या स नृपः साक्षाद-
भ्यधापि । परबलं सन्निहितमागतं ततः शीघ्रं व्रजेति विस्मृतः क्षणाद्गूर्जर-
सैन्यैः स्वं वेष्टितमालोक्य नवाधिनेन वाजिना व्रजन् धारानगरगोपुरे मधि-
क्षणादस्याकोलयाभिधानाभ्यां गूर्जराश्ववाराभ्यां तत्कण्ठे धनुषी मक्षिष्य,
एतावता व्यापादितोऽसीति वदद्भ्यां त्यक्तः ॥

९१) असौ शुणी नमस्त्वेव भोजः कण्ठमुपेतुषा ।

धनुषा गुणिना यश्चापश्यदश्वानिपातितः ॥ १× ॥

इत्यश्ववारप्रबन्धः ॥

३८ अधान्यदा स एव राजा राजपाटिकायाः प्रत्यावृत्तः पुरगोपुरे छि-

१ दध्यौ पुनः स वज्रपाधवः सौधमध्यास्य निद्रावसरे संजातरूपः प्रजासु ।
परस्मिन्नङ्गि पणाङ्गनागृहमुपगतस्तत्कालगतया तयाद्य प्रजासु वत्सलो नृपतिरिति C H
२ कदागिद्वेलाभ्यतिक्रमे जाते सति प्रत्यशीभूतया देवतया मितपरिच्छेदं द्वारप्रदेशमा-
गतमकामानुपमालोक्य सर्वप्रमाधिपेदुषी निजासनमत्रिचक्राम । नृपः प्रणामपूर्वकं
तं वृत्तान्तं वृज्ज्न् सन्निहितं वत्सलमागते विचिन्त्य शीघ्रं व्रजेति विस्मृतो देवतया
क्षणात् गूर्जरसैन्यैर्वेष्टितं स्वमपश्यत् B C d H

+ कीर्तिकौमुद्यामेव पाठः श्लोकस्यास्यः—

असौ शुणीति मत्स्वेव भोजः कण्ठमुपेतुषा ।

धनुषा गुणिना यस्य नश्यत्पात्र पातितः ॥

पराभिर् B L H आदर्शेषु नोपलभ्यते

१ वृत्त P मुख L

स्वमुक्तेन तुरगेण प्रविशन् व्याकुलीकृतेषु लोकेषु, इतस्ततः पलायमानेषु
जनेषु कामपि तत्रविक्रयिणीं जनसंमर्देन मौलिकं पादूतलपतितमम्माण्डा-
मपि गोरसे सरित्प्रवाह इव प्रसरति विकसितमुस्तां तां प्राह । तवावि-
पादे किं कारणमिति नृपेण पृष्टे सा प्राह—

९९) हत्वा नृपं पतिमवेक्ष्य मुजङ्गदष्टं
देशान्तरे विधिवशाद्गणिकासि जाता ।
पुत्रं मुजङ्गमधिगम्य पितां प्रविष्टा
शौचामि गोपगृहिणी कथमद्य तत्रम् ॥
तस्मात्प्रदेशान्महीनदी प्रादुरासेत्यवादिषुः ॥
॥ इति गोपगृहिणीप्रवन्धः ॥

३९ अन्वया प्रीतो भोज उपशिलोमेकां लक्ष्मीकृत्य धनुर्वेदमनिर्वेद-
मन्यसंस्तत्कालदर्शनार्थमागतेन सिताम्बरवेषधारिणा श्रीचन्द्रनाचार्येण
प्रत्युत्पन्नप्रतिमाभिरामतयौचित्यमभिदधे—

९१) विद्धा विद्धा शिलेयं भवतु परमतः कार्मुकक्रीडितेन
राजन्पापाणवेषध्वजसरसिकतां मुञ्च देव प्रसीद ।
क्रीडेय चेत्प्रवृद्धा कुलशिखरिकुलं कैलिलक्षं करोषि
ध्वस्ताधारा धरित्री नृपतिलक तदा याति पातालमूलम् ॥

इति तत्कवितातिशयचमत्कृतोऽपि शिथिलचिन्त्य नृपतिरित्युवाच ।
भवता सर्वशास्त्रपारङ्गतेनापि ध्वस्ता धारेति यत्पदमपाठि ततः कमप्युत्पातं
सूचयति* ॥

४० इतश्च डाहालदेवीयराजो राज्ञी देवतीनाम्नी महायोगिनी कदा-
चिदासजप्रसवा सदैव दैवज्ञानिति प्रपच्छ । कस्मिन्मुलमे जातः मुतः सार्व-

१ पलायमानेषु लोकेषु ० शास्त्रमयेषु लोकेषु H L २ तां धीमतेन प्राह
तत्र निपादेऽपि किं ह्येकस्मिन् नृपेणैवमिद्विता सा प्राह L ३ महीयसी नदी
प्रादुरासीत् L H इति लोका पदमिति D

x प्रसभोऽर्थ B L न्यायार्थोऽर्थोऽर्थमर्थे

सौमो भवतीति । अथ तैः सम्यगवगम्योच्चराशिषु केन्द्रस्येषु सौम्यग्रहेषु
त्रिपढायगेषु क्रूरेषु चामुकलमे जातः सुतः सार्वभौमो भवतीत्युक्तं तन्नि-
शम्यै निश्चितमसवदिनादूर्ध्वं षोडशप्रहरान्यावद्योगयुक्त्या गर्भस्त्रभं कृत्वा
नैमित्तिकनिर्णीते लभे सुत कर्णनामानं प्राप्नुते । तद्गर्भधारणदोषावष्टमे
याप्ते सा विपन्नो ।

सुलगजातत्वात्पराक्रमान्नन्तविश्वकः पट्टत्रिंशदधिकेन राश्यां शतेन
सेव्यमानश्चतुष्टय राजविद्यासु परं प्राविष्यभावहन् विद्यापतिममुखैर्-
हाकविभिः स्तूयमानः । तद्यथा—

९४) *मुखे हाराचातिर्नयनयुगले कङ्कणमरो

नितम्बे पनाली सतिलकमभूतापियुगलम् ।

वरण्ये श्रीकर्णे त्वदारियुवतीनां विधिवशा—

दपूर्वोऽयं भूषाविधिरदह जातः किमधुना ॥ १ ॥

९५) गोपीपीनफ्योघराहतमुरः सन्त्वज्य लक्ष्मीपते

शङ्के पङ्कजशङ्कया नयनयोर्विश्राम्यति श्रीस्तव ।

श्रीमत्कर्णनरेन्द्र यत्र चलति भूवल्लरीपल्लव—

स्तत्र झुट्यति भीतिभङ्गुरतया धारिणमुद्रा यतः ॥ २ ॥

इति स्तूयमानः स कर्णनृपः कदाचिद्वृत्तमुखेन श्रीभोजमुषाचै । भव-
लगर्या भवत्कारिताश्चतुर्दश शतं प्राप्तादा । एतावन्न एव गीतप्रबन्धा
भवदीयाः । एतावन्ति तव निरुदानि । अतश्चतुस्त्रयुदेन द्वन्द्वयुदेन वा चत
सृषु विद्यासु बादशक्त्या त्यागशक्त्या वा वा निर्जित्य पञ्चोत्तरशतविरुदानां

१ इति निरुद्ध D २ सुतमस्तु H ३ संयमिनीं पुत्री जयम D H ४ सुत
लक्षणेन O भूषाविधिमकारिणा कुन्तलकलापेन सेव्यमानविमलमकमलयुगलं H H

* पचमिदं शार्ङ्गपर पद्धत्या (१२६२) कस्यापीति प्रदत्तम्

५ पञ्चाष्टिं तं ६ चतुस्रयजनानावदात श्रीभोज प्रपन्नानि प्रादिशेत् B L H
(मतोऽस्मिन्प्रपन्नः E सादृशं नास्ति) ७ वादिवत् A P वादित्वेन स्वा-
मेन च H L

भाजनं भूयाः । नो बाहं त्वां विजित्य सप्तत्रिंशताधिकस्य राशं शतस्य नाथो भवामीति तद्वचसा पेरिग्लानमुस्ताम्भोजः श्रीभोजः सर्वेष्वपि प्रकारेषु जितकाशिनं श्रीकाशिपुराधीशं विमृशन् त्वं विजितं मन्यमान-
स्तानुपरोधपूर्वमभ्यर्चयैवमङ्गीकारयामास । मयावन्त्यां श्रीकर्णेन घाराण-
स्मामेकस्मितहनि लब्धो गर्तापूरपूर्वमारम्याहंपूर्विकया कार्यमाणयोः पञ्चा-
ष्टद्वस्तप्रमाणयोः प्रासादयोः यस्मिन्प्रासादे प्रथमं कलशञ्चजारोपो भवति
तस्मिन्नुत्तात्रे परेण नरेन्द्रेण त्यक्तच्छत्रचामरेण करेणुमधिरुद्ध समागन्त-
व्यमित्यं भोजस्य यथारुच्यङ्गीकारे कर्णगोचरंगते श्रीकर्णस्तेनापि प्रकारेण
भोजमधश्चिकीर्षुरेकस्मिन्नेव लभे पृथग् पृथग् प्रारब्धयोरुभयोः प्रासादयोः
सर्वाभिसारेण निजप्रासादं निर्मापयैयंस्तत्र कर्णः सूत्रभृत् पप्रच्छ । एक-
स्मितहन्मुदयास्तयोरन्तरे कियान्कर्णगोचरो भवतीति निवेदयत् । अथ तेन
चतुर्दश्यनभ्यामे तत्र सप्तहस्तप्रमाणा एकादश प्रासादा दिनोदये प्रारभ्य
दिनान्ते कलशारोपपर्यन्ताः कियमित्वा नृपय दक्षितास्तया समप्रसा-
दमया नृपः प्रमुदितचित्तो भोजप्रासादकलापपन्थे संजायमाने निजप्रा-
सादेऽनलसः कलसमधिरोप्य निर्णीते ध्वजाधिरोपलभे तथा प्रतिज्ञया
धीमोतं दूतमुखेन निमन्त्रयामास । ततः स्वप्रतिशमन्नभीरर्मालयमण्डल-
ममुस्तथा ममानुमममुर्ध्वं श्रीभोजसूज्जीमासीत्

४१ अथ प्रासादध्वजाधिरोपानन्तरं श्रीकर्णस्नायद्भिरेव नृपैः समं
परिधत्तः श्रीभोजमभिषेकयितुं । तदाथ श्रीभोजराग्यार्पं प्रतिधृत्य श्रीमाल-
वकमण्डलपार्श्वपाठाय श्रीकर्णः श्रीभीममाज्ज्वलत् । अथ ताम्यां नरे-
न्द्राभ्यां मन्त्रेणाभ्यन्तो व्याल इय भोजभूषालो विगलितदर्पविपो वभूव ।

तदा चाकस्मिके संजाते भोजवपुरपाटवेऽपहृयमाने, सर्वेऽपि घाटमार्गेषु निजनिमुक्तमानुषैः सर्वथा निषिध्यमाने परपुरुषप्रवेशे, श्रीभीमः कर्णाभ्य-
र्णवर्तिनं निजसान्धिविग्रहिकं डामरं भोजवृत्तान्तज्ञानाय स्वपुरुषेण पप्रच्छ
तेनापि स पुरुषो गायामध्याप्य प्रहितः श्रीभीमसभामुपागतः ॥

९६) अन्वयफलं सुपकं विष्टं सिद्धिं समुन्महो पवणो ।

साहा मिरुहणसीलं न याणिमो कञ्जपरिणामो' ॥

अनया गायया श्रीभीमे तयास्थिते श्रीभोजः सन्निहितपरलोकपथप्र-
याणः कृततदुचितधर्मकृत्यो मम पञ्चत्वानन्तरं मत्करौ विमानाद्वहिर्बिधे-
यावित्यादिश्य दिवं गतः ॥

९७) कसु कतरे पुत्र कलञ्ज श्री कसु कतरे करसणवाडी ।

एकला जाइयो एकला जाइवो हाथपग बे झाडी ॥

४२ इति भोजवान्नयं वेद्यया कथितं लोकानां प्रति । तद्वृत्तान्तविदा
कर्णेन दुर्गमज्ञपूर्वं समग्रायां भोजलक्ष्म्यामुपात्तायां श्रीभीमेन डामर
आदिष्टो यच्छ्रीकर्णात्त्यया मत्परिकल्पितं राज्यार्थं निजं शिरो धोपनेतव्य-
मिति राजादेशं विधिक्षुर्द्वात्रिंशता पक्षिभिः सह गुरुदेरे प्रविश्य मध्याह्नकाले
प्रसुप्तं श्रीकर्णं धान्धं जग्राह । अथ तेन राज्ञा एकस्मिन् विभागे नीलक-
ण्ठचिन्तामणिगणाधिपप्रमुखेदेवतावसरे निर्णीते परस्मिन्नुधराधे समस्त-
राज्यवस्तूनि रेवच्छैकमर्धमादत्स्वेत्यभिहिते षोडशप्रहरांस्तथा स्थित्वा
पुनः श्रीभीमराजादेशाद्देवतावसरमादाय श्रीभीमायोपायनीन्तकार ॥ अथै-
तत्प्रबन्धसंग्रहकाव्यशुभं यथा—

९८) पद्याशद्वस्तमाने सुरैर्यवनयुगे तुल्यलमक्षणे प्राक्

भारव्धे यस्य शोधं भवति हि कलशारोपणं तत्र राज्ञा ।

१ अपहियमाणेषु P २ उद्यतसाहा मिरुहणसील्य b ३ १ परिणामे b c
४ इत्यो राज्यस्यानुशास्ति समस्तराजलोकस्य द्वितीयं ॥ L ५ दिवमुपेयिवात्
० L ६ मत्परिकल्पितं निजं P ७ धान्धे K धान्धं P ८ शिव d

अन्येन च्छत्रवालव्यजनविरहितेनाभ्युपेतव्यमेवं
संवादे भोजरांजो व्ययविमुखमतिः कर्णदेवेन जिग्ये ॥ १ ॥

०९) भोजं रात्रिं दिवं गतेऽतिबलिना कर्णेन धारापुरी-
मङ्गं सूत्रयतोपरुध्य नृपतिर्भीमः सहायीकृतः ।
सद्रूपेण च दामरेण जगृहे चन्दीकृतात्कर्णतो
हैमी मण्डपिकां गणाधिपंयुतः धीनीलकण्ठेश्वरः ॥ २ ॥

१००) *कविषु वादिषु भोगिषु योगिषु
व्रविणवेषु सत्तामुपकारिषु ।
धनिषु धन्विषु धर्मपरेषु च
क्षितितले न हि भोजसमो नृपः ॥ ३ ॥

(७ आदेशे तथा मु. मुक्तके निम्नलिखितः प्रबन्धोऽधिको वर्तते)
अथ धीकर्णक्यामे इदं काव्यमुक्तं कर्पूरकविना मुखे हारावाप्तिरित्यादि
('को. ९१') । अथैवाब्दव्यवनादाहा तस्य कवेः किंचित् प्रदत्तं ।
कुक्षे कोटरं एव वैद्यभरिपुर्धते त्रिलोकीमिसा-
मन्तर्भूतिर्भूतिमिति तस्मिन् प्रीतो भुजहापिप ।
धीकण्ठस्य ॥ कण्ठमूयममवदेव त्वया तै हृदा
विभ्रागेन परेषु विव्रमकवा धीकर्णे निर्वाहिता ॥ १ ॥
धीनाधिराजकविनोक्तमेतदाहा प्रदत्तम् ।
दत्ता कोटी सुपर्वस्य मत्ताय दत्तं दम्तिनः ।
दत्तं धीकर्णदेवेन नाधिराजकवेर्मदात् ॥ २ ॥

भार्यया दक्षितेन कर्पूरकविना समानञ्जतो नाधिराजकवेरप्ये मार्गे इदं काव्यं
अर्पितं । यत्—

कवेः कावि, न वेत्ति मामपि कवेः कर्पूरं, किं भारती-
सत्यं, किं निपुणसि, कल्पमुषिता, केनाय्य दुर्वेपता ।
किं नीतं तव, मुष्णभोजनयनद्रुद्धं, कथं वर्तसे
दीर्घाभुजतेऽन्यवद्विपद्वर्ती धीनाधिराजं कविः ॥
धीनाधिराजकविना सेंटुष्टेन यदाहा प्रदत्तं कर्पूरकवेः प्रदत्तं ।
* पद्यमिदं भोजप्रबन्धेऽप्यस्ति

१०१ धाराधीशधरामहीशगणने०—

(अयं श्लोकः पूर्वं (७०) संपूर्णः प्रदत्तः)

*इत्यादि भोजस्य नानाविधाः प्रबन्धा अवशेषा यथाश्रुतं गन्तव्याः ॥

* c d b पुस्तकेषु ग्रन्थभागे छिरितानि मुद्रितपुस्तके च छिपण्यां प्रद-
तानि काव्यानि यथा (सर्वाण्येतानि धीवतालविरचितमोजप्रबन्धे सन्ति)—

धाराधरदत्तदधिरैव नरेन्द्र चित्रं

वर्षेति वैरिनिताजनलोचनानि ।

कोशेन घन्तकमसंगतिराहवेऽस्य

दारिद्र्यमभ्युदयवि प्रतिपार्थिवानाम् ॥ १ ॥

कूर्मः पातालगङ्गापयसि विहृतां सप्तदोस्तमुस्ता-

मादत्तामादिषोषी शिथिलयतु कणामण्डलं पुच्छलीन्द्रः ।

दिङ्मातृता शृणाढीपमलमकलां तुर्वतां पर्वतेन्द्राः

सर्वे स्मैरं परन्तु त्वानि वदवि दिमो भोज देवी धरित्रीम् ॥ २ ॥

भये ताजा उचैः पथि वचनमाकर्ण्य शृङ्गिणी

शिरोः कर्णौ यास्मात्समुपिहितवती दीनवदना ।

मयि क्षीणोपाये यदहद दशाशुचबहुले

तदन्तः घन्वं मे त्वमसि पुनरुत्तमुचितः ॥ ३ ॥

व्यामेर्दिमकतो शृणाः कितलशोभातेस्त्वया तापसाः

पुष्पैः पट्परणाः फलेः दातुनयो पर्मादितास्त्रयसा ।

दृष्ट्यैर्गन्धमनास्त्वयैव विदिताः सर्वे वृत्तार्थास्ततः

त्वं विश्वेष्वकृतिस्तमोऽसि भवता भगवदोऽन्ये दुमाः ॥ ४ ॥

हठादाकृतानां कतिपयपदानां रचयिता

जनः स्पष्टलिप्पेदहद कविना वरयमचसा ।

भवेद्य श्वे वा किमिह बहुना पापिनि कलौ

पदानां निर्मातुषिभुजविधातुषु कलहः ॥ ५ ॥

मुक्ताभूषणमिन्दुविम्वमजनि, व्याकीर्णतारं नमः

स्मारं चापमपेतवाक्कममूदिन्दीवरे मुद्रिते ।

व्यालीनं कलकण्ठमन्दरमितं मन्त्रानिष्ठैः स्पन्दितं

निष्पन्दस्तवका च यम्पश्यता साभूष जाने ततः ॥ ६ ॥

१०२) देव स्वत्करनीरे दशदिशि प्रारब्धपुण्योजतौ
 चक्षुःकाञ्चनकङ्कणवुत्तिवदित्स्वर्णामृतं वर्षति ।
 वृद्धा कीर्त्तिरक्षिणी समभवत्सीता गुणग्रामभूः
 पूर्णं चार्थसरः अशम विदुषां दारिद्र्यदावानलः ॥ १ ॥

सिद्धं मण्डलमैन्दवं, विवृत्तसम्भारनदं तमः
 प्रागेव प्रब्रमानकेतकशिखालीलावितं सुस्मितम् ।
 शान्तं कुण्डलाण्डयं, कुन्तलयद्भुतं तितोर्मोदितं
 भीतं विदुमसोत्कृते, नहि तस्यो जाने किमासीदिति ॥ ७ ॥
 अहो मे सौभाग्यं मम य भवभूतेय अनिदि
 हृत्ताद्यामारोप्य प्रतिफलति तस्यां लघिमनि ।
 गितां देवीं वयः धुतिकलितस्वहारकलिय
 मधुलोमाधुर्यं क्षिपति परिप्लव्यं भगवती ॥ ८ ॥
 कम्पनीकीटातडागो रतिपल्लवदं र्वणो दिग्बभूव
 पुष्पं ह्यमात्रतायास्त्रिभुवनजयिनो मन्मथस्वातपरम् ।
 पिण्डीभूतं हस्तम् स्मितममधुनीपुण्डरीकं सुगाङ्गो
 ज्योत्स्नापीयूषवापी जयति सितपल्लवकागोपनस्य ॥ ९ ॥
 महाराज भीमन् अगति यशसा ते घवलिते
 पद्मपारावारं परमपुण्योऽयं सुमयते ।
 कपर्दी कैलासं कविवरममौम सुस्मितभट्ट
 कलानाथं राहुः कमलमकनो हंसयधुना ॥ १० ॥
 गीर्त्सीरे गृहीत्वा निखिलस्यततीर्याति गालीकजन्मा
 तर्कं पूज्यं तु धर्मान्तति जलनिर्षीक्यपाणिर्मुमुन्दः ।
 दवांनुत्तुङ्गैरान् दहति पशुपतिर्मरुतेष्वेव परमम्
 व्यासस्त्वत्पीतिकातौ त्रिजगति नृपते भोजराज दिशिन्द्र ॥ ११ ॥
 विद्वानभिख्यानने तुल्यिन् धाता त्वदीय ययः
 कैलासं च निरीक्ष्य तत्र लघुतां निक्षिप्तवान् पूर्वमे ।
 उदाणं तदुपलुभासहचरं तन्मूर्ध्नि गज्राजलं
 वक्ष्यामे कर्णपुत्रवं तदुपरि स्फारं मुषादीमितिम् ॥ १२ ॥
 स्वर्गाद्गोपालं कुत्र गजसिं सुरसुन्दे भूतले वामधेनो—
 वीरसस्यानेतुकमस्तृणचवमधुना मुग्धं दुग्धं न तस्या ।

१०३) श्रीभोजे भृगयां गतेऽपि सहसा चापे समारोपिते-
 ऽप्याकर्णान्तगतेऽपि मुष्टिगलितेऽप्येणांगलमेऽपि च ।
 न त्रस्तं न पलायितं न चलितं नोत्कंपितं नोत्प्लुतं
 मृग्या मद्भक्षिनं करोति दयितं कायोऽयमित्यशया ॥ २ ॥

धुत्वा धीभोजराजप्रवृत्तवितरणं श्रीवृष्णस्तनो वा
 व्ययौ हि स्थात्प्रयासस्तदपि तदरिमिथर्वितं सर्वमूर्ख्यम् ॥ ११ ॥
 अस्य धीभोजराजस्य ह्यमेव सुवर्लभम् ।
 शत्रूणां शृङ्खलेर्धौ तात्रं साक्ष्यपत्रकैः ॥ १२ ॥
 मिजानपि भजाम् भोजं ददानं प्रेक्ष्य पार्वती ।
 गजेन्द्रपदनं पुनः स्तुत्य पुनः पुनः ॥ १५ ॥
 पटो जन्मस्थानं भृगपरिजनो मूर्जवसनं
 वने वासः कन्दादिक्मशनमेवंविधगुणः ।
 अगस्त्यः पायोर्धि यद्वृत्तं वराम्भोजमुदरे
 क्रियासिद्धिः सत्ये वसति महतां नोपकरणे ॥ १६ ॥
 रपत्यैकं चक्रे भुजगममिताः सप्त तुरगा
 निरालम्बो मार्गव्यगविकलः सप्तधिरपि ।
 रविर्यात्येवान्तं प्रतिदिनमपारस्य नमस्य
 क्रियासिद्धिः ० ॥ १७ ॥
 विजैतव्या लङ्का चरणतरणीयो जलनिधि-
 र्विपक्षः पौलस्त्यो रणभुवि सहायाथ कथयः ।
 स्याप्याजौ रामः सकलप्रपथीशस्तुल्यै
 क्रियासिद्धिः ० ॥ १८ ॥
 यतुः पौष्पं मौर्वी मधुकरययी चञ्चलदशा
 दशां कोनो बाणः सुहृदपि जटात्मा हिमकरः ।
 स्वयं चैकोऽनघः सकलभुवनं व्याकुलयति
 क्रियासिद्धिः ० ॥ १९ ॥
 गर्भं दानवैरिणा गिरिजयाप्यर्प्य सिवस्याहते
 देवेभ्यं जयतीराले पुष्टरामावे समुन्मीलति ।
 गङ्गा सागरमन्वरं शक्तिरता नागाधिपः ह्यस्यैव
 सर्वद्वैतमधीश्वरत्वमगमावा मां च भिक्षातम् ॥ २० ॥

१०४) त्यागैः, कल्पद्रुम इव भुवि त्रासिताशेषदौस्थ्यः

साक्षाद्वाचस्पतिरिव जन्मन्द्ध्यनानाप्रबन्धः ।

राधावेपेऽर्जुन इव चिरात्तस्य कीर्त्योत्कचितै-

राहतो द्रागमरनिकरैः स्वर्ग्यौ भोजराजः ॥ ३ ॥

इति श्रीमेरुतुङ्गाचार्यविरचिते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीभोजमीम-

भूषयोर्नानावदातवर्णनो नाम द्वितीयः प्रकाशः ॥

शुक्तिद्वयपुटे भोज यशोऽर्ज्यौ तव रोदसी ।

मन्ये तदुद्भवं मुक्ताफलं शीतशुभ्रफलम् ॥ २१ ॥

अमृतप्राची पित्रा रसपतिरिव प्राप्य कनकं

वत्तच्छायकन्दो मुपजन इव ग्राम्यसदसि ।

क्षणात्क्षीणस्तता मुपतय इवतुल्यमपरा

न राजते दीपा इविष्णुदितानामिव गृहाः ॥ २२ ॥

समुपगतपतनस्तनस्तवकपुम्बितुम्भीफल-

क्षणम्भ्रवीणया निवृणोक्तकोलभ्रवा ।

त्वदीयमुपमीयते हरविरोटकोटिस्फुर-

गुपारकरकन्दलविरत्नपूरगौरं यदा ॥ २३ ॥

वज्रालसौषीपाल त्वदहितनगरे शंचरन्ती किराती

कीर्णान्यादाय रत्नान्मुक्तारघदिवाहारश्चाकुलाद्री ।

क्षिपन्वा श्रीखण्डरागडं तदुपरि मुकुलीमूलेनैवा पमन्ती

श्लाघामोदालुपातेभ्युन्नरनिकरैर्भूयश्छादी विमर्ति ॥ २४ ॥

स्वाता विव्रति कुन्तलेष्वसुता बासेऽऽजराजस्वमु-

रुते रात्रिरियं त्रिता कमलया देवी प्रसारायुता ।

इत्यन्तं पुरासुन्दरीजनयने न्यायाविकं पदावता

देवेनाप्रविपनिमूढमनसा द्विवाः स्थिता नादिकाः ॥ २५ ॥

यदाते मुक्ताश्रेणीं लेप- फणाफलकस्मितां

कमलपतिना मन्वेष्टुं तदा स न धार्यते ।

रमपि श्रुते योदायीनं कयोनिधिरादरा-

वदत महतां निःश्रीमानयत्रिप्रविमूनयः ॥ २६ ॥

इते धीभोजराजेन्दे कलन्ति श्रीणि तत्सन्नात ।

छत्रोः छत्रं कवेः कष्टं नीदियन्वो मृगीरक्षाम् ॥ २७ ॥

श्रीः प्रबन्धचिन्तामणिः

तृतीयः प्रकाशः

सिद्धराजप्रबन्धः

१ अथ कदाचिद्गूर्जरदेशे अवग्रहनिगृहीतायां वृष्टौ राजदेयविभाग-
निर्वाहाक्षमो देशलोकः तत्रियुक्तैर्व्यापारिभिः शीघ्रतरे समानीय भी-
मभूपाय न्यवेद्यत । ततः कदाचिदहर्मुत्ते श्रीमूलरानकुमारस्तत्र चङ्क्रम-
माणो नृपपक्षिभिः सत्त्वनिदानीभूतदानीसंबन्धे ज्याकुलीक्रियमाणं सकल-
लोकमालोक्य पारिपार्थिकेभ्योऽधिगतवृत्तान्तः कृपया किञ्चिदश्रुमिथलो-
चनो बाह्वर्वाल्यां तद्वत्सुमयां कलया नृपं परितोष्य वरं वृणीष्वेति नृपा-
देशमासाद्य भाण्डागार एव बरोऽयमस्तु इति विज्ञपयामास । राजा
किमिति न याचते इत्युक्तः प्रातिप्रमाणामावावित्युदीरयन् भृशं निर्वन्धप-
राद्धराधिपक्षेणां कुटुम्बिकानां दानीमोचनवरं ययाचे । ततो हर्षयाप्या-
विललोचनेन राजा तत्तयेति प्रतिपद्य भूयोऽयमर्थयेत्यभिहितः ।

१) कुद्राः सन्ति सहस्रशः स्वभरणव्यापारमात्रोचताः

स्वार्थो यस्य परार्थ एव स पुमानेकः सतामग्रणीः ।

दुःपूरोदरपूरणाय विवर्ति स्रोतःपतिं यादवो

जीमूतस्तु निदापसंभृतजगत्संतापविच्छिद्यते ॥

इति काव्यार्थपलेन निगृहीतप्रभृतलोकस्ततो भूयः किमप्यभ्यर्घ्यमा-
नोऽपि मानोलततया स्वस्थानमगमत् । तैश्च कौटुम्बिकन्दोर्कैः स्तूयमान-

१ निगृहीतपक्षे निजोपचरणादिदेशमामचीदृग्भिक्षेषु राजदेयविभागनिर्वाहाक्ष-
मेपु तत्रियुक्तैर्व्यापारिभिः सत्त्वलेऽपि यं ज्ञानवित्तो देशलोकः L H C आदर्शनेयं पाठः
२ पादान्यां ३ १ अत्रुक्तया L ४ इत्युदीयं H L ५ विक्रमचरिते, शास्त्रपरस्वर्या
(७०१) समायुक्तवर्त्या (१८५) च पद्यमिदं इत्यते १ सत्यार्थं H d

४ इतश्च शुभकेशिनामा कर्णादिराद् तुरगापहृतोऽष्टैर्व्यां नीतः कुत्रापि पत्रलवृक्षच्छायां सेवमानः प्रत्यासन्नदावषावके कृतञ्जतया विश्रामोपकार-
कारिणं तमेव तरुमजिहासुस्तेनैव सह तस्मिन्दहने प्राणानाहुतीचकार ।
ततस्तत्तुर्जयकेशिनामा तद्राज्ये सचिवैरभिषिक्तः क्रमेण तत्सुता मयण-
ल्लदेवीं समजनि सा च शिवयक्तैः सोमेश्वरनामनि गृहीतमात्र एवेति पूर्व-
भवमस्मार्थीत् । यदहं प्राम्भवे ब्राह्मणी द्वादशमासोपवासान्कृत्वा प्रत्येकं
द्वादशवस्तूनि तदुद्यापने दत्त्वा श्रीसोमेश्वरनमस्याकृते पस्थिता बाहुलोड-
नगरमागतो सत्करं दातुमक्षमाप्रतो गन्तुमलभमाना तन्निर्वेदादहमागा-
मिनि जन्मनि अस्य करस्य मोचयित्री भूयासमिति कृतनिदाना कृतान-
शना च विपद्यात्र कुले जातेति पूर्वभवसृष्टिः । अथ बाहुलोडकरमोच-
नाय सा गूर्जरेश्वरं धवरं धरं कामयमाना तं वृचान्तं पित्रे^१ निवेदयामास ।
अथ जयकेशिराज्ञा तं व्यतिकरं ज्ञापितः श्रीकर्णः स्वप्रधानैः स्वसुताया
मयणल्लदेव्या अङ्गीकारं याच्यते स्म । अथ श्रीकर्णे तस्याः कुरूपताश्र-
वणाबुदासीने^२ सति तस्मिन्नेव राज्ञि निर्वन्धपरां तां मयणल्लदेवीं पिता
स्वयं वरां प्राहिणोत् । अथ श्रीकर्णवृषो गुप्तवृत्त्या स्वयमेव तां कुत्सित-
रूपां निरूप्य सर्वथा निरादर एव जातः । सैतोऽष्टभिः सहचरीभिः
सह नृपतिहत्याकृते मयणल्लदेवीं प्राणान्मारिजिहीषु मत्वा श्रीकर्ण-
जनन्या उदयमतिराश्या तासां विषदं द्रष्टुमक्षमया तामिः सह प्राणसंकल्प-
श्चक्रे ॥ यतः—

३) * स्थापदि तथा महान्तो न यान्ति खेदं यथा परापलु ।

अचला निजोपहृतिषु प्रकम्पते मूः परव्यसने ॥

* अयं प्रबन्धः जिनमण्डनगणीयकुमारपालप्रबन्धे वर्तते

१ प्रान्तरप्रान्तमूर्धो H L २ सुगता H ३ मातरं निवेदितवती B H L

४ श्रीकर्णः प्रधानपुरोहिमयणल्लदेव्याः कुरूपतां निजम्या मन्दादरे b H ५ वि-
लोक्य H D ६ दिव्यानिरिव मूर्तिमतीभिः H B L

७ अयं श्लोकः जिनमण्डनगणीयकुमारपालप्रबन्धेऽपि वर्तते ।

इति महोपश्रवमुपस्थितमवगम्य मातृमक्त्या तां वैरिणीय श्रीकर्णः
पश्चाद्दृष्टिमात्रेणापि न संमाख्यामास ॥

१ ५ "अन्यदा कस्यामप्यधमयोपिति सामिलापं नृपं मुञ्जालम्नत्री कञ्चु-
किना विज्ञाय तद्वेषधारिणीं कृत्वा मयणलदेवीमृतुस्तातां रहसि प्राहि-
णोत् । तामेव स्त्रियं जानता नृपतिना सप्रेममुज्यमानायास्तस्या आधानं
समजनि तदा च तया संकेतज्ञापनाय नृपकराजामाङ्कितमङ्गुलीयकं
निजाङ्गुल्यां न्यधापि । अयं प्रातस्तद्विप्लित्वात्प्राणपरित्यागोद्यतो नृपतिः
स्मार्त्तस्तत्प्रायश्चित्तं पप्रच्छ । तैस्तत्तत्ताम्रमयपुत्तलिकालिङ्गनमिति' निवे-
दिते प्रायश्चित्तं तथैव निकीर्षवे ॥ मन्त्री यथावदवदत् ॥"

६ भुलमे तस्य जातस्य सूनो नृपतिर्जयसिंह इति नाम निर्ममे । स
बालस्त्रिपार्षिकः कुमारैः सवयोभिः सह रममाणः सिंहासनमलङ्घके ।
नैमित्तिकैस्तस्मिन्नेवाभ्युदयिके' लमे निवेदिते राजा तदैव तस्य सूनो
राज्याभिषेकं चकार ॥ सं० ११५० वर्षे पौषवद ३ शनौ' श्रवणनक्षत्रे
शृपलमे श्रीसिद्धराजस्य पट्टाभिषेकः ।

७ स्वयं तु, आशापट्टीनिवासिनमाशाभिधानं भिल्लमभिषेकयन् भैरव-
देव्याः शकुने जाते तत्र कोछरवाभिधानदेव्याः प्रासादं च कारयित्वा पद्-
ल्लाधिपं भिल्लं विजित्य तत्र जयन्तीं देवीं प्रासादे स्थापयित्वा तथा
कर्णधरदयतायतन कर्णसागरतडागालङ्कृतं चकार । कर्णवतीपुरं निवेश्य
स्वयं तत्र राज्यं चक्रे ।

१ इति न्यायातदाश्रयदेवानिच्छुनापि सर्वथा धोक्त्वेन सा परिगन्धे । तदनन्तरं
(हम्मात्रेण) सर्वथा ताम्रसंभावयन् कस्यां C B H

२ अयं प्रबन्धः जिनमण्डजगणीयकुमारपालप्रबन्धे तथा चारित्रमुन्दरणीयकुमा-
रपालपरितोऽपि वर्तते ।

३ उद्यताय नृपतये स्मार्त्तस्तत्ताम्रमयपुत्तलिकालिङ्गनमिति प्रायश्चित्ते c B H
४ प्रायश्चित्ताय a J, P

× ६, ७ प्रबन्धौ वि. कु. प्रबन्धे चा. कु. चरितेऽपि

× तद्व्यवहारविरुद्धं निवृत्तता नृपेण श्रौतमिति तस्मिन्नेवाभ्युदयिके B H D

८ श्रीपत्तने तेन राज्ञा श्रीकर्णभैरुप्रासादः कारितः ॥ सं० ११२०
चैत्रसुदि ७ प्रारभ्य सं० ११५० पौषवदि २ यावत् वर्ष २९ मास ८
दिन २१ अनेन राज्ञा राज्यं कृतं ।

९ अथ दिवं गते श्रीकर्णे श्रीमदुदयमतिदेव्या आत्ता मदनपालोऽस-
मञ्जसमृत्त्याञ्जलितः । तेन लीलामिधानो राजवैद्यो वैद्यवरलब्धप्रसादः सक-
लनागरिकैस्तत्कलाचमत्कृतचिदैः^१ काञ्चनदानपूजयाऽभ्यर्च्यमानः कदा-
चिद्विजसौधे समानीतः कृतके^२ शरीरामये नाडीदर्शनात्पथ्यसज्जतां निवे-
दयन्नितमूचे । तदेव नास्तीति । ततस्त्वं मया रोगप्रतीकाराय नाका-
रितः किंतु पथ्यदानेन बुभुक्षामर्तीकारार्थमेव । ततो ध्यान्निशरसहस्राण्युप-
नयेत्युक्त्वा तेन बन्दीकृतस्तत्तथेति^३ निर्मायेत्यभिग्रहमग्रहीत् । यदतः परं
प्रतीकारनिमित्तं नृपतेः सौधमपह्राय नान्यत्र गन्तव्यमिति ।

१० ततः परमातुराणां मत्तवणालोकनाग्निदानचिकित्सितं कुर्वाणः
केनापि मायाविना कृतकामयचिकित्सितकौशलं बुभुक्षुना वृषभमलबणे
दर्शिते सम्यक् तद्वयगम्य शिरोधूननपूर्वकं वृषभः स बहुस्वादनेन गोडितं
इत्यस्मै सत्वरमेव तैलनाली दीयतां नो चेद्विपत्स्यते इति तच्चित्ते घन-
स्कारमारोपयामास ।

११ अन्यथा राज्ञा निजग्रीवाबाधामर्तीकारं पृष्टः । परद्वयममाणमृग-
मदपङ्कलेपेन शिरोऽतिरुपशाम्यतीति व्याहृते तथाकृते ग्रीवा सज्जीभूता
ततो नृपमुखासनवाहिना पामरेण नरेण शिरोबाधामर्तीकारं पृष्टः । कंरी-
रभूलरसेन तन्मृत्तिकासहितेन लेपं विधेहीत्यभिदधे । ततो राज्ञा किमेत-
दिति पृष्टे देशकालौ फलं शरीरमकृतिं च विमृश्यायुर्वेदविदा चिकित्सा
क्रियते इति विज्ञपयतिस्मै ॥

१ तत्कलाचमत्कृतचिदैः c B H २ समानीय कृत्रिमे L H ३ इत्या-
दिश्रुततथेति b D H ४ मोडितः B H ५ वृद्धशरीर B ६ भूयो राज्ञा
विप्रलब्धः b D उपाद्यः B H ७ विज्ञप्य २१ गणः H

१२ अन्यदा धूर्तैः कैश्चिदेकसंमत्या 'पृथक् पृथक् युगलीभूय' तत्प्रथ-
मयुगलिकया विपणिमार्गे किमव भूयं वपुष्यपत्य इति 'पृष्टः' द्वितीययुग-
लिकया श्रीमुञ्जालस्वामिप्रासादसोपाने पृष्टः तृतीययुगलिकया तु राजद्वारे
चतुर्थयुगलिकया द्वारतोरणे तथैव, ततो मूयो भूयः पृच्छोत्पत्तेन शङ्कादूपणेन
सत्काठोत्सवमाहेन्द्रज्वरस्योदशदिने 'निपेदे' स वैद्यः ॥ इति वैद्यली-
लाप्रबन्धः ॥

१३ अथ सान्त्वन्मन्त्रिण उपायात्राजपाटिकाव्याजेन श्रीकर्णाङ्गजेना-
न्यायकारी मदनपालो व्यापादितः ॥

१४ अथ कश्चिन्मरुण्डलवास्तव्यः श्रीमालवंश्य उदाभिधानो वणिक्
प्राष्ट्रकाले प्राज्याज्यक्रयाय निशीथे वजन् कर्मकरैरेकरमात्केदारादपर-
स्मिन् जलैः पूर्वभाणे तान्के यूयमिति' पप्रच्छ । तैर्वयममुदस्य कामुका
इत्युक्ते ममापि कापि सन्तीति पृच्छन्, तैः कर्णावत्यां सन्तीत्यभिहिते
'स सकुटुम्बस्तत्र गतः वायदीयजिनायतने विधिबद्धैवान्नमस्तुर्वन्कयापि
ल्लिखितान्वा डिम्पिकया आधिकया सार्धमिक्त्वाद्द्वन्द्वे । तया 'भवान्
कस्यातिथिरिस्पन्दिरितः', 'वैदेशिकोऽहमिति' भवत्या एवातिथिरिति वदन्
तया सह नीत्वा कस्यापि वणिजो गृहे कारितान्नपाकेन भोजयित्वा निजै-
तलके कापि गृहे निवासितः ।

१५ कालक्रमेण संपन्नसंपदिष्टिकाचितं गृहं विफीपुंः स्वातावसरे
निरपधि शेषधिमधिमस्य तामेव म्रियमाह्वय 'समर्पयन्' तया निषिद्धः ।
तत्प्रभावेण ततः प्रभृति स उदयनमन्त्रीति नाम्ना पप्रथे' । तेन

१ प्रथमपूर्वकं आकस्मिकं क्षुरपाद्यं पृष्टः B II २ श्रीमुञ्जालस्वामिप्रासादे
प्राष्ट्रकालः राजाविपदोपेयैव मृत. H D ३ अथ सान्त्वन्तामा मन्त्री अन्यायका-
रिणं स मदनपालं बालमित्र जिपायुः कदाचित्कर्णाङ्गवं गजेऽधिरोष्य राजपाटिकाव्या-
जेन तद्गृहे नीत्वा पतिभित्तं व्यापादयामास. B L M ४ श्रीमालदेवस्यः I'
५ वीरमणे BC ६ अथस्मिन्पूर्वभाणेऽन्तोमिके यूयमिति B ७ निर्मापितका-
यमाने निजकले' H L ८ ततः—

हृदप्रयत्नादपि मेव कौत्सन एवमेव शयानमपि जेषते यतान् ।

इमेऽपि नास्ति शिष्येऽपि विद्वाने निय. प्रपारो न विचारणोपरः ॥ इत्यधिकं पठ्यं DB

कर्णावत्यामतीतानागतवर्तमानचतुर्विंशतिजिनसमलंकृतः श्रीउदयतविहारः
कारितः । तस्यापरमातृकाव्यत्वारः सुताः चाहहदेवजाम्बवहाहहसोला-
केनामानोऽभूवन् ।

१६ अथान्यस्मिन्नवसरे सान्तूनामा महामात्यः कोरेणुस्कन्धारुढो
राजपाटिकायां ब्रजन् व्यावृत्तः स्वकारितसान्तूवसहिकायां देवनम-
श्चिकीर्षया तत्र प्रविशन् वारवेस्यास्कन्धन्यस्तहस्तं कमपि धैत्यवासिनं
सितवसनं ददर्श । ततो गनादवरुण कृतोचरासङ्गः पञ्चाङ्गप्रणामेन तं
नमस्कृतः । तत्र क्षणं स्थित्वा भूयस्तं प्रणम्य प्रतस्थे । ततः स
रुज्जयाऽधोवह्नः पातालं प्रविविभुरिव तत्कालं सर्वमेव परिहृत्य मलधा-
रिः श्रीहिमसूरीणां समीपे उपसम्पदमादाय संवेगरससम्पूर्णः श्रीशत्रुञ्जये
गत्वा द्वादशवर्षाणि तपस्तेपे । * किञ्च तेनान्ये समानाः प्रतिबोधिताः
मुनिश्चिन्तयति ।

४) ३ ३ चित्तं कथं भातः प्रपावसि पिशाचवत् ।

अभिज्ञं पश्य चात्मानं रागत्यागालुखी भव ॥ १ ॥

५) संसारभृगतृष्णासु मनो धावसि किं वृथा ।

सुखमयमिदं ब्रह्मसरः किं नाशगाहसे ॥ २ ॥*

१७ कैदाचिरत मन्त्री श्रीशत्रुञ्जये देवपादानां नमस्करणायोगगतो
दृष्टपूर्वमिव मुनिं तं प्रणम्य सचरित्रविचित्रितमनास्तं गुरुकुलादि पप्रच्छ ।
तत्त्वतो मयानेव भुक्षरिति तेनोक्ते कर्णो पिषाय प्राणिभ्यामेवं मादिशे-
त्यज्ञातवृत्त्येवं पित्रपर्यस्तेन मन्त्र्यूचे ॥

१ आस्पददेवजाम्बवदेवबाह्वहोदाः c सोलदेवभट्ट d H सोलः K L M

२ गौतममिव नमस्करो L D M * द्वितारकान्तर्गतः पाठः a L K M आदर्शेण
नोपलभ्यते ३ इति ध्यायन्त्य मुनिः कायोत्सर्गं तस्यौ M * तदुद ॥ c

६) जो जेण शुद्धधम्मम्भि ठाविरे संजण्ण गिहिणा वा ।

सो चेव तस्स जायइ धम्मगुरू धम्मदाणार्ह ॥

इति तस्मै मूलवृत्तान्तं निवेद्य तस्य दृढधर्मतां निर्गमे ॥

इति भन्त्रिसान्तूह्यधर्मताप्रबन्धः ॥

१८ अथानन्तरं श्रीमयणल्लदेव्या जातिस्मरणात्पूर्वभववृत्तान्ते श्रीसिद्धराजस्य निवेदिते श्रीमयणल्लदेवी श्रीसोमनाथयोग्या सपादकोटिमूर्त्या हेममयीं पूजामादाय यात्रायां प्रस्थिता । बाहुलौढनगरं प्राप्ता पद्मकुलेन कदर्यमानेषु कार्पटिकेषु राजदेयविभागस्याप्राप्त्या सभाष्यं पद्मानिवृत्त्यमानेषु मयणल्लदेवी हृदयादर्शसङ्क्रान्ततद्वाभां स्वयमेव पद्माद्व्यापुटन्ती अन्तरांन्तरायभूतेन श्रीसिद्धराजेन विज्ञप्ता स्वामिन्यलममुना सम्मनेन कुतो हेतोः पद्मानिवर्त्यते इति राज्ञोक्ते यदैव सर्वथाऽयं करगोक्षो भवति तदैवाहं श्रीसोमेश्वरं प्रणमामि अशनं गृह्णामि मान्ययेति' श्रुत्वा राज्ञा पद्मकुलमाकार्य तत्पट्टकस्याङ्गे द्वासप्ततिलक्षानुस्पद्यमानान्विमृश्य तं पट्टकं विदार्य मातुः भेषसे करं मुक्त्वा कोरजलचुलुकं मुचति स्म ।

१९ ततः श्रीसोमेश्वरं गत्वा तया सुवर्णपूजया देवमभ्यर्च्य वृलापुरुषगजदानादीनि महादानानि दत्त्वा ।

७) 'संप्रद्वैकपरः प्राप समुद्रोऽपि रसातलम् ।

दाता तु जलदः पश्य भुवनोपरि गर्जति ॥ १ ॥

८) सेनाङ्गपरिवाराद्यं सर्वमेव विनश्यति ।

दानेन जनिष्ठानन्दे कीर्तिरेकैव तिष्ठति ॥ २ ॥

१ दक्षिणपार्श्वे d २ अन्तरायभूतेन H

१ नान्यथा किं यागः परमदानवीर्योर्नियमः, D M * शुभाशितार्थेऽपि परमिदम् । ७, ८, ९ पद्मत्रिवं a ॥ L M आदर्शेषु नोपलभ्यते B आदर्शे P मुदित पुरतः चोपलभ्यते

९) दातुर्नार्थिसमो बन्धुर्गर्गादाय यः परात् ।

लक्ष्मीरूपादविगमं निस्तारयति तं खलु ॥ ३ ॥

अतो महादानैर्गत्सदृशी कापि नाभून्न भवितेति दर्पाध्माता निशि निर्भरं सुप्ता । तपस्विवेषधारिणा तेनैव देवेन जगदे । इहैव महीयदेवं-कुलगण्ये काचित्कार्पटिकनितम्बिनी यात्रायै आयातास्ति तस्याः सुकृतं याचनीयं स्वयेत्थमादिश्य तिरोहिते तस्मिन् राजपुरुषैरालोक्य समानीता । तस्मिन्पुण्ये याचितेऽप्यददाना कथमपि यात्राया किं व्यग्रीकृतमिति पृष्ट्वा सती सा प्राह । अहं भिक्षावृत्त्या योजनशतान्तरमतिक्रम्य ह्यस्तन-दिवसे कृततीर्थोपवासा पारणकदिने कस्यापि सुकृतिनः पिण्याकमासाद्य तत्तल्लण्डेन श्रीसोमेश्वरमभ्यर्च्य तदंशमविशये दत्त्वा स्वयं पारणकमकार्षं । भवतो पुण्यवती यस्याः पितृभ्रातरौ पतिमुतौ च राजानः । या त्वं बाहु-लोढकरं मोचयित्वा सपादकोटिमूस्रया पूजया श्रीसोमेश्वरं पूजितवती सौ कथं मदीयपुण्यं लब्ध्वेच्छसि यदि न कुप्यसि तदा किञ्चिद्वाचिमि । तत्पतस्तवपुण्यान्मदीयं पुण्यं महीतले महीयः । यतः—

१०) संपत्तौ नियमः शक्तौ सहनं यौयने व्रतम् ।

वारिष्ये वानमत्यल्पमपि लाभाय भूयसे ॥

२० इति युक्तेन वाक्येन तस्या गर्वं निराचकारं ॥ सिद्धराजस्तु समुद्रोपकण्ठवर्ती एकेन चरणेन—

११) को जाणद तुहं नाह चीत तु हालेई चकवइलउ ।

लंकैहले बाहमर्गु निहालई करणउत्तु ॥

इत्यादि स्तुयमानोऽभूत् ॥

१ देशकाले H L २ यत्रासौ C D ३ जाणदपुण्यसर्वजन्यो कुत्रेऽपि पुण्ये कथं तुभ्यासि C L ४ सा गर्वं विसर्जनं b c D छर्षेऽप्य गर्वं विसर्जनं H L H ५ को ६ हालउ H ७ काले C मया Bh ४ अधोलिखितमधिकं B L M आदर्शेऽपु इति स्तुयमाने द्वितीयेनैवगुणे—यद्यप्योय पाय जलनिदि जेखल ताहिवाइ । जीता सवि राम इकि विघुण्ण मेदिम् ॥

२१ एवं तत्र यात्रायां व्यावृत्ते राज्ञि छलान्वेषिणा यशोवर्मणा मालव-
कभूपेन गूर्जरदेशे उपद्रवमाणे सान्तुसचिवेन त्वं कथं निवर्तसे इति भोक्तः
स सजाह । यदि त्वं स्वस्वामिनः सोमेश्वरदेववाञ्छायाः पुण्यं ददासीत्यु-
दीरितस्तत्स्वरणौ प्रक्षाल्य तत्करतले तत्पुण्यदाननिदानं जलचुलुकं
निक्षिप्य तं राजानं निवर्तयामास । ततः श्रीसिद्धरानस्तद्वृत्तान्तोपगमनेन
क्रुद्धस्तं मन्येवमवादीत् । स्वामिन् यन्मया दत्तं तव सुकृतं याति ततस्तस्य
सुकृतमन्येषामपि पुण्यवतां सुकृतं मया भवते प्रदत्तमेव । येन केनाप्युपा-
येन परबलं स्वदेशे प्रविशन्निवारणीयमेवेति वदता तेन नृपतिरनुगीतः ।

२२ ततस्तेनैवामर्षेण मालवमण्डलं प्रतिष्ठार्मुः सचिवान् शिष्यिनश्च
सहस्रलिङ्गधर्मस्थानकर्मस्थाने नियोज्य स्वरितगत्या तस्मिन्निष्पद्यमाने नृप-
तिः प्रमाणकमकरोत् । तत्र स्वजयकारपूर्वकं द्वादशवार्षिके विग्रहे संजाय-
मानेऽर्थे मया धाराभञ्जानन्तरं भोक्तव्यमिति कृतप्रतिज्ञो सचिवैः पतिभिः
परमारराजपुत्रैः पञ्चशतीभिर्विपद्यमानैः राज्ञः प्रतिज्ञां विनान्तेऽपि पूरयितु-
मक्षमैः कथञ्चित्तस्यां कणिकामयधाराभञ्जेन पूरितायां राज्ञा पश्चादध्याधु-
दितुमिच्छुर्गुज्जालसचिवं ज्ञापयामास । तेनापि त्रिकवतुष्कबलरामासदेव
निजपुत्र्याजियोज्य धारादुर्गभञ्जवार्त्तायां कियमाणायां सद्भासिना केनापि-
पुरुषेण दक्षिणप्रतोल्यां यदि परबलं दौकते तदैव दुर्गमज्ञो नान्यथेति
तद्वाचमाकर्ण्य स विज्ञप्तः सचिवस्तं व्यतिकरं राज्ञे गुप्तविज्ञप्तिकया
निवेदयामास । राज्ञापि तद्वृत्तान्तवेदिना तत्र सैन्ये दौकिते दुर्गमं दुर्ग-
मन्तर्विगृह्यै यशःपटहनाग्नि बलवदन्तावलेऽधिरूढसामलनाभारोहकेण

१ लनिदानं D २ क्रुद्धो नृप पराङ्मुखोऽजनि । एकदा राजानं D श्रीसिद्धराज-
धीपत्तनमुपेत्य सान्तुसचिवोऽस्ते वृत्तान्तमवगम्य H L M धीपत्तनागते
श्रीसिद्धराजं तद्वृत्तान्तमवगमनेन क्रुद्धं २ ३ रक्षणीयं P ४ प्रति यियायुः B
५ कथञ्चित्धारादुर्गभञ्जं वर्तुमप्रसूयुरव B H L ६ प्रतोल्या a P ७ दुर्गम-
न्तर्दुर्गम विगृह्य P

पश्चाद्भागेन 'त्रिपोल्लिकापाटङ्गये आहन्त्यमाने लोहमार्गलायां भज्यमानायां
बलाधिकतयान्तस्त्रुटिताद्गजात्कर्णाद्गजमुत्तार्य स्वयं यावदवरोहति तावत्स
गजः पृथिव्यां पपात । स गजः सुभटतया विषय वहसरश्मामे स्वयशो-
भवल एव यशोधवलनामा विनायकरूपेणावततारै ॥

१२) सिद्धेः स्तनशैलतटीपरिणतिल्लितद्वितीयदन्त इव ।

विभ्राणो रत्नमेकं गजवदनः सृजतु वः श्रेयः ॥

इति तथोवा स्तुतिः ॥

२३ इत्थं दुर्गभक्ते सूत्रिते सति समराधिरूढं यशोवर्माणं पद्भिर्गुणै-
रावध्य सत्र निजामाज्ञां जगन्मान्यां दापयित्वा यशोवर्मरूपया प्रत्यक्ष-
यश पताकया रोचिष्णु धीपत्तनं प्राप ।

२४ प्रतिदिनं सर्ववर्षनेष्वाशिर्वाददानायाहूतेषु यथावसरमाकारिता
जैनाचार्या श्रीहिमचन्द्रमुख्याः श्रीसिद्धराजमासाथ नृपेण दुर्गलदानादि-
भिरावर्जितास्ते सर्वैरप्यप्रतिमप्रतिभाभिरामैर्द्विधापि पुरस्कृत्य नृपापेस्या-
शिपं श्रीहिमचन्द्रः पपाठ—

१३) 'भूमिं कामगवि स्वगोमयरसैरासिञ्च रत्नाकरा

'मुक्तास्वस्तिकमातनुध्वमुहुष त्वं पूर्णकुम्भी' भव ।

धृत्वा कल्पतरोर्दलानि सरलैर्विम्बारणास्तोरणा—

न्याधत्त स्वकरैर्विजित्य जगती नन्वेति सिद्धाधिपः ॥

२५ अस्मिन्काव्ये 'नि प्रपञ्चे प्रपञ्च्यमाने तद्वचनचातुरीचमत्कृत-
चेता नृपस्तं प्रशंसन्, कैश्विदसहिष्णुभिरस्मच्छासाध्ययनबलादेतेषां

१ यशोधलो नाम ८ यशोदेवोनाम ॥ १ यशः पश्यतो मृत्वा म्यन्तरोद्गदिति

• शिनर्मन्नेनोक्तं (जि./कु. प्रबन्धे)

* विदर्भप्रवास्तोः (को २६)

१ कुम्भो ८

विद्वत्तेत्यभिहिते राज्ञा पृष्टाः श्रीहेमचन्द्राचार्याः— २पुरा श्रीजिनेन
श्रीमन्महावीरेणन्द्रस्य पुरतः कैशवे यद्व्याख्यातं तज्जनव्याकरणम-
धायामहे ययमिति तद्व्याख्यानन्तरमिमां पुराणवार्चामपहायास्माकमेव सलि-
हितं व्याकरणकर्तारं कमपि ब्रूतेति तत्पिशुनवाक्यादनु ते प्राहुः । यवि
श्रीसिद्धराजः सहायीभवति तदा कतिपर्येव दिनैः पद्याङ्गमपि नूतनं

॥ B D ॥ आदर्शवोरन निम्नावधारितो वृत्तान्तोऽधिक उपलभ्यते—

कैश्विदसदिष्णुभिर्न मेने ॥ हेमचन्द्रनामा शिष्यः कदाचिन्नवश्रुतिशिरा जलविहरणाय
प्रपन्नः एवमप्यात्सौभगिसिस्थितो गङ्गासङ्घेनात्मिपुरोहितेन सारिणा पराभूतः । गुरो
पिज्ञातास्तेष्वको मिष्याः कु कृतं देहि । तद्गु सेन निःसृतोऽन्यगन्ध्रीयदेवचन्द्रस्याकरा-
म्या सह धीकाशमीरं प्रति । मायं मङ्गोलामासे सप्तमोपवामे धीसरत्नती प्रमत्ता जाता
निजमूर्तिर्दक्षिणा श्रेष्ठबोर्निवेदिते । श्लोकसप्ततया प्रामो वर्णित मित्रद्वयस्य कार्यसि
द्धिहेतौ । स्तम्भतीर्थे प्रविशन्त केनापि देशान्तरिणाकार्पयिष्या सगर्पिता । इत्युक्तं च ।
मम मरणसमये मम श्रवणरि त्रिभिर्नाभिमण्डले मन्त्र स्मरणीयः श्रवो धरं दास्यति ।
एवंकृते स्मशाने मध्यरात्रौ श्वेनोत्थाप्य बरो दत्त । श्रीहेमचन्द्रेण राजप्रबोधो यचित ।
देवचन्द्रेण हस्तसिद्धेरादृष्टिविद्या । पद्माकरेण पाण्डित्यं । वनान्तरे कृतकृत्यहेमचन्द्रो
वसितः । कालभैरवीयमन्ये चण्डिकाप्रासादे विप्रान्तस्तत्र रुधुर्नैरवानन्दः शिष्यपञ्चश
तीव्रतः समेत्य, रेरे कण्ठे कण्ठे प्रकण्ठे मह्यं गोदकान् देहीति भणित्वा सुवर्णमयकर्ण
रम्ये मुक्तं देव्या मोदकैर्भूतं । तेन सर्वेषां तेऽर्पिताः । हेमचन्द्रस्यापि हे शिष्य त्वमपि
गुरोरेतुप्तो तेन तत्त्वापि करो स्तम्भमित्त्वोक्तं । यद्यस्ति एतत् तदा त्वं मङ्गवेधा
एवमुक्ते वरणयोः पतितः । ततः पतने आयातं धीजयसिद्धेव, सम्मुखमेत्य समानीय
हेमचन्द्रं गङ्गापिल्ल प्रवेद्य च पुरोहितविरस्कृतं सूरि, राज्ञा गुरव उपरोप्य हेमचन्द्रस्य
पदस्थानना कारितः ॥ श्रीहेमचन्द्रसूरयोऽष्टम्यां चतुर्दश्या च धीजयदेवमुत्तं प्रयान्ति ।
पौष्पागारे श्रीस्वच्छिद्यचरित वाचयन्त पुरोहितेन राज्ञोऽपि उपदक्षिताः, महाराज को-
रमसत्प्रकाश सर्वरसभोगेन पूर्वरिक्तिनेस्याष्टदे कामनिषद् । परं किं क्रियते भवद्वय-
भाः । राज्ञोक्तं । आचार्या वत्र समेप्यन्ति तदा वक्तव्यं परोक्षे न । सूरिणागतेषु राज्ञो-
क्तं । किं २ वाचयन्तो वनेष्वे मृगं । सूरिभि समस्यमपि संक्षेपत स्मृतिभद्रचरितं कथितं ।
आलिङ्गेनोक्तं । महाराज, *निष्ठाभियसराश्वरप्रवृत्तयो इत्यादि, गुरुभिर्दक्ष- *सिद्धो
मलीयो द्विरद इत्यादि० आलिङ्गेनोक्तं । नास्माकमेव शास्त्राणि वदित्वास्माकमेव पतय-
समाताः । गुरुभिर्दक्ष । जेनेन्द्रव्याकरणं ॥ भवदीय यत्पुरा १ नृप व्याकरणकर्तारं P

व्याकरणं रचयामः ॥ अथ नृपेण प्रतिपन्नमिदं निर्वहणीयमित्यभिधाय
तद्विद्युष्टाः सूरयः स्वं स्थानं वसुः ।

२६ ततो यशोवर्मराज्ञः करे निःप्रतीकारां क्षुरीं समर्प्य तदग्रासने
वयं गजाधिरूढाः पुरमध्ये प्रवेशं करिष्याम इति राज्ञः प्रतिश्रवणाकर्ण्य
सुलालमन्त्रिणा प्रधानवृत्तिं मुञ्चता किमिति राज्ञा निर्वन्धपट्टेन—

(१४) मा स्म सन्धिं विजानन्तु मा स्म जानन्तु विग्रहम् ।

आख्यातं यदि शृण्वन्ति भूपास्तेनैव पण्डिताः ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशात्स्वबुद्धयैव स्वामिना प्रतिज्ञातोऽयमर्थः सर्वथा-
यतौ न हित इत्युक्तं । ततो परमव्युत्परिहरामि न तु विश्वविदितं प्रति-
श्रुतिमिति नृपेणोक्ते मन्त्री दारुमर्षी क्षुरिकां^१ पाण्डुवर्णसर्जरसेन पिहिषां^२
शृङ्गासनस्थस्य यशोवर्मणः करे समर्प्य तदग्रासनस्थो नृपतिः श्रीसिद्धराजः
परमोत्सवेन श्रीमद्वपुर्हिष्ठपुरं प्रविशेश ।

२७ माधेशिकमङ्गलानन्तरं^३ नृपेण स्मारिते व्याकरणवृत्तान्ते बहुभ्यो
देशेभ्यस्तेद्वेदिभिः पण्डितैः सह सर्वाणि व्याकरणानि समानीय श्रीहेमा-
चार्यैः श्रीसिद्धहेमाभिषानं पञ्चाङ्गमपि व्याकरणं सपावलक्षप्रबन्धप्रमाणं संघ-
त्सरेण रचयामाके । राजवाद्यकुम्भिकुम्भे तत्पुस्तकमारोप्य सितातपवारणे
भ्रियमाणे चामरमाहिणीचामरयुग्मवीज्यमानं नृपमन्दिरमानीय प्राज्यवर्य-
भूजापूर्वं कोशागारे न्यधीयत । ततो राजाशयान्यानि व्याकरणान्यपह्नाय
तस्मिन्नेव व्याकरणे सर्वग्राधीयमाने केनापि मत्सरिणा भवदन्वयवर्णना-
विरहितं व्याकरणमित्युक्ते श्रीहेमाचार्यः क्रुद्धं राजानं राजमानुषादचगम्य
द्वात्रिंशच्छोकान्मृतनाजिर्माय द्वात्रिंशत्सूत्रितपादेषु तान्सम्बन्धं दधानोनेव
लेखयित्वा प्रातर्नृपसभायां वाच्यमाने व्याकरणे चौद्रुमयवंशोपल्लोककेन
श्लोकान्वाचयन्तुषं संतोषयामास । यथा—

१-२ वृत्तस्य प्रतिष्ठापनमीर्षास्वसुत्परिहरामि न तु विश्वविदितं प्रत्युत्तमिति वृत्त-

पचनत् H L M ३ क्षुरिकां c D ४ व्याकुलानन्तरं c ५ संघदान् D

१५) हरिरिवल्लिखन्धकरस्त्रिभक्तियुक्तः पिनाकपाणिरिव ।

कमलाश्रयश्च विधिरिव जयति श्रीमूढराजगृपः ॥

इत्यादि । तथा च श्रीसिद्धराजदिग्भिजयवर्णने द्वाप्राधयनाभा
ग्रन्थः कृतः ।

१६) आतः संवृणु पाणिनिप्रलपितं कातन्त्रकन्था वृथा

मा कार्षीः कटु श्लाकटायनयचः क्षुद्रेण चान्द्रेण किम् ।

कः कृष्णगरणादिभिर्बठरयत्यात्मानमन्यैरपि

श्रूयन्ते यदि तावदर्यमधुराः श्रीहिमचन्द्रोक्तयः ॥

२८ अथ श्रीसिद्धराजेन पत्ने यशोवर्मराज्ञलिपुरुषप्रभृतीन्सर्वानपि
राजप्रासादान्सहस्रलिङ्गप्रभृतीनि च धर्मस्थानानि दर्शयित्वा प्रतिवर्षं देवदा-
यपदे कोटिद्वयप्ययं निरुधैतस्सुन्दरमसुन्दरं वेति यशोवर्मा पृष्ट इत्ययादीत् ।
अहं ह्यष्टादशलक्षप्रमाणमालवेदेष्टाधिपस्त्वत्तः परामयपाथं कथं भवेयं,
परं महाकालदेवस्य दत्तपूर्वत्वाद्देवद्रव्यं मालवकः । तदुज्जानास्तत्प्रभावाद्दु-
दितास्तमिता वर्तामहे । भवदीयान्वयराजानोऽप्येतावदेवद्रव्यव्ययनिर्वाहा-
क्षमा लसत्सर्वदेवदायपदा विपदा पदं भविष्यन्ति ।

२९ अथ सिद्धराजः कदापि सिद्धपुरे रुद्रमहाकालप्रासादं कारयितु-
कामः कनपि स्थपतिं स्वसन्निधौ स्थापयित्वा प्रासादप्रारम्भलभे तदीयक-
लासिकां लक्षद्रव्येणोत्तमर्णगृहीतां मोचयामास । तां यंशशलाकामयीमा-
लोक्य किमेतदिति राजा पप्रच्छ । ततो मया प्रभोरौदार्यपरीक्षानिमित्त-
मेतच्छ्रुतमिति स्थपतिरुक्तवान् । ततस्तद्द्रव्यमनिच्छतेऽपि नृपेतिनार्थितं ।
ततः क्रमेण त्रयोविंशतिहस्तप्रमाणे परिपूर्णं प्रासादेऽभ्यपतिगजपतिनरप

१ चौडारवर्णश्लोकात् द्वात्रिंशत्पुत्रदान्तेषु द्वात्रिंशत् श्लोकानवलोक्य
प्रमुदितो राजा व्याधत्तं विस्तारयामास B H L M २ वक्ता H L ३ वक्ता-
पयित्वा C ४ मूलात्तं विन्दयन्ति H L M ५ अस्मिन्पत्रे H L ६ तत्र-
व्यप्यर्पणापूर्वं त्रयोविंशति H L

तिभृतीनामुत्तमभूपतीनां मूर्त्तिः कारयित्वा तत्पुरो योजिताञ्जलिं स्वां
मूर्त्तिं निर्माप्य देशभक्तेऽपि प्रासादस्याभङ्गं याचितवान् । तस्य प्रासादस्य
ध्वजारोपपस्तावे सर्वेषामपि जैनप्रासादानां पताकावरोहं कारितवान् । यथा
मालवकदेशे महाकालवैजयन्त्वां सत्यां जैनप्रासादेषु न ध्वजारोप इति ।

३० अन्यथा सिद्धराजस्य मालवकमण्डलं प्रति यियासतः केनापि
न्यवहारिणा सहस्रलिङ्गकर्मस्थाये याच्यमाने विभागे तत्सर्वथाऽदत्त्वेव
कृतप्रयाणस्य कतिपयदिवानन्तरं कोशामावात्कर्मस्वायस्य विलम्बमप्यगम्य
तेन व्यवहारिणा सुतस्य पार्श्वार्थकस्यापि घनाधिपस्य वध्वास्ताडकमपहर्षं
तद्दण्डपदे द्रव्यलक्षत्रयं दत्तं । तेन कर्मस्थार्यः स जात इति वार्त्ता श्रुण्वतो
मालवके वर्षाकालं तत्सुपो राज्ञो बचनगोचरातीतः प्रमोदः संजातः ।
अथ प्रावृष्ये घने प्रगल्भपृष्ठज्वा क्षोणीमेकार्णवां कुर्वति वद्मार्पनिकाहेतोः
प्रधानपुरुषैः प्रहितः मस्देसीयपुरुषो नृपतिपुरतः सविस्तरं वर्षास्वरूपं
व्यञ्जयत् । तदा त्वागतेन गूर्जरपूतण नरेण सहस्रलिङ्गसरो भूतमिति स्वा-
मिन् वद्मार्प्यते इति सद्वाक्यावन्तरमेव सिद्धकपतितमाज्जोरस्येव मरु-
दस्य पश्यतः सर्वाङ्गलभ्यमाभरणं नृपतिर्गूर्जराय ददौ ।

३१ अथ वर्षानन्तरं प्रत्यावृत्तः क्षितिपतिः श्रीनगरमहास्थाने दद्या-
वासो^१ नगरप्रासादेषु ध्वजस्थालोके^२ क एते प्रासादा इति ब्राह्मणान्प-
मच्छ । तैर्जिनप्रसादीनां प्रासादस्वरूपे निवेदिते सामर्थे राजा मया
गूर्जरमण्डले जैनप्रासादानां पताकासु निषिद्धासु किं भवतामिह नगरे
पताकावज्जिनायतनमित्यादिशस्त्रैर्विज्ञपयामके । अवधार्यतां श्रीमन्महादे-
वेन कृतयुगप्रारम्भे महास्थानमिदं स्थापयता श्रीवज्रमदेवनाथश्रीमन्नप्रा-

१ सहस्रलिङ्गकर्मस्वायविभागं याचितो राजा तददत्त्वेव मालवकमण्डलं प्रति प्रयाणम-
करोत् ॥ २ सादृष्ट्यवहारिवे D ३ फर्मास्वायं परिपूर्णं शृण्वतो H ४ वद्मार्प-
यते b ॥ ५ मस्देसीयपुरुषो नृपतिपुरतः b B M ६ ध्वजप्रमालोक्य M

श्रीमन्प्रासादयोः सुकृतिभिः P

सादौ स्त्रयं स्थापितौ प्रदत्तध्वजौ तदनयोः प्रासादयोः सुकृतिमिसद्विय-
भाषयोश्चत्वारो युगा व्यतीताः । अन्यच्च श्रीशत्रुञ्जयमहागिरेर्नगरमिदमु-
पत्यकामूनिः । यतो नगरपुराणे उक्तं—

१७) पञ्चाशदादौ किल मूलभूमे-
दंशोर्ध्वभूमेरपि विस्तरोऽस्य ।
उचत्वमष्टैव ॥ योजनानि
मानं यदन्तीहे जिनेश्वराद्रेः ॥

इति कृतयुगे आदिदेवश्रीकपमस्तत्सुनुर्मरतस्तथाज्ञा भरतखण्डमिदं
व्यतीतम्—

१८) *नामैः सुतैः स वृषभो मल्हेविसुनु-
यौ वै चचार सगदग् मुनियोगचर्याम् ।
तस्याहंताघसृषयः पदमामनन्ति
स्वच्छः प्रशान्तकरणः समदृक् सुधीर्ध्व ॥ १ ॥
१९) × अष्टमो मल्हेव्यां तु नाभेर्जात उरुकमः ।
दर्शयन्वर्त्म धीराणां सर्वाथमनमस्कृतेम् ॥ २ ॥

इत्यादिपुराणोक्तान्युदीर्य विशेषप्रत्ययाश्च श्रीवृषभदेवप्रासादकोशा-
न्तुष्टीमरतभूपनामाङ्कितं पञ्चजनवाद्यं कांस्यतालमानीय नृपाय दर्शयन्तो
जिनधर्मस्याद्यत्वं स्थापयामासुः । ततः खेदमेदुरमनसा राज्ञा ह्यमनान्ते
जैनप्रासादेषु ध्वजारोपः कारितः ।

१ इति C H * पद्यमिदं भावकतपुराणस्थं तत्र च पाठः—

नाभेरघातपम आस सुदेवीसुनु-

यौ वै चचार सगदग् मुनियोगचर्याम् ।

तस्याहंस्वसृषयः पदमामनन्ति

स्वच्छः प्रशान्तकरणः परिसुक्ततः ॥ भा. २-७-१०

२ इति L ३ आहंताघ सृषयः D आहंताघ HP ४ सुधीः घः D × अष्टमे
मल्हेव्यामिति पाठो भाष्यते १-३-१३ ५ सुतः C D ६ यथावस्थिततदाय-
त्वं स्थापनाय L H M ७ द्विजा जैनधर्मस्याप्यधर्मत्वं स्थापयामासुः D H M

३२ अथ श्रीपत्तने प्राप्तो नृपः । प्रस्तावे सरोवरव्ययपदेनं वाच्यमा-
नेषु सापराप्रव्यवहारिमुत्तदण्डपदाङ्गक्षत्रयं कर्मस्थाये व्यवकलितमिति
श्रुत्वा लक्षत्रयं तस्य गृहे प्रस्थापयामास । ततः स व्यवहारी उपायतपा-
गिर्नृपोपान्तमुपेत्य किमेतदिति विशययन् राजादिष्टः । यः कोटिध्वजो
व्यवहारी स कथं तादृक्चौरस्त्वयाऽस्य धर्मस्थानस्य धर्मविभागः मार्धि-
तोऽपि यन्न लब्धस्ततः प्रपञ्चचतुरण मृगमुखन्यात्रेणान्तःशठेन प्रत्यक्षस-
रलेन त्ययेदं कर्म निर्मितम् ॥*

३३ अथ श्रीपालकविना सहस्रलिङ्गसरोवरस्य रचितामां प्रशस्ति-
पट्टिकामामुत्कीर्णायाम्* सत्प्रशस्तिशोधनाय सर्वदर्शनेन्द्राह्वयमानेषु

१ सरोवरकर्मस्वायत्तिपत्रेषु e D H * निम्नावतारितो गायः a H
L M आदर्शेषु नास्ति परन्तु मुद्रितपुस्तकेऽभिज्ञे वर्तते—

यतः—परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् ।

अनैवेत्तादृशं मित्रं निवकुम्भं वयोमुखम् ॥ १ ॥

मुखं पद्मलाकारं वायमन्दनशीतलम् ।

हृदयं वर्तरीसूतमेतदूर्तस्य लक्षणम् ॥ २ ॥

इत्यादि पादवैभवं यच्छिखरः ।

‡ मुद्रितपुस्तके निम्नलिखितमधिकं—उत्सवकान्धमिदम् .

॥ मानसे मायति मानसे ते

पद्मा ॥ संपादयति प्रमोदम् ।

अच्छोदकाच्छोदकमत्र सारं

विराजते कीर्तितसिद्धिभर्तुः ॥

(पद्यमिदं a H I, M आदर्शेषु नास्ति परन्तु कीर्तिकौमुदी वर्तते तत्र च
पाठभेदो यथाः—

--- --- --- --- ---

--- --- --- --- ---

अच्छोदकाच्छोदकमत्र सारं

सरोवरे राजसि सिद्धमर्तुः ॥ (१-७८))

श्रीहेमचन्द्राचार्यैः सर्वविद्वज्जनानुमते प्रशस्तिकान्ये भवता वैदग्ध्यं किमपि न प्रकाश्यमित्युक्त्वा *षष्ठितरामचन्द्रोऽनुशिष्यस्तत्र प्रहितः । ततः सर्वविद्वद्भिः शोध्यमानायां प्रशस्तौ नृपोपरोधाच्छ्रीपालकवेर्दाक्ष्यदाक्षिण्याश्च सर्वेषु काव्येषु मन्यमानेषु—

१०) कोशेनापि पुंस्त्वं दलैस्त्वचितं गोच्छेत्तुमेतरक्षमं

त्वस्यापि^१ स्फुटकण्टकव्यतिकरं पुंस्त्वं न घसे नहि ।

१ अनुशिष्यः B २ त्वस्यापि D

*निज्ञावतास्थितो भागः मुद्रितपुस्तके १३ प्रकथात्पूर्वं प्रदत्तः a H L M आदर्शेषु नास्ति—एषदा कीर्तिरेव रामकण्ठः पृष्ठे श्रीपद्मे दिवसाः कथं गुह्यताः । रामचन्द्रः प्राह—

हेव श्रीगिरिदुर्गमाह भवतो दिग्वैजयाश्रोतसे

धावद्भीरुतुरङ्गवस्त्रान्तपुराणश्रमामण्डलान् ।

वातोद्भूतरजोमिलन्नुरसरित्संज्ञातपद्मस्यली—

एषां तु म्वनचञ्चुरा रश्मिद्वयास्तेनातिरिक्तं दिक्म् ॥ १ ॥

कण्ठस्थः विपक्षेषु विलम्बास्त्वयि मार्गण्यः ।

तथापि एवं सिद्धेन्द्र दावेत्युत्कण्ठरं यथाः ॥ २ ॥

अथ कदाचिद्राज्ञा प्रविलाचार्या जयमङ्गलसूत्रवः पुस्तकैर्ब पृथक् कृत्यः—

एषस्यास्य पुस्तक्य पौरुषनिज्ञाचालुमैतानिर्विज्ञा

मन्ये दन्त सरस्वती जटतया नीरं क्लृप्ती स्थिता ।

कीर्तिस्तम्ममिषोक्तदण्डचिरामुत्तम्य बाहोर्वला—

सन्त्रोकां शुद्धितेजस्रपतिमस्तुम्भो निजो कञ्छामी ॥ १ ॥

अन्यथा—

महालयो महायात्रा महास्थानं महासरः ।

यत्पुनः सिद्धराजेन धरिण्यां कृत्स्नोऽनु कः ॥ २ ॥

यस्यान्तर्गिरिज्ञागारदीपिकाः प्रतिविम्बिताः ।

शोभन्ते निशि पाताललयात्मौलिमणिधियः ॥ ३ ॥

(तृतीयं पद्यं H H L M आदर्शेषु नास्ति a आदर्शे मुद्रितपुस्तके चातम्बकं प्रदत्तं कीर्तिकौमुद्यां (स. १ श्लो. १४) च वर्तते)

एकोऽप्येव करोति कोशरहितो निष्कण्टकं भूतलं
मत्तैवं कमला विहाय कमलं यस्यासिमाशिथियत् ॥

विशेषेणास्मिन्काव्ये प्रशस्यमाने श्रीसिद्धराजेन पृष्टः श्रीरामचन्द्रश्चि-
न्त्यमेतदित्यवादीत् । अथ तैरेव सर्वैरनुयुक्तः, एतस्मिन्काव्ये सैन्यवा-
चको दलशब्दः कमलशब्दस्य नित्यस्त्रीवत्वमिति दूषणद्वयं चिन्त्यं ।
ततः सर्वानपि पण्डितानुपलब्ध दलशब्दो राजसैन्यार्थे प्रमाणीकारितः
कमलशब्दस्य तु लिङ्गानुशासनसिद्धं नित्यस्त्रीवत्वं केन निर्णयितं इति
पुंस्त्वं च धत्ते न वेत्यक्षरभेदः कारितस्तदा श्रीसिद्धराजस्य सज्जातदृष्टिदो-
षेण वं० रामचन्द्रस्य वसतौ प्रविशत एव लोचनमेकं स्फुटितम् ॥

३४ अथ कदाचित् ॥

२१) आयुक्तः प्राणदो लोके वियुक्तो मुनिवल्लभः ।

संयुक्तः सर्वधानिष्टः फेवली स्त्रीषु वल्लभः ॥

इति ङाहल्लवेशीयनरपतिवमलपत्रान्ते लिखितश्लोकव्याख्यानावसरे
तूष्णींस्थितेषु पण्डितेषु श्रीहेमचन्द्राचार्यं राज्ञा पृष्टैर्हरशब्दमभ्याहार्यं
व्याख्यातः । अन्यदा सपादलक्षक्षितिपतिना ।

२२) पहली ताव न अणुहरइ गोरीमुहकमलस्त ।

इति समस्यादोधकार्थं प्रहिते तैः कविभिरपूर्यमाणे ।

अदिठी किमु उम्मीम्ह पडिपयली चन्द्रस्त ॥

इति श्रीहेमचन्द्रनामा मुनीन्द्रस्तां पूर्यामास ॥

१ प्रमाणीकृतः D २ लिङ्गानुशासनसिद्धं H ३ निर्णयिते a ४ प्रयुक्तः ॥

५ ङाहल्लवेशीयनृपतेः सान्निधिविषयिद्वैरानीत्यमलपत्रेषु श्लोकमेवं लिखितं निश-
म्य किमेतदिति पृष्टास्ते प्राहुः । तत्रैकप्रपञ्चा भूयांसो विद्वत्सस्तत्प्राधान्यार्थोऽयं
श्लोको व्याख्येय इति तदाचमाकर्ण्य सर्वैरपि विद्वद्भिस्तत्तदर्थैर्विगृह्यद्विर्तुषेण पृष्टा हेमा-
चार्या द्वारशब्दमभ्याहार्यं व्याचक्षुः H L B M आदर्शेष्वेवमत्रपाठः ७ ओलीतावत्
अहरइ b अदिद्धि विमनविमद ताडिपयली b D १

३५ अन्यथा श्रीसिद्धराजो नवघणाभिधानमाभीरराणकं निगृही-
तुकामः पुरैकादशवारं निवसैत्ये पराजिते सति श्रीवर्धमानादिषु पुरेषु
प्राक्कारं निर्माप्य स्वयमेव प्रयाणकमकरोत् । तद्भागिनेयदत्ते सहेते सति
यमपरावर्त्तकालेऽयं द्रव्यव्यापादित एव करणीयो नवघनो न पुनरस्त्रादि-
भिरिति परिग्रहदत्तान्तरस्थः स विशालाच्छालांद्वाद्विराकृष्य द्रव्ययासणै-
रेव ताडयित्वा व्यापादितः । अयं द्रव्यव्यापादित एव हृत इति घचनवि-
ज्ञापनात् परिग्रहो बोधितः ।

अथ तद्वाक्याः श्लोकपतिताया वाक्यानि—

२३) सहरु नहीं स राणई कुलाईउ नकुलाइ इ ।

सह सउ पकारिहिं प्राणकइ वइसानरि होमीई ॥ १ ॥

२४) राणा सन्वे पाणिया जेसल वडुउ सेठि ।

काहं वणिजहु माण्डीयउ अम्मीणा गढहेठि ॥ २ ॥

२५) पइं गरुभा गिरनार काहू मणि मल्लरु धरिउ ।

मारीतां पझार एफसिहरु न डालिउं ॥ ३ ॥

२६) जेसल मोडि मवाह बलिबलि विरूप भावयिह ।

नइ जिम नवा धवाह नवघण विणु आवइ नेहि ॥ ४ ॥

१ प्राकाशकारं निरूप्य D ॥ १ इति याचिते राज्ञा जयसिंहदेवेन स।
शालाव B २ बहिराकृतो H L ४ तं व्यापादयामास L J ५ इति पञ्चनला-
सद्भागिनेयपरिमहः C ६ समस्त नहि स राण B न कुलाई न कुलाई H B ७ सर्वे
सउ पकारिहिं प्राण विन वइसानरि होमिया H B ८ वरुण ९ नवयणविगभावे नदी ०

५ वली गढआ गिरिनार दीह बोलावउकृत ।

लहसि न बीजीवार एहासअणभारउम ॥

अम्हइ एउल्ल संतो जउपमुनाज पवावा ।

नउराणि मन गुरोसु वेउ खंगारिहि सउमिया ॥

यणतंनोति म माणि ज्ञासि भउषावइ मुर्दि ।

देवलवाड उयाणि खंगारिहि सठते यिवा ॥

इत्यधिकानि वाक्यानि B आदर्शे

२७) वादी तो वद्वार्णं वीसरतां न वीसरइ ।

सोनसमा भरण भोगावह पइ भोगवीई ॥ ५ ॥

इत्यादीनि बहूनि वाक्यानि यथावसरं मन्तव्यानि ॥

३६ ततो महं० जाम्बान्वयस्य सज्जनदण्डाधिपतेः श्रीसिद्धराजेन योग्यतया मुराष्ट्रविषये व्यापारो नियुक्तः । तेन स्वामिनमविज्ञाप्य वर्षत्रयोद्ग्राहितेन श्रीमदुज्जयन्ते श्रीनेमीश्वरस्य काष्ठमयं प्रासादमपनीय नूतनः शैलमयः प्रासादः कारितः । चतुर्थे वर्षे सामन्तचतुष्टयं प्रस्थाप्य सज्जनदण्डाधिपतिं श्रीपत्तने समानीय राज्ञा वर्षत्रयोद्ग्राहितद्रव्यं भाषितः । तद्देशव्यवहारिणां पार्श्वात्तावद्द्रव्यमुपढौषयोज्जयन्तप्रासादजीर्णोद्धारपुण्यमुद्ग्राहितद्रव्यं वा द्वयोरैकमवधारयतु देवः । इति तेनोक्ते श्रीसिद्धराजस्तद्वुद्धिकौशल्यचमत्कृतस्तीर्थोद्धारपुण्यमेवोररीचकार । स पुनस्तस्य देशस्याधिकारमधिगम्य शत्रुजयोज्जयन्ततीर्थयोर्द्वादशयोजनयोर्बाबहुकूलमेयं महाध्वजं ददौ । इति रैवतकोद्धारप्रबन्धः* ॥

३७ अथ भूयः सोमेश्वरयात्रायाः प्रत्यावृत्तः श्रीसिद्धाधिपो रैवतोपत्यकायां दत्तावासस्तदैव तत्कीर्तनं दिदृक्षुः मत्सरोस्तेकपरैर्द्विजन्मभिः सजलाधारलिङ्गाकारोऽयं गिरिरित्यत्र पादस्पर्शं नार्हतीति कृतकयचनैर्निपिद्धस्तत्र पूजां प्रस्थाप्य स्वयं शत्रुजयमहातीर्थसन्निधौ स्कन्धावारं न्यधात् । तत्र पूर्वोक्तैर्जातिपिशुनैः कृपाणिकापाणिभिरकृपैस्तीर्थमार्गे निरुद्धे सति श्रीसिद्धाधिपो रजनीमुखे श्रुतकार्पाटिकवेषः स्कन्धनिहितविद्वज्जिकोभयपक्षान्यस्तगजोदकस्तन्मध्येभूत्वाऽपरिज्ञातस्वरूप एव गिरिमधिरुद्ध गजोदकेन श्रीयुगादिदेवं स्मयन् पर्वतसमीपवर्तिप्राग्द्वादशकशासनं त्रिदेवार्चायै

१ वादी त्वडं नदमाण C २ सुना C ३ भोगावह पइ भोगिन्या C
४ सधनदण्ड D दण्डाधिपति B ५ मुराष्ट्रा B ६ द्वादशयोजनयायमं b a K H

* रैवतकोद्धारप्रबन्धो प्रवालकचरिते हे-सू. प्रबन्धे (खो. ३२७-३३७)

जिज्मर्दगतगनीयकुमारपालप्रबन्धेऽपि वर्तते

७ एवं II C प्राकृतवेप. D

विश्राणयामास । तीर्थदर्शनाच्चोन्मुद्रितलोचन इवामृताभिषिक्त इव जातः ।
अत्र पर्वते सल्लकीवनसारित्पूरसंकुले इदं विन्ध्यं करिष्यामीत्यवन्ध्यम-
तिज्ञो, हस्तिगृथनिष्पद्ये निहस्तमनसं मनोरथेनापि तीर्थधिष्णं सपात-
किने धिग्नामिति श्रीदेवपादानां पुरतो राजलोकविदितं स्वं निनिन्द ।
सानन्दो गिरेरवततार ।

३८ अथ श्रीदेवसूरिचरितं व्याख्यास्यामः । तस्मिन्नवसरे कुमुदच-
न्द्रनामा दिगम्बरस्तेषु देवेषु चतुरशीतिवर्षादिनो निर्जित्य कर्णाटदेश-
दुर्जरदेशं जेतुकामः कर्णावर्तो प्राप । तत्र भट्टारकश्रीदेवसूरीणां चातुर्मा-
सके स्थितानां श्रीअरिष्टनेमिप्रासादे धर्मशास्त्रव्याख्याक्षणे वचनचातुरी-
मनुच्छिष्टामाकर्ण्य तत्पण्डितैस्तद्वृत्तान्ते निवेदिते कुमुदचन्द्रस्तेषामुपाधये
सत्पुणमुदकं प्रक्षेपितवान् । अथ तैर्महर्षिभिः पण्डितैः खण्डनतर्कादिप्रमा-
णप्रवीणैस्तस्मिन्नेष्टनाकर्णिततयाऽवज्ञाते सति श्रीदेवाचार्यजामि तपोधनां
चेटकैरधिष्ठितां विधाय नृत्यजलनयनादिभिर्विविधाभिर्विहम्बनामिविहम्ब्य
तेषु चेदकेष्वपहृतेषु तान् भृशं परामर्शानिर्मत्स्यनपरानर्पणार्थं श्रीदे-
वसूरिभिरुक्तं वादविद्याविनोदाय भवता पचने गन्तव्यं । तत्र
राजसभायां भवता सह वादं करिष्याम इत्यादिष्टे कृतकृत्यमनाः
स आशावसनः श्रीपचनपरिसरं प्राप्तः । श्रीसिद्धराजेन मातामह गुरु-
रिति प्रत्युद्गमादिना सत्कृतस्तत्रावासान्दत्त्वा तस्थौ । श्रीसिद्धराजेन वाद-
निष्णाततां पृष्टाः श्रीहेमाचार्यश्चतसृषु विद्यासु परं प्रावीण्यं विभ्राणं जैन-
मुनिगंजयूथापिपं सिताम्बरशासनवज्रप्राकारं नृपसमागृह्णारहारे कर्णाव-
तीस्थितं श्रीदेवाचार्यं वादविद्याविदं वादीमकण्ठीरवं प्राहुः । अथ राजा
तदाब्धानाय प्रेषितविज्ञप्तिकायां श्रीसंघेलेखेन सममागतायां श्रीदेवसूरयः
पचनं प्राप्य नृपोपरोषाद्वाग्देवीमाराधयामासुः । तथा तु वादिवेतालीय-

१ विन्ध्यवं रचयिष्यामीति. ० २ दान्त्याचार्यस्तोत्रराज्यनक्षत्रौ । ३ उपाह-
तेषु C १ T अतः T पर्वन्तो भाग a आदर्शे नास्ति

श्रीशान्तिस्तूरिविरचितोत्तराध्ययनवृहद्भूषौ दिगम्बरवादस्थले चतुरशीति-
विकल्पजालोपन्यासे भवद्भिः प्रतन्यगाने दिग्वाससो मुखे मुद्रा पतिप्यती-
त्यदेशानन्तरं मुसवृत्त्या कुमुचन्द्रसन्निधौ पण्डितान्प्रस्थाप्य कस्मिन्
शास्त्रे विशेषकौशलमिति ज्ञापिते ।

१८) देवदेशयं किं करोमि सहसा रुक्मामिहैवानये
जम्बूद्वीपमितो नयेयमथवा वाराणिधि क्षोपये ।
हेलोत्पादिततुल्यपर्वतशिरोभावनिशेष-
क्षेपक्षोमविवर्धमानसलिलं वज्रामि वा वारिधिम् ॥

इति तदुक्तिश्रवणारिसिद्धान्तकुशलतां तस्याल्पीयसीमवगम्य जितं
मन्यमानाभ्यां श्रीदेवाचार्यश्रीहेमचन्द्राभ्यां प्रमुदितं । अथ देवसूरिमभो
रत्नमभानिधानः प्रथमशिष्यः क्षपामुखे मुसवेपथ्या कुमुदचन्द्रस्य गुरुदरे
गतः । तेन कस्त्वमित्यभिहिते अहं देवः । देवः कः । अहं । अहं कः ।
त्वं । त्वं कः । श्या । श्या फः । त्वं । फः अहं देव इति तयोरुक्तिप्र-
त्युक्तिवन्द्ये चक्रसमं भ्रमति, आत्मानं देवं दिगम्बरं ध्यानं च संस्थाप्य
यथागतं जगाम । तेन चक्रदोषप्रादुर्प्यकरणेन विपादनिषादसम्पर्कात् ।

१९) *हंहो श्वेतपटाः किमेव विकटाटोपोकिसंटङ्कितैः

संसारायटकोटरेऽतिविकटे मुग्धो जनः पात्यते ।

१ शान्तिस्तूरिकोत्तराध्ययनवृहद्भूषौ (१-९) कर्ततेऽयमुक्त्यासः । २ देवा-
शपस्य D ३ अथानये किं C ४ वाराणिधि D

T अत्र निम्नाक्तारितो भाग H आदर्शोऽधिकः-

अथ वादङ्गनामा महोपासकः श्रीदेवसूरिं न्यजिष्यत् प्रभो प्रकटकपटेन
दिक्पटेन गणित्वाद्याः प्रपानपुरुषाः द्रव्यव्यर्थं विधाय वेदिताः सन्ति । यदि पूज्या
आदिशान्तिं तदा व्यदमयित्वा करोमीति ध्रुत्वा देवसूरयः प्रभुः यदि माक्षीप्रपादतो
न जयस्तस्मिन्मुक्तोचैः संकोचैः सत्यसंविदो ततोऽधममेव प्रयासेन ।

५ विपादसम्पर्कात् ॥ * पयमिदं सुदितं कुमुदचन्द्रनाटकादुद्धृतम् (अं. १ श्लो. ११)

तत्त्वातत्त्वविचारणामु यदि वो हेवाकलेशस्तदा
सत्यं कौमुदचन्द्रमद्वियुगलं रात्रिदिवं ध्यायत ॥

इमां तदुचितां कवितां निर्माप्य समादाय कुमुदचन्द्रः श्रीदेवसूरीन्म-
ति प्रादिषोत् ।

तदनु तत्त्वरूपपरमाणुर्द्विवैभवायगणितचाणाक्यः पण्डितमाणिक्यः ।

१०) *कः कण्ठीरवकण्ठकेसरसटाभारं स्पृशस्यद्विणा
कः कुन्तेन क्षितेन नेत्रकुहरे कण्डूयनं कांक्षति ।
कः सन्नद्यति पद्मगेश्वरशिरोरत्नावतंसश्रिये
यः श्वेताम्बरस्थासनस्य कुरुते बन्धस्य निन्दामिमां ॥

अथ रत्नावरपण्डितः—

३१) T नमैर्निहृदा भुवतीजनस्य
यन्मुक्तिरत्र प्रकटं हि तत्त्वम् ।
तस्मिन् कृथा कर्कशतर्ककेलौ
तवाभिलाषोऽयमनर्थमूलः ॥

इति कुमुदचन्द्रं प्रति सोपहासं प्रादिषोत् ॥

अथ श्रीमयणलदेवी कुमुदचन्द्रपक्षपातिनी, जम्भ्यासर्वाक्षिणः सभ्या-
स्तज्जमाय नित्यमुपरोषयन्तीति श्रुत्वा श्रीहिमवन्द्राचार्येण वादस्थले दिग-
म्बराः खीकृतं सुकृतमप्रमाणीकरिष्यन्ति, सिताम्बरास्तं स्थापयिष्यन्तीति
तेषामेव पार्श्वाच्छट्टचान्ते निवेदिते राज्ञी व्यवहाराद्दहिर्मुखे दिगम्बरे पक्ष-
पातमुज्ज्ञांचकार । अथ आपोत्तरलेखनाय सुस्थासनसमासीनः कुमुद-
चन्द्रः पण्डितरत्नप्रमथचरणचारेणाऽक्षपटले समागतौ । तदभिकृतैः—

१ निर्माय समये ३ * पद्यमिदं मुद्रितकुमुदचन्द्रनाटकदुष्कृतम् (अं. १ श्लो. २२)
T पर्य मुद्रितकुमुदचन्द्रनाटकदुष्कृतम् (अं. १ श्लो. ३४) तत्र माणिक्येनोचम् ।
२ मक्षिपटले C M

३२) केवलित्वं न भुजइ चीवरसहिअस्स नत्थि निब्बाणं
इत्थी ह्या न सिज्झइ इं मयमेयं कुमुदचन्दस्स ॥

कुमुदचन्द्र इति भाषां लेखयामास । अथ सिताम्बराणामुत्तरम्—

३३) केवलि ह्वविमुज्झइ चीवरसहिअस्स अत्थि निब्बाणं
इत्थी ह्यावि सिज्झइ मयमेयं देवसूरीणं ॥

इति भाषोत्तरलेखनानन्तरं निर्णीतवादस्थलवासरे श्रीसिद्धराजे समा-
जमागतवति, पटुदर्शनप्रमाणवेदिषु सभ्येषु समुपस्थितेषु कुमुदचन्द्रवादी
पुरो वाचमानजयडिण्डिमो ध्रियमाणसितातपत्रः सुसासनसमासीनः पुरो
वंशाग्रलम्बमानपत्रायलम्बः सिद्धराजसभायां नृपप्रसादीकृतसिंहासने निप-
साव । प्रभुश्रीदेवसूरयश्च श्रीहेमचन्द्रमुनीन्द्रसहिताः समासिंहासनमेकमे-
वालंचक्रुः । अथ कुमुदचन्द्रवादी स्वयं ज्यायान् किञ्चिद्व्यतिक्रान्तशै-
शवं श्रीहेमचन्द्रं प्रति पीतं तक्रं भवतेत्यभिहिते श्रीहेमचन्द्रस्तं प्रति जरा-
तरकितमते किमेवमसमजसं श्रेष्ठं श्वेतं तक्रं पीता हरिद्रेति वाक्येनाधःकृतः ।
शुक्लोः को वादीति पृच्छन्, श्रीदेवसूरिभिस्तत्रिराकरणायोगं भयतः प्रति-
वादीत्यभिहिते कुमुदचन्द्रः ग्राह । मम बृद्धस्यानेन शिशुना सह को वाद
इति तदुक्तिमाकर्ण्यहमेव ज्यायान् भवानेव शिशुः योज्यापि कटीदवरक-
मपि नादत्ते निवसनं च । इत्थं राज्ञा तयोर्वितण्डायां निपिद्धायामित्यं
पणवन्धो मिथः समजनि पराजितैः श्वेताम्बरैर्दिगम्बरत्वमङ्गीकार्य । दिग-
म्बरैस्तु देशत्याग इति निर्णीते पणवन्धादनु स्वदेशकलङ्कमीरुभिर्देवाचार्यैः
सर्गानुवादपरिहारपरैर्देशानुवादपरायणैः कुमुदचन्द्रं प्रति ग्रथमं भवान्क-
क्षीकरोतु पक्षमित्यभिहिते—

३४) *स्योत्तपुत्तिमात्तनोति सविता जीर्णोर्णनैमालय—

च्छायाभाश्रयते शशी मञ्जकतामायान्ति यत्राद्रयः ।

१ तल्लिखकरणाय D H २ दोहं A O M

* पपमिधं सुप्रितकुमुदचन्द्रनाटकादुक्तम् (अं. ५ श्लो. ९) ३ उर्णनामालयघातां P

इत्थं वर्णयतो नमस्तव यशो जातं स्मृतेर्गोचरं ।

तत्तस्मिन्नेमरायते नरपते वाचस्ततो मुद्रिताः ॥

इति नृपं प्रत्याक्षिपं ददौ । वाचस्ततो मुद्रिता इति तदीयाप-

शब्देन सभ्यास्तं स्वहस्तबन्धनमिति विमृशन्तो मुमुदिरे ।

अथ देवाचार्यः—

३५) नारीणां विदधाति निर्दृतिपदं श्लेशान्वरप्रोक्तं—

स्कीर्तिस्फातिमनोहरं नयपथप्रस्वारमङ्गीगृहम् ।

यस्मिन्केवलिनो न निर्जितंपरोत्सेकाः सदा दन्तिनौ

राज्यं तज्जिनघासने न भवतैश्चौलव्य जीयाचिरम् ॥ १ ॥

नृपं प्रतीनामाक्षिपं ददौ ॥ अथ वादी कुमुदचन्द्रः केवलिभुक्लिखी-
निर्वाणचीरनिराकरणपक्षोपन्यासं पारावतविहङ्गमसदृशया स्तलितगिरौ
प्रारममाणः सभ्यैरन्वर्षिहसद्भिः प्रत्यक्षप्रशंसापरैः पुरस्क्रियमाणः । कियदु-
पन्यासप्रान्ते उच्यतामित्युक्तो देवाचार्यः । प्रलयकालोन्मीलितप्रचण्डपवन-
क्षुभिताम्भोपिनिचितवीचीसमीचीभिर्वाग्भिर्हृदुत्तराध्ययनवृत्तेष्वतुरशीति-
विकल्पजालोपन्यासे प्रकान्ते मास्वेत्यतिमाप्रसरपरिम्लानायमानकुमुदः
कुमुदचन्द्रः सम्प्रमप्रान्तचेतास्तद्वचनान्वयधारयितुमक्षमो भूयस्तमेवोप-
न्यासं समभ्यर्थितवान् । सिद्धराजसभ्येषु विषेयपरेष्वपि अप्रमेयमेव
दृढीभूतं प्रमाणाम्भोपी मज्जयितुं प्रारब्धे षोडशे दिने आकस्मिके देवाचा-
र्यस्य कण्ठावग्रहे भान्जिकैः श्रीयशोमद्रसूरिभिर्हेतुल्यकुलबुद्धादेवीमसादल-
व्यवहरेस्तरकण्ठपीठात्क्षणार्त्तपणककृतकर्मणानुभावत्केराचण्डुकः पातया-
चक्रे । तच्चिन्तनीरक्षणचतुरैः श्रीयशोमद्रसूरिः श्लाघ्यमानः, कुमुदचन्द्र-
श्यामन्दं निन्दमानः, प्रमोदविषादौ दधाते । अथ श्रीदेवसूरिभिरपन्या-

१ ददाम् ॥ २ १ विनिश्चितः ॥ ३ ० ३ भवनोः । A b १ पदमिदं मुद्रित-
कुमुदकदादुर्लभम् (अं ५ २०). ५) ४ उपन्यासः सस्तरकण्ठकलिप्रतिभा ॥ ५ पुरस्क्रि-
यमाणः A ६ रत्नघातप्रकये प्रदत्तः A ७ श्रीसूरिभिः c c यशोमद्रसूरिभिः ॥

सोपक्रमे कोटाकोटिरिति शब्दे प्रोच्यमाने, तच्छब्दव्युत्पत्तिं कुमुदचन्द्रे
पृच्छति, कण्ठपीठे लुठिताष्टव्याकरणः पण्डितः काकलः टापटीपसूत्रनि-
प्यत्रं शाकटायनव्याकरणोदितं कोट्यकोटिः कोटीकोटिः कोटिकोटिरिति
सिद्धं शब्दत्रयनिर्णयं प्राह । अथ प्रथममेव वान्तस्ततो मुद्रिता इति स्वयं
पठितमिति स्वयमपशब्दप्रमाणात्तदा तु प्रादुर्भूतमुखमुद्रः श्रीदेवाचार्येण
निर्वितोऽहमिति स्वयमुच्चरन् श्रीसिद्धराजेन पराजितव्ययहारावपत्तारे-
ण्यपसार्यमाणः संभवत्परामवाविर्भावादुद्विस्फोटं* प्राप्य विपेदे ॥

३९ अनन्तरं तु श्रीसिद्धराजः प्रमोदमेदुरमनाः देवाचार्यमभावप्रमाय-
नाचिकीर्तुम्^१ धारितसितातपत्रचतुष्टयः प्रकीर्णकप्रकरणीयमानः स्वयं
वचहस्तावलयः पूर्यमाणेषु यमलशङ्खेषु रोषःकुक्षिगारिभिभ्रमं विभ्रति
निःस्वाननिस्वनैः स्फूर्जद्वर्यतूर्यपूर्यमाणदिगन्तराले थाहदनामोपासकेन
लक्षत्रयमितद्रव्यव्ययकृतार्थावृत्तार्थिसायं वादिचक्रवर्तिनः पादावधार्यता-
मिति स्तुतिप्रतैरमन्दानन्दकन्दकन्दलनकारिणि मङ्गले मुहुर्मुहुर्तुच्यमाने
श्रीदेवाचार्यान्थाहलेन तेनैव कारितपासादे श्रीमन्महावीरमस्करणपूर्वं
वसतौ प्रावेशयत् । तत्पारितोषिके नृपतिः सूरिभ्योऽनिच्छभ्योऽपि छलाम-
मृतिग्रामद्वादशकं वदी । तदुपश्लोकेन श्लोका एवं—

३६) वल्लप्रतिष्ठाचार्याय नमः श्रीदेवसूरये ।

यत्पसादमिवारुयाति सुसमश्रेषु दर्शनम् ॥

इति श्रीप्रद्युम्नाचार्यः ।

३७) यदि नाम कुमुदचन्द्रं नाजेष्यदेवसूरिरहिमरुषिः ।

कटिपरिधानमपास्यत्कृतमः श्वेताम्बरो जगति* ॥

इति हेमाचार्यः ।

१ ऊर्ध्वरूपेण H D २ प्रभावनां विधीर्पुः C ३ पूर्यमाणेषु दिगन्तरालेषु D
४ ऊर्ध्वतूर्यं D ५ चाहद A ६ चाहलेन A D ७ प्रावेशयन् A b
* पदमिदं प्रभावकचरिते देवसूरिश्रवण्येऽपि वर्तते (२५१)

३८) भेजेऽवकीर्णितां नमः कीर्तिकन्याभुपार्जयन् ।

तां देवसूरिराच्छिद्य तं निर्ग्रन्थं पुनर्व्यपात् ॥

इति श्रीउदयप्रभदेवः ।

३९) वादविवावतोऽवापि लेखशालामनुज्झर्ता ।

देवसूरिप्रभोः साम्थं कथं स्याद्देवसूरिणा ॥

इति श्रीमुनिदेवाचार्यः ।

४०) नमो यत्प्रतिभायमारेकीर्तियोगपटं त्यजन् ।

ह्रियेवात्याजि भारत्या देवसूरिर्मुदेऽस्तु वः ॥ १ ॥

४१) सत्रागारमशेषकेवलभृतां भुक्तिं तथा स्थापय—

त्रारोणामपि मोक्षतीर्थमभवत्तद्युक्तियुक्तोत्तरैः ।

यः श्वेताम्बरशासनस्य विजिते नगे प्रतिष्ठागुरु—

स्तद्देवाद्गुरुतोऽप्यमेयमहिमा श्रीदेवसूरिप्रभुः* ॥ २ ॥

इति मेरुतुङ्गसूरिणां द्वयमिति देवसूरीणां प्रबन्धः* ।

४० ॥ अथ श्रीपत्तनवास्तव्य उच्छिन्नवंशकः आमहनामा वणिक्

पुत्रः कात्त्यकारकहृष्टे पर्परकपर्पणं कुर्वस्तत्र पञ्च विषोपेकानर्जयित्वा
दिनव्ययं कुर्वाणो द्विसन्ध्यमपि श्रीहेमसूरीणां चरणमूले प्रतिकननं प्रकृ-
तिचतुरतयाऽधीतागस्त्यबौद्धमतादिरत्नपरीक्षाग्रन्थो रत्नपरीक्षकाणां सा-
न्निध्यात्परीक्षादक्षः कदाचिच्छ्रीहेमचन्द्रसन्निधौ घनाभावात्परिमहत्प्रमा-
णनियमानसंकुचितान् गृह्णन् सामुद्रिकवेविभिः प्रभुभिरायतौ तद्भाग्यवै-
भवप्रसरं विगृह्यद्विस्तस्य लक्षत्रयद्रम्माणां परिग्रहमानं कारयद्भिः सह
संतुष्टतया व्यवहरन्, कस्मिन्नप्यवसरे कापि ग्रामे गियासुरन्तरालेऽजात्रजं

* कण्ठाभुपार्जयः यः A २ निग्रन्थं P ३ निदः A ४ ननुष्यता H ५ पर्याव

A ६ स्पष्टानान् गुरुतो C सम्प्रतिष्ठागुरुश्रीदेवाद्गुरुतः D ७ श्रीदेवसूरिः प्रभुः D

* मुनिदेवसूरिरित्ये शांतिनाथचरित्रे श्लोकवदेऽप्ययं श्लोकः १२

× अये देवसूरिप्रबन्धो प्रभासकचरितेऽप्यस्ति, मुद्रितकुसुमचन्द्रनादकेऽपि प्रबन्धस्यास्य
वस्तु शुष्मिष्ठम् C धीमात्तज्ञातीयः D ९ पञ्च लोष्टिकान् (राजशेखरपुत्र प्रबन्धकोशे
पाठः) १० प्रतिष्ठाग्रन्थ D

व्रजन्तमालोक्यैकस्या अजायाः कण्ठे पाषाणसण्डं रत्नपरीक्षकतया रत्न-
जातीयं परीक्ष्य तल्लोभात्तां मूल्यान क्रीत्वा मणिकारणार्धात्तमुत्तेजितं निर्मा-
प्य सिद्धराजमुकुटवटनाप्रस्तावे लक्षमूल्यद्रव्येण तं नृपायैव ददौ । तेन
मीवीधनेन मञ्जिष्टास्थानकानि फल्गुचिदागतानि क्रीत्वा तद्विक्रयावसरे
सांयात्रिकैर्जलघोरंभयात्तदन्तर्निहिताः काश्चनकम्बिकाः पश्यन् सर्वेभ्यः
स्थानकेभ्यस्ताः संजग्राह । तदनन्तरं सर्वनगरमुख्यः श्रीसिद्धराजमान्यो
जिनशासनप्रभावकः श्रावकः प्रतिदिनं प्रतिवर्षं यदृच्छया जैनमुनिभ्योऽन्न-
वस्त्रादि ददानो गुप्तवृत्त्या नव्यानि धर्मस्थानानि बीर्णानि च प्रशस्तिर-
हितानि स्वदेशेषु च सशुद्धार ॥

४२) वल्लीछन्नदुर्म इव मत्स्याच्छादितसमस्तबीजमिव ।

प्रायः प्रच्छन्नकृतं सुकृतं शतशालवामेति ॥

इति साह आभट्टप्रबन्धः* ॥

४१ अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसिद्धराजः संसारसागरं तितीर्षुः प्रत्येकं
सर्वदेशेषु सर्वदर्शनेषु देवतस्वधर्मतत्त्वपात्रतत्त्वजिज्ञासया पृच्छ्यमानेषु
निजस्तुतिपरनिन्दापरेषु सन्देहदोषाधिरूढमानसः श्रीहिमाचार्यमाकार्य
विचार्यकार्यं पप्रच्छ । आचार्यस्तु चतुर्दशविधास्थानरहस्यं विमृश्येति पौरा-
णिकनिर्णयो वक्तुमारेभे । यत्पुरा कश्चिद्व्यवहारी पूर्वपरिणीतां पत्नीं
परित्यज्य संगृहिणीसात्त्वतसर्वस्यः सदैव पूर्वपत्न्या पतिवशीकरणाय सत्वे-
दिभ्यः कर्मण्यकर्मणि पृच्छ्यमाने कश्चिद्गौडदेशीयो रश्मिनियन्त्रितं
तव पतिं करोमीत्युक्त्वा किञ्चिदनिन्त्यवीर्यं मेपन्नमुपानीय गोजनान्तर्देय-
मिति भावमाणः स गतः । किञ्चिदिनान्ते समागते क्षयाहनि तस्मिन्स्तथा
कृते स प्रत्यक्षवृषमतां प्राप । सा च तत्पतीकारमनवबुध्यमाना विश्वविद्या-
क्रोधान्सहमाना निजं दुश्चरितं शोचन्ती कदाचिन्मध्यंदिने दिनेश्वरक-

* छलीछन्न. A = २ वसाह A. अथ साहआभट्टप्रबन्ध (आभट्टोत्पत्ति-
प्रबन्धः) प्राचीनेऽन्यस्मिन्पुस्तके नास्तीति सा आठरागीना स्वकीयादर्शप्रान्तभागे
लिखितम् । निम्नुक्तुर्विशतिप्रबन्धे वर्तते ।

ठोरतरकरनिकरप्रसरतप्यमानापि शाडलगूमिषु तं पतिं वृषभरूपं चारयन्ती
कस्यापि तरोर्मूले विश्रान्ता निर्मरं विलपन्ती, आलापं नभस्यकस्माच्छु-
श्राव । तदा तन्नागतो विमानाधिरूढः पशुपतिर्मवान्या तदुःखकारणं पृष्टो
यथावस्थितं निवेद्य तस्यैव तरोऽच्छायायां पुंस्त्वनिबन्धनमौषधं तन्निर्बन्धा-
दादिश्य तिरोदधे । सा तदनु तदीयां छायां रेखाङ्कितां निर्माय तन्मध्यव-
र्तिन औषधाङ्कुरानुच्छेद्य वृषभवदने क्षिपन्ती तेनाप्यज्ञातस्वरूपेणौषधाङ्क-
रेण घदनन्यस्तेन स वृषभो मनुष्यतां प्राप । यथा तदज्ञातस्वरूपोऽपि मेघ-
जाङ्कुरः समीहितवर्त्यसिद्धिं चकार तथा कलियुगे मोहातदपि तिरोहितं
पात्रपरिज्ञानं समाप्तिकं सर्वदर्शनाराधनेनाऽविदितस्वरूपमपि मुक्तिप्रदं
भवतीति निर्णयः । इति हेमचन्द्राचार्यः सर्वदर्शनसन्माने निवेदिते सति
श्रीसिद्धराजः सर्वधर्मााराधनां चकार । इति सर्वदर्शनमान्यताप्रबन्धः ॥

४२ ॥ अथान्यदा निशि कर्णमेरुपासादे नृपविर्नाटकं विलोकयन्
केनापि चणकविक्रयकारिणा चणिगूमात्रेण स्कन्धन्यस्तहस्तेन तल्लीला-
यितेन चित्रीयमाणमानसः स भूयो भूयस्तद्दीयमानं सकर्पूरपीटकं परितो-
पितो^१ गृह्णन् नाटकविसर्जनावसरेऽनुचरैस्तद्देहादि सभ्यगवगम्य सौधमा-
साद्य मुञ्चाप । प्रत्यूपे भूषः कृतप्राभातिककृत्यः सर्वावसरेऽलङ्कृतसभाग-
ण्डपस्तं चणकविक्रयकारिणं विपणिनमाकार्य निशि स्कन्धन्यस्तहस्तमा-
रेण ग्रीवा बाधते इत्यभिहिते तत्कालोत्पन्नमतिर्विज्ञपयामास । देव आस-
मुद्रान्तभूमारे स्कन्धाधिरूढे यदि स्वाभिना न बाधते स्कन्धस्तदा कृण-
मात्रस्य निर्जिवस्य मम पण्याजीवस्य भारेण स्वामिनः कां स्कन्धवा-
धेति तदीयौचित्यविज्ञपनेन प्रमोदान्मृगः पारितोषिकं ददौ ॥

इति चणकविक्रयवणिजः प्रबन्धः ॥

४३ अथान्यस्यां निशि नृपः कर्णमेरुपासादाल्लेखणं प्रेक्ष्य प्रत्यावृत्तः

१ समते A b H २ स्कन्धेन स्कन्धन्यस्तहस्तेन P ३ स्कन्धन्यस्तहस्तः H
४ परितोपिते P ५ भारेण ध. D ६ प्रमोदवान् H P

कस्यापि ज्येष्ठारिणो हर्षे बह्वन्दीपानालोक्य किमेतदिति पृष्ठः स लक्ष-
दीपांस्तान्विशेषयामास । असौ धन्य इति । स्वसौषमध्यमध्यास्य व्यतीत-
क्षणदाक्षणः ॥ धन्यमानिनं तं सदाः समानीयेत्यादिदेश । एतेषां सदा प्रदी-
पानां प्रज्वालनेन भवतः सदा प्रदीपनं, तद्वत्दीपवित्तस्य कियन्तो लक्षा
इत्यभिहितः स विद्यमानाश्चतुरशीतिलक्षान्निवेदयामास । तदनुकम्पाक-
म्पमानमानसः स्वकोशात्पोढशलक्षान्प्रसादीकृत्य तत्सौधे फोटिष्यन्न-
धारोपयामास । इति षोडशलक्षप्रबन्धः ॥

४४ अथान्यस्मिन्नवसरे राज्ञा कदाचिद्दालाकदेशे दुर्गभूमौ सिंहपुर-
मिति ब्राह्मणानामग्रहारः स्थापितस्तच्छासने बड्डसरशतं ग्रामाः । अथ
श्रीसिद्धराजः कदाचित्सिंहनाथेर्मांतिर्विपैर्दक्षमध्यनिवासं याचितः साग्रम-
तीतीरवर्तिनमाशान्गिर्लीग्रामं तेभ्यो ददौ । तेषां च सिंहपुराद्वान्यान्या-
दाय गच्छतामागच्छतां च दानमोक्षं चकार ।

४५ अथ राज्ञा सिद्धराजेन मालवकं प्रति कृतप्रयागेन वाराहीग्राम-
परिसरमाश्रित्य तदीयान् पट्टविल्लिनाह्वय तच्चातुर्यपरीक्षाकृते निजां प्रधानां
राजबाहनसेजयांछीं स्थापनिकार्थं समर्पिता । अथ नृपतौ पुरतः प्रयाते तैः
सर्वैरपि संभूय तदङ्गानि मल्येकं विदार्थं यथाचाम्छितं स्वस्वसौधे निदधिरे ।
अथ यदा प्रत्यागृह्यो नृपस्तां स्थापनिकां तेभ्यो याचमानस्तद्वैकित्ति-
जानि तदङ्गानि पश्यन् सविस्मयं किमेतदित्यादिसंस्तैर्विशेषयाचकैः ।
स्याभिनेकः कोऽप्यस्य वस्तुनो गोपनविधौ न भ्रूण्युर्मलिनलुचादिभ्यः-
कदाचिर्दंपाये संजायमाने सति कः प्रगोरुत्तरकर्तंति विमृश्यैतदस्माभि-

१ य धन्यमानी. A धन्यमानी P २ ब्राह्मण्यवती A. b ३ राण b
४ पट्टि ० M ५ यानविशेषे ६ स्थापनिकार्थं ७ सगर्मायत. P ८ यथोचित ०
९ स्थापनिका (न्यास यापय इति भाषायाः) P ॥ १० मलिन्नुचानलादीनां
कराधिदराय D

व्यवसितं । तदा राजा सविस्मयस्मेरमनास्तेषां वृच इति विहृदं ददौ ।
इति चाराहीयावृचप्रबन्धः ।

४६ अथ कदाचिच्छ्रीजयसिंहदेवो नृपतिर्मालवकं विजित्य प्रत्या-
वृत्तः । उज्ज्वाग्रामे निवेशितस्कन्धावारस्तैर्ग्रामीणैः प्रतिपन्नमातुलैर्दुग्ध-
परिपूर्णाहारादिभिरुचितैः परितोप्यमाणस्तस्यामेव निशि गुप्तवृत्त्या
तद्गुःखसुखजिज्ञासुः कस्यापि ग्रामीणस्य गृहे गतः । गोदोहादिन्याकुल-
तायामपि तेन कस्त्यमिति पृष्टः, श्रीसोमेश्वरस्य कार्पटिकोऽहं महाराष्ट्र-
देशवास्तव्य इति तस्मै न्यवेदयत् । तेन च नृपतेः पार्श्वे महाराष्ट्रे-
शस्य तन्महाराजस्य च गुणदोषवृत्तान्ते पृच्छमाने स नृपतेस्तस्य
पण्णवतिराजगुणान्महासंस्तपार्श्वे गूर्जराधीश्वरगुणदोषान्पृच्छन् । श्रीसि-
द्धराजस्य प्रनापालनपाण्डित्यं सेवकेष्वतुल्यवात्सल्यं चेत्यादीन्गुणान्व-
र्णयंस्तेन कृत्रिमदोषे उत्पाद्यमाने सोऽस्माकं मन्दभाम्यतया नृपतेरपु-
त्रतालक्षण एव दोष इत्यश्रूणि मुञ्चन्नृपतिं निःकेतवृत्त्या परितोपया-
मास । अथ प्रभातकाले संभूय सर्वेऽपि मिलित्वा नृपदर्शनोत्कण्ठिताः
सौधमध्यास्य प्रभोः प्रणामानन्तरं तदतुल्यपत्न्यङ्गे निविष्टाः, आसनदान-
नियोगिभिः प्रदत्तेऽपि पृथग्भासने तत्सौकुमार्यं करस्पर्शेन विचिन्त्य वय-
मिह सुखसुखेन निपण्यास्तिष्ठाम इति नृपे स्मितमुखाम्भोजे तस्थुः ।
इति उज्ज्वावास्तव्यग्रामीणानां प्रबन्धः* ।

४७ अथ कदाचिज्जालाज्ञातीयमांगूनामा क्षत्रियः श्रीसिद्धराजसे-
वार्थं सभां गच्छन् प्रत्यहं पाराचीद्वयं भूमौ निहत्योपविशति । उद्ध-

१ ह्य P * अर्थचाराहीयावृचप्रबंधः पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते इति डा. भाउ
दाजीना स्वपुस्तके लिखितमस्ति २ गुणज c क्षत्रा D ३ आवादादिभिः A b
प्रवादादिभिः P ४ कुण्डा c x अर्थ उज्ज्वा (कुंडा) वास्तव्यग्रामीणानां प्रबन्धः
पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते इति डा. भाउ दाजीना स्वपुस्तके लिखितमस्ति ५ गाल b
६ पादाण्भेदकः पञ्चविशेषः (पाई भाषायां)

रन्द्यमुत्तिष्ठति । तस्य च भोजने घृतपरिपूर्णः कुतुर्ष एक एव व्यये याति-
तस्य तु घृताभ्यक्तदादिकानिर्माणेन घृतपोहशांशोऽवशिष्यते । कदाचि-
द्वपुरपाटवे पथ्यावसरे पञ्चमानकप्रमितयवागूपय्यमान्ते आगुर्वेदविदामृ-
तोदकमर्धाहारे किमिति न पीतमित्युपालब्धः । यतः—

४३) विवेदघटसहस्रं तु यावन्नाभ्युदितो रविः ।

उदिते तु सहस्रांशो विन्दुरेको घटायते ॥

रजःपाश्चात्त्यपटिकाचतुष्टये सूर्यस्यानुदयावधि यस्यः पीयते
—जलयोगः क्रियते तद्वन्नोदकं तदसृष्टोदकं, सूर्योदये समुत्पन्ने निरलैः
मासर्षदुदकं पीयते सद्धिपं, ततः विन्दुरेको घटश्चत्तायते । भोजनाधे
मज्जलं पीयते तदसृष्टं, भोजनान्ते सरालपीतं पयः छत्रं छत्रोदकमिति
मण्यते । तेन प्रोक्तं पुनः, पूर्वभुक्तमर्धाहारं परिकल्प्य सम्प्रति पयः
पीत्वा पुनरर्धाहारं करिष्यामीत्युपक्रममाणस्तेनैव वैद्येन निषिद्धः । नृप-
तिना निरायुधकारणं पृष्टः, समयोचितं मे ग्रहरणमिति विश्वपयस्त्रयदा
मज्जनावसरे हस्तिप्रेर्ममाणं हस्तिनमालोक्य सविहितश्वानेन गुण्डावण्डे
निहत्य मर्मस्थाननिपीडितस्य मज्जस्य पुच्छभागं स गृह्णन् तदीयातुलेन
पलेनान्तस्तुटितस्य करटिन उच्चारिते हस्तिर्षके मूपतितः सोऽसुभिर्व्य-
मुज्यत । स तु गूर्जरदेशमूपाळे पलायिते समायातम्लेछान्तमरे स्वेच्छ-
योच्छेदयन् यत्र दिवं प्रातस्तत्र श्रीपक्ष्मे मांगूसाण्डिलमिति प्रसिद्धिः ।
इति मांगूसालाप्रबन्धः ।

४८ अन्यदा स्लेच्छप्रधानेषु समायातेषु मध्यदेशागतान्येपकारका-
नाह्वय रहस्यं किञ्चिदादिदं विसर्जं नृपः । अथापरस्मिन्सायादे च

१ उत्तिष्ठति रन्द्यमुदरति ॥ २ कुम्भः A D ३ व्याप्यवसरे A ४ अस्तमितः C

५ अस्तं याते C ६ विन्दुर्षट्घटायते C D ७ उदं छत्रोदकं ॥ ८ तलोऽग्री ०

९ पूर्वां A १० उत्तरिते मूपतो H C M उत्तरिते नृपतो D ११ स्लेच्छे

येषु ० १२ यः ४ किमिदमप्य D

समागते प्रलयकालप्रचण्डपवनप्रादुर्भावे नृपः सुघर्मसघर्मणमास्थानी-
मास्थाय यावदवलोकते तावदन्तरिक्षादवतरन्तं मस्तकान्यस्तकाञ्चनेष्टि-
फायुगेन काञ्चनश्रोभां विभ्राणं पलादयुगलमालोक्य मयभ्रान्ते समाज-
लोके नृपचरणपीठे तदुपायनं विमुच्य भूषीठलुठनात्पूर्वं प्रणिपत्येति
विज्ञपयामास । यद्यपि देवार्चनावसरे लङ्कानगयां महाराजाधिराजः श्रीवि-
भीषणो राजस्थापनाचार्यस्य रघुकुलतिलकस्य श्रीरामस्याभिरामगुण-
ग्रामाभिरामस्य स्मरन् ज्ञानमयेन बहुधा सम्प्रति चालुक्यकुलतिलकं
श्रीसिद्धराजावतारेऽवतीर्णं स्वयं स्वीयं स्वामिनमवधार्योत्कण्ठोत्कटायमा-
नमोनसोऽहं तत्र प्रणामकरणायागच्छामीति किंवा प्रभुर्ममत्रागमनेना-
नुग्रहीष्यतीति विज्ञपयन्नौ महितवान् । तन्निर्णयं श्रीमुखेन समादिशद्
देवः । ताम्यामित्यभिहिते नृपतिः किञ्चिदन्तर्विचिन्त्य स तावेवं समा-
दिशत् । यद्यप्येव प्रकुल्लायलकलहरीमेर्यमाणाः स्वसमये स्वयमेव विभी-
षणमिलनाय समेष्याम इत्युदीर्य निजकण्ठशृङ्गारिणमेकावलीहारं प्रति-
प्राभृतं प्रसादीकृतं । प्रभुणाहमयमपि प्रेष्येपेष्णावसरे न विस्मरणीय
इति विशेषविशतिं विधायान्तरिक्षमार्गेण तत्राक्षसद्वन्द्वं तिरोधत्ते । तदैव
ते स्लेच्छप्रधानपुरुषा मयभ्रान्ताः स्वयौरुपमुत्सृज्य नृपपुरत आहूता
भक्तिभारमासुराणि वन्वांसि ब्रूवाणास्तद्राजाय समुचितमुपायनमुपनीय
श्रीसिद्धराजेन म्यसृज्यन्त । इति स्लेच्छागमनिषेधप्रबन्धः ॥

४९ अथानन्तरं कीर्त्तपुरनगरराजस्य सभायां चन्दिनः श्रीसिद्धरा-
जस्य कीर्त्तिं वितन्वन्तः, तदा तथ्यं सिद्धराजं वयं मन्यामहे यदा प्रत्यक्ष-
मप्यस्माकं कमपि चमत्कारं सिद्धराजो दर्शयतीत्येतद्ब्रुवाणेन तेन राजा

१ अवसरे b H c D २ इन्द्रसभा, ३ अनुप्येतत्कण्ठावदधान. HD ४ वमः
Δ G ५ प्रसादीकृत्य a H ६ जातृच्छनावसरे प्रभुणाहमन्यसिगमपि. a H
७ प्यजृम्भन्त. D * अथ स्लेच्छागमनिषेधप्रबन्धः पुस्तकान्तरे नास्तीति वा. भाव
दाजीना कितिर्त c कौल्लप्रपुर D

ते पराकृतास्तत्स्वरूपं नृपतेर्विज्ञपयामासुः । अथ स्वाग्निनि सभां निभा-
लयति तं चित्तवेदिना केनापि नियोगिनाञ्जलिबन्धपूर्वकं निजामिप्राये
प्रादुःक्रियमाणे राज्ञा स रदसि तत्कारणं पृष्ठो नृपतेरशयं विज्ञपयन्
द्रव्यलक्षत्रयसाध्योज्यमर्थ इति वाक्यविशेषमाह । तदैव दैवज्ञनिर्दिष्टे
गृह्ये स नृपात्तक्षत्रयमुपलभ्य घणिगाकारो भूत्वा सर्वमाण्डानि संगृह्य
सिद्धसेवेतं रत्नसंगितं सुवर्णपादुकायुगलमतुलं योगदण्डं च मणिमयकु-
ण्डलयुगलं च तद्विधमोगविशुनं योगपट्टं च चण्डांशुरोचिर्धण्डातकं सह
नीत्वा प्रधानगुह्यद्वय कतिपयैरहोभिस्तत्पुरे दत्ताशतः । आसन्नायां दी-
पोस्तवनिदिशे तन्नगरराज्ञोऽपरोधे महालक्ष्मीदेव्याः पूजार्थं तत्प्रासादमुपे-
शुपि स कृतकसिद्धरूपस्तेन वेपेणालदूकृतः, केनापि सदभ्यस्तोत्पतनेन
वर्षरेणानुगम्यमानो देव्याः पीठेऽऽस्ताःप्रादुरासीत् । देव्या रत्नमय-
सुवर्णकूर्ममयीं सपर्यां विरचयंस्तदचरोपाय तद्विधानि बीटकानि दद्यानः
शीसिद्धराजनामाङ्कितं सिद्धवेपं पूजाभ्याजापत्रं नियोज्योत्पतनप्रशार्द्ध-
रस्कन्धमधिरुह्य यथागतमगात् । निशावसाने समयेऽपरोधस्तं तिरोधी-
नृपपृष्ठान्तं ज्ञापितः सन् मयभ्रान्तो नृपः स्वप्रधानपुरुषैस्तत्प्राभृतं सि-
द्धाधिपतये प्रादिगोत् । अथ तेन नियोगिना माण्डादिकवधिक्रयं
संक्षिप्य । ममागमनायपि नैवेष्टां प्रधानानां दर्शनं देयमिति वेगवता
पुरुषेण विज्ञपयामास । तदनु शतिति कतिपयैर्दिनेस्त्वत्र समुपेतः । तस्य-
रूपं विज्ञप्तो नृपतिस्तेषां प्रधानानां तद्विचित्राववर्जनां वकार । इति
कोलापुरराजप्रबन्धः ॥

५० श्रीसिद्धराजेन मालवमण्डलापञ्चोत्तमां नृपतिर्निवर्णयार्नातः ।
अवसरे क्रियमाणे सौलगाभिधानकौलुकिना "वेदायां समुद्रो मय इति"
तत्पृष्टगायनेनापराधं प्रेषे इति सार्जितो वेदाममानायां गूर्जरपरिव्यां

१ तत्पृष्ट १' २ सिद्धदेव १' ३ कदाचित् १'

* अयं कोलापुरराजप्रबन्धः पुनश्चेऽप्यस्तीत्यनङ्गीति दा. का. इत्यादिना विधिः ।

मालवयसमुद्रो मम इति विरोधात्प्रारम्भापत्त्या परिहरन्प्रभोर्हममर्या
जिह्वां प्राप । इति कौतुकीसीञ्जणमबन्धः ॥

५१ कदाचित्सिद्धराजस्य वार्मा कश्चित्सान्धिविप्रहिको जयचन्द्र-
नासा काशीपुरीश्वरेण श्रीमद्वणहिरपुरस्य प्राप्ताद्रूपानिपानादिस्वरू-
पाणि पृच्छतेति दूषणमुक्तः । यत्सहस्रलिङ्गसरोवरयारि शिवनिर्मात्यं
तदस्पृश्यतया तत्सेवमानो लोकद्वयविरोधेन तत्रत्यलोकः कथमुदितो-
दितप्रमाथः स्यादिति । सिद्धाधिपेन सहस्रलिङ्गसरः कारयताऽनुचितमि-
दमाचरितमिति तस्य नृपतेर्पंचसान्तः कुपितः स नृपं पप्रच्छ । अस्यां
वाराणस्यां कुतस्त्यं पयः पीयते ? नृपेण त्रिपथगानलमित्यभिहिते किं
नाम सुरसरितीरं शिवनिर्मात्यं न यतः शिवोत्तमाग्रमेव गङ्गानिवास-
भूमिः । इति जयचन्द्रराजेन गूर्जरमधानस्योक्तिप्रपन्धः ॥

५२ कस्मिन्नप्यवसरे कर्णाद्विषयादागतेन सान्धिविप्रहिकेण श्रीम-
यणहृदेव्या पितुर्जयकेशिराजस्य कुक्षलोदन्ते पृष्टेऽश्रुमिश्रलोचनेनेति सा
विज्ञपयामास । स्वामिनि सुगृहीतनामा जयकेशिमहीन्द्रोऽशनावसरे पञ्ज-
रात्कीडाशुकमाकारयन्, तेन मार्जार इत्युच्यते नृपः परितो विलोक्य
निजभोजनान्धोऽधोभागवर्तिनमौतुमपश्यन् यदि तय पिडालेन विनाशः
स्यात्तदाहं त्वया सह गमनं करयाणीति प्रतिज्ञाते स यावत्पञ्जरादुद्धूय
तस्मिन्काधनभाजने निषीदति तावदकस्मात्तेन वृक्षदेशेन तं विना-
शितमालोक्य परित्यक्ताशनकवलः । उक्त्युक्तिवेदिना राजवर्गेण
निषिध्यमानोऽपि—

४४) राज्यं यातु श्रियो यान्तु यान्तु प्राणा अपि क्षणात् ।

या मर्या स्वयमेवोक्ता वाचा मा यातु द्यावती ॥

इतीष्टदैवतमिव तामेव गिरं जपस्तेनैव शुक्रेण सह दारुनिचितां

चितां विवेश । इति वाक्याकर्णनाच्छोकाम्भोधिमां श्रीमयणल्लदेवीं
विशेषधर्मोपदेशहस्तावलम्बनेन विद्वज्जनः समभ्युद्धार ।

५३ अथ सा पितुः श्रेयसे श्रीतोमेधरपत्तने यात्रां गता सती त्रिवे-
दिनं^१ कमपि ब्राह्मणमाकार्यं तदञ्जलौ जलन्यासावसरे यदि भवत्रयपा-
सकं कासि सदा ददामि नान्यथेति तद्वचनविशेषपरितोषमाक् गङ्गाध-
काचनादिभिर्युतं^२ पापघटमाददौ । स च तत्सर्वं विप्रेभ्यो ददानः
किमिति देव्या पृष्टः प्राह । प्राक्तनपुण्यादसिन् जन्मनि नृपमिया
नृपतिजननी भूत्वा लोकोत्तरेरिर्दानैः सुकृतैर्भावी भवोऽपि श्रेयस्कर इति
विदुश्य भवत्रयपासकं मया जगृहे । भवत्या पापघटदाने उपक्रान्ते क-
श्चिदधमद्विजोऽपि पापघटं नीत्वा स्वं भवतीं च भवाम्भोधौ मज्जयिष्य-
तीति मया तु संन्यस्तसमस्तवित्तेन वित्तमेतदादाय पुनर्ददता लब्धोदष्ट-
गुणं पुण्यं लब्धमिति श्रेयः स जगृहे । इति पापघटस्य प्रवन्धः* ॥

५४ ॥ अथ कदाचिन्मालवकमण्डलं विगृह्य स्वदेशनिवेशं प्रति
चलितः श्रीसिद्धाधिपोऽन्तरालेऽप्रतिमलैर्भिहै रुद्धमध्यानमवधार्य तस्मि-
न्वृत्तान्ते ज्ञाति सति मन्त्री सान्तूनामा प्रतिग्रामं प्रतिनगरं घोटकसुदृमाद्य
प्रतिबृष्टं पर्याणानि विन्यस्य मेलितातिदलबलेनै भिल्लान्नित्रास्य श्रीसिद्धराजं
सुखेन समानीतवान् ॥ इति सान्तूमन्त्रिप्रवन्धो बुद्धिर्बैभवप्रवन्धो वा ॥×

५५ अथ कस्याचिन्निशि द्वावकुण्डावेव बण्डौ श्रीसिद्धराजस्य चरण-
संवाहनं व्यापृतौ तं निद्रामुद्रितलोचनं विचिन्त्य तदाद्यो निमहानुमहसमर्थ
श्रीसिद्धराजं सेवकजनवत्सवृक्षं सर्वराजगुणनिलयं प्रशंसन् । अपरस्त्व-
स्यापि भूपतेः प्राज्यराज्यप्रदं प्राक्तनं कर्मव श्रयितवानेवमाकर्णिते^३ तेन
राजा तस्मिन्वृत्तान्ते तत्कर्मणः प्रशंसां विफलीकर्तुं स्वमशंसाफारिणः

१ त्रिवेदीमेदिनं A २ तदा ददासि । ३ दानैर्युतं D ४ लब्धोदष्टगुणं P

* अयं पापघटप्रवन्धः पुस्तकान्तरे न्मस्तीति वा. भावदाजीना लिखितं ५ बल-
स्तद्वलेन ॥ दलस्तद्वलेन JK × अयं सान्तूमन्त्रीप्रवन्धोऽन्यस्मिन्प्राप्ति पुस्तके इति
वा. भावदाजीना लिखितम् ६ संवाहना. D ७ जाकर्णितेन P

प्रेष्यस्यापरस्मिन्नहन्यऽनिवेदिततत्त्वस्य प्रसादलेखमार्पयत् । यदस्मै
वण्टाय तुरङ्गमशतस्य सामन्तता देयेत्यालिस्यं तं महामात्य-
श्रीसान्तूपार्श्वे प्रादिणोत् । अथ स यावच्चन्द्रशालाया निःश्रेण्यामव-
रोहति तावत्प्रस्वलितपदः पृथिव्यां पतदीपदङ्गमङ्गमङ्गीकृतवान् । तत्पृष्ठा-
मुगामिनाऽपरेण वण्टेन किमेतदिति पृष्टे तेन स्वस्वरूपे निवेदिते स मन्त्र-
कन्यस्तो गृहं गत्वा समपरस्मै^१ समर्पितवान् । तत्प्रमाणेन महामात्यस्तस्मै
शततुरङ्गमसामन्ततां ददौ । अथ तयोर्यथावद्दृष्टान्तेऽवधारिते नृपतिः
कर्मैव बलीय इति तत्प्रभृति मेने यथा—

४९) नैवाकृतिः फलति नैव कुलं न शीलं

विद्या न चापि मनुजेषु कृता न सेवा ।

पुण्यानि^२ पूर्वपसा किल सञ्चितानि

काले फलन्ति पुरुषस्य यथैव वृक्षाः ॥ १ ॥ इति षण्ठक-

र्मप्राधान्यप्रपन्धः ॥

४६) सो जयउ कूढच्छरडो^३ तिहुयणमज्झम्भिं जेसरुनरिन्दो ।

छित्ण रायवंसं^४ इकं छत्तं कयं जेण ॥ १ ॥

४७) मटालयो महायात्रा—० (इत्यादिष्ट. १०९^५ दिप्पण्यां संपूर्णः)

४८) मात्रयाप्यधिकं किञ्चिन्न सहन्ते जिगीषवः ।

इतीव त्वं धरानाम धारानामपाकृयाः ॥ २ ॥+

१ आलेख्य D २ प्रसादलेखं D

* वङ्गभक्षकृतमुमायितावन्यां श्लो. ३१०० अधपोषत्येति प्रस्तुतः—

विद्या सहरमुनिना न च वाक्विद्विदिः ।

वर्माणि पूर्वशुभ्यंभवयसंयितानीति पञ्चभेदः ॥

मण्डरिक्कन्नीतिन्नकेऽपि वर्तते (९६) पञ्चमिदम्

१ तपोऽपि ॥ च यन्त्रकृपावि मेवा a D ४ भाग्यानि b D ५ नरदो b

६ भाग्यि b ७ रायवंसे b ८ निददेयप्रस्तुतो पञ्चमिदम् (श्लो. २१)

४९) मानं मुञ्च सरस्वति त्रिपथगे सौभाग्यमङ्गीस्यज
रे कालिन्दि तत्राफला कुटिलता रेवे स्यस्त्यज्यताम् ।
थ्रीसिद्धेशकृपाणिर्पाटितरिपुस्कन्धोच्छलच्छोणित—
स्रोतोजातनदीनवीनवनितारकोऽम्बुधिर्वर्तते ॥ ३ ॥

५०) *श्रीमज्जैत्रमृगारिदेवनृपते सत्यं प्रमाणोत्सवे
पानीयाश्रयशोषणैः करटतो वीरघर्णाकारक्षया ।
स्वीयस्वीयपतेर्विनाशसमयं सञ्चिन्त्य चिन्तातुरा
मस्ती रोदिति यक्षिका च हसति घ्यायन्ति वामं क्षियः ॥ ४ ॥

५१) सपादलक्षः सह भूरिलक्षै—

रानाकम्पाय नताय दत्तः ।

इते यष्टोषर्मणि मालयोऽपि

त्वया न सेहे द्विपि सिद्धराज ॥ ५ ॥

इत्याद्या बहुशः स्तुतयः प्रबन्धाश्च सदीयाः ॥

संवत् ११९० पूर्वं श्रीसिद्धराजश्रीजयसिंहदेवेन वर्षाणि ४९ राज्यं कृतं ॥

इति मेरुतुङ्गाचार्यकृते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीकर्णश्रीसिद्धराज-

योर्षिषिधचरित्रनानावदातवर्णनो नाम

हृतीयः प्रकाशः ॥

१ कुराण C २ वीर्यत b ३ वामघ्नय. b ४ त्वि D * ५०, ५१ * लोको
M आदर्शेन दृश्यते ५ इत्याद्या बहुस्तदीयाः स्तुतयः प्रबन्धाश्च D ६ संवत्
११५० वर्षे उपविष्टो जयसिंहदेवस्तथाप्येन वर्षे ४९ राज्यं कृतं P प्रमुप्रमुहित
विचारचारुचोदितः प्रबन्धसंपादकेनाप्रकृतः ।

श्रीः प्रबन्धचिन्तामणिः

चतुर्थः प्रकाशः

कुमारपालप्रबन्धः

१ अथ परमार्हसंश्रुतिकुमारपालप्रबन्धः प्रारभ्यते । श्रीमदणहिलपु-
रपत्ने बृहति श्रीभीमदेवे साम्राज्यं पालयति श्रीभीमेश्वरस्य पुरे चण्डिका-
देवीनाम्नी^१ यस्याङ्गना पत्ने प्रसिद्धं गुणपात्रं रूपपात्रं च तस्याः कुल्यो
षितोऽप्यतिशायिनी प्राज्यमर्यादां नृपतिर्विगृह्य तस्यास्तद्वृत्तपरीक्षानिमित्तं
सपादलक्षमूल्यां क्षुरिकां निजानुचरैस्तस्यै महणके दापयामास । औल्लु-
क्यात्तस्यामेव निशि बहिरावासे प्रस्थानलग्नमसाधयत् । नृपो वर्षद्वयं याद-
न्मालवक्रमण्डले विग्रहामहात्स्यौ । सा चण्डिकादेवी तद्विग्रहणक्रममा-
प्येन तद्वर्षद्वयं परिहृतसर्वपुरुषा धीललीलयैव तस्थौ । निस्तीमपराक्रमो-
भीमः कृती स्वस्थानमागतो जनपदपरया तस्यास्तां प्रवृत्तिमवगम्य ताम-
न्तःपुरे न्यधात् । तवङ्गजो हरिपालस्तत्सुतसिमुवनपालस्तत्पुत्रः कुमारपा-
लदेवः । स संविदितधर्मोऽपि कृपापरः परनारीसहोदरश्च । ॥ तु साधु-
द्विकवेदिभिर्भवदनन्तरमयं नृपो भविष्यतीति सिद्धनृपो विश्वस्तस्मिन्ही-
नजातावित्ससहिष्णुस्तस्य विनाश्यावसरमन्वेपयामास सततं । कुमारपालस्तं
वृत्तान्तमीषद्विज्ञाय तस्मान्नृपतेः शङ्कमानमानस- तापसयेपेण निर्मितना-
नाविधदेशान्तरभ्रमणः कियन्त्यपि वर्षाण्यतिवाह्य पुनः पतनमागतः कापि
मठे^२ तस्थौ । अथ श्रीकर्णदेवस्य आद्यावसरे अद्यालुतया निमन्त्रितेऽ
सर्वेष्वपि तपस्विषु श्रीसिद्धराज- प्रत्येकं तेषां तपस्विनां स्वयं पादौ प्रक्षा-

१ चण्डिकादेवीनाम्ना C चण्डिकादेवी M चण्डिकादेवी b H २ चातीव तस्या ०
३ विग्रहाय D ४ सा तु चण्डिका b H ५ तृतीयवर्षे M H a ६ तु विदित धर्मोऽपि
n P ७ श्रीमदादिनृपतेरश्लो मठे ०

ल्यन् कुमारपालनामस्तपस्विनः कमलकोमलौ चरणौ करतलेन संस्पृश्य
तदूर्ध्वरेखादिभिर्लक्षणै राज्याहोऽयमिति निश्चलया दृशापश्यत् । तदिह्नि-
तैस्तं विरुद्धं विमुष्यमानस्तदैव वेषपरावर्त्तेन काकनाशं नष्टः । आलिङ्ग-
नामः कुलालस्यालये मृत्यात्राणां पाके रच्यमाने सदन्तर्निधाय तदानुपदिके
भ्यो रक्षितः स क्रमात्ततः सञ्चरन् तद्विलोकनाकुलितेन राजलोकेन प्राप्तिः
सजिहितां तुरंगमां भूमिमन्वलोक्ष्य कापि क्षेत्रे क्षेत्ररक्षकैः क्रियमाणछि-
न्नकण्डकिशास्त्रिणास्वानिचये समुपचीयमाने तं तदन्तर्निधाय तेषु स्वस्था-
नमागतेषु, पदिकेन पदे तत्रानीते सर्वथा तत्रासम्भावनया कुन्ताम्रेण भिद्य-
मानेऽपि तस्मिन्स्तमनासाद्य व्यावृत्ते राजसैन्ये द्वितीयेऽहनि क्षेत्राधिकृतैस्ततः
स्थानादुद्धृतः पुरतः कापि मान्तरान्तर्गमन् कापि सरुच्छायायां विश्रान्तः
सन् मिलान्मूपकं मुखेन रूप्यनाणकमाकर्षन्तं निभृतया दृशा विलोक्य
यावदेकविंशसंख्यानि दृष्ट्वा पुनस्तेभ्य एकं गृहीत्वा चिकं मयिष्टे पाश्वो-
स्यानि तु सर्वाणि स गृहीत्वा यावन्निभृतीभवति तावत्स ताम्यमवलोक्य
तदुत्सर्गं विप्रेदे । स तच्छोकव्याकुलितमानसाधिरं परितप्य पुरतो गमन्,
कयापीभ्यवध्वा श्वशुरगृहातिस्तृगृहं व्रजन्त्या, पथि पायेयाभावाद्दिनत्रयं
क्षुरक्षामकुक्षिर्भातृवात्सल्यात्कर्पूरपरिमलशालिशालिकरम्बेण सुहितीचक्रे ।
तदनु स विविधानि देशान्तराणि परिभ्रमन्स्तम्भतीर्थे महं० श्रीउद-
यनपार्श्वे शम्भले याचितुमागतः । तं पौपधशालायामागतमाकर्ण्य तत्रागते
तस्मिन्नुदयनेन पृष्टः श्रीहिमचन्द्राचार्यः प्राह । लोकोत्तराणि तदङ्गलक्ष-
णानि वीक्ष्य सार्वभौमोऽयं नृपतिर्भावीत्यादिशत् । आजन्म दारिद्र्योपहृ-
ततया तां वाचं 'संदिग्धतया मन्यमानेन तेन, क्षत्रिये नौसंभाव्यमेतदिति
विरुद्धे, सं. ११९९ वर्षे कार्तिकवदि २ रवौ हस्तनक्षत्रे यदि भवतःपट्टा-
ग्नियेको न भवति तदाऽतःपरं निमिचावलोकसंन्यास इति एवकमालिङ्ग्यैकं

१ राजपुश्येभ्यो रक्षितः M K H २ दुर्गेभूमिवलोक्य M P ३ ध्वाशुरलक्षकेः
M H ४ प्रातरान्तर्गमन् M P ५ पथादन्यानि H ६ यथायामन्यमानेन H
७ क्षत्रियेणाधमान्य M & K

मन्त्रिणेऽपरे तस्मै समारोपयत् । अथ स सत्रियस्तत्कलाकौशलचमस्कृत-
मानसः यद्यदः सत्यं तदा भवानेव नृपतिः, अहं तु त्वचरणरेणुः, स
कुमारपाल इति प्रतिश्रवं धावयन् किं नो नरकान्तराज्यलिप्सया भवतु
कृतज्ञेन भवता चावयमिदमप्यऽविस्मरता जिनशासनमक्तेन सततमेव
भाष्यमिति तदनुयास्ति शिरःशेखरीकृत्याष्टल्य च मन्त्रिणा सह गृहं
प्राप्तः । स्नानपानाशनदिभिः सत्कृतः यथायाचितं पाथेयं समर्प्य मत्पा-
पितो मालवक्षदेशं गतः कुडमेश्वरप्रासादे प्रशस्तिपट्टिकायां—

१) पुनै' वाससहस्रे' सयम्भि वरिष्ठेण नवनवइजहिप ।
होही कुमारनरिन्दो तुह विक्रमाय सारित्थो ॥

इमां गाथाभालोक्य विस्मयापन्नमानसो गूर्जरनाथं सिद्धाधिपं परलो-
कागतमवगम्य ततः प्रत्यावृत्तो विलीनशम्भलोऽस्मिन्नगरे कस्मापि विप-
णिनो विपणादश्चनानन्तरं पैलायमानः श्रीमदणहिल्लपुरमुपेत्य निशि कान्द-
विकापणे धनाभावाद्भुक्तदशनो भगिनीपते राजश्रीकान्हडदेयस्य सदन-
भासाय राजमन्दिरावागतेन तेन पुरस्तुत्यान्तर्नीतः सद्गोचनादिभिः मुहि-
तीभूतः सुप्ताप ।

२ प्रातस्तेन भावुकेन स्वसैन्यं सञ्चल्य नृपसौधमानीयाऽभिषेकपरीक्षा-
निमित्तं प्रपन्नमेकः कुमारः पट्टे निवेशितः । तमुत्तरीयाञ्चलेनाप्यनावृण्वन्त-
मालोक्य तदपरो निवेशितस्तं योजितकरसम्पुटं वीक्ष्य तस्मिन्नप्यप्रमाणी-
कृते श्रीकान्हडदेवानुज्ञातः कुमारपालः संवृतवसनः उर्ध्वं पथनं गृह्णन्
सिंहासने उपविश्य कृपाणं पाणिना कम्पयन् पुरोधसा कृतमन्त्रलः पञ्चाश-

१ पुनै c D २ वाससहस्रे A ३ (न्यपेतोपायः b M) तमेव वन्दीयकार
सत्पाञ्चमाब्दमिमलितनगरलोकेर्द्वयोरेपि विपने भिक्षित्य मम कृतवमुन्नी भवान-
परयतु इत्यभिक्षित्वेन यद्विषयमेव प्रत्युच्चीकृतं मन्यस्तत्तथा कृत्वा तस्मादपा-
यात्पलायमानः M A H

द्वर्षदेश्यः सनिस्वानान्यनिस्वनं श्रीमता कान्हडदेवेन पञ्चाङ्गचुम्बितभूतलं
नमोऽकारि ।

७ स प्रौढतया देशान्तस्परिभ्रमणनैपुण्येन राज्यशक्तिं स्वयं कुर्वन्
राजपृष्ठानामरोचमानस्तैः सम्भूय व्यापादयितुं व्यवसितः । सान्धकार-
गोपुरेषु न्यस्तेषु घातुकेषु प्राक्तनशुभकर्मणा प्रेरितेन केनाप्यात्मेन ज्ञापि-
सृष्टान्तस्तं प्रवेशं विहाय द्वारान्तरेण वरं प्रविश्य तानि प्रधानान्यन्तक-
पुर्वी प्राहिणोत् ।

४ स भावुकमण्डलेश्वरः शालकसम्पन्नाद्राज्यस्थापनाचार्यत्वाच्च राज्ञो
दुरवस्थामर्माणि जल्पति । पश्चाद्वाशोकं हे भावुक राजपाटिकायां सर्वा-
वसरे च प्राक्तनदुरवस्थामर्मनर्म न मापणीयं त्वयाऽस्तः परमेयविधं
समासमक्षं नो वाच्यं विजने तु यद्वच्छया वाच्यमिति राज्ञोपरुद्धः ।
उत्कटतयाऽवज्ञावशाच्च रे अनात्मज्ञ इदानीमेव पादौ त्यजसीति भाष-
माणो मर्तुकामः औपधमिव तद्वचः पथ्यमपि न जमाद् । नृपस्तदाकार-
संवरणेनाऽपन्हवं विधायाऽपरस्मिन्दिवसे नृपसङ्केतितैर्मण्डैस्तदङ्गभङ्गं कृत्वा
नेत्रयुगं समुद्धृत्य ततस्तं तदावासे प्रस्थापयामास—

२) वादौ गयैषाममदीपि नूनं
न तद्देहन्मामवहेलितोऽपि ।
इति अमादङ्गुलिपर्वणापि
सृष्टयेत' नो दीप इयावनीर्यः ॥

इति विमृशक्तिः समन्ततः सामन्तैर्भयग्रान्तचिचैस्ततः प्रभृति स
नृपतिः प्रतिपदं सिषेवे ।

५ तेन राज्ञा पूर्वोपकारकर्तुः श्रीमद्वृष्यनस्याङ्गजः श्रीवामदेवनामा
महामात्यश्चक्रे । वालिङ्गनामा ज्वायान्प्रधानः ।

६ महं० उदयनदेवस्य पुत्रो बाहदनामा कुमारः श्रीसिद्धराजस्य प्रतिपन्नपुत्रः श्रीकुमारपालदेवस्यावज्ञामेव मन्यमानः सपादलक्ष्मीयभूपतेः पतिगायं बभार । तेन श्रीकुमारपालभूपालेन सह विग्रहं चिकीर्षुणा तत्रत्यं सकलमपि सामन्तलोकं लब्धोपचारदानैः स्वायत्तीकृत्य दुर्वारस्कन्धाना-
रोपेतं सपादलक्ष्मणोणीपतिं सहादाय देशसीगान्तमागतः । अथ चैलुक्य-
चक्रवर्ती अभ्यमित्रीणतया स्कन्धाधारसमीपे निजं चमूसमूहं निवेशया-
मास । निर्णीते समरबासरे, निष्कण्टके क्रियमाणे सीमनि, सज्जीक्रियमा-
णायां चतुरङ्गसेनाया चठलिङ्गनामा पट्टहस्तिनो हस्तिपदाः कस्मिन्नप्या-
गसि नृपेणाक्रुद्यमाणः क्रोधादङ्कुशं तस्याज । अथ सामलनामाऽमात्र-
गुणपात्रं महामात्रं पुष्कलयसुदानपूर्वकं तस्यदेव नियोजितः सन् राज्ञा स्वक-
लहपद्यानननामानमनेकपं प्रक्षरितं कृत्वा तदुपरि नृपसत्तं निवेक्ष्य तत्र
पट्प्रिशादायुधानि नियोजयन्सकलकलाकलापसंपूर्णः कलापके चरणौ
नियोज्य स्वयमारूढवान् । तदासनस्थश्चैलुक्यभूपालोऽपि संग्रामाधिकृतपुरु-
षैरुत्थापनिकां कार्यमाणेषु बाहदकुमारभेदादाज्ञामाज्ञकारिषु, इति सैन्य-
विप्लवमाकलय्य तं निष्वादिनगादिवेसं पुरो गन्तुं, सन्मुखसेनायां सपाद-
लक्षक्षितिप्रतिमतङ्गजं छत्रनामरसङ्केतादुपलक्ष्य विघटिते फटकमन्थे मयै-
वैकाकिना दौढव्यमिति निर्णाय तेनाघोरणेन स्वसिन्धुरं तत्सन्निधौ नेतुमा-
दिशन्नपि तमपि तथाऽङ्कुषाणं विलोक्य स्वमपि विघटितोऽसीत्यादिशंस्तेन
विज्ञपयांचक्रे । स्वामिन्कलहपद्याननो हस्ती सामलनामा हस्तिपदश्च द्वयं
युगान्तेऽपि न विघटते परं परस्मिन्कुम्भिकुम्भे बाहदनामा कुमारस्तारध्व-
निरधिरुद्धोऽस्ति यस्य हक्या हस्तिनोऽपि मज्जन्ते इत्युक्त्योत्तरीयाश्चल्युग-
लेन सिन्धुरश्रवणौ पिघार्यं स निजं गजं प्रतिगजेन संघट्टयामास । अथ
बाहर्दः पूर्वमात्मसात्कृतं चठलिङ्गनामानमारोहकं ज्ञानन् कृपाणपाणिनिज-

१ बाहदनामा L २ आज्ञायमान्यमान c M ३ दानादिना b L ४ ऽङ्क
लहपद्यानपूर्वकं K H ५ विघटयिष्यते A ६ बाहदनामा L ७ युगलं सिन्धुर
श्रवणयोरधिराज्य L ८ बाहर्द L

गजात्कलहपद्मानकुम्भे पदं ददानः श्रीकुमारपालविनाशाशया, तेन नि-
यन्त्रा पश्चात्कृते गजे स भूमौ पतितस्तलवर्गीयपदातिभिरधारि । तदनु
चौलुक्यभूपतिना श्रीमदानाकनागा सपादलक्षनृपः शस्त्रसज्जो भवेत्यभि-
हितस्तन्मुखकमलं प्रति औचित्याच्छिलीमुखं व्यापारयन् प्रधानक्षत्रियो
ऽसीति सोपहासस्थापया तं वञ्चयित्वा नाराचेन निर्मिथ कुम्भीन्द्रकुम्भे-
पातयित्वा जितं जितमिति मुवाणः स्वयं पोतं भ्रमयांचकोरेति सर्वेषां
सामन्तानां सर्वानपि तुरङ्गमान् ॥ नृपतिराकम्प जग्राह । इति धांढ-
कुमारप्रबन्धः ॥

६ तदनु चौलुक्यराजेन कृतज्ञचक्रवर्तिना आलिङ्गकुलालाय सप्तश-
तीप्रानमिता विचित्रचित्रकूटपट्टिका ददे । ते तु निबान्वयेन लज्जमानाः
अद्यापि सगरां इत्युच्यन्ते । यैः छित्तकण्टकान्तरे प्रक्षिप्य क्षितिपो रक्षि-
तस्तेऽङ्गरक्षपदे प्रतिष्ठिताः ।

७ अथ सोलाकनामां गन्धर्वोऽयसरे गीतकलया परितोषिताद्राक्षः षोड-
शाधिकं द्रुम्भाणां शतं प्राप्य तेन सुखभक्षिकां विसाध्य बालकांस्तर्पयन्
राज्ञा कुपितेन निर्वासितः । ततो विदेशं गतस्तत्रत्यभूपतेर्गीतकलया रक्षि-
तारमसादप्राप्तं गजयुगलग्नीयोपायनीकुर्वन् चौलुक्यभूपालेन सम्मानितः ।
कदाचिरसोऽपि वैदेशिकगन्धर्वो मुपितोऽस्मि मुपितोऽस्मीति सारं बुभ्भारवं
कुर्वाणः, केन मुपितोऽसीति राज्ञाभिहितो मम गीतकलया समीपागतेन,
मया कौतुकाद्वलन्यस्तकनकशृङ्खलेन मृगेण नस्यता धृगेन्द्रेणेति विप्रया-
मास । स तदनु भूपतिना समादिष्टः सोलाभिधानो गन्धर्वराडटवीमटन्
स्फीतगीताकृष्टिविधया कनकशृङ्खलाद्वितमैलं मृगं नगरान्तः समानीय
तस्य भूपतेर्वर्शयामास । अथ तत्कलाकौशलचमत्कृतमानसः प्रभुः श्रीहे-

१ बाह्य I. २ सामरा A b L. ३ तस्य चौलुक्यराजः पदाभियेकानन्तरं स
सोलाकनामा M c. ४ सङ्केतमात्रस्य वि० ॥ ५ सामीप्यमुपेयुषा कौतुकार्पितगत
शृङ्खलेन b L. ६ नस्यता इति विप्र-० K a M. ७ गजे सेल्लकनकशृङ्खलं D

मानार्थो गीतकलाया अवधिं प्रपच्छ । स शुष्कदारुणः पल्लवमरोहमवधिं
विज्ञप्तवान् । स हि तत्कालात्तुल्यं दर्शयेत्यादिष्टः अर्बुदाद्विरेर्विरदकना-
मानं दृक्षमाशेषादानाम्य तच्छुष्कशाखायाः काष्ठं राजाज्ञे कुमारमृ-
ष्टिकया पल्लवावृत्ते निवेद्य निजया नवगीतकलाया सधः प्रोत्तसत्पल्लवं
तं निवेदयन् सनृपतीन् मष्टारकथ्रहिमचन्द्रसूतिन् परितोपयामास ।
इति अर्चुनकारसौलाकप्रबन्धः ॥

८ अथ कदाचित्सर्पायसरे स्थितचौलुक्यचक्रवर्ती कुङ्कुणदेशीयम-
ल्लिकार्जुनाभिधानस्य राज्ञो मागधेन राजपितामह इति विशदमभिधीय-
मानमाकर्ण्य सदसहिष्णुतया सभां निभालयन्नुपचितविदा मन्त्रिणाऽम्ब-
देन योजितकरसम्पुटं दर्शयता चमत्कृतः, सभाविसर्जनानन्तरमजलिव-
न्धस्य कारणं पृच्छन्नेवमूचे । यदस्यां सभायां स कोऽपि सुभटो विद्यते
येप्रस्थाप्य मिथ्याभिमानिनं चतुरङ्गनृपवन्नृपाभासं मल्लिकार्जुनं विनाशयाम
इत्याशयविदा मया स्वदादेशसमेण चाजलिवन्धस्येति विज्ञातिसमन-
न्तरमेव तं नृपं प्रति प्रयाणाय दलनार्थकीकृत्य पञ्चाङ्गप्रसादं दत्त्वा सम-
स्तसामन्तैः समं विससर्ज । स चानवच्छिन्नैः प्रयाणैः कुङ्कुणदेशम-
धिगम्य दुर्बारवारिपूरां कलविणिनाम्नी सरित्सुषरन् परस्मिन्कूले आवा-
सेषु दीयमानेषु तं संग्रामसज्जं विवृश्य स मल्लिकार्जुननृपतिः प्रहरंस्त-
रसैन्यं त्रासयामास । अथ तेन पराजितः स सेनापतिः कृष्णवदनः कृष्ण-
वसनः कृष्णच्छत्रालङ्कृतमौलिः कृष्णगुरुदरे निवसन्, चौलुक्यमभुजा
विलोक्य फस्पाद्यौ सेनानिवेश इत्यादिष्टे कुङ्कुणात्पत्यावृत्तस्य पराजि-
ताम्बदसेनापतेः सेनानिवेशोऽयमिति विज्ञप्ते तस्य त्रपया चमत्कृतचित्तः
प्रसन्नया दृष्ट्या संग्रामयन्तदपरैर्वैलवद्भिः सामन्तैः समं मल्लिकार्जुनं जेतुं

पुनः प्रहितः । स तु कुङ्कुणदेशं प्राप्य तां नदीमासाव पद्याबन्धे वि-
रचिते तेनैव पथां सैन्यमुत्तार्य सावधानवृत्त्याऽऽमसमरारम्भे हस्तिस्कन्धा-
धिरूढं वीरवृत्त्या मल्लिकार्जुनमेव निश्चलीकुर्वन् स आम्बडः सुभटो
दन्तसुशलसोपानेन कुम्भिकम्भस्थलमधिरूढ मावदुदामरणरसः प्रथमं
प्रहरः इष्टदैवतं स्मरेत्युच्चरन् धारालकरालकरवालप्रदारान्मल्लिकार्जुनं
पृथ्वीतले पातयन् सामन्तेषु तस्यगल्लुण्ठनव्याघ्रतेषु केसरिकिशोरः
करिणमिव लीलयव जघान । तन्मस्तकं स्वर्णेन वेष्टयित्वा तस्मिन्देहे
चौलुक्यचक्रवर्तिन आज्ञां दापयन् श्रीमदणहिलपुरं प्राप्य तमानिष-
ण्णेषु द्वासप्ततिसामन्तेषु स्वामिनः श्रीकुमारपालनृपतेश्वरणौ कुङ्कुणदे-
शीयनृपमल्लिकार्जुनशिरसा समं ववन्दे ।

शृङ्गारकोडीसाडी, माणिकड पछेडडं, पापखड हारु, संयोगसिद्धि-
सिपा, तथा हेमकुम्मा ३२, स्तथा मौक्तिकवर्णां सेडडं ६, चतुर्दन्तहस्ति
१, पात्राणि १२०, कोडीसार्ध १४ द्रव्यस्य दण्डः*

श्रीआम्बडेनैतैर्धसुभिः सह तच्छिरःकमलेन पुपूजे राजा । तदव-
वातप्रतिन राज्ञा श्रीमुखेन श्रीमदाम्बडाभिधानमहामण्डलेश्वरस्य राज-
पितामह इति विरुदं ददे । इति आम्बडप्रबन्धः ।

९ अथ कदाचिदणहिलपुरे श्रीहेमचन्द्रसूर्यो दत्तव्रतार्योः पाहिणी-
नान्याः स्वनातुः परलीकावसरे कोटिनमस्कारपुंष्ये दत्ते व्यापत्तेरनु

* १ पद्यानुक्रमे A २ पतेवडो M K ३ तदा A ४ सुल C M ५ कोटि ७ L

* जिनमण्डलाणिना कुमारपालप्रबन्धे दण्डस्याह्येत्येव वर्णने इति-(पृ ३५)

काटीं नृपारप्रेटपास्यां पटं माणिक्यनामडं ।

पापखरं हारं मुक्ताशुक्तिं विपापदाम् ॥

हेमान्द्रात्रिशतं कुम्भान्मनुष्यारान्प्रमाणतः ।

पटमूटकास्तु मुक्तापार्वा स्वर्णकोटीचतुर्दश ॥

विंशं शतं च पात्राणां चतुर्दशैव च दन्तिनं ।

केतुं सेदुक्नमाने दत्त्वा नव्यं नवग्रहम् ॥

६ प्रेतायाः ७ नवकार M

तत्संस्कारमदोत्सोपे मित्यमाणे त्रिपुररूपमस्त्रानसन्निधौ तत्पस्विभिः स्तब्ध-
जमात्सर्पादिमानमज्ञापमाने सूत्रिते तदुपरिक्रियां निर्माय तेनैव मन्त्रुता
माश्रयकसंस्थितस्य कुमारपालनृपतेः स्कन्धावारमष्टाशुः ।

३) आपण पद् प्रमु होईलं फद् प्रमु कीजई हासि ।

कज करिवां माणुसद सीवठ माणु न जरीधे ॥

इति वचनं तथैव विमृशन्तः श्रीगुरुद्वयनमन्त्रिणा नृपतेर्निवेदिता-
गमनाः कृतज्ञमौलिमणितया परोपरोधात्सीधमानताः । तद्राज्यमादि-
निमित्तज्ञानं स्मारयन्नृपः भवद्भिः सर्वैश्च देवतार्चनायसोऽभ्युपेतञ्च-
मित्युपरोधयन्,—

४) भुज्जीमहि वयं मेक्ष्यं जीर्णं वासो वसीमहि ।

क्षमीमहि मदीष्टे कुर्वीमहि किमीधरेः ॥

इति स्तुतिरभिहिते नृपः—

५) एकं मित्रं भूपतिर्वा यतिर्वा

एका भार्या सुन्दरी वा बरी वा ।

एकं शास्त्रं वेदमध्यात्मकं वा

एको देवः केशवो वा जिनो वा ॥

इति महाकविप्रणीतत्वात्परलोकसमारचनाय भवद्भिः सह मैत्र्यम-
भिलषामीति स्यादरन्, अयापतिपिन्द्रमनुमतमिति तस्य महर्षेः परी-

१ प१दोदय ० D २ काजकरे वा माणुसद ० ३ माणत आधि, ४ वनस्तर्ष ०

५ विमृशतः P ६ प्रमायकचरिते धोहेयचन्द्रप्रियवन्द्ये पद्य (३२९) मिदम्
मर्तृद्विरिषातके प्रकीर्णं (को. ४) पाठांतरं यथाः—

अजीमहि वयं मित्राभिरावासो वसीमहि (अन्यत्समानं)

७ भर्तृद्विरिषातके वेक्ष्यो वा शिवो वा इति पाठान्तरेण वर्तते पद्यमिदम् (प्रकीर्णं)
एवं मित्रमिति प्रथममेव पदं b M H ० D पुस्तकेषु । द्वितीयं पदं a J, पुस्तकयोः
एका भार्या संज्ञाता प्रिया वा इत्येकम् तृतीयपदे वेदस्थाने वयं R आवर्त्तौ.

क्षितचित्तवृत्तिः यस्मिन्नेन ॥ नृपः स्खलनाकारिणां येत्रिणां सर्वसम-
यकं ददौ ।

२० अथ तत्र गतायाते संजायमाने सुरैर्गुणग्रामस्तत्वं कुर्यात्सुर्वीपतौ
पुरोषा विरोधादामिगः प्राह—

६) *विश्वामित्रपराशरप्रनृतयो ये चाम्युषत्राक्षिन-
स्तेऽपि स्त्रीमुखपद्मं सुललितं दृष्ट्वैव मोहं गताः ।
आहारं सपृतं पयोदधियुतं मुञ्चन्ति ये मानवा-
स्तेषामिन्द्रियनिग्रहः कथमहो दम्भः समालोपयताम् ॥

इति तद्वचनानन्तरं हेमचन्द्रः—

७) T सिंहो मली द्विरदशूकरमांसगोजी
संवत्सरेण रतमेति विलैकवेळम् ।
पारावतः सरशिलाफणमोजनोऽपि
कामी भयस्यनुविनं वद कोऽत्र हेतुः ॥

तन्मुखमुद्राकारिणि मरुत्तरेऽभिहिते सति, नृपपर्यक्षं केनापि
मत्सरिणैरेति सिताम्बराः सूर्यमपि न मेन्यन्ते इत्यभिहिते ।

८) अर्धोम धामधार्मिकं यमेव हृदि स्थितम् ।

यस्यास्तव्यसने ज्ञाते स्थजागो भोजनं यतः ॥

इति प्रामाण्यनैपुण्याद्वयमेव सूर्यमक्ताः नैते इति तेन्मुखबाधे जाते ।
कदाचिद्देवतायसरक्षणे सौधमागते मोहान्धकारधिकारचन्द्रे श्रीहेमचन्द्रे
यशश्चन्द्रगणिना रजोहरणेनासनपदं प्रमार्ज्य कम्बले तत्र निहिते, अज्ञात-

१ सर्वेश्वरकं दृश्यकं H L २ मन्त्रे ० * यद्यपि प्रभावकचरिते
श्रीहेमचन्द्रपुरिप्रसन्ने वर्तते (१७५) T ... .. (१७५) भर्तृहरि-
पतेकं प्रकीर्णं (खो. ४१) ३ आशाम L C ४ धामधार्मिकं H L ५ स्फुटं
H ६ तारावत इति तन्मुखचन्द्रे H L

तत्त्वतया किमेतदिति नृपेण पृष्टः प्राह । कदाचिदिह कोऽपि जन्तुर्भवति तदावाधापरिहारायाऽसौ प्रयत्नः । यदा प्रत्यक्षतया जन्तुर्निरीक्ष्यते तदैवेदं युज्यते नापरया वृथाप्रयासेहेतुत्वादिति युक्तियुक्तां नृपोक्तिमाकर्ण्य तैः सूरिभिरभिदधे । गजतुरगाद्या चमूः किं प्रतिनृपतिरिषावुपस्थिते क्रियते उत पूर्वमेव, यथायं राजव्यवहारस्तथा धर्मव्यवहारोऽप्येति तद्गुणरजितदृष्ट्वा पूर्वप्रतिपत्ते राज्ये दीयमाने सर्वशास्त्रविरोधेद्वेष्टत्वात् यदाह—

९) राजप्रतिग्रहदग्धानां ब्राह्मणानां युधिष्ठिर ।

दग्धानामिव मीजानां पुनर्जन्म न विद्यते ॥

इदं पुराणोक्तं । तथा च जैनागमः—

१०) सत्ति ही गिहिमत्ते ये रायपिण्डे किमिच्छन्ते ।

इति तत्संबोधाच्चमस्कृतचित्तः श्रीपत्तनं प्राप ॥

११ भूपोऽन्यदा मुनिं पप्रच्छ कयापि युक्त्याऽस्माकमपि यशःप्रसारः कल्पान्तस्थाया भवतीति तदीयां गिरं श्रुत्वा विक्रमार्क इव विध्वान्मृग्यकरणात्, यत्ना सोमेश्वरस्य काष्ठमयं प्रासादं वारिभिशीकरनिकरैरासन्नाम्नः शीर्णप्रायं युगान्तस्थाविकीर्तये समुद्धरेति चन्द्रातपनिमया श्रीहिमचन्द्रगिरोल्लसन्मुदम्भोर्ध्वनृपस्तमेव महर्षि पितरं गुरुं दैवतं मन्यमानो विजानाति । निरन्तरं द्विजान्निन्दंस्ततः प्रासादोद्धाराम तदैव दैवज्ञनिवेदितमुल्लासस्तत्र पञ्चकुलं मस्थाप्य प्रासादमारम्भमचीकरत् ।

१२ अन्यदा श्रीहिमचन्द्रस्य लोकोत्तरैर्गुणैः परिहृतद्वयौ नृपो मन्त्रिश्रीउदयनमिति पप्रच्छ । एतादृशं पुरुषरत्नं समस्तवंशावतंसं देशे च समस्तगुणाकरे नगरे च कस्मिन्समुत्पन्नमिति नृपादेशादनु स मन्त्री

१ ग्रामिगिहिमितेय A B I. २ इदं दण्डकालिकपुराणस्य पञ्चमः १ अन्तः C H
१ समस्तवंशावतंसं वंशे देशे च समस्तगुणप्रवेष्टे निःशेषगुणाकरे नगरे च a K

जन्मपभृति तच्चरित्रं पवित्रमित्थमाह । अर्धाष्टमनामनि देशे धुन्धुक-
नगरे श्रीमन्मोदवंशे चाचिमनामा व्यवहारी, सतीजनमतल्लिका जिनशास-
नदेवीव तत्सधर्मचारिणी शरीरिणीव श्रीः पाहिणीनाम्नी चामुण्डागोनक्षयो-
राद्यादोरेणाकृतनामा, तयोः पुत्रश्चाद्भुदेवोऽगूत् । स चाष्टवर्षदेश्यः श्रौदे-
वचन्द्राचार्येषु श्रीपचनाचीर्थयात्राप्रस्थितेषु धुन्धुके श्रीमोदवसहिकायां
देवनमस्करणाय प्राप्तेषु सिंहासनस्थिततदीयनिपद्याया उपरि सवयोमिः
समं रममाणः शिशुभिः सहसा निपसाद । तदङ्गप्रत्यङ्गानां जगद्विलक्ष-
णानि लक्षणानि प्रेक्ष्य, अयं यदि क्षत्रियकुले जातस्तदा सार्वभौम-
चक्रवर्ती, यदि वणिक्प्रकुले जातस्तदा महामात्यश्चेद्दर्शनं प्रतिपद्यते
तदा युगप्रधान इव कलिकालेऽपि कृतयुगमवतारयति स आचार्य इति
विचार्य तन्नगरव्यवहारिभिः समं तल्लिप्सया चाचिगौकः प्राप्य तस्मि-
न्नाचिगे ग्रामान्तरभाजि उत्पत्त्या विवेकिन्या स्वागतादिभिः परितो-
पिताः श्रीमन्तस्त्वंपुत्रं याचितुमिहागता इति व्याहरन्त्वोऽथ सा हर्षाभूणि
मुषती रवं रत्नगर्भं मन्यमाना श्रीसंघस्तार्थकृतां मान्यः स मत्सुनुं
पाचते इति हर्षास्पदेऽपि विषादः, एतस्य पिता नितान्तमिष्यादृष्टिः ।
अपरं तादृशोऽपि सम्प्रति ग्रामे नास्ति । अयत्तैर्व्यवहारिभिस्त्वया दीय-
तामित्युक्ते स्वदोषोत्तारणाय मात्रा दाक्षिण्यादमात्रगुणपात्रं पुत्रस्तेभ्यो
गुरुभ्यो ददे । तदनन्तरं तया श्रीदेवचन्द्रसूरिरिति तदीयमभिधानम-
धोधि । तैर्गुरुभिः स शिशुः क्षिप्यो भविष्यतीति पृष्टः, ओमित्युच्चरन्
प्रतिनिवृत्तैस्तैः समं कर्णावत्यामाजगाम । उदयनमन्त्रिगृहे तरुतैः समं
बालधारकैः पास्यमानो यावदास्ते त्रयता ग्रामान्तरादागतश्चाचिगस्तं
वृत्तान्तं परिज्ञाय पुत्रदर्शनावधि संन्यस्तसमस्ताहारस्तेषां गुरुणां नाम
मत्वा कर्णावतीं प्राप । तद्वसतौ समागत्य कुपितः पितृपदान्मरणनाम ।
गुरुभिः सुतानुसारेणोपलक्ष्य विचक्षणतया विविधाभिरावर्जनाभिराव-

जितः, तत्रागीतेनोदयनमन्त्रिणा धर्मबन्धुबुद्ध्या निजमन्दिरे नीत्वा
 ज्यायःसहोदरभक्त्या भोजयांचके । तदनु चाङ्गदेवमुतं तदुत्सङ्गे
 निवेश्य पञ्चाङ्गप्रसादसहितं दुकूलत्रयं प्रत्यक्षं लक्षत्रयं चोपनीय सभ-
 क्तिकमाचर्जितः । तं प्रति चाचिगः प्राह । क्षत्रियस्य मूल्ये जशीत्य-
 धिकसहस्रं, तुरगस्य मूल्ये पञ्चाशदधिकानि सप्तदशशतानि अकिञ्चि-
 त्करस्यापि यणिजो मूल्ये नवनवतिवल्गमाः एतावता नवनवतिलक्षाः ।
 त्वं तु लक्षत्रयं समर्पयन्तौदार्यछत्रना कार्पण्यं प्रादुःकुर्ये । मत्सुतस्ता-
 वदनप्यो भवदीया य भक्तिरनर्घ्यतमा तस्य मूल्ये सा भक्तिरस्तु शिव-
 निर्माह्यमिवास्पृश्यो मे द्रव्यसंचयः । इत्थं चाचिगे सुतस्य स्वरूपम-
 भिदधाने प्रमोदपूरितचित्तः स मन्त्री अकुण्ठोत्कण्ठतया तं परिरम्ब्य
 साधु साध्यति वदन् श्रीमानुदयनः प्राह । मम पुत्रतया समर्पितो यो-
 गिमर्कट इव सर्वेषां जनानां नमस्कारं कुर्वन् केवलमपमानपात्रं भविता,
 गुरुणां दत्तस्तु गुरुपदं प्राप्य बालेन्दुरिव त्रिभुवननमस्करणीयो जाय-
 तेऽतो यथोचितं विचार्य व्याहरेत्यादिष्टः स भयद्विचार एव प्रमाणमिति
 वदन् गुरुपार्श्वे नीतः सुतं गुरुभ्योऽर्पयत् । तदनु सुतस्य प्रमज्ज्या-
 करपोऽसद्व्याचिगेन चक्रे । अथ कुम्भयोनिरिवाप्रतिमप्रतिभाभिरामतया
 समस्तबाह्मयाम्भोधिमुष्टिधयोऽभ्यस्तसमस्तविद्यास्थानो हेमचन्द्र इति
 गुरुदत्तनाम्ना प्रसीतः । सकलसिद्धान्तोपनिषत्त्रिपण्णधीः पद्मत्रिशता
 सूरिगुणैरलङ्कृततनुर्गुलिभिः सूरिपदेऽभिषिक्तः । इति मन्त्रिणोदयनेनो-
 दितां हेमाचार्यजन्मप्रवृत्तिमाकर्ण्य नृपो मुमुदेतरा ।

१३ अयं श्रीसोमनाथदेवस्य प्रासादारम्भे खरशिलानिवेशे संजाते
 सति पद्मकुलप्रदित्तुर्धार्पणिकाविशेषिकां नृपः श्रीहेमचन्द्रस्य गुरोर्दर्श-
 यन्, अयं प्रासादमारम्भः कथं निष्पत्यहं प्रमाणगुणिमाधिरोदेति पृथ्वी-

परिवृडेनानुयुक्तः श्रीमान्किञ्चिदुचितं विचिन्त्य गुरुरुचिवान् । यदस्य
धर्मकार्यस्यान्तरायपरिहाराय ध्वजारोपं यावदजिह्वब्रह्मसेवा, अथवा
मद्यमांसनियमो द्वयेरेकतरं किमप्यङ्गीकरोतु नृप इत्यभिहिते उद्वचन-
माकर्ण्य मद्यमांसनियममभिलपन्, श्रीनीलकण्ठोपरि विमुच्योदकं तं चा-
भिग्रहं जभाह । संवत्सरद्वयेन तस्मिन्प्रासादे कलशध्वजाधिरोपं याव-
जिवृत्ते तं नियमं गुमुक्षुर्मूलननुज्ञापयंस्तेरूपे । यद्यनेन निजकीर्तनेन
सार्धनर्धचन्द्रबुधं प्रेक्षितुमर्हसि, तथाप्रापर्यन्ते नियममोचनावसर इत्य-
भिघायोत्थिते धीहेमचन्द्रमुनीन्द्रे पदत्रिंशद्गुणैरुन्मीलनीलीरागरक्तहृदय-
स्तमेकमेव संसदि प्रशस्तं सः । निर्निमित्तवैरपरिजनस्तत्तेजःपुञ्ज-
मसहिष्णुः—

११) उज्ज्वलगुणमभ्युदितं क्षुद्रो द्रष्टुं न कश्चमपि क्षमते ।

दग्ध्वा तनुमपि शलभो दीप्तं दीपार्चिपं हेरति ॥

इति न्यायाष्टष्टिमांसावनदोपमप्यङ्गीकृत्य तदपवादानवादीत् । यद-
यममन्दछन्दानुवृत्तिपरः सेवार्धर्मकुशलः केवलं प्रभोरभिमलमेव मापते
यद्येवं न तदा प्रातर्लेखः श्रीसोमेश्वरयात्रार्यमत्यर्थमभ्यर्च्येत । राश
तथाकृते सूरयः प्रोक्तः । यद्वपुःक्षितस्य किं निमग्नजगद्ग्रह, उत्कण्ठितस्य
किं केकारवभ्रावणमिति लोकलुटेस्तपस्विनामधिकृततीर्थाधिकाराणां फो-
लाम नृपतेरत्र निर्वन्धः । इत्थं गुरोरङ्गीकारे किं भवद्योतये सुखासन-
प्रभृति वाहनादि ॥ छान्यतामितीरिते वयं चरणधारेणैव सञ्चरन्तः
पुण्यपुपालमामहे परं ववगिदानीमापृच्छद्य भित्तैर्मितैः प्रयाणकैः श्रीशत्रु-
जयोजयन्तादिमहातीर्थानि नमस्कृत्य भवतां श्रीपत्तनप्रवेशे मिलिष्याम
इत्युदीर्य तत्तथैव कृतवन्तः ।

१ सुगापितार्णवेऽपि दुष्यते कश्चिद् २ धीसोमेश्वरयात्रार्थं भवान्पदग्रामच्छ्रु-
रिति गदितः ॥ परतीर्थपरिदृष्ट्वाप तत्रागमिष्यतीति अस्मन्मतमेवं प्रपार्य नृपस्त-
द्रात्रयमाकर्ण्य प्रातर्लक्ष्यते धीहेमचन्द्राचार्य ॥ M

१४ नृपतेः समग्रसामग्र्या कतिपयैः प्रयाणकैः श्रीपत्तनं प्राप्तस्य
 श्रीहिमचन्द्रमुनीन्द्रमिलनादतिप्रशुदितस्य सन्मुखगतौ गण्ड० श्रीवृह-
 स्पतिनानुगम्यमानस्य महोत्सवेन पुरं प्रविश्य श्रीसोमेश्वरप्रासादसोपाने-
 प्वाक्रान्तेषु मृषीठलुण्ठनादरादनन्तरं चिरतरातुल्यायल्लकानुमानेन गण्ड-
 मुपगूढसोमेश्वरलिङ्गस्थं, एते जिनादपरं न नमस्कुर्वन्तीति मिथ्याहृग्-
 वसा भ्रान्तचित्तस्य श्रीहिमचन्द्रं प्रति एवं विधा गीरादिरासीत् । यदि
 युज्यते तदैतैरुपहारैर्मनोहारिभिः श्रीसोमेश्वरमर्चयन्तु भवन्तः । तत्तथेति
 प्रतिपद्य क्षितिपकोष्ठादागतेन कमनीयेनोद्गमनीयेनालङ्कृततनुर्नृपतिनिर्दे-
 शाच्छ्रीवृहस्पतिना दत्तहस्तावलम्बः प्रासाददेहलीमधिरुद्ध किञ्चिद्वि-
 चिन्त्य प्रकाशं । अस्मिन्प्रासादे कैलासनिवासी महादेवः साक्षाद-
 स्तीति रोमाञ्चकञ्चुकितां तनुं विभाणो द्विगुणीक्रियतामुपहार इत्या-
 दिव्य शिवपुराणोक्तदोक्षाविधिनाहाननावगुण्ठनमुद्रामन्त्रन्यासविसर्जनो-
 पचारादिभिः पञ्चोपचारविधिभिः शिवमभ्यर्च्य तदन्ते—

११) यत्र तत्र समये यथा तथा
 योऽसि सोऽस्यभिधया यथा तथा ।
 वीतदोषकलुषः स चेद्वरा—
 ज्ञेय एन भगवन्नमोऽस्तु ते ॥ १ ॥

१२) भवगीजाङ्गुरजनना रागाद्याः क्षयमुपागता यस्य ।
 प्रक्षा वा विष्णुर्वा महेश्वरो वा नमस्तस्मै ॥ २ ॥

इत्यादिस्तुतिभिः सकलराजलोकान्विते राज्ञि सविस्मयमवलोकमाने
 दण्डमणामूर्ध्वं स्तुत्वा श्रीहिमाचार्यं उपरते सति, ॥ नृपः श्रीवृहस्पतिना
 ज्ञापितपूजाविधिः समधिकवासनया शिवार्चनान्तरं धर्मशिलायां तुला-

१ उपपद्ये सोमेश्वरलिङ्गे H मुपगूढसोमेश्वरलिङ्गे a L २ तथैते P

० प्रभावह्वनरिते श्रीहिमचन्द्रपुरिप्रबन्धे (३४७) पयमिदम्

पुराणजदानादीनि महादानानि दत्त्वा कर्पूरारात्रिकमुत्तार्य समग्रं राज-
 धर्मपसार्थं तद्गर्भगृहान्तः प्रविश्य न महादेवसमो देवः, न मम तुल्यो
 नृपतिः, न भवत्सदृशो महर्षिरिति भाग्यवैभववशादत्र सिद्धे त्रिकसं-
 योगे बहुदर्शनप्रमाणप्रसिद्धासंदिग्धे देवतत्त्वे मुक्तिप्रदं दैवतमस्मिंस्तीर्थे
 तस्यगिरा निवेदयेत्यभिहितः श्रीहिमाचार्यः किञ्चिद्विद्या निध्याय नृपं
 प्राह । अलं पुराणदर्शनोक्तिभिः श्रीसोमेधरमेव तव प्रत्यक्षीकरोमि,
 यथा तन्मुखेन मुक्तिमार्गमवैपीति तद्वाक्यात्किमेतदपि जाघटीतीति
 विस्मयापन्नमानसे नृपे निश्चितमत्र तिरोहितमस्येयं दैवतमायां गुरुक्त-
 युक्त्या निश्चलाकाराधकौ तदित्यं ब्रह्मरिद्धौ मुकरं वैपतप्रादुःकरणं,
 मया प्रणिधानं क्रियते, भवता कृप्यागुरुत्वेपेक्ष्य कार्यस्तदा स परिहार्यो
 यदा त्र्यक्षः प्रत्यक्षीभूय निपेक्ष्यति । अथोभाभ्यामपि तथा क्रियमाणे
 धूपधूमान्धकारिते गर्भगृहे निर्वाणेषु नक्षत्रमालादीपकेषु, आकास्मिके
 प्रकाशे द्वादशास्ममहसीष प्रसरति, नृपो जयने सम्भवाद्ब्रह्मज्य यावदा-
 लोकेते तावज्जलाधारोपरि जात्यजाम्बूनवचुर्ति चर्मचक्षुषां दुरालोक-
 मप्रतिभरूपमसम्भ्रम्यस्वरूपं तपस्विनमद्राक्षीत् । तं पदाङ्गुष्ठाधभृति
 जटावधि करतलेन संस्पृश्य निश्चितदेवतावतारः पञ्चाङ्गुलिता-
 धनितलं प्राणिपत्य भक्त्या भूमनिति विज्ञपयामास । जगन्दीश भवदर्श-
 नाङ्कितार्थं दृष्ट्वा आदेशप्रसादात्कृतार्थय श्रवणयुगलमिति विज्ञप्य
 तूर्णानि स्थिते मोहनिशादिनमुखाधन्मुखादिति दिव्या गीराविरासीत् ।
 राजजयं महर्षिः सर्वदेवतावतारः । अजिषपरशस्त्रावलोकः परतलक-
 लितमुक्ताफलवत्कालत्रयविज्ञातस्वरूपः । एतदुपदिष्टएवासंदिग्धो मुक्ति-
 मार्गं इत्यादिश्य तिरोभूते भूतपताबुन्मनीमावं भवति भूपती, रेचितमा-
 णायामपवनः श्रुतीकृतासनबन्धः धीहेमचन्द्रो यावद्भ्राजन्निति वाच-
 मुवाच । तावदिष्टदैवतसङ्केतात्त्वक्तराव्यागिमग्नौ जीव पादोववधार्यता-

१ जयसंसिद्धे ॥ H L २ मेतदिति ॥ P L ३ मग्नं भूपतिः
 H ॥ L ४ रात्रिमिति ॥ P ५ जीवा आदेशप्रसादादिति P

मिति व्याहृतिपरो विनयनप्रमौलिर्यत्कृत्यमादिशेति व्याजहार ।
अथ तत्रैव नृपतेर्यावज्जीवं पिशितप्रसन्नानियमं दत्त्वा ततः प्रत्यावृत्तौ
गुरुक्षमापत्ती श्रीमदणहिल्लपुरं प्रापतुः ।

१५) श्रीजिनवदननिर्गमपावनीभिः शुद्धसिद्धान्तगीर्भिः प्रतिबुद्धो
नृपः परमार्हतविरुद्धं भेजे । सदभ्यर्थितः प्रभुः त्रिषष्टिशलाकापुरुषचरितं
विंशतिवीतरागस्तुतिभिरुपेतं पवित्रं योगशास्त्रं च रचयाचकार । प्रमोदा-
देशाच्चाज्ञाकारिष्वष्टादशदेशेषु चतुर्दशवत्सरप्रमितां सर्वभूतेषु मार्ग-
निवारितवान् । तेषु तेषु च देशेषु चत्वारिंशदधिकानि चतुर्दशशतानि
विहारार्णां कारयामास । सम्यक्त्वमूलानि द्वादशव्रतान्यङ्गीकुर्वन्प्रवचा-
दानपरिहाररूपे तृतीयप्रते व्याख्यायमाने स्वर्तावित्तदोषान् पारैक-
निबन्धनान् ज्ञापितो नृपस्तदपिकृतं पञ्चकुलमाकार्यं द्वासप्ततिलक्ष-
प्रमाणं तदीयपट्टकं विषाद्य मुमोच । तस्मिन्मुक्ते—

१३) न यन्मुक्तं पूर्वं रघुनन्दुपनाभागमस्त-
प्रभृत्युर्वानाथैः कृतयुगकृतोत्पत्तिभिरपि ।
विमुञ्चन्कारुण्यात्तदपि स्वर्तावित्तमधुना
कुमारक्षमापाल स्वमसि महतां मस्तकमणिः ॥

इति विद्वद्भिः स्तूयमाने—

१४) अपुत्राणां धनं गृह्णन् पुत्रो भवति पार्थिवः ।

एवं तु संतोषतो मुञ्चन्सत्यं राजपितामहः ॥

इति प्रभुरपि नृपतिमनुमोदयांचक्रे ॥

१६) अथ सुराष्ट्रदेशीयं सुवैरनामानं विग्रहीतुं श्रीमदुदयनमन्त्रिणं
दलनायकीकृत्य समस्तकटकबन्धेन समं प्रस्थापयामास । सोऽपि श्रीवर्ध-
मानपुरं प्राप्य श्रीयुगादिदेवपादानिर्गमः पुरः प्रयाणकाय समस्तमण्डले-
श्चरान्नम्यते स्वयं विमर्लंगिरिमागतः विशुद्धश्चन्द्रया श्रीदेवपादानां

१ व्याहृतिपरो गुरो P * प्रभावचरिते श्रीहेमचन्द्रसूत्रिप्रबन्धे पृष्ठ
(१९५) मिश्र । २ संस्मर A C D M ३ अन्यत्र P ४ क्षत्रिय

पूजादि विधाय यावत्पुरतो विधिवच्चैत्यवन्दनां विधत्ते तावन्नक्ष-
त्रमालाया दीपवर्ति देदीप्ययानामादाय मूषकः काष्ठमयप्रासाद-
स्थिते प्रविशन् देवाङ्गरक्षैस्त्याजितस्तदनु स मन्त्री सप्ताभिभक्तात्काष्ठमय-
देवप्रासादविध्वंसमयाजीर्णोद्धारं चिह्नार्थं श्रीदेवपादानां पुरत एकम-
क्तादीनभिग्रहान् जग्राह । तदनु कृतप्रयाणः स्कन्धावारमुपेत्य तेन
प्रत्यर्थिना समं समरे जायमाने परैः पराजिते नृपबले श्रीमदुदयनः
समुत्तस्थौ । तदा तत्प्रहारज्वरितदेह आवासं नीतः सकलं क्रन्दन्
स्यजनैस्तत्कारणं पृष्टः सन्निहिते मृत्यौ श्रीशत्रुंजयशकुनिकाविहारयो-
जीर्णोद्धारयाम्कथा देवकण्ठं पृष्टिलभं मन्त्री प्राह । अय तैर्मयस्यन्दनौ
वाग्मटाग्रमटनमानौ गृहीताभिग्रहौ तीर्थद्वयमुत्तरिष्यत इत्यथं वयं
प्रतिभुवः इति तदङ्गीकारात्पुलकितान्नः धन्यमन्यः अन्त्याराधनकृते
स मन्त्री कमपि चारित्रिणमन्वेषयामास । तस्मिन्ननुपलभ्यमाने कमपि
पण्ठं तद्वेषमानीय निवेदिते मन्त्री तदङ्गी ललाटे परिस्पृशन् तत्समक्षं
वशधारापनां विधाय श्रीगानुदयनः परलोकं प्राप । वण्टस्तु चन्दनतरो-
रिव तद्वासनापरिमलेन क्षुद्रद्रुमवद्वासितोऽजशतप्रतिपदिपूर्वकं रेतके
जीवितान्तं चकार ।

१७ जयाणहिलपुरं प्राप्तैस्तैः स्वबनैस्तं वृत्तान्तं ज्ञापितौ वाग्म-
टाग्रमटौ सानेयभिग्रहान्गृहीत्वा जीर्णोद्धारमारेमाते । वर्षद्वयेन
श्रीशत्रुंजये प्रासादे निष्पद्ये उपेत्यागतमानुषेण वर्षापनिकायां वाच्य-
मानायां पुनरागतेन द्वितीयपुरुषेण प्रासादः स्फुटित इत्पूने । ततस्तत्र-
त्रपुत्रायां गिरं निशम्य श्रीकुमारपालगुणालगाष्टच्छमहं० कर्पदीनि श्रीक-
रणमुद्रां नियोज्य धुरज्जगणां चतुर्भिः सहसैः सह श्रीशत्रुंजयोपत्यकां
प्राप्य स्वनाम्ना वाग्मटपुरनगरं निवेशयामास । सन्नमप्रासादे पवनः

प्रविष्टो न निर्यातीति स्फुटज्ज्ञेयं शिल्पिभिर्निर्णीयोक्तं, अमर्हते च
प्राप्तादे निरन्वयतां विमृश्याऽन्वयागावे धर्मसंतानमेवास्तु पूर्वोद्धारका-
रिणां श्रीमरतादीनां पङ्क्तौ नामास्तु, इति तेन मन्त्रिणा दीर्घदर्शिन्या
बुद्ध्या विभाव्य अमभित्योरन्तरालं शिलामिर्निचितं विधाय द्रुपत्रयेण
निप्यजे प्राप्तादे कलशदण्डप्रतिष्ठायां श्रीपत्तनसंघं निमन्त्रणापूर्वमि-
हानीय महता महेन सं० १२११ वर्षे ध्वजारोपं मन्त्रो कारयामास ।
स शैलमयविम्बं मम्माणीयस्वनीसक्तपरिकरमानीय निवेशितवान् ।
श्रीवामदेवपुरे नृपतिपितुर्नाम्ना त्रिभुवनपालविहारे श्रीपार्श्वनाथं स्थापि-
तवान् । तीर्थपूजाकृते च चतुर्विंशत्यारमान्तगरे परितो वप्रं देवलोक्तम्
प्रासर्वासादि दत्त्वा चैतत्सर्वं कारयामास । अस्य तीर्थोद्धारस्य व्यये—

१५) पटिलक्षयुता कोटी व्ययिता यत्र मन्दिरे ।

स श्रीवामदेवोऽत्र वर्ण्यते विबुधैः कथम् ॥

इति श्रीशृङ्गजयोद्धारप्रबन्धः ॥

१८ अथ विधैकमुभयेन श्रीभागवतमुभयेन पिबुः श्रेयसे भृगुपुरे
श्रीशकुनिकाविहारप्रासादप्रास्मिन् सन्यमाने गर्वाग्रे नर्मदासान्निध्याद-
कस्मान्मिलितायां भूमौ बाधितेषु कर्मकरेषु कृपापरवशतयात्मानमेवा-
मन्दं निन्दन्सकलत्रपुत्रस्तत्र शम्भामदार्त् । तत्साहस्यतिशयात्तस्मिन्म-
त्पूहे निराकृते । शिलान्यासपूर्वं समस्तप्रासादे निप्यजे कलशदण्डप्रति-
ष्ठावसरे नगरसंघान्निमन्त्रणपूर्वं तत्रानीय यथोचितमशनयस्त्रामरणादि-
सन्मानैः सन्मान्य सागन्तेषु यथागतं प्रहितेषु, आसरे लोको संजायमाने

१ निरवयवता P २ सं० ११६५ A b ३ निप्यजे a P H L
४ श्री प्रासादि C H ५ सप्तपटि k ६ वर्षेऽष्टावर्षसंख्ये स्वजनकवचसा विष्णु-
भास्वतप्रयातैर्यातैनाः सिद्धीले जिनवतिमुच्यते वाग्मरः प्रोद्धार ॥ (इति भा. कु.
च. स. ७) ७ कश्चित्तेषु C H L ८ प्रसन्नोऽयं चारित्र्यवृद्धगणिकृतकुमार-
पालविरचिते उत्तमसर्वे सविस्तरं वर्णितः ।

महारकश्रीहेमचन्द्रसूरिपुरस्सरं स नृपतिं श्रीमदणहिलपुरसंघं तत्रानीया-
 तुच्छबात्सल्यादिभिर्भूषणादिदानैः सन्तर्प्य ध्वजाधिरोषाय सञ्चरन्नर्थिभिः
 स्वयं स्वं मन्दिरं मुपितं कारयित्वा श्रीसुव्रतप्रासादे ध्वजं महाध्व-
 जोपेतमध्यारोप्य हर्षोत्कर्षाचत्रानालस्यं लस्यं विधाय तदन्ते भूपतिना-
 भ्यर्थित आरात्रिकं गृह्णन् तुरङ्गं द्वारमद्वय दत्त्वा राज्ञा स्वयं कृत-
 तिलकावसरे द्वासप्तत्या सामन्तैश्चामरपुष्पवर्षादिभिः कृतसाहाय्यस्तदा-
 भ्यागताय धन्विने कृतकट्टणवितरणो बाहुभ्यां धृत्वा बलात्कारेण नृपे-
 णायतार्यमाणारात्रिकमङ्गलप्रदीपः श्रीसुव्रतस्य च गुरोश्चरणौ प्रणम्य
 सार्धमिकवन्दनापूर्वं नृपतिं सत्वरारात्रिकहेतुं पप्रच्छ । यथा द्यूतकारो द्यूत-
 रसातिरेकाच्छिरःप्रमृतीन् पदार्थान् पणीकुल्लते तथा भवानप्यतः परम-
 र्थितस्स्यागरसातिरेकाच्छिरोऽपि तेभ्यो ददासीति नृपेणादिष्टे, मधुलोको-
 चरचरित्रेणापहृतहृदया विस्मृताजन्ममनुष्यस्तुतिनियमाः श्रीहेमाचार्याः—

१६) 'किं कृतेन न यत्र त्वं यत्र त्वं किमसौ कलिः ।

कलौ चेद्भवतो जन्म कलिरस्तु कृतेन किम् ॥

इत्यमात्रभट्टमनुषोष गुरुक्षमापती यथागतं जन्मतुः ॥

१९ अथ तत्रागतानां प्रभूणां श्रीमदाग्रभट्टस्याकस्मिकदेवी-
 दोषात्पर्यन्तदशमागतस्याष्टुष्टनविज्ञसिकायासुपागतायां सत्यां तरकाल-
 मेव सस्य महात्मनः प्रासावशित्वरे नृत्यतो मिथ्यादृशां देवीनां दोषः
 संजात इत्यवधार्य प्रदोषकाले यश्चश्चन्द्रतपोधनेन समं सौख्यगत्यो-
 त्यस्य निमेषमात्रावलङ्कृतभृगुपुरपरिसरमुषः प्रभवः सौन्दर्यमनुनेतुं
 कृतकायोस्तर्गास्तिया जिह्वाकर्षणादवगणनास्पदं दीयमानां उद्धृतले

१ ■ त्वारात्रिक P २ अर्थिमलवित्त्याग C * पवयिर् प्रभावकचरिते
 श्रीहेमचन्द्रसूरिप्रबन्धे (७६१) ३ नीयमाना H ४ उद्धृतले C

शालितन्दुलान्प्रक्षिप्य यशश्चन्द्रगणिना प्रदीयमानेषु मुशरप्रहारेषु
प्राक्प्रासादकम्पो, द्वितीये प्रहारे देवीमूर्तिरेव स्वस्थानादुपेत्य वज्रपाणिप्र-
हारेभ्यो रक्ष रक्षेत्युचरन्ती भगोश्चरणयोर्निपपात । इत्यमनवद्यविद्यायला-
चन्मूलानां मिथ्यादृग्यन्तरीणां दोषं निगूढ्य श्रीसुव्रतप्रासादमाजगुः ।

१७) संसारार्णवसेतवः शिवपथप्रस्थानदीपाङ्कुरा

विश्वात्मन्वनयद्ययः परमतव्यामोहकेतूद्गमाः ।

किं यास्माकमनोमतमजददालानैकलीलाजुष-

स्त्रायन्तां नसरश्मयश्चरणयोः श्रीसुव्रतस्वामिनः ॥

इति स्तुतिभिः श्रीसुनिमुव्रतमुपास्य श्रीमदाम्रभट्टमुल्लासस्मनेन
पट्टकृत्ये यथागन्तमागुः । श्रीमदुदयनचैत्ये शकुनिकाविहारे घटीगृहे राज्ञः
कौङ्कणनृपतेः कलशत्रयं स्थानत्रये न्यास्येत् । * इति श्रीराजपिता-
महाभ्रमटप्रबन्धः ॥

२० अथान्यस्मिन्नवसरे कुमारपालनाम्न नृपः पाण्डित्यलिप्सया क-
र्षदिमन्त्रिणोऽनुमतेन भोजनानन्तरं क्षणं केनापि विदुषा वाच्यमाने
कामन्दकीयनीतिशाले—

१७) पर्जन्य इव मृतानामाधारः पृथिवीपतिः ।

विकलेऽपि हि पर्जन्ये जीव्यते न तु भूपतौ ॥

वाक्यमिदमाकर्ण्य नृपतेर्मध औपम्या इति कुमारपालेनाभिहिते सर्वे-
ष्वपि सामाजिकेषु न्युञ्जनानि कुर्वाणेषु तदा कर्षदिमन्त्रिणमवाङ्मुखं
धीक्ष्य, एकान्ते नृपपृष्ठ एवमवादीत् । औपम्याशब्दे स्वामिना स्वय-
मुच्चरिते सर्वव्याकरणेष्वेतत्प्रयोगापेतेषु छन्दोनुवर्तिभिर्न्युञ्जनानि क्रिय-

१ शलाघ्य नीरोध कृत्वा C १ एवं शकुनिकाविहारोद्गारे कोटिद्वय व्ययिष्म् &

* प्रबन्धयोगे जिनप्रभसुरिकृततीर्थहृदये तथा च प्रभावकचरिते श्रीहेमचन्द्रसूरिप्रबन्धे
ऽपि वर्तते ३ का. नी. सर्ग १ ओ १३ हितोपदेशे चार्द्धभरपद्यत्यां (१२८३)
चापि दृश्यते ४ अथप्रयोगे A c D

माणे मम द्वेधाऽवाङ्मुखत्वमुचितं । तथा वरमराजकं विश्वं न तु मूर्खो
राजेति प्रतीपभूपालमण्डलेऽपकीर्तिः प्रसरति । अतोऽप्रमिदर्थे उपमेयं
औपम्यं उपमेयायाः शब्दाः शुद्धाः । तद्वचनानन्तरं राज्ञा शब्दव्यु-
त्पत्तिहेतवे पञ्चाशद्वर्षदेह्येन कस्याप्युपाध्यायस्य समीपे मातृकापाठप्र-
भृति शास्त्राभ्यासम्यैकेन वर्षेण वृत्तिकान्यत्रयमधीतं विचारचतुर्मुखवि-
रुदमार्जितम् ॥* इति विचारचतुर्मुखश्रीकुमारपालाध्ययनप्रबन्धः ।

२१ वस्तिन्नप्यवसरे विश्वेश्वरनामा कविर्वाराणस्याः श्रीपञ्चनमुपा-
गतः श्रीहेमसूरीणां संसदि प्राप्तः । तत्र कुमारपालनृपतौ विद्यमाने राः—

१८) "पातु वो हेमगोपालः कम्बलं दण्डमुद्रहन् ।

इति भणित्वा बिलम्बमानो नृपेण समीपं निरैक्ष्यत ।

बह्ददर्शनपशुप्राप्तं चारयन् जैनगोचरे ॥

इत्युत्तरार्धपरितोषितसमाजलोकः श्रीरामचन्द्रादीनां समस्यां सम-
र्पयामास ।

१९) व्योपिद्धा गच्छे मुखं च रुदती स्वे गर्हिते कान्तिका

नैतस्याः प्रसूतिद्वयेन सरले शक्ये पिपातुं दृष्टौ ।

सर्वत्रापि च लक्ष्यते मुखशशिज्योत्स्नावितानैरिय-

मित्वं मध्यमता सर्वाभिरभितो दग्मीलनाकेलिषु ॥

व्यापिद्धा इति श्रीकपर्दिना महामात्येन पूरितायां समस्यायां पञ्चा-
शकविः पञ्चादसत्समूह्यं निजं प्रेयेयकं श्रीकपर्दिनः कण्ठे श्रीभारत्याः
पदमित्युत्तरभिवेशयामास । अथ तत्तद्दग्धचमत्कृतेन नृपतिना स्वस-
न्निधौ स्थाप्यमानः ।

१ वृत्तिकान्यानां Mh C * प्रबन्धोऽयं कुमारपालविरितेऽपि वर्तते
२ कथमिति चेज्जिनमरुडनसृष्टितत्त्वात्पालनरित्रं दृष्टव्यम्

* परमिद प्रभावकनरिते धीहेमचन्द्रसूरिप्रबन्धे (३०४)

३ निरीक्षित. b x मोदुरे C ५ इव चतुर्थ चरणं दृश्यते C D आदर्शयोः ।

२०) कथाशेषः कर्णोऽजनि जनकृशा काशिनगरी

सहर्षं हेषन्ते हरिहरिति हर्म्मीरहरयः ।

सरस्वत्याश्लेषप्रवणलवणोदप्रणयिनि

प्रभासस्य क्षेत्रे मम हृदयमुत्कण्ठितमन्दः ॥

इत्युक्त्वापृच्छधमानो नृपसत्कृतः स यथास्थानमगात् ।

२२ कदाचिदेव श्रीकुम्भारपालविहारे नृपाहूताः प्रभवः श्रीकपदिना
दत्तहस्तायलम्बा यावत्सोपानमारोहन्ति तावन्नर्तक्याः कञ्चुके गुणमा-
कृष्यमाणं विलोक्य श्रीकपर्दी—

२१) सौहृगीड संहि कञ्चुयड शुभे उपाणु करेह ।

पद्ममुक्त्वा यावद्विलम्बते ।

पुडिहि पंचद तंरणीयेणु जेसु गुणगहणु करेह ॥

इति श्रीमनुपादैरुत्तरार्धमपरि ॥

२३ कदाचित्कत्यूपे कपदिमन्त्री प्रणामानन्तरं हस्ते किमेतदिति
पृष्टः स प्राकृतमापया हरद्वइ इति विज्ञपयामास । प्रभुमिरुक्तं किम-
द्यापि ! आहतप्रतिभतया, तद्वचनच्छलमाकलय्य कपदिनोक्तं, इदानीं न
कुतोऽन्त्योऽप्याद्योऽभूत् मात्राधिकश्च । हर्षाश्रुपरिपूर्णदशः प्रभवः श्रीराम-
चन्द्रमभृतिपण्डितानां पुरस्ताच्चवतुरी प्रशशंसुः । तैरज्ञाततत्त्वैः किमिति
पृष्टो हरद्वइ इति शब्दच्छलेन हकारो रद्वइ । किमंघापीत्यभिहितमात्रेण
वचस्तत्त्वविदमेन नेदानीमुक्तं । यतः पुरा मात्राकाशास्ते हकारः प्रान्ते
पठ्यते अत एव ह रद्वइ साम्प्रतं त्वस्मन्नामनि प्रथमतया मात्राधि-
कश्च । इति हरद्वइ प्रबन्धः ।

२४ कदाचित् केनापि पण्डितेनोर्वशीशब्दे शकारस्तालज्यो
त्तन्यो वेति पृष्टे यावत्प्रभवः किञ्चित्तमादिशन्ति तावत्, उरुन् अश्रुते

उर्वशीति पत्रकं लिखित्वा श्रीकपर्दिना प्रभोक्तसङ्गे भुक्त । तत्प्रामाण्या-
चालव्यञ्जकारनिर्णयस्तदग्रे प्रभुभिरभिहित । इत्युर्वशीशब्दप्रबन्धः ।

२८ अथान्यदा सषादलक्ष्मीराज्ञः कश्चित्सान्धिविमहिकः श्रीकुमा-
रपालनृपते. सभायामुपेतो राज्ञा भवत्स्यामिनः कुञ्जलमिति पृष्टः । स
मिथ्याभिमानी पण्डितमानी च विश्वं ज्ञातीति विश्वलस्तस्य च को
विजयसन्देहः । राज्ञा प्रेरितेन श्रीमता कपर्दिना मन्त्रिणा श्वलध्वज
आशुगतौ इति घातोर्विरिच श्रुति नश्यतीति विश्वलः । इत्येवं प्रधानेन
तन्नामदूषणं विज्ञप्त इति स राजा विमहराज इति नामं बभार । अपर-
स्मिन्वै स एव प्रधानपुरुषः श्रीकुमारपालनृपते पुरो विमहरा-
जनाम विज्ञपयन् मन्त्रिणा श्रीकपर्दिना विप्रो विगतनासिक एवं हराजौ
हृदनारायणौ कृतौ, इति व्याख्यात । तदित्यवगम्य तदनन्तरं स नृपः
कपर्दिना नामस्त्रण्डनभीरुः कविबान्धव इति नाम बभार ॥

२९ अथान्यदा श्रीकुमारपालनृपपुरव. श्रीयोगशास्त्रव्याख्याने संजा-
यमाने पञ्चदशकर्मावसानेषु वाच्यमानेषु ।

दन्तकेशनस्तास्त्विक्रोन्मां ग्रहणमाकरे ।

इति प्रमुह्यते मूलपाठे प० उदयचन्द्रः रोम्भो मट्णमिति भूयो
भूयो वाचयन् प्रभुमिष्टिभिर्मेदं पृष्टः स प्रागितूर्याज्ञानामिति व्याकरण-
सूत्रेण प्राप्यज्ञानां सिद्धमेकत्वमिति लक्षणविशेषं स विज्ञपयन् प्रभुभिः
आघितो राजान्यैर्धै । इति प० उदयचन्द्रप्रबन्धः ।

३० अथ कदाचित्स राजार्पितपूरमोजनं कुर्वन् किञ्चिद्विचिन्त्य
कृतसर्वाधारपरिहारं इति प्रभुं पप्रच्छ । यदस्माकं घृतपूराहारो युज्यते
नृपेति प्रभुभिरभिदधे । वणिग्प्राप्तयोर्युज्यते कृत्यमक्षयनिधयस्य क्षत्रि-

१ विमहराज इति पण्डितपुण्यतन्मात्रं a b H २ रोम्भां ग्रहणं १

३ मृगजनेन संभाषितः H ४ पवित्रीयूय इति II

यस्य तु न, तेन पिशिताहारस्यानुस्मरणं भवतीत्यभेदेति पृथ्वीपतिरभि-
धाय पूर्वभक्षितस्याभक्ष्यस्य प्रायश्चित्तं याचितवान् । द्वात्रिंशद्विंशतसं-
ख्यया द्वात्रिंशद्विहाराङ्कारयेति ।

राज्ञा तथाकृते, प्रभुदत्ते लभे वटपत्रकाजिजमासादे मूलनाय-
कप्रतिष्ठां करयितुं श्रीपत्तनमुपेयुषि कान्दनाग्निं व्यवहारिणि तज्जग-
मुख्ये मासादे तद्विम्बं मुक्त्वा यावदुपहारान्गृहीत्वा स पुनरुपैति ताव-
न्नुपतेरङ्गरक्षकैर्निरुद्धे द्वारि अन्तः प्रवेशमलयमानः कियति काले
व्यतिक्रान्ते उत्थितैर्द्वारपालकैर्व्यतीति प्रतिष्ठाकाले स तत्र प्रविश्य प्रभोः
पादमूले कगित्वा सोपालम्भं स्तोद । प्रभुमिरन्यथा दुरपनेयं तस्य
दुःखमिति विमृश्य रत्नमण्डपाद्महिर्भूत्वा नक्षत्रचारेण स्वं लभमुदितं
व्योम्नि विलोक्य घटिकासम्बन्धेन नैमित्तिकेन यस्मिँल्लभे विम्बानि प्रति-
ष्ठापितानि तेषां वर्षत्रयमायुः सम्प्रसितने लभे ॥ प्रतिष्ठितमिदं विरायु-
रिति प्रभुभिरादिष्टं । स तदैव मतिष्ठामकारयत्तत्प्रभूक्तं तथैव जज्ञे ।
इत्यभक्ष्यभक्षणप्रायश्चित्तप्रबन्धः ।

२८ ममापद्धते धने पुरा बद्धिन्मूको मृतस्तत्प्रायश्चित्ते राज्ञा या-
चिते तच्चेत्यसे प्रभुभिस्तन्नामाङ्कितो विहारः कारितः । तथा च कयापि
व्यवहारिवध्याऽऽज्ञातज्ञातिनामग्रामसम्बन्धया पथि दिनत्रयं बुभुक्षितो
नृपतिः शालिकरम्भेन सुहितीकृतस्तत्कृतशतया तत्पुण्याभिवृद्धये करम्ब-
विहारं श्रीपत्तनेऽकारयत् ।

२९ तथा यूकाविहारश्चैवं । सपादलक्षदेशे कश्चिद्विवेकी धनी
भेशसम्मार्जनावसरे प्रियार्पितां यूकां करतले संगृह्य पीडाकारिणीं तां
तर्ज्यङ्घ्रिरेण मृदित्वा व्यापादयामास । सन्निहितेनामारिकारिपद्मकुलेन
स श्रीमदणहिलपुरे समानीय नृपाय निवेदितः । तदनु प्रभूणामादेशा-

१ दन्तसंख्यया एकस्मिन्निद्वन्द्वे a b २प्रतिष्ठोत्सवे a ३ कृ-
पटिका D

चदण्डपदे तस्य सर्वस्वेन तत्रैव यूकाविहारः कारितः । इति यूका-
विहारप्रवन्धः ।

३० अथ स्तम्भतीर्थे सामान्ये साळिगवसहिकाभासादे यत्र प्रभूणां
दीक्षाक्षणे बभूव रत्नमयनिम्बालङ्कृतस्तत्र निरुपमो जीर्णोद्धारः कारितः ।
इति प्रभुदीक्षावसहिकाया उद्धारप्रवन्धः ।

३१ अथ श्रीसोमेश्वरपत्तने कुमारविहारभासादे बृहस्पतिनामा गण्डः
कामर्ष्यरतिं कुर्वाणः प्रभोरप्रसादाद्भ्रष्टप्रतिष्ठः श्रीमदणहिलपुरं प्राप्य
पोदावश्यके मौढिं प्राप्य प्रभून् सिपेवे । कदाचिच्चातुर्गासिकपारणके
प्रभूणां पादयोर्द्वादशावर्तवन्दनादनु—

२२) चतुर्गासी^१ यावत्तद्य पदयुगं नाथ निकषा

कपायमर्घ्यसाद्विकृतिपरिहारप्रतमिदम् ।

इदानीमुद्रिद्यभिनचरणनिर्लोठितकले—

जलक्षिजैरैर्मुनितिलकयुचिर्मवतु मे ॥

इति विज्ञपयस्तत्कालागतेन राज्ञा प्रसन्नान्प्रभून्विमृश्य स पुनरेव
तत्पददानपात्रीकृतः । इति बृहस्पतिगण्डस्य पुनः पददानप्रवन्धः ।

३२ अथान्यदा सर्वायसरस्थितेन राज्ञाळिगनामा बृद्धः प्रधानपुरुष
इत्यष्टच्छद्यत । यदहं श्रीसिद्धनृपतेर्हनिः समानोऽधिको वा । तेन
चाऽच्छलप्रार्थनापूर्वं श्रीसिद्धनृपतेः षण्णवतिर्गुणा द्वौ दोषौ । स्वामि-
नस्तु द्वौ गुणौ तत्संख्या एव दोषा इति तद्वाक्यादनु दोषमये आसन्ति
विरागं दधानो यावच्छूरिकां चक्षुषि क्षिपति तावदाशयविदा तेनेति
व्यक्षुषि । श्रीसिद्धनृपतेः षण्णवतिगुणाः संग्रामासुभद्रास्त्रीरुपटत्ता-

१ इति साळिगवसहिकाप्रवन्धः H २ कामर्ष्यरतिं ० किरपनें काम-
र्ष्यरतिं L ३ चतुर्गासीमासीद ५ ४ कवे ० d ५ अष्टवतिः H

दोषाभ्यां तिरोहिताः । कार्पण्यादयो भवद्दोषाः समरशूरतापरनारीसहो-
दरतागुणाभ्यामपद्धता इति तद्वचसा स पृथ्वीनाथः स्वस्मात्स्थस्तस्मै ।
इत्यालिङ्गप्रबन्धः ।

३३ अथ पुरा श्रीसिद्धराजराज्ये पाण्डित्ये स्पर्धमानो वामराशि-
नामा विप्रः प्रभूणां प्रतिष्ठानिष्ठामसहिष्णुः ।

२१) यूक्तालक्षशंतावलीवलवल्लोलोत्तसस्कन्धलो
दन्तानां मलमण्डलीपरिषयाद्गुर्गन्धरुद्धाननः ।
नासावंशविरोधनाद्विनिगिभेत्पादप्रतिष्ठास्थितिः
सौख्यं हेमडसेचड. पिलपिलस्त्रस्रिः सम्राणच्छति ॥

इति तदीयममन्दं निन्दास्पदं वचनमाकर्ण्यन्तर्भूतामर्पवत्तर्जनापरं
वयः प्रभुभिरभिहितं पण्डित विशेषणं पूर्वमिति भवता किं नाधीतमतो-
ऽतः परं सेवडहेमड इत्यभिधेयमिति, सेवकैः कुन्तपश्चाद्भागोनादित्य
मुक्तः । श्रीगुमारपालनृपते राज्येऽशस्रो वय इति तद्वचिच्छेदः का-
रितः । स ततः परं कणभिक्षया प्राणाधारं कुर्वणः प्रभूणां पौषधशा-
लायाः पुरतः स्थितः । आनादिभूषिततपस्विभिरधीयमानयोगशस्त्रमा-
कर्ण्याऽशठत्येदमपाठीत्—

२४) आतङ्ककारणमकारणदास्त्रानां
वक्त्रेषु गालिगरक्तं निरगालि येषाम् ।
तेषां बटाघरफटाघरमण्डलानां
श्रीयोगशास्त्रवचनामृतमुन्निहीति ॥

इति तद्वचसाऽमृतपारासारेण निर्वाणपूर्वोपतापास्तस्मै द्विगुणां वृषिं
प्रसादीकृतवन्तः । इति वामराशिप्रबन्धः ।

३४ अथ कदाचिचारणौ द्वौ, सुराष्ट्रमण्डलनिलयो दूदाविधया स्प-

धर्मानौ श्रीहेमाचार्येण यो व्याख्यायते सोऽपरस्य हीनोपक्षयं ददातीति
प्रतिज्ञाय श्रीमदणहिलपुरं प्रापतुः तदैकेन प्रमुसमागतेन ।

२५) *लच्छिवाणिमुहकाणि एयई मागी मुह भरंडं ।

हेमसूरिअच्छीणि जे ईसरते ते पण्डिया ॥

हेत्युक्तश्चाभ्यर्णं स्थिते तस्मिन् श्रीकुमारपालविहारे आरात्रिकाव-
सरानन्तरं प्रणामपरो नृपः प्रमुणा दत्तपृष्ठिहस्तः कृणं यापचिप्रति ।
अत्रान्तरे प्रविश्य द्वितीयधारणः ।

२६) *हेम तुहाळा कर भरंडं जाह अचंभूरिदि ।

जेवं पह दिठा मुहा ताह जमहरी सिद्धि ॥

इत्यनुच्छिष्टेन तद्वचसान्तश्चमस्कृतो नृपतिरेतदेव भूयोभूयः पाठया-
मास । ततस्त्रिःकृत्यः पठिते किं पठिते लक्षं दास्यसीति विशस्तस्मै
त्रिलक्षं दापयामास । इति सौराष्ट्रचारणयोः प्रबन्धः ।

३५ कदाचिच्छ्रीकुमारपालनृपतिः श्रीसंघाधिपतीभूय तीर्थयात्रां चि-
कीर्तुर्महता महेन श्रीदेवालयप्रस्थाने सञ्जाते सति देशान्तरायातशुग-
लिकया त्वां प्रति डाहलदेशीयकर्णनृपतिरूपेतीति विशस्तः स्वेदमिन्दु-
तिलकितललाटं दधानो मन्त्रिवाग्मटेन साकं साध्वसध्वस्तसंघाधिपत्य-
मनोरथः प्रभुपादान्ते स्वं निनिन्द । अथ तस्मिन्नृपतेः समुपस्थिते
महामये किञ्चिदवपार्यं ब्राह्मणे ग्रामे भवतो निवृत्तिर्भविष्यतीत्यादिश्य
विष्टो नृपः किं कर्तव्यतामूढो यावदास्ते तावन्निर्णीतवेलायां समागत-
शुगलिकया श्रीकर्णो दिवं गत इति विशस्ते नृपेण ताम्बूलमुत्सृज्य
कथमिति पृष्ठौ तावचतुः । कुम्भिकुम्भारयः श्रीकर्णः प्रयाणं निशि
कुर्वन्निद्रामुद्रितलोचनः कण्ठपीठप्रणयिना सुवर्णशृङ्खलेन प्रविष्टन्यग्रोप-

१ पयद H e २ भरंड b ३ सूरिआ छाणि c ४ जिह अल्लुपुयरिदि
c D ५ जे चंपदहिठा मुहा ताह जमहरी सिद्धि c D ६ त्रि.पठिते c D

पादपेनोलम्बितः पञ्चतामश्चितवान् । तस्य संस्कारानन्तरमावां प्रचलि-
ताविति ताम्बां विश्लेषे तत्कालं पौषधवेदमनि समागतो नृपः प्रशंसापरः
कथं कथमित्यपवार्य द्वासप्ततिमहासामन्तैः समं समस्तसंधेन च प्रभुणा
द्विधोपदिश्यमानवर्त्मा धुन्धुकनगरे प्राप्तः प्रभूणां जन्मगृहभूमौ स्वयं
कारितसप्तदशहस्तप्रमाणलोलिकाविहारे प्रमादनां विधित्सुर्जातिपिशु-
नानां द्विजातिनामुपसर्गमुदितं वीक्ष्य तान्विषयताडितान्कुर्वन् श्रीशशुं-
जयतीर्थमाराधयन् ।

३६ दुक्खयस्खउं कम्मवस्खउं इति प्रणिधानदण्डकमुच्चरन् देवस्य
पार्श्वे विविधप्रार्थनावसरे ।

२७) इफह फुछह माटि देव्हह सागी सिद्धिसुहु ।

तिणिसिउं केही साटी मोलिम जिणवरह ॥

इति चारणमुच्चरन्ते निशम्य नवकृत्स्वः पठितेन नवसहस्रांस्तस्मै
नृपो ददौ । तदनन्तरमुज्जयन्तसन्निधौ गते तस्मिन्नकस्मादेव पर्वतकक्ष्ये
सञ्जायमाने श्रीदेमचन्द्राचार्या नृपं प्राहुः । इयं छत्रशिला युगपदुपेत-
योर्द्वयोः पुण्यवतीरुपरि निपतिष्यतीति वृद्धपरम्परा, सदावां पुण्यवन्तौ
यदियं गीः^१ सत्या भवति तदा लोकापवाद्, नृपतिरेव देवं नमस्क-
रोतु न वयमित्युक्ते, नृपतिनोपरुभ्य प्रभव एव संधेन सह महिताः
स्वयं छत्रदिलोभागं परिहृत्य परस्मिन्जीर्णपाकारपक्षे नव्यपचाक्रणाय
श्रीवामदेव आदिष्टः पद्यायाः पक्षद्वये न्ययीकृतास्त्रिपटिलक्षाः । इति
तीर्थयात्राप्रबन्धः ।^२

१ देवद सिद्धि सुहु केहि साटि फटि रेयोतिम c D २ खउं c ३ इदरररया P
४ गीरतत्या सत्या I^१ ५ छत्रशिला a * कुम्भार्थायजवसिद्धमूरिधिरचिते कुम्भा-
रपालचरिते नवमखण्डे वर्णितोयं प्रबंधः

३७ कदाचित्प्रयिज्यामानृप्याय नृपतिना स्वर्णसिद्धये श्रीहेमचन्द्रा-
णामुपदेशात्तदुरव श्रीसंघनृपतिविज्ञप्तिकाभ्यामाकारितास्तीव्रव्रतपरायणा
महत्संघकार्यं विगृह्य विधिविहारक्रमेण पथि केनाप्यलक्ष्यमाणा निजा-
मेव पौषषशालामागता । राजा तु प्रत्युद्रमादिसामग्रीं कुर्वन्
प्रमुञ्चयित्वाययौ । अथ गुरौ नृपतिप्रमुखैः समस्तधावकयुतैः
प्रभुभिर्द्वादशावर्तबन्धनावन्दिते बन्धनान्ते तौ श्रुततदुपदेशानन्तरं
गुरुभिः पृष्टे संव्रकायं समां विसृज्य जवनिकान्तरितौ श्रीहेमचन्द्र-
नृपतौ तत्पादयोर्निपत्य सुवर्णसिद्धेर्याचनां चक्रते । मम बाल्ये वर्तमा-
नस्य साम्रस्यण्डः काष्ठभारबाहिकातो याचितवह्नीरसेनाभ्यक्तो युष्मदादे-
शाद्वह्निंसंयोगात्सुवर्णायिभूव । तस्या यत्नेर्नामसकेतादिरादिदयतामिति,
श्रीहेमाचार्य उक्तवति कोपाटोपात् श्रीहेमचन्द्रं वूरतः प्रक्षिप्य न
योग्योऽसीति । अमे मुद्गरसंप्रायदक्षविषया त्वमजीर्णमाक् कंथमिमां
विधा मोदकप्रायां तव मन्दाग्नेर्ददामीति तं निषिध्य नृपं प्रति एत-
द्वाक्यं भयतो नास्ति येन जग्दानुप्यकारिणी हेमनिष्यक्षिविधा तव
सिध्येति । अपि च मारिनिवारणजिनमण्डितपृथ्वीकरणादिभिः पुण्यैः
सिद्धे लोकद्वये किमधिकमभिलषसीत्यादिष्य तथैव विहारक्रमं कृतवन्ते ॥

* [एकदा पृष्ठं राज्ञा पूर्वभवेत्स्वरूपं तत्सर्वं कथितं प्रभुभिरिति ।]

३८ अथ कस्मिन्नप्यवसरे सपादलक्षं प्रति सज्जीकृते सैन्ये श्रीबा-
गमटस्यानुबन्नां चाहङ्गनामा मन्त्री वानशौण्डतया कृपितोऽपि भृशमनु-
शिष्यं संप्रतिनां सेनापतिश्चेक । तेन प्रयाणद्वितयानन्तरमस्तोकमर्थिलोकं
मिलितंमालोक्य कोशाधिपादक्षत्रत्ये याचिते, नृपादेशात्तस्मिन् ददाने
अथ तं कशाप्रहारेणादृत्य स सेनापतिस्तं कटकान्तिरवासयत् । स्वयं तु
यदच्छया दाने श्रीणितार्थिलोकधनुर्विशयतसंख्यासु करभीष्वारोपितै-

* कोष्टकान्तर्गतं वचनमिदं H L M आदर्शेषु नास्ति परन्तु सुरित्युल्लेखे
पतन्ते प्रसंगस्तु चतुर्विंशतिप्रबन्धे वर्णित

द्विगुणैः सुमैटैः समं धरन्मैतैः प्रयाणैर्बम्बेरानगरे प्राकारं वेष्टयामास ।
 अथ तस्यां निशि सप्तशतीकन्यानां विवाहः प्रारब्धोऽस्तीति नगरलोकात्
 श्रुत्वा तद्विवाहार्थं तथैव निशि स्थित्वा प्रातः प्राकारपरावर्त्त चकार ।
 तत्राधिगतं स्वर्णकोटीसप्त^१ तथैकादशसहस्राणि षड्वानामिति संपवि-
 गर्यितां विशसिकां वेगवत्तरैश्चरैर्नृपं प्रति प्राहिणोत् । स्वयं तत्र देशे
 श्रीकुमारपालनृपतेराज्ञां दापयित्वाऽधिकारिणो नियोज्य व्यावृत्तिः,
 श्रीपत्तनं प्रविश्य राजसौधमधिगम्य नृपं प्रणनाम् । नृपस्तदुचितालापा-
 यसरे तद्गुणरञ्जितोऽप्येवमवादीत् । तव स्थूललक्ष्यस्य महद्गुणं ।
 (बाह्यानीकयोः साधनादौ, साधीयान्, नेदीयान्प्रयोगनिष्पत्तिरक्षामन्त्रो नो
 वेत्तुर्दोषेणोद्ध एव विदीर्यसे) यं व्ययं भवान्कुरुते तादृशं कर्तुमप्यहं
 न प्रभूष्युः । स इति श्रुतनृपदेशान् नृपं प्रति “तथ्यमेव तदादिष्टं देवेन”
 एवंविधं व्ययं कर्तुं प्रभुर्न प्रभवति । यतः स्वामी परंपरया न नृपतेः
 सुतः । अहं तु नृपपुत्रोऽतो मयैव द्रव्यव्ययः साधीयान्क्रियते* ।
 तेनेति विज्ञप्ते नृपतिस्तोषं करोतु रोषं वा निकषः निकषा काचनश्रियमा-
 सादयतीत्यनर्घ्यतां लभमानो नृपतिविसृष्टः स्वं पदं प्रपेदे । इति
 राजघरकृचाहडप्रबन्धः ॥

३९ अथे तस्य कर्नीयान्भ्राता सोलाकनामा मण्डलीकः सत्रागार-
 विरुद्धं धमार ।

४० अथ कदाविद्वानाकनामा मातृप्वसीयस्वत्सेवागुणतुष्टेन राज्ञा
 दत्तसामन्तपदोऽपि तथैवसेवमानः । कदापि मध्यन्दिनावसरे चन्द्रशालाद-
 स्य^१स्थितस्य नृपतेः पुरो निविष्टः सहसा कमपि प्रेष्ट्यं तत्र प्राप्तं

१ मत्वा P H २ b c D वादवैतु कोष्ठकान्तर्गता पङ्क्तिर्नास्ति ३ कर्तुं समते c

* यतोई स्वामिकलेन व्ययं करोमि । स्वामी तु मया बलेनान्तो मदेव, द्रव्यव्ययः,
 साधीयान्, क्रियते इति पदस्य प्रसुद्धित्वेन राज्ञा राज्ञो राज्ञेयस्यनर्घ्यतां लभमानो रा-
 जघरहविरुद्धं लभ्यते । इति त्रिकमण्डनोपाध्यायकृतकुमारवात्सलप्रबन्धे प. १४

४ रोप वा निकषा A ५ बाह्य A ६ तथा A

प्रेक्ष्य कोऽयमिति घृष्टे नृपतिना श्रीमदानाकः स्वं कर्मकरमुपलक्ष्य
तत्सङ्केतालिकेतनाभिर्गत्य सकौशलं घृष्टः पुत्रजन्मवर्षाणिकं प्रार्थया-
मास । ओमिति तया वार्तया तु दिनकरप्रभयेव विकसितवदनारविन्दः
तं विसृज्य स्वं पद्मुपेतः । राज्ञा किमेतदिति घृष्टस्तेन स्वामिनः
पुत्रोत्पत्तिरिति विज्ञेते, वसुधाधवः स्वगतं किञ्चिदवधार्य तं प्रति प्रकाशं
प्राह । यजन्म निवेदयितुमयं कर्मकरो वेत्रिभिरस्त्रालित एवेमां
मुबंमाप तावता 'पुण्योपचयेनायं गूर्जरदेशे नृपो भावी परमस्मिन्पुरे
धवलगृहे च न । यतोऽतः स्थानादुत्थापितस्य तवाग्ने सुतोत्पत्तिर्निवे-
दिता । ततो हेतोर्नास्मिन्नगरेश्वरस्त्वमिति विचारचतुर्मुखेन श्रीकुमारपा-
लदेवेन निर्णीतम् । इति लवणमसादप्रबन्धः ॥

४१)२८) आज्ञावर्तिषु गण्डलेषु विपुलेष्वष्टादशस्वाधरा—*

दब्धान्येव चतुर्दश प्रसृपरां भारि निवार्यजसा ।

कीर्तिस्तम्भनिर्भाष्यतुर्दशस्त्रीसंख्यान्विहारोस्तथा

कृत्वा निर्मितयान्कुमारनृपतिर्जनो निजैर्नोप्ययम् ॥

अथ प्रभोः कदाचित्कच्छराजलक्षराजमातुर्महासत्या* शापाच्छ्रीमूल-
राजान्वयानां लूतारोगः संक्रामतीति† तान्यन्धानु गृहिधर्मप्रतिपत्त्यवसरे
प्रभोरुद्गणितराज्यभारे श्रीकुमारपाले तच्छिद्रेण तान्प्रविश्य लूताव्याधि-
र्वाधामधात् । तदुःखदुःखिते सराजलोके राज्ञि प्रणिधानान्निजमायुः
सबलं वीक्ष्याऽष्टाङ्गयोगान्ध्यासेन प्रभवस्तं लीलयोन्मूलितयन्तः* ।

१ धायमाप १* २ तस्मात्तमे नरेणरत्नं ०

३ कण्टि १ गूर्जरे २ कांटे ३ सौराष्ट्रे ४ कच्छ ५ सिन्धवे ६ ।

उद्याया ७ कैव अम्मेर्मा ८ भारवे ९ मालवे १० तथा ॥ १

कौडिणे ११ महाराष्ट्रे १२ कीरि १३ जाल्म्यरे १४ पुन ।

सपादल्ये १५ मेवाते १६ दीपा १७ मीराण्यगोरपि १८॥२

इति जिनगण्डनोपाध्यायकृतकुमारपालप्रबन्धे पत्र ५७

३ राजन्यानां A C H ४ तीति स व्याधिः कुमारपाले बाधामधात् P

× तयातनावाधितस्त्वितिः पत्रम् सूरिं गदशान्तिदेवम् ।

आनुर्धनं श्रीकुमारस्य वीक्ष्य ते दक्षमुखा अवदन्निश्वरम् ॥

४२ वदापि कदलीपत्राविरूढं कमपि योगिनमालोक्य त्रिस्मिताम्
नृपतये आसनवन्धेन चतुरङ्गुलमूलमूमित्यागाद्भस्वरन्ध्रेण निर्यत्तेजःपुञ्जं
प्रभवो दर्शयामासुः ।

अथ चतुरशीतिवर्षप्रमाणायुःपर्यन्ते निजमवसानदिनमवर्षाया-
न्त्याराधनक्रियायामनशनपूर्वप्रारब्धायां तदतितरलिताय नृपतये षण्मा-
सीक्षिपमायुरास्ते संतस्थमायाद्विद्यमान एव निजामुत्तरक्रियां कुर्या इत्य-
नुशिष्य दशमद्वारेण माणोत्क्रान्तिमकार्षुः । तदनन्तरं प्रभोः संस्का-
राद्यमु तद्वस्म पवित्रमिति राजा तिलकव्याजेन नमस्करोत् । ततः समस्त-
सामन्तैस्तदनु नगरलोकैस्तत्रत्यमृत्स्नायां गृह्यमाणायां तत्र हेमसङ्घ-
इत्यद्यापि प्रसिद्धिः ।

४३ अथ राजा बाष्पाविलोचनः प्रमुक्षोकयिष्कं वमना सचिवैर्वि-
श्रुत इवमयादीत् । स्वपुण्यासितोऽमृतमलोकान् प्रमूढ सौचामि किं तु
निजमेव सप्ताक्षराज्यं सर्वथा परिहार्यं राजपिण्डोपद्विपितं, यन्मदीयमुद-

निवेशयेद्भ्यो यदि कोपि राज्ये हित्वा मयस्त्वां समर्थं प्रयाति ॥

उवाच चातुर्यमिधिर्नरेभ्यो निहन्म्यहं किं निजजीवितार्थं ।

वरकमन्यं परमार्थं विदुः शिरः सुधासारधया निपीय ॥

इयानिरस्ता अवदन्तीष्ट निविश्य राज्ये स्वयमेव तु सेवम् ।

ततो हरिष्यामि नरेभ्यः अतोऽनुद्योयन्ति नरेभ्यः ॥

को देवपुत्रं पितुमन्दहेतोः किं तावन्नि काचकृतो निहन्ति ।

तौ निहन्तुं मम दाचिरस्ति स्वाश्रयस्तत्र योगवलेन राजन् ।

तत् कुमारो मदना मदेन न्यवीरिष्यत्तूरिवरं स्वराज्ये ।

हित्वा कुमारं परिमुक्तं राज्यं ह्यतामयं सूरिभस्मीरमाय ॥

रोगं हन्तुं निष्कलात्रं स योयी प्राणायामं पूरकाद्यर्थं वितेजे ।

कर्वन् नीते, सूर्यविजये समन्तात्तदस्तापाद्दागुं सुधाशिवैर्वर्ष ॥

चिष्टं ताभिः सर्वतोऽपलाभिर्देवाकृतं चतुर्मासोदयुज्य ।

इति चारित्रमुन्दरगणितकुमारपालचरित्रस्य दशमस्कन्धे प्रथमस्कन्धे प. ३४

कम्पि जगद्गुरोरङ्गे नलम् तदेव शोचामीति मधुगुणानां स्मारं, स्मारं सुचिरं
विलप्य प्रभूदिते दिने तदुपदिष्टविधिना समाधिमरणेन नृपः, स्वलोक-
मलंचकार ॥ सं० ११९९ पूर्ववर्ष ३१ श्रीकुमारपालदेवेन राज्यं कृतं ।

४४ सं० १२३० वर्षेऽजयदेवोऽभिषिक्तः, । अस्मिन्पूर्वजप्रासादान्
विध्वंसयति सीलनामा कौतुकी नृपपुरः प्रारब्धेऽवतरे, कृतककामपटुतां
मायया निर्माय तत्र स्वकल्पितं देवकुलपञ्चकं पुत्रेभ्यः समर्प्य ममान-
न्तरं भक्त्यतिशयेनाराधनीयमित्यनुशिष्यान्स्वावस्थायां यावदास्ते ताव-
त्तेन लघुपुत्रेण तत्पूर्णं चूर्णितमाकर्ण्य ३ श्रीमदजयदेवेनापि पितुः
परलोकानन्तरं तद्वर्त्तमानानि विध्वंसितानि त्वं स्वद्यापि मयि विद्यमा-
नेऽपि चूर्णयन्धनमस्मीति तदालापेन सत्रपस्तस्मादसमञ्जसाद्विरराम ।

४५ तदनु श्रीअजयदेवेन श्रीकपर्दिमन्त्री महामात्यपदं दातुमत्य-
र्थमभ्यर्पितः प्रातः शकुनान्यवलोक्य तदनुमत्या प्रमोदादेष्टुमाचरिष्या-
मीत्यभिधाय शकुनगृहं गतस्ततः सप्तविधं दुर्गादेव्या शकुनं याचितम-
वाप्य तच्छकुनं पुष्पाक्षतादिमिरभ्यर्च्य कृतकृत्यं मन्त्रमालः पुरगोपुरान्तः
प्राप्तो नदन्तं वृषममीशानदिम्भागे, विलोक्यातिशयस्मेरमता, स्वं
निवासमासाध मोक्षनानन्तरं गरुडदेन यामिकेन शकुनस्वरूपं पृष्टः
श्रीकपर्दी तदग्रे तत्स्वरूपमादिश्य तांस्तुष्टाव । ततो गरुडः—

२९) नयुतारेऽध्ववैभवे तथा सन्निहिते भवे ।

नारीकार्ये रणे व्याधौ विपरीतां प्रशस्यते ॥

इति प्रामाण्याद्भवानासन्नन्यसनतया मतिभ्रंशात्मतिकूलमप्यनुकूलं
मनुते । यस्त्वया वृषमः शुभः परिकल्पितः सोऽपि भवद्व्यापत्त्या शिवस्या-
भ्युदयं पदयस्त्वाह्नोक्षौ जगर्जेति तदुक्तिमवगम्यमाने तस्मिन्नापृच्छच

तीर्थान्ध्रजगद्गते, स नृपतिना प्रसादीकृतां मुद्रामासाद्य महता
महेन समधिगतनिजसौधे निश्चम्य निशि नृपतिना विधृतः समानपति-
हैरमिमवितुमारब्धः ।

१०) ओ करिवराण कुम्भे पायं दाऊण मुचिष्ट दळद ।

सो सीहो विहिवसई जम्बूयपरिपित्तर्ण सहद ॥

इत्यादि विमृद्यन्कटादिकायां प्रक्षेपकाले ।

११) अर्थिम्यः कनकस्य दीपकपिष्टा विभाणिताः कोटयो

वाद्येषु प्रतिवादिमां विनिहिताः तस्त्रार्थगर्भा गिरः ।

उत्खातप्रतिरोपितैर्नृपतिभिः क्षौरैस्त्रि क्रौडितं

कर्तव्यं कृतमर्थिता यदि विधेस्त्वत्रापि सज्जा वयम् ॥

स सुधीरित्यन्यकान्यमधीयंस्तथैव व्यापादयांचके । इति श्री कप-
दिमबन्धः ॥

४६ अथ श्रीमबन्धस्तकर्ता रामचन्द्रस्तु तेन भूषापसवेन तत्त-
द्यामपट्टिकायां निवेश्यमानः ।

१२) महिबीडह सचराचरह जिण सिरि दिक्षां पाय ।

तह अत्यमणु दिणेतसरह होउत होई चिराये ॥

इत्युदीर्य दशनाग्रेण रसनां छिन्दन् बिभज एव व्यापादयांचके ।
इति रामचन्द्रप्रबन्धः ।

४७ अथ राजपितामहः श्रीमान्नाममटस्तत्तेजोऽसहिष्णुभिः साम-
न्तैस्तेः समं तदात्मव्यावस्यैः प्रणामं करयद्विरासित एवमवादीत् ।
देवबुद्ध्या भीतीतरागस्य, गुरुबुद्ध्या श्रीहिमचन्द्रार्थैः, स्वामिबुद्ध्या कुमा-
रपाठस्यैव मे नमस्करोऽस्मिन् जन्मवीति जैनधर्मवासितसप्तधातुना तेने-

त्यभिहिते रुष्टो राजा । युद्धसज्जो भवेति तद्विरमाकर्ण्य धीजैनविम्बं
समभ्यर्च्यऽनशनं प्रपद्याक्रीकृतसंभ्रामदीक्षो निजसौधाद्राशुः परिग्रहं
निजमटवातेन तुपनिकरमिव विकरन् घटिकागृहे प्राप्तस्तेषां मलीमसानां
सज्जनितं कश्मलं भारतीये प्रक्षाल्य तत्कौतुकालोकनागताभिरप्सरो-
भिरहंपूर्विकया त्रियमाणो देवभूयं जगाम ॥

३३) वरं भद्रैर्भाज्यं वरमपि च त्रिजैर्धनकृते

वरं वेद्याचार्यैर्वरमपि महाकूटनिपुणैः ।

दिवं यस्ते देवादुदयनमुते दाननलधौ

न विद्वद्भिर्भाज्यं कथमपि बुधैर्भूमिवलये ॥

३४) त्रिभिर्बर्षैस्त्रिभिर्मासैस्त्रिभिः षडैस्त्रिभिर्दिनैः ।

अत्युग्रपुण्यपापानामिहैव फलमश्नुवे* ॥

४८ इति पुराणोक्तप्रामाण्यात्स कुपतिर्वयजलदेवनाम्ना प्रतीहारेण
क्षुरिकया हतो धर्मस्थानपातनपातकी कृमिभिर्भक्ष्यमाणः प्रत्यहं नरक-
मनुभूय परोक्षतां प्रपेदे । सं० १२३० पूर्वमजयदेवेन वर्ष ३ राज्यं
कृतम् ॥

४९ सं० १२३१ पूर्ववर्ष २ गालमूलराजेन राज्यं कृतमस्य मात्रा
नाहकिदेव्या परमर्दिभूपसुतवेत्सस्ते शिशुं निधाय गाढरारषट्ठनामनि घाटे
संग्रामं कुर्वत्या म्लेच्छराजा तत्सत्त्वादकाढागतजलदपटलसाहाय्येन
विजिन्ये ॥

५० सं० १२३५ पूर्ववर्ष ६३ श्रीभीमदेवेन राज्यं कृतमस्मिन्
राज्ञि राज्यं कुर्वाणे श्रीसोहडनामा गालवमूपतिर्गूर्जरदेशविज्वंसनाय
सीमान्तमागतस्तत्प्रधानेन सम्भ्रुसं गत्वेत्यवादि—

प्रतापो राजमार्तण्ड पूर्वस्यामेव राजते ।

स एव विलयं याति पश्चिमाशावलम्बिनः ॥

इति विरुद्धां तद्विरमाकर्ण्य स पश्चान्निवहते । तदनु तत्सुत्रेण
श्रीमदनुनदेवनाम्ना गूर्जरेक्षमज्ञोऽप्यकारि ।

५१ श्रीमद्वीमदेवराज्यचिन्ताखरी व्याघ्रपल्लीसङ्केतप्रसिद्धः श्रीमदा-

नाकनन्दनः श्रीलवणसाहस्रसादधिरं राज्यं चकार । तत्सुतः साम्रा-
ज्यमारधयत् । धीवीरधवलस्तन्माता मदनराज्ञी देवराजनाम्ना भोगी-
नीपतेः पट्टिकित्तस्य भगिन्यां विपक्षायां सत्य बहुतरमनिर्वहमाणं मायद्वारं
निशम्य तत्तिर्वहणाय लवणप्रसादामिर्घपतिमापृच्छत्यं शिशुना
वीरधवलेन समं सत्र गता सती तेन स्पृहणीयगुणारुसिरिति गृहिणी-
चक्रे । श्रीलवणस्तद्वृत्तान्तं सम्यगवगम्य सं व्यापादयितुं निदिशतद्रुहे
प्रविष्टो निमृतीभूय स यावदवसरं निरीक्षते, तावत्स भोजनाधेप-
दिशन् वीरधवलं विना नाशामीति मूयो भूयो व्याक्तस्य निर्ब-
न्धाः समानीयैकस्मिन्नेव स्थालेऽग्रघकस्मादपठितं शरीरिणं कृता-
न्धमिव स्थान्दकमालोक्य श्यामलास्यो मा मैवीरिति तेनोच । यदहं
त्वामेव हन्तुमागतः परमस्मिन्ममन्दने वीरधवले तात्सर्यं साक्षाच्छुपा
निरीक्ष्य घटाप्रहातिवृत्तोऽस्मीत्युक्त्वा तेन सत्कृतो भयागतं जगाम ।
वीरधवलस्यापरवितृक्तः राष्ट्रकूटान्वयाः साङ्गणचामुण्डराज्यदयो वीरैर्ज-
नत्वेन भुवनदलमतीता । अथ स वीरधवलक्षत्रिय उन्मीलितकिञ्चिन्नेत-
नस्तस्माद्वृत्तान्तात्प्रमाणस्तद्रुहं त्यक्त्वा विनमेष जनकं सिपेयं ।

५२ सत्त्वौदार्यगाम्भीर्यस्यैर्मनबविनयौ नित्यदयादानवाक्षिण्यादिगुण-
शाली द्यौलीनतया षष्ठकैः प्रस्तां कामपि भुवमाकम्प्य पित्रादि-
कियत्कृतजनपदप्रसादो द्विवन्मना चाहृदनाम्ना सचिवेन चिन्त्यमानर-
ज्यमारः प्राग्वाटवंशमुक्तामणिना पुण श्रीमत्पत्तनवास्तव्येन तत्त्वोळे
सत्रायाततेज पालमन्त्रिणा सह सौहार्दमुत्पेदे ।

१ आर्यद्वार P २ दधि त P ३ अपरमातृकाः a P ४ वीरवतेन H

५ अट्टकमस्त H

५३ मन्त्रिणस्तु जन्मवार्तां चैवं । कदाचिच्छ्रीमत्पत्तने^१ महारक-
श्रीहरिगद्रत्नरिभिर्व्याख्यानावसरे कुमारदेव्यभिधाना काचिद्विधवातीव
रूपवती मुहुर्मुहुर्निरीक्ष्यमाणा तत्र स्थितस्याशराजमन्त्रिणश्चित्तमाचकर्ष ।
तद्विसर्जनानन्तरं मन्त्रिणानुयुक्ता गुरव इष्टदेवतादेशादमुष्याः कुक्षौ
सूर्याचन्द्रमसोर्भाविनमवतारं पश्यामः, तस्मात्पुद्गिकानि भूयो भूयो
दिलोकितवन्त इति प्रमोर्विज्ञाततत्त्वः स तामपहृत्य निजां प्रेयसीं
कृतवान् । क्रमात्तस्या उदरेऽप्यतीर्णो तावेव ज्योतिष्केन्द्राविव वस्तुपाल-
तेजःपालाभिधानौ सचिवावभूता ।

५४ अथान्यदा श्रीर्विरघवलदेवेन निजव्यापारभारायाभ्यर्थनानः
प्राक् स्वसौधे तं सपत्नीकं भोजयित्वानुपमा राजपरन्यै श्रीजयतलदेव्यै
निजं कर्पूरमयताडकयुगलं कर्पूरमयं मुक्ताभिःसुवर्णमयमण्यन्तरिताभिर्निष्प-
शनेकावलीहारं सा प्राभृतीचकार, मन्त्रिणः प्राभृतमुपदौकितं निषिध्य
निजं व्यापारं समर्पयत् । यत्तवेदानीं वर्तमानं विचं तथे कुपितोऽपि
मतीतिपूर्वं पुनरेव ददामीति, अक्षरपत्रान्तरस्थबन्धपूर्वकं श्रीतेजःपालाय
व्यापारसम्बन्धिनं पञ्चाङ्गप्रसादं ददौ ।

३४) अकरालकृते कोशमवधादेशरक्षणम् ।

देशेऽद्विममुद्गाच्च स मन्त्री बुद्धिर्माश्च सः ॥

निखिलनीतिशासोपनिषत्प्रिपण्णधी^१ स्वस्वामिनं वर्षयन् भानूतये काल-
पूजया विधिवच्छ्रीजिनमर्चित्वा गुरुणा चैन्दनकर्पूरपूजानन्तरं द्वाव-
शावर्चचन्दनदानादनु यथावसरप्रत्याख्यानपूर्वमपूर्वमेकैकं श्लोकं गुरोर-
ध्येति । मन्त्रावसरानन्तरं सत्यस्करसवतीपाकभोजनानन्तरं, मूजालङ्घना
महोपासकस्तदङ्गलेखकोऽवसरे रहसि पप्रच्छ । स्वामिनाहर्मुखे शीताञ्ज-

१ समर्पयन् H C २ यत्तात्कालीना b वन्मवेदानीं P ३ पुनरेवाददामि P
४ पानान्तरसम्बन्ध P ५ भूमि U ६ चन्दन I'

माह्वयते किं वा सवस्फमिति पृच्छन्तं ग्रामेयं द्वेधा त्रेधाऽवधीर्य
कदाचित्क्रोधान्मन्त्रिणा पशुपाल इत्यादिभिः । स घृतधैर्यः उभयोः
काध्वेदेकतरः स्यादित्यभिहिते तद्वचश्चातुरीचमस्कृतचित्तोज्ज्वलमव-
तुपदेशाच्चनिरहं, तद्विज्ञं यथास्थितं विज्ञप्यतामित्यादिष्टः स वाग्मी
प्रोवाच । यां रसवतीमतीव रसप्लुतां सद्यस्कां प्रभुरभ्यवहरति तां
प्राग्पुण्यरूपो जन्मान्तरितयात्मन्तशीतलां मन्ये । किं चेदं मया
गुरोः संदेशवचनमाविकृतं तत्त्वं तु त एवावधारयन्तीति तत्र पादाववधा-
र्यतां तेनेति विज्ञप्तः श्रोत्रेजःपालनामा मन्त्री कुलगुरुमद्वारकधीषिजयसे-
नसूरीणामभ्यर्णमागतो गृहिधर्मे षप्रच्छ । तैर्यासकदर्शनाभिधत्तमात्रा-
जिनोदितदेवपूजावश्यकमतिदानादिके गृहिधर्मे समुपदिष्टे, ततः प्रभृति
स देवतार्चनविशेषजनमुनिदानाद्यं धर्मकृत्यमारब्धवान् ।

५५ वर्षत्रयदेवतावसराय पदेन पृथक्कृतेन पदत्रिंशत्सहस्रप्रमाणेन
द्रव्येण बाजलाग्रामे धीनेमिनाथप्रसादः समजनि ॥ अथ सं० १२७७
वर्षे सरस्वतीकण्ठामरणलघुभोजराजमहाकविमहामात्यश्रीवस्तुपालेन महा-
यात्रा प्रारम्भे । गुरुपदिष्टे लब्धे तत्कृतसंपाधिपत्याभिषेकेण श्रीदेवालय-
स्थाने उपक्रम्यमाणे दक्षिणपथे दुर्गादेव्याः स्वरमाकर्ण्य स्वयं तद्विदा
शाकुनिकेन किञ्चिच्चिन्तयति । मरुबृद्ध शकुतं भास्ति विधेर्हीत्यभिद-
धानः शकुनाच्छब्दो भलीयानिति विचार्य पुरादृष्टिरावासेषु श्रीदेवालयं
संस्थाप्य शकुनव्यतिकरं पृष्ठो मार्गवैपम्ये शकुनानां वैपरीत्यं श्लाघ्यते,
राज्यविकलतायां, तीर्थमार्गाणां वैपम्यं तथा, यत्र सा दुर्गा दृष्टिपथं गता
तत्र कमपि दक्षं पुरय्यं प्रस्थाप्य स प्रदेशो दृश्यतां । तथाकृते स पुरय्य

१ ग्राम्योऽयं ०२ मन्यते P २ गृहिधर्मेविधिं गुरुन् ॥ ४ वैजप्राकृतो
निरुद्धो उवाचगुरुरादौऽभिषेकोऽयं ग्रन्थ धी हर्षलमहापात्रेण 'वीन्लोधीका इण्डीका'
प्रेम्ना संतोष्य सातुवादः प्रदाशितः ५ कृत्यस्य P ६ दक्षिणपथे H
७ पुराशित P

इति विज्ञपयामास । यत्तस्मिन् चरण्डकेऽनवीक्रियमाणे सा त्रयोदशे-
ष्वरेषु निपण्णा देव्यमूत् । अथ स मरुद्वद्धो देवी भक्तः सार्धत्रयोदश-
संख्या यात्रा अभिहितवती । अन्त्यार्थयात्राहेतुं भूयः पृष्टे स आह ।
इहाबुलभङ्गलावसरे तद्वक्तुं न युक्तं, समये सर्वं निवेदयिष्यामीति वाक्या-
नन्तरं श्रीसंपेन समं मन्त्री पुस्तः प्रयाणमकरोत् ।

५६ सर्वसंघादनानामर्धपञ्चमसहस्राणि, एकविंशतिशतानि श्वेता-
म्बराणां, संपेतद्रक्षाधिकारे सहस्रं तुरङ्गमाणां, सप्तशती रक्तकरमीणां,
संघरक्षाधिकारिणश्चत्वारो महारामन्ताः । इत्थं समग्रसामग्र्या मार्गम-
तिक्रम्य श्रीपादलिप्तपुरं स्वयं कारितधीमहावीरचैत्यालङ्कृतस्य श्रीललि-
तासरसः परिसरे आवासान्दापयामास । तत्र तीर्थाश्रयनां विधिपद्धिभय
गूलप्रासादे काष्ठनकलक्षं प्रौढभिनयुगलं, श्रीमोदेरपुरवतारे श्रीमन्महा-
वीरचैत्याराधकमूर्ती, देवकुलिनामण्डपश्रेणेरुमयतश्चतुष्क्रिकाद्वयपङ्क्तिः,
शकुनिकाविहारे सत्यपुरावतारे चैत्यपुरतो रजतमूल्यं तोरणं, श्रीसंपयो-
ग्यान्मठान्, जामिसंस्तकस्य देवकुलिकाः, नन्दीश्वरावतारे प्रासादात्
इन्द्रमण्डपं च, सन्मध्ये गंगाधिरूढश्रीलवणप्रसादवीरधवलमूर्ती, तुरङ्गा-
धिरूढां निजमूर्तिं, तत्र सप्त पुरुषमूर्तीः सप्त गुरुमूर्तीश्च, तत्समिधौ
चतुष्क्रिकायां ज्यायोत्रात्रोर्महं, मालेदेवन्द्विगयोराधकमूर्ती, प्रतोलीः,
अनुपमासरः, कपर्दीयधमण्डपतोरणप्रभृतीनि बहूनि जिनपर्मस्थानानि
रचयांचक्रे ।

५७ तथा नन्दीश्वरकर्मस्थायि कण्ठेसीयापापाणस्तत्कजातीयगोदस-
स्तम्भेषु पर्यतात् जलमागेंगानावमानेषु समुद्रोपकण्ठे उषार्थमाणेषु, एकः
स्तम्भः पदे मग्नस्तथा यथा निरीक्ष्यमाणोऽपि न लभ्यते । तत्पदेऽग्नरपा-
पाणस्तम्भेन प्रासादः प्रमाणकोटिर्नीतः । वर्षान्तरे वारिधिबेनावशात्-

* सप्तशतं P १ अत्राधिकं-त्रिंशती दिग्गण्डां a M K २ कारिणि P
१ धीतलि P भीतरीया C ४ पङ्क्तिद्वयद्वय P ५ नन्दीश्वरप्रसादाः D a
६ मालावरे P ७ पावकपर्वतः H K ८ समुद्रोपकण्ठे a P

इतिमग्नः स एव स्तम्भः प्रादुरासीत् । सचिवसमादेष्टावस्मिस्तत्र
संचार्यमाणे प्रासादो विदीर्ण इति निवेदितुमागताय परुषभाषकाय हेमी
जिह्वां स मन्त्री ददौ । दक्षैः किमेतदिति शृष्टेऽतः परं यथाकर्मचिद-
मस्यानानि दृढानि कारयिष्यन्ते यथा युगान्तेऽपि तेषां नान्तो भवति
अतः पारितोषिकदानं । आगूलाचूतीभ्येलायामयं प्रासादः समुद्रतो
विलयते ।

५८ श्रीपालिकाणके च पौषघनालां विधातां कारयामास । श्रीम-
दुज्जयन्ते च श्रीसंपेन सह प्राप्तो मन्त्री तत्र च तदुपत्यकायां तेजलपूरे
कारितं नव्यं कर्म, तथा तन्मध्यं श्रीमद्राशराजविहारं तथा कुमारदेवीस-
रथं निरुपमं विलेखय, भवलगृहे पादोज्वल्यतामिति निष्कैरुच्यमाने,
श्रीमद्गुरुणां योग्यं पौषघवेद्मास्ति नास्तीति मन्त्रिणादिष्टे तन्निष्पाद्यमान-
माकर्ण्य विनयातिक्रमशीलगुरुभिः सह बहिर्दापितवासे तस्यौ । प्राप्तकृ-
मन्तमारुह्य श्रीशैवेयक्रमकमलयुगलमभ्यर्च्य स्वयंकारितश्रीशत्रुंजया-
दत्तारतीर्थं प्रभूतप्रभावनां विषाय कल्याणत्रयचैत्यवर्यसपर्यादिभिस्तदु-
चितीमार्ष्यं मन्त्री यावचूतीये दिनेऽवरोहति तावदुभाभ्यां दिनाभ्यां
निष्पन्ने पौषधीकसि मन्त्रिणा समं गुरवस्तत्र सगानीतास्तदप्रशंसुः
पारितोषिकदानेनानुजगृहूः ।

५९ श्रीमत्पत्तने प्रमासक्षेत्रे चन्द्रप्रमं प्रभावयया प्रविपस्य यथौचि-
त्यादभ्यर्च्य च निजेऽष्टापदप्रासादेऽष्टापदकलशमारोप्य तत्रत्यदेयलो-
काय दानं ददानः श्रीहेमाचार्यः श्रीकुमारपालनूपत्ये जगद्विदितं श्रीसो-
मेश्वरः प्रत्यशीकृत इति पञ्चदशाधिकवर्षशतदेखीयधार्मिकपूजाकारकमु-
त्सादाकर्ण्य सद्यस्त्रिचित्रितमना व्यावृत्तमानो मार्गे लिङ्गोपजीविनाम-
सदाचारणानदाने निषिद्धे, तत्परामर्शं विज्ञाय नागडीयश्रीजिनदत्तस्मि-

निर्जोपासकपार्थात्तस्मिन्क्षणे पूर्वमागे सति दर्शनानुनयार्थं तत्र समा-
गताय मन्त्रिणे—

३९) रत्नाकर इव द्वारवारिभिः परिपूरणात् ।

गम्भीरिमाणमाधत्ते ज्ञासनं लिङ्गवारिभिः ॥ १ ॥

३९) यान् लिङ्गिनोऽनुवदन्ते संविमा अपि साधवः ।

तदर्था चर्च्यते कस्माद्भार्गिकैर्गवभीरुभिः ॥ २ ॥

३७) प्रतिमाधारिणोऽप्येषां त्यजन्ति विषयं पुरः ।

लिङ्गिनां विषयस्थानागमर्था तु विरोधिनी ॥ ३ ॥

३८) लिङ्गोपजीविनां लोके कुर्वन्ति येऽवधीरणाम् ।

वर्शनोच्छेदपापेन लिप्यन्ते ते दुराशयाः ॥ ४ ॥

आवश्यकवन्दनानिर्युक्तौ—

३९) तित्थयरगुणा पडिमाहु नरिथि नित्संसत्तयं वियाणन्तो ।

तित्थयरोवि^१ नमन्तो सो पावई निज्जरं विठलं १

४०) लिङ्गं जिणपसत्तं एव नमंसन्ति निज्जरा विठला ।

जह्वि गुणप्पहीणं धन्दइ अज्झाप्यसुत्तरीये ॥ २ ॥^२

इति तदुपदेशानिर्माजितसम्यक्त्वदर्पणो विशेषादर्शनपूजापरः स्व-
स्थानमासदात् ।

६० अथ ज्यायसा सोदरेण मं० लुण्णिगनाम्ना परलोकप्रयाणावस-
रेऽर्जुदयसहिकास्यीं मम योग्या देवकुलिका कारयित्व्येति धर्मव्ययं
याचित्वा तस्मिन्विपक्षे तद्गोष्टिकेभ्यस्तद्गुणमलम्बमानमन्त्रावत्स्याः स्वामिनः
पार्थान्नव्यां भूमिं विमलवसहिकासमीपेऽभ्यर्च्य तत्र श्रीलक्ष्मिगवसहिमासादं
शुवनत्रयचैत्यशलाकाररूपं कारयामासिवान् । तत्र श्रीनेमिनाथविग्नं
संस्थाप्य प्रतिष्ठितं तद्गुणदोषविचारणाकोविदं श्रीजावालिपुराच्छ्रीपद्मो-

१ अनुनयार्थे २ कुर्वन्ति ३ तित्थयसति ४ पासा ५ नम-
सति ६ आवश्यकनिर्युक्तौ लोकादयं वर्तते ७ अर्जुदे नियन्त्रसहिकायां H D

वीरमन्त्रिणं सगानीय मन्त्री प्रासादस्वरूपं पप्रच्छ । ततस्तेन प्रासादकार-
कस्त्रधारः शोभनदेवोऽभ्यवायि । रत्नमण्डपे शालमन्मिकामिधुनस्य
विशालपाटस्तार्थकृत्प्रासादे सर्वथानुचितो वास्तुनिपिद्वध । तया गर्भगृहे
प्रवेशद्वारे सिंहान्यां तोरणमिदं देवस्य विशेषपूजाविनादि । तथा
पूर्वपुरुषमूर्तिपुतगजानां शाला यथाद्वारे प्रासादकाराष्कस्यापतिवि-
नादि । जयतीकाराहं दूषणत्रयं विजित्वापि सूत्रभूतो यदुत्पद्यते स
माविकर्मेणो दोष इति निर्णय यथागतं स च गतः । तदुपश्लोक-
श्लोका एवम्—

४१) यशोवीर यशोमुक्तारात्रेरिन्दुरसो यिला ।

तत्रक्षणाय रक्षयाः श्रीकारो लाञ्छनच्छलात् ॥ १ ॥

४२) विन्दवः श्रीवशोवीर क्षन्वमध्या निरर्धकः

संख्याबन्तो विधीयन्ते त्वय्येकेन पुरस्कृताः ॥ २ ॥

४३) यशोवीर लिखस्याख्यां यावच्चन्द्रे विचिस्तव ।

न माति मुबने तावदायमप्यक्षरद्वयम् ॥ ३ ॥

इति श्रीछगुञ्जमादितीर्थानां यात्राप्रवन्धाः ।

६१ अथ श्रीवस्तुपालस्य स्तम्भतीर्थे सद्दनात्ता नौवितकेन समं
विमदे संजायमाने श्रीभृगुपुराण्महासाधनिकं शङ्खनामानं श्रीवस्तुपालं
प्रति कालरूपमानीतवान् । स जलपिकूले दत्तनिवासो नगरप्रवेशमार्गान्
शत्रुसंकीर्णालोकय, व्यवहारिणां भित्तानि यानपात्रप्रणयीनि च वीक्ष्य
प्रहितैर्बन्दिभिः श्रीवस्तुपालेन समं समरवासरं निर्णीय, यावच्चतुरस्रसैन्यं
सज्जते तावच्छ्रीवस्तुपालेन पुरस्कृतो गुह्यवर्तियो लूणपालनामा
सुमहो यदि शङ्खमन्त्रेणाहं प्रहरामि तदा कपिलां भेजुमेवेति वारवर्जि-
कापूर्व कः शङ्ख इति तद्वचनादनु शङ्खोज्ज्वलति प्रतिमुपदेनोदिते तं

१ विलोकात् D H २ पुत्रः C ३ आयविनाशो D ४ वाजदातक्य K

५ भरण B लय D

निपात्य पुनरनयैव रीत्या द्वितीयेऽपि पातिते सति कथं समुद्रसामीप्यात्
 शङ्खबाहुल्यमित्युचरन् महासाधनिकशङ्केनैव तत्सुभटतां स्थापमानेनाहूतः
 कुन्ताग्रेण प्रहरन् सतुरग एकेनैव प्रहारेण व्यापादितः । तदनु श्रीवस्तु-
 पालेन समराङ्गप्रणयिना केसरिकिशोरेण च शङ्खसैन्यं गजयूथमिव
 त्रासितं दिशो दिशमनशत् । पश्चाद्यौविचको मारितः सहयद् इति ।
 तदनु लूणपालमृत्युस्थाने लूणपालेश्वरप्रासादो मन्त्रिणा कर्तितः ।

६२ अथान्यस्मिन्नवसरे श्रीसेमेश्वरस्य कवेः काव्यम्—

४४) हंसैर्लब्धप्रशंसैस्तरलितकमलप्रवरद्वैस्तरङ्गै—

नीरैरन्तर्गभीरैश्चदुल्लवककुलप्रासलनैश्च गीतैः ।

पालीरूढहुमालैस्तलसुखसायितस्त्रीमणीतैश्च गीतैः-

गीति मम्रीडदूर्मिस्तं सचिव चलधकवाकस्तटाकः ॥

श्रीमन्त्रिणा पोडशराहस्यद्रुमार्णा दंष्ट्रिः प्रसादीकृता ।

६३ कचिचिन्तातुरस्य मन्त्रिणो भूमिं मृगयमाणस्य समागतः
 सेमेश्वरदेवः समयोचितमिदमवाठीत् । तद्यथा—

४५) एकस्त्वं भुवनोपकारक इति श्रुत्वा सतां जल्पितं

लज्जानमशिराः स्थिरातलमिदं बद्धीक्ष्यसं वेधि तत् ॥

षान्देवीवदनारविन्दतिलक श्रीवस्तुपाल स्वयं

पातालालङ्घलिमुद्दिधीर्पुरसङ्गमार्गं भवान् मार्गति ॥

मन्त्रिणास्य काव्यस्य पारितोषिकेऽष्टौ सहस्राणि दत्तानि ।

६४ तथा—

४६) त्वचं कर्णः शिबिर्मांसं जीवं जीमूतवाहनः ।

ददौ दधीचिरस्थीनि । इति त्रिषु पदेषु पण्डितेष्वधीयमानेषु

पण्डितजयदेवः समस्यापदमिव 'वस्तुपालः पुनर्वसु' । इत्युचरन् सहस्र-
 चतुष्टयं लेभे ।

६५ तथा सूरीणां दर्शनप्रतिलभनावसरे केनापि दुर्गतद्विजातिना
याचनया तत्रियुक्तेभ्यः कृपया पटीमुपलभ्य मन्त्रिणं प्रति समयोचितमूचे ।

कचित्तुलं कचित्सूत्रं कार्पासास्थि कवित्वचित् ।

देव त्वदरिनारीणां कुटीतुल्या पटी मम ॥

तत्पारितोषिके मन्त्रिणा दत्तानि पञ्चदशशतानि ।

६६ तथा चालचन्द्रनाम्ना पण्डितेन श्रीमन्त्रिणं प्रति—

४७) गौरी रागवती त्वयि, स्वयि वृषो बद्धावरस्त्वं युतो

भूत्या, त्वे च लसद्गुणः शुभगणः किं वा बहु ब्रूमहे ।

श्रीमन्त्रीश्वर नूतमीश्वरबलायुक्तस्य ते युज्यते

बालेन्दुधिरमुचकै रचयितुं त्वत्तोऽपरः कः प्रभुः ॥

इत्युक्ते तस्याचार्यपदस्थापनायां द्रम्मसहस्रं व्ययीकृतं ॥

६७ कदाचिन्म्येच्छ्यतेः सुरत्राणस्य गुरुमालिभं गस्वतीर्थयात्राकृते
इह समागतमपगम्य तज्जिह्वमुखां श्रीलवणप्रसादवीरघबलान्धां धीते-
जःपालमन्त्री मन्त्रं पृष्ट एवमारुह्यतवान् ।

४८) धर्मलभप्रयोगेण वा सिद्धिर्वमुपायुजाम् ।

स्वमापदेदपप्येन तदिदं द्रविणार्जनम् ॥

इति नीतिशास्त्रोपदेशेन वृकयोरिव तयोः छागसुम्नोच्य पायेयादिना
सत्कृत्य तं तीर्थं प्रति प्रहितवान् । ॥ च कियद्विर्वर्षः" पश्चादध्यावृत्तः
श्रीमन्त्रिणा तदुचितनेपथ्यादिभिः सत्कृतः स स्वस्थानं प्राप्तस्तीर्थगुणानां
विस्मरन् धर्मपुराणपुरतः धीवस्तुपालमेव चर्षयामास । स सुरत्राणस्त-
दनन्तरमस्माकं देशे भवानेवाप्यधोऽहं तु भवतः सेलभूत् तत्त्वयाहं
यत्कृत्यादेशेनैव सर्वदानुग्राह इति प्रतिवर्षं तत्प्रदितयमलकपत्रेणोपरुध्यमान
श्रीमन्त्रीशः श्रीननुजयगुमिगृह्योम्यं श्रीगुणादिजिनविम्बं धन्यं मन्य-

मानस्य सुरत्राणस्यानुज्ञया तद्देशवर्तिन्या मुग्धाणीनाम्न्याः खन्याः प्रयत्न-
शतैरानीतवान् । तस्मिन्प्रयत्नोदति श्रीगूलनायकस्यामर्षात्पर्वते विद्यु-
त्पातः समञ्जनि । ततः प्रभृति श्रीमन्त्रीश्वरस्याजीवितान्तं श्रीदेवपादै-
र्दर्शनं न ददे ।

६८ कस्मिंश्चित्पर्वणि श्रीमदनुपमया निरुपमे मुनीनामलवाने गृह-
च्छया दीयमाने कार्योत्सुक्यापदागतः श्रीवीरधवलदेवः सिताम्बरदर्श-
निनं^१ द्वारप्रदेशे पाणिधममालोक्य विस्मयस्फुरमानसो मन्त्रिणमभीहित-
वान् । हे मन्त्रिण ! इदं सदैवामित्तदैवतवत् किममी न सक्रियन्ते ।
तव चेदशकिस्तदर्पभागो ममास्तु । मामकमेव सर्वं वा दीयतां सदैवेत्यतः
कारणाश्लोच्यते तथा कृते भवतो वृथायास एव स्यादिति तन्मुखचन्द्र-
विनिर्गतैर्गोभिर्निर्वाणोपतापः स्वाभिनः कियानर्धदिभाराः सर्वमेव
मयदीयमेवेत्पुक्त्वा पटीं न्युञ्जनीचके ।

६९ अन्यथा यत्किद्वानावसरे मिथो मुनिजनसंमदारं श्रीमदनुपमायाः
प्रणमत्याः प्राज्याज्यसंपूर्णं धृतपात्रं शृष्टे पतितमालोक्य कुपितं तेजः-
पालमन्त्रिणमिति सान्त्वितवती, यत्तव स्वाभिनः प्रसादात्मुनिजनपुण्यपात्र-
पतितैराग्यैरङ्गाभ्यङ्गो भवतीति सत्पूणदानविधिचमत्कृतो मन्त्री पश्चाद्भ्रम-
सावपूर्व—

४९) "वानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्वं क्षमान्वितं शौर्यम् ।

त्यागसहितं च विचं दुर्लभमेतद्यत्तुर्भद्रम् ॥

इति युक्तोक्तिपूर्वं च तां मन्त्री प्रशंसं । इत्यनेकथा वानावदातनि-
कपरेखां प्राप्ता ।

५०) लक्ष्मीधला शिवा चण्डी शची सापत्न्यदूषिता ।

गङ्गा न्यग्गामिनी वाणी वाक्सारानुपमा ततः ॥

१ उम्माणी P २ इत्यनेन K * कौटिल्येन विद्यतामर्षेण कृतोऽयं श्लोकः
प्रशोत्तररत्नमालया कृतिः सत्माश्वरायनेन गृहीत्वा स्वपन्थे हितोपदेशे रपायितः,
तस्मादनेनेति पूर्वश्लोकदृष्टः

इत्यादिभिः स्तुतिभिर्जनाचार्यैः स्तूयते स्म ॥

७० अथान्यदा पञ्चग्रामसङ्ग्रामाधिरूढयोः श्रीवीरधवलवर्णप्रसादयोः श्रीवीरधवलमली राज्ञी जयतलदेवी सन्धिविधानहेतवे जनकं प्रति श्रीशोभनदेवमुपागता । किं वैधव्याद्भीरुः सन्धिवन्धं कारयसीति तेनाभिहिता । वीरचूडामणेः पत्युः श्रीवीरधवलस्योन्नतिमारोपयन्ती सा पितृकुलविनाशशङ्कया भूयो भूयोऽहमेवं व्याहरामि । तुरगपृष्ठाधिरूढे तस्मिन्वीरधवले स कोऽस्ति सुभटो यस्तत्सम्मुखे स्थास्यतीति व्याहृत्य सार्नैषव प्रतरथे । अथ तस्मिन्समरसंरम्भे प्रहारव्यावाव्याकुले श्रीवीरधवले भुवस्तलमलंकुर्वति ।

५१) यः पञ्चग्रामसङ्ग्रामभूमौ भीमपराक्रमः ।

घातैः पपात संजातैरश्वतो न तु गर्वतः ॥

इति किञ्चिदन्तर्भागे समरमुमटवर्गे एक एवायं पतिः पतित इति सकलं निजपलमुत्साहयन् श्रीलवणप्रसादः समस्तानपि रिपून् लीलयेव समूलकापं कपितवान् । इत्यमेकविंशतिकृतवः सत्त्वगुणरोचिष्णू रणरसिकतया क्षेत्रे पितुरग्रे पतितः ॥

७१ अथ वीरधवलस्याप्यु पर्यन्ते, प्रति तीर्थं प्रस्थितेन दत्तमेकवा सहस्रगुणमुपलभ्यत इति ह्रूढः धीतेजःपालेन वनममुकृतं ददे । तदनु तस्मिन् स्वामिनि विपत्रे तत्सौभाग्यातिशयात्सेवकानां विंशत्यधिकशतेन सहगमनं वक्रे । तदनु धीतेजःपालेन प्रेतवने यामिकान्मुक्त्वा लोकस्य स निर्बन्धो निविद्धः ।

५२) आयायन्ति यान्ति च परे ऋतवः क्रमेण

संजातमेतद्वस्तुगुणमगत्स्वं तु ।

वीरेण वीरधवलेन विना जनानां

वर्णा विलोचनगुणे हृदये निदाघः ॥

अथ श्रीमन्त्रिणा वीरघवलस्य मुतो वीसलदेवो राज्येऽभिषिक्तः ।

७२ श्रीअनुपमादेव्या विषत्तौ तेजःपालारूढशोकग्रन्थावनिर्घर्तमानायां तत्रागतैः श्रीविजयसेनसूरिभिर्बलवत्पुरुषैर्यशसितायां विषदि किञ्चि-
 श्वेतनया सापन्नपः श्रीतेजःपालः सूरिणोचे । वयमस्मिन्नप्यवसरे भवतः
 कैतवमालोकिर्दुमुपेताः । श्रीवस्तुपालेन किमेतदिति पृष्ट्वा गुरवः प्राहुः ।
 यदस्माभिः शिशोस्तेजःपालस्योपयामाद्य धरणिगपार्धादनुपमा कन्या
 याचिता तदा स्थिरता कृता । तदनु तस्याः कन्याया एकान्तविरूपतां
 निशम्य तत्संषन्धमद्वाय चन्द्रप्रभजिनर्पेतिष्ठितक्षेत्राधिपतेरष्टौ द्रम्माणां
 भोगमुपायनीचके । इदानीं तद्वियोगग्रन्थेरामनस्यमित्युमयोर्वृत्तान्तयोः
 कस्तथ्य इति तन्मूलसंकेताञ्छ्रीतेजःपालः स्वहृदयं हृदीचके ॥

७३ अध्याम्यदावसरे मन्त्री वस्तुपालः पूर्णायुः श्रीशत्रुजयं पियासु-
 रिति भत्वा पुरोधाः सोमेश्वरदेवस्तत्रागतोऽनर्घ्येष्वप्यासनेषु मुच्यमा-
 नेष्वऽनुपविशन् हेतुं पृष्ट इत्याह—

११) अन्नदानैः पयःपानैर्धर्मस्थानैर्घरातेलम् ।

यत्नसा वस्तुपालेन रुद्धमाकाशमण्डलम् ॥

इति स्थानाभावाग्नौपविश्यते इति तदुक्तेरुचितपारितोषिकदानपूर्वं
 तमापृच्छ मन्त्री पयि प्रस्थितः ।

७४ आकेयालीयाग्रामे देशकुटुम्भां दर्भसंस्तरगारूढो गुरुभिराराधनां
 कार्यमाण आहारपरिहारपूर्वं पर्यन्ताराधनया ग्रन्थसितकलिगलो युगा-
 दिदेवमेवं जपन् ।

१२) सुकृतं न कृतं किञ्चित्सतां संस्मरणोचितम् ।

मनोरथैकसाराणामेवमेव गतं वयः ॥

१ ग्रन्थेऽनिवर्तगाने c D H २ आलोकयितुं D ३ दिशरप्रदशनादनु C H
 ४ चन्द्रप्रगमिष्ठे n K H M ५ मागमपि याचिनीचके a L ६ य धूल a

इति वाक्यप्रान्ते नमोऽर्द्धद्वय इत्यक्षरैः श्रमं परिहृत्य सप्तधातुबद्धं
घृरीरं स्वकृतफलमुपभोक्तुं स्वर्लोचमलञ्चकार । तत्संस्कारस्थानेऽनुजध्री-
तेजःपालसुतजैत्रिहिताभ्यां श्रीयुगादिदेवदीक्षावस्यामूर्तिनालङ्कृतस्वर्गारो-
हणमाप्तादोष्कारि ।

५५) अथ मे फलवती पितुराक्षा

मातुराशिपशिखाहुरिताद्य ।

ययुगादिजिनयात्रिकलोकं

प्रीणयाम्यहमशेषमखिलः ॥ १ ॥

५६) नृपन्यापारपापेभ्यः मुक्तं स्वीकृतं न यैः ।

तान्भूलिपापकेभ्योऽपि मन्येऽधमतराक्षरान् ॥ २ ॥

इत्यादीनि श्रीवस्तुपालमहाकवेः काव्यानि स्वयं कृतान्यमृति ॥

५७) पूर्णः स्वामिगुणैः स वीरधवलो निर्मानं यत् प्रभु-

र्विद्वद्भिः कृतगोजराजविरुदः श्रीवस्तुपालः कविः ।

तेजःपाल इति प्रधाननिबहेष्वेकश्च मन्त्रीश्वर—

स्तज्जायानुपमागुणैरनुपमा प्रत्यक्षलक्ष्मीरभूत् ॥

इति श्रीमेरुगुह्याचार्याविरुते प्रबन्धचिन्तामणौ श्रीकुमारपालमन्त्री-

श्वरवस्तुपालतेजःपालपर्यन्तमहापुरुषयशोवर्णनो

नाम चतुर्थः प्रकाशः ॥

श्रीः प्रबन्धचिन्तामणिः

पञ्चमः प्रकाशः

प्रकीर्णकप्रबन्धाः ।

अथ पूर्वोक्तेभ्यो महापुरुषचरितेभ्यो यान्यवशिष्टानि तानि तवित-
राणि चेह प्रकीर्णकप्रबन्धे मारभ्यन्ते । तद्यथा—

१ समीपस्फुरच्छिप्राधवन्त्यामवन्त्यां पुरि पुरा श्रीविक्रमार्कनृप,
सन्नागारे वैदेशिकं लोकं भोजनानन्तरं निद्रापरं संपन्नदीर्घनिद्रमाकर्ण्य
विस्मयस्मेरमानसस्तद्गुप्तान्तं जिज्ञासुस्तान् सर्वानपि वसनपिष्टिवान्विधाप्य
सद्गतौ चापन्हुतां निजाङ्गया विधाय पुनरुपागतानध्वगांस्तथैव भोज-
यित्वा प्रदोषे चोष्णोदकं तैलं च तेषां चरणपरिचरणनिमित्तमुपनीय तेषु
तेषु मल्लेषु महानिशायां कृपाणपाणिर्नृपतिर्निभृतीम्य स्वयं यावत्स्थौ
तावदकस्मात्तत्र कोणैकदेशे प्रथमं तावद्भूमोद्धमं तदनु शिखारेणामथ
दीप्तफणारत्नप्रमालङ्कृतं सहस्रफणं नागं निर्येतमवलोक्य तच्चित्रचमल्लतो
राभा यावत्साकृतं पश्यति तावत्स फणीन्द्रः किं पात्रमिति तद्दिनमुत्तान्
पान्थान् प्रत्येकं प्रपच्छ । अथ ते धर्मपात्रं गुणपात्रं तपपात्रं रूपपात्रं
कामपात्रं कीर्तिपात्रमित्यादीनि वदन्तोऽज्ञानतया गच्छन्त्य तस्य द्यापा-
नृत्युमश्नुवन्तीति विलोक्याऽथ श्रीविक्रम एव तत्पुरोमुखं योजिताञ्जलिः—

१) मोगीन्द्र बहुधा पात्रं गुणयोगाद्भवेद्भुवि ।

मन पात्रं तु परमं शुद्धं श्रद्धार्थविविधम् ॥

अथ निजानयमेवं मापनायं धीविद्युः परितोषाद्वरं कृष्यति माद ।
अथ श्रीरिक्तमोऽमून् पथिकानुर्जीत्येति तेन वरं याचितं येषं विद्वेषात्-
रितोषयामाग । इति श्रीविजयमार्कस्य याज्ञपरीक्षाप्रपञ्चः ॥

२ अथ वृक्षावित्पाटलीपुत्रपुत्रेणऽवस्मादमन्दानन्दे नन्दे राशि
पद्यस्मागते कश्चिद्विपस्तत्तस्य तदागतः परपुरमदेशविधया नृपदेहम-
पितस्यो । तत्संकेततो द्वितीयो द्विजो नृपद्वाराद्युत्तय पेशोद्गारगुदादरस्य
मत्स्युर्जीवितो ॥ नृपः कोशाप्यक्षेस्त्रस्यै स्वर्गतक्षमदापयत् । अथ तदुपान्तं
विश्राम महामात्यो, नन्दः पुरा वदयोंऽमून् गाम्भ्रतं गु तद्वादायमिति वदस्तै
विमं विप्रस्य परकायमवेशकारिणं वेदेक्षिकं गर्वप्र घोषयन्वापि गृतकं
केनापि रक्षमाणमाकर्ष्य चित्तमपेक्षादस्तीकृत्य पूर्वमिव सं नन्दं निरु-
पममतिर्नमवाभिजेमाग्ये सामाग्ये निर्वाहयामाग । इति नन्दप्रपञ्चः ॥*

३ अथ रेहं महास्थाने देवादित्यविप्रपुत्री बालकाले रिपवा निरु-
पमरूपपानं सुमगाभिधाना मातः सूर्यं प्रत्यर्पाधरिं शिषन्ती अज्ञाततद्वो-
गादाधानममूलकयंचिदसमजसं विवृम्यामरमुच्य मन्दाशुद्रमिति तां
प्रति तद्व्यादस्य स्वपुत्रं पदम्या मग्यां अम्यामं मुमुचे । तथा तत्र
मगूतः सनुः क्रमेण वर्षमानः सययोभिः शिशुभिः निःपितृक इति निर्मे-
त्यनानो मातुः सर्मापि पितरं पृच्छन् तथा न जाने इत्यमिदितस्तज्जन्म-
पैराम्यान्मुर्मोः प्रत्यक्षीभूय सविता सान्तनापूर्वं करे कर्तव्यान्सर्मप्यं
ममन्मातुः सम्पर्ककारिणमकं सं ज्ञापयन् भवतः परामयकारिणे प्रत्ययं
क्षिप्तः शिलास्त्रो भविष्यतीत्यादिश्य निरपरापस्य कस्यापि शिषो यदि
तवैवाऽनर्थेन बन्धनं ज्ञापयंस्तिरोपत्त । अथेत्यमभियवकारिणः कांश्चिद्-
व्यापादयन् शिलादित्य इति सान्वयनात्मा प्रतीतः । सप्तगवराजा तत्सरी-
क्षायेव तथाकृते समिलापालं शिलया तथा कालयमेमवापय्य स्वयमेव

१ तत्संकेतान् द्वितीयदिने c M * वृक्षावित्पाटली नृपुतां वृषाणि

१ तदा H c M २ मूषो सुपुत्रेः II c v तत्पदं कर्तुं c कर्तुं D

भूतिरभूत् । तथा स सवितृप्रसादीकृतहयेऽधिरुद्धो नमश्चर इव तैरविहारी
पराक्रमान्तदिव्यलवाधिरं राज्यं कुर्वन् जैनमुनिसंसर्गात्पादुर्भूतसम्यक्त्व-
रत्नः श्रीशत्रुजयस्य महातीर्थस्यामानमहिमानमवगम्य जीर्णोद्धारं चकार ।

४ कदाचिच्छिलादित्यं समापतीकृत्य चतुरङ्गसभायां पराजितेन
वेष्टास्यागिनां भाव्यमिति पणवन्धपूर्वं सिताम्बरसौगतयोर्वादे संजायमाने
पराजितान् सिताम्बरान्स्वविषयात्सर्वान्निर्वास्य श्रीशिलादिद्यजामेयममे-
यगुणं महानामानं शुद्धकं तत्र स्थितं समुपेक्ष्य स्वयं जितकाशिनः श्रीवि-
मलगिरौ श्रीमूलनावकं श्रीगुणादिदेवं बुद्धरूपेण पूजयन्तो बौद्धा यावद्वि-
जयिनस्तिष्ठन्ति तावत्स मङ्गः क्षत्रकुलोद्भवत्वात्तस्य वैरस्यापिस्मरन्
कृतप्रपि श्रीपुर्जैनदर्शनाभावात्तेषामेव सविधावर्षाकनूत्रान्निन्दितं तल्ली-
नाचितः कदाचिद्द्विष्मन्वासरेषु निशीथकाले निद्राशुद्रितलोचने सम-
स्तनागरिकलोके दिवाभ्यस्तं शास्त्रं महताभियोगेनानुस्मरन् सकालं
गगने संचरत्वा श्रीमारत्या के मिष्टा इति शब्दं पृष्टः स परितो
पक्षारमनमलोक्य बला इति तां प्रति प्रतिवचनं प्रतिपाद्य पुनः पञ्चासान्ते
तस्मिन्नेवाधसरे प्रत्यावृत्त्या देव्या केन सहेति भूयोऽभिहितस्तदा स्वनुष्टु-
तपूर्ववाक् गुह्यतेनेति प्रत्युत्तरं ददानस्तदवधानचमस्कृतपाभिर्मेतं परं
पृणीज्येत्यादिष्टः सौगतपराजयाय कमपि प्रमाणमन्त्रं प्रसादीकुक्ष इत्यर्थ-
मभ्यर्थयन् भयवक्रमन्त्रार्पणेनानुजग्रहे । अथ देविप्रसादादयगततत्त्वैः
श्रीशिलादिद्यमनुज्ञाभ्य सौगतमठेषु तृणोदकप्रक्षेपपूर्वं नृपतिसभायां
पूर्वोदितपणवन्धपूर्वकं कण्ठपीठावतीर्णश्रीबाभ्रवदेवताचक्रेन श्रीमल्लस्तांस्तर-
सैव निरुत्तरीचकार । अथ राजाज्ञया सौगतेषु देशाद्गतेषु जैनाचार्येभ्यः-
हतेषु स महो बौद्धेषु जितेषु तेषु वादीति । तदनु भूषाम्यधितैर्गुरुभि-
स्तस्मै पारितोषिके सूरिपदं ददे । स श्रीमल्लनादित्सूरिनामा गणभूषणः-

१ देगतादितेन a c २ कामेयं भाविनेय c d ३ जितपारितः a ४ भोष्म-
श्रीम् K ५ अनिमित्तं d ६ प्रसादादस्तदैवावगततत्त्वः c ७ देशोद्गतेषु cD वादिषु c

वक्तव्या नवाङ्गवृत्तिकारश्रीअमयदेवैस्सुरिभिः प्रकटीकृतधीस्तम्भनकस्य तीर्थस्य विशेषोक्त्यै श्रीसङ्गेन चिन्ताधिकृत्यै नियोजितः । इति महत्वादिप्रबन्धः*

५ अथ मरुमण्डले पङ्क्तिश्रमे काकूपाताकौ आतरौ निवसतस्तयोः कनीयान्धनवान् ज्यायांस्तु तद्गृहभृत्यवृत्त्या वर्तते । कस्मिंश्चिन्निशीथ-समये दिवसकर्मवृत्तिध्वान्तः प्रावृट्काले काकूः प्रभुतः कनीयसामिदधे । आतः स्वकीयकेदारः पयःपूरैः स्फुटितसेतवस्तव तु निश्चिन्ततेत्युपालब्धः स तदा त्यक्तमस्तरः स्वं निन्दन् कुदालं स्कन्धे निवेद्य यावत्तत्र याति, तावत्कर्मकरान् स्फुटितसेतुबन्धरचनापरान्समालोक्य के धूयमिति पृष्ट्वा भयद्भ्रातुः कामुका इत्यभिहिते, कापि मदीयाः कामुकाः सन्तीति पृष्टे बलम्या सन्तीति ते माहुः । अथ सोऽप्यवसरे सर्वस्वं पिठरे आरोप्य तं मूर्ध्नि दधानः श्रीवलभीमवाप्य गोपुरसमीपवर्तिनामार्गीराणां समीपेऽवरान् । अत्यन्तकृतवत्या ते रङ्ग इति दत्ताभिधानस्त्वर्णिमुदजं विधाय तदवष्टम्भेन यावत्स्थौ, तावत्कश्चित्कार्पटिकः कल्पपुस्तकप्रमाणेन रैषत-करीछादलाबुनः सिद्धरसमादाय मार्गमतिक्रामन् काकूयतुम्बेदीत्यशरीरिणीं वाणीमाकर्ष्य विसमस्मेरमना जातभीर्वलभीपरिसरे तस्य छन्नो वणिजः सप्रणि रङ्ग इति तन्नामतो निःशङ्कतया तत्सरसमलानु तत्रोपनिधीचक्रे । स स्वयं श्रीसोमेधरयात्रायां गतः । कस्मिंश्चिन्निशीथे पाकविशेषाय जुल्टीनियोजितायां तापिकायामलाबुरग्राहलितरसविन्दुना हिरण्मयीं तां निभास्य स वणिग् तं सिद्धरसं चेतसा निर्णय्य तदलाबुसहितगृहसर्व-स्वमन्यत्र नियोज्य स्वगृहं प्रदीपकेन मस्मीकृत्य परस्मिन् गोपुरे सौपं निर्माप्य तत्र निवसन्, कदाचित्ताज्यान्यविक्रयकरिण्योः स स्वयं घृतं

१ नवाङ्गाङ्गिकारश्रीः देवसुरिभिः प्रकटीकृत-धी ०

* महत्वादिप्रबन्धः प्रभाववृत्तिरिति कथंविधौ प्रबन्धे न वर्तते ।

२ काकूपाताः ५ १) ३ अथ सोपि सर्वस्वमारोपितं ॥ ४ धर्मिणो निवसन् ०

५ काकूयतुम्बेदीति सिद्धरसम् ० ६ कारिणा ०

तोलयंस्तदक्षयं निरीक्ष्य घृतपात्राघः कृष्णचित्रककुण्डलिकां विमृश्य
 केनापि कैतवेन तद्व्यत्ययादपत्तत्य चित्रकसिद्धिं स्वीचकार । कदाचि-
 तस्यागण्यपुण्यैवभवशात्सुवर्णपुष्पसिद्धिरजायत । इत्थं त्रिविधसिद्धया
 कोटिसंख्याभिधानानि धनानि संगृहापि कद्वैर्यवयथा कापि सत्पात्रे तीर्थे
 वानुकम्पया वा तस्याः श्रियो न्यासो दूरे विष्टु प्रस्युत सकललोकसं-
 जिहीर्षया तां लक्ष्मीं सकलस्य विश्वस्य कालरात्रिरूपामदर्शयन् । अथ
 स्वसुताया रत्नसंचितकद्रुतिक्रयां, राज्ञा स्वसुतायाः कृते प्रसभमपहृता-
 यां तद्विरोधानुरोधात्स्वयं म्लेच्छमण्डले गत्वा बलभीमप्राप्य तद्याचितका-
 शनकोटीरस्मे समर्प्य प्रयाणमर्चाकरोत् । तत्रनुपकृतस्तु, एर्कः छत्रधरः
 निशाशोपे सुताज्जाग्रदवस्थेष्वर्नापेतौ पूर्वसंकेतितेन केनापि पुंसा समभि-
 त्यालापमकरोत् । अस्मत्स्वामिनां मन्त्रेऽमूर्तः कोऽपि नैहि यदयमधपति-
 महीमहेन्द्रः केनाप्यज्ञातकुलशालेनासाधुना साधुना वापि यणिजा
 नामकर्मभ्यां रक्षेन प्रेरितः सूर्यपुत्रं शिलादित्यं प्रति यश्चचालेति पथ्यां
 तथ्यां सद्वाचमाकर्ण्य किञ्चिद्येतसि विचिन्तयन् तस्मिन्निदानी नृपः प्रया-
 णविलम्बमकरोत् । अथ रङ्गः सागङ्गस्तद्वृत्तान्तं निपुणवृत्त्यायगम्य
 काशनदानेन तस्य काशनगृहिमादृत्य पुनः परस्मिन्मात्स्ये पिचार्मावि-
 चार्य वा कृतप्रयाणोऽयं महानरेन्द्रशालितः । सिद्धस्यैकपदं यथेति न्यायाश-
 लित एव राजते । यतः—

१) मृगेन्द्रं वा मृगारिं वा हरिं व्याहरतां जनैः ।

तस्य चोभयथा मोडा लीलादलितदन्तिनः ॥

इत्यस्य स्वामिनो निःसीमपराक्रमस्त सम्पुणे कः श्यास्वर्तीति
 तद्विरा मोत्साहयान् म्लेच्छपतिर्मैरानिनास्वधिरितरोदःकन्दरं प्रयाण-

१ अक्षीर्ण ॥ २ कद्रुतिक्रया ३ मृगाः ४ नृपमन्दारपती ५ ३ केनचित् काशन-
 कोटीगम्य मृगकोटीरप्य H b ४ एवमप्यतः ५ ५ निजवर्गे ६ मृगारामप्रसवे
 श्रुतिगतौ c ६ पुनरोपि जदि b D H ७ अयः L D

मकरोन् । इत्यथ तस्मिन्वागुरे वलभ्यां दीक्षन्तमनदिव्यमम्याधोऽपलाभ्यां
सदितमपिष्टागृवलाद्रमनमार्गेण शिष्यश्चनमुषि भूषणीवगुत् । दयाधिरुज
श्रीवर्षमानपतिषा पाददृष्ट्याभिष्टानृवलेन मंचरन्ती आधिनर्गर्जमायां
श्रीमादपुरमरुचवार । अन्यथा अपि मातिनाया देवमूर्तयो ययोविनं मृगा-
मगलं वनुः । तत्तुदेवतथा च धर्तवर्षमानमूर्तजां धात्वाऽप्रापनापसरे—

२) का त्वं मुन्दरी नल देविमदं किं कारणं रोदिति

भद्रं श्रीवलमीपुरम्य भगवन् धःवाप्यहं धलयम् ।

मिहायां रषिरे मरिष्यति पयो लट्पे भवमापुतिः

म्याठत्रं मुभिभिन्देव रषिरे यस्मिन्त्यो जायते ॥

एवमुत्तानेषु मंत्रायमानेषु, पुरीषांगिरमान्तेषु म्हेच्छमन्येषु, वेदमन्त्रम-
मात्तादितपद्मेन रक्षेन पद्यदण्डवादकान् कनकवितरणवेत्तुषा विमेषं तस्य
द्वयम्पारोक्षकाल एव ते क्रियमाणे मनिशब्दगतांशानि, तादृशरदु-
ञ्जीय तस्मिन्नाद्यं दिवमुपपति किं कर्तव्यतामदः ॥ शिलादिव्यम-
निजमे । तत्तुदेवतथा च वलभीमन्त्रः सुविन ॥

३) एषसवरीवासां त्रिभिगयारं अहमे उण ।

विममकात्वाड तड वरहीमहो ममुप्यो ॥

इति श्रीशिरादिव्यास उल्लिखितया रक्षोमर्षितेत्तत्ततो वन्भीमन्त्र-
येति प्रत्ययम् ।

४ जप श्रीरत्नमन्त्रगुरे श्रीरत्नमन्त्रो नाम राजा स कदाचिदि-

१ देवदत्तः ८ D २ प्रथमः ३ विशेषः D ४ शिष्यमगुरि
इतीदंरूपे मन्त्रपुराणे व. ३० पु । तेन उक्तेन विस्मार्ते नददि कएदि
फलमाहेदि रषिषाण कएदि मभिजल सो राजा मारिर् । तडं धरणं हम्मीतो । तडं
कथो मन्त्रवर्षं गुह्यं मन्त्रिणा लपो कलन्तो पणो कएउर । तेन सेन्देन विस्मार्त
कएदि तडं पद्यमद्वि कएणां गने [वलभी] मन्त्रा स राजा मारिगः गत
स्वल्पतं हम्मीत । उक्तेन्य कथयानिः पूर्व मन्त्रा लतो वलभी नाम धर्मपुरे)
५ मातृस्य ६ ५ व्यवहारिकाह्वयति ॥ ६ समानिवाक्योत्तरं C

ग्यात्रायाः प्रत्यावृत्तः पुरप्रवेशमहोत्सवे विपणिश्रेणि गृह्णारितां मृगय-
माणः कस्मिन्नपि हृष्टे काष्ठपात्रीयुतं कुट्टालमालोक्य सौधप्रवेशानन्तरं
प्राभृतपाणौ महाजने समायाते, सुखिनो यूयमिति नृपालापानन्तरं तेन
सुखिनो वयमिति विज्ञप्ते विभ्रमभ्रान्तस्तान्विस्तृज्य कस्मिन्नपि निर्जनोवसरे
पुरप्रधानानाह्वय किं न सुखिनो यूयमिति शृष्टे अपि च काष्ठपात्री
युतकुट्टालस्योर्ध्वीकरणकारणमनुयुक्तास्ते इति विज्ञपयामासुः ।

यत्र स्वामिना काष्ठपात्र्यामेकमेवमवधारितं, स विश्वेश्वरः स्ववित्त-
संख्यामजानन् काष्ठपात्रिकैः स्ववित्तसंकलनां शपयितुं संकेतश्चक्रे ।
तथा च न सुखिनो वयमिति स्वामिन् संतानाभावात् । फोटीध्वजकु-
लाकुलं नगरमिदं स्वामिना विरचाललालितमन्वपाभावात्केन परांफोटी-
नीयत इति पुरातनस्यान्तःपुरस्य बन्धुत्वं नुदधा निर्ध्याय नृपवंशवृ-
द्धये नौतनमन्तःपुरं चिकीर्षवः स्वामिनोऽनुमत्या पुष्यार्कदिने केनापि
प्रधानशाकुनिकेन समं शकुनागारं प्राप्ताः । कामपि दुर्मतनितम्बिनीमा-
सन्नप्रसयां काष्ठभारवाहनैकवृष्टिं शिरोधिरुद्धदुर्गामालोक्य शकुनपिचाम-
स्तताविभिः पुनरभ्यर्चयन्, तैः किमेतदिति शृष्टे प्राह । यः कश्चिदापाने
पुत्रः ॥ एषाम्न नृपो मावी चेदृहस्पतिमतं प्रमाणमित्यसंमान्यं वृत्तान्तमनु-
मन्यमानाः मनोज्ञतार्यं नृपाय व्यापुटय मथावस्थितं तत्स्वरूपं निषेदित-
वन्तः । अथ खेदमेदुरगना नृप आसपुष्पिस्तां गर्ताप्रीकृतं मारभ्यमा-
णमिष्टं देवतं स्मरेत्यभिहिते सा मरणमयव्याकुला प्रदोषकाले यावत्पान-
नुज्ञाप्य शङ्काभातं कुल्ये तावत्तां प्राप्तुं पुत्रं । तं तत्र परित्यज्य पुनरुपा-
गतां गर्ताप्रीकृत्य पुनरपि राज्ञे विज्ञपयांचक्रुः । अयं कश्चिन्मृगी
संव्याहृयेऽपि पयःपानं कारयन्ती तमनुदिनं वृद्धिमन्तं कारयामास ।
तस्मिन्नवसरे देव्या महालक्ष्म्याः पुरतः दृष्टशार्ङ्ग्यां हरिण्याद्यनुगो

पादानामप्य शिशुरूप नाणक नृत्तन सञ्जायमानमाकर्ष्य वचिलवीनो नृप
उत्पन्न इति प्रद्युतवार्तया थीरल्लक्षेत्र सैन्यानि प्रतिदिश ॥ शिशु
विशसितुं प्रादिणोत् । तेनैव तत्रावलोक्य रञ्ज्येऽपि बालहत्याभीते स
साय पुरगोपुरे गोकुलसुरवरैर्यथाय वालो विपन्न सन्स्वयमपवादाय न
भवतीति दूरस्थैस्तेर्यावन्मुक्तस्तावत्त्रायात् गोकुल त मूर्तिमन्त पुण्य-
पुडामिष पाह्मालोक्य तैरेव पदै स्तम्भितमिष तस्थौ । अथ पाश्चात्य-
पक्षात्पुरोग्म्य वृषभो वृषभासुर त शिशु पदानामन्तराले निधाय गौधन
सकलमपि प्रेरयामास । अथ त वृत्तान्त रूपोऽवधार्य तै सामन्तनगरं
लोकैर्विज्ञप्तश्च त बालभानीय प्रतीयमाण श्रीपुञ्ज इति दद्याभिधान
प्रवर्धयामास ।

७ अथ थीरल्लक्षेत्रे राशि विच गते तस्य राक्ष कृताभिपेक्षस्य
साम्राज्य पालयत पुत्री समननि सा च सपूर्णसर्वाश्रावपवन्मुद्राणि
कपिमुत्सी, तेन वैराग्येण विषयविमुक्तता विभाषा श्रीमातेति नामधेय
मभार । सा कदाचिज्जातज्ञानिस्मृति पितुरग्रे स्व पूर्वभय निवेदितवती,
यद्दहर्मुदाश्रौ पुरा कपिपत्नीत्वमनुभवन्ती कस्यापि शास्त्रिन एकस्या
शास्त्राया शास्त्रान्तर रापरन्ती केनापि तदतुल्येन शिष्येन विद्वतानुः
पछारवमासदग् । तदधोर्वातनि कामिततीर्थगुण्डे यावद्भस्मित वपु पपात
तारणीर्यातिशयान्मामक वपुर्मानुषाकारमभवत् यन्मस्तक तु तत्तथैवास्ते
तेनाह कपिपदा । अथ श्रीपुञ्जऽपस्तस्यास्तन्मस्तक गुण्डे क्षेपयितु
निना पुरपान्तेमादिदेव । तैस्तु भुगिरावचदवस्थ विलोक्य तमाकृते
सा थीमाता मानवानना समजनि । तत् प्रभृति सा यावरपितरावनुशाप्या-
र्जुन्दस्यगुणा तस्मिन्नेवाऽर्जुदे तपस्यन्ती, कदाचिद्गमयामिता योगिना
दरद्रे । स च तत्सौन्दर्योपहतत्तदयो गगनादुदीर्य प्रेमारापपूर्वक तव

१ तस्य लक्षणे १ २ शब्द ११ ३ कृताभिपेक्षस्य कथाकोपसि
वर्णनानि ४ कृतिना ५ ज्ञानपुत्रात् ६ ११ १२ १३ १४ १५ १६ १७ १८ १९ २० २१ २२ २३ २४ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१ ३२ ३३ ३४ ३५ ३६ ३७ ३८ ३९ ४० ४१ ४२ ४३ ४४ ४५ ४६ ४७ ४८ ४९ ५० ५१ ५२ ५३ ५४ ५५ ५६ ५७ ५८ ५९ ६० ६१ ६२ ६३ ६४ ६५ ६६ ६७ ६८ ६९ ७० ७१ ७२ ७३ ७४ ७५ ७६ ७७ ७८ ७९ ८० ८१ ८२ ८३ ८४ ८५ ८६ ८७ ८८ ८९ ९० ९१ ९२ ९३ ९४ ९५ ९६ ९७ ९८ ९९ १००

गां कथं न वृणोषीति पप्रच्छ । सेत्यवादीत् । साम्प्रतं तावत्क्षणद्वयाः
 प्रथमयामो व्यतीतस्तूर्ययामस्य ताम्रचूडेणु स्तम्भकुर्वाणेषु यद्यस्मिन्नो
 कयाचिद्विद्यया द्वादश पद्याः कारयसि ततो भवन्तमभीष्टं करोमीति
 तदुक्तिसमनन्तरमेव तत्र कर्मणि चेटकयेटकं नियोज्य यागद्वयेन निर्मा-
 पिते सर्वपद्यानिबद्धे श्रीमाता स्वशक्तिवैभवेन कृतकं ताम्रचूडारवं कारयन्ती
 तेनागत्य विद्याहाय सज्जीभवेत्यभिदधे । तत्र पद्याया निष्पाद्यमा-
 नायाः कुक्कुटरवः समजनिष्टेति तयोक्ते भवन्मायया कृतकं कृकवाकुरवं
 को न वेत्तीत्युत्तरं ददानः सारिर्त्तारे सज्जाम्योपदीकितविवाहोपहारः
 श्रीमात्रा समस्तविद्यामूलं तद्विशूलमिहैव विहाय पाणिपीडनाय सखि-
 हितो भवेत्याह्वय, प्रेमापत्तवचित्तया वत्तया कृत्वा समीप्यमुपगतः
 तत्पदयोः कृतकान् शुनो नियोज्य स्रद्धये तेन त्रिशूलेनाहत्य मारितः ।
 इत्थं निःसीमशीललीलायितेन स्वजन्मातिवाहितवती । तस्यामखण्डशी-
 लायां व्यतीतायां श्रीपुञ्जराजा तत्र शिखरबन्धरहितं प्रासादमकारयत् ।
 यतः पण्मासान्ते तस्य गिरेरधोभागवर्ती अर्बुदनामा नागो यदा बलसि
 तदा पर्वतकम्पो भवति । अतः शिखररहितास्तत्र सर्वेऽपि प्रासादाः ।
 इति श्रीपुञ्जराजा तत्पुत्रीश्रीमाता तत्प्रबन्धः ।

८ कदाचिच्छीङ्गदेशे गोवर्धनो नाम राजाभूत् सदायःस्तम्भे
 निषङ्गा सभामण्डपपुरतो न्यायिना हन्यमाना न्यायपण्ड्य निनदति ।
 अन्यदा तत्सैकसूनोः कुमारेण रथारूढेन पथि संचरताज्ञानवृत्त्या काश्चि-
 द्दत्तसतरो व्यापादितस्तन्माता सौरभेयी नयनाभ्यामजसमश्रूणि वर्षन्ती
 स्वपरामवप्रतीकाराय शृङ्गागेण न्यायघण्टामबीवदत्तघण्टाटङ्कारं नृपो
 निशम्यार्जुनकीर्तिस्तमर्जुनोवृत्तान्तं भूळतोऽवगम्य विजं न्यायं परां को-
 टिमारोपयितुं प्रातःस्वयं स्यन्दने निविश्य श्रियपुत्रोऽपि तमेकमेव पुत्रं
 पथि नियोन्य तदुपरि तां धेनुं साक्षात्कृत्य रवं आमयामास । तस्य मृगजः

सत्वेन तस्य सुतस्य भूयसा माग्यवैभवेन स्यास्य स्याज्जे समुद्धृते स
कुमारो न विपन्नः । इति गोवर्धननृपप्रबन्धः* ॥

९ अथ कान्त्यां पुरि पुरा पुराणनृपतिश्चिरं राज्यं निर्गर्वः कुर्वन्
कदाचिन्मत्तिसागराभिधानेन भियमुद्धृदा महामात्येनाऽनुगम्यमानो राज-
प्रादिकायां व्रजन् विपर्यस्ताभ्यस्तेनं तुरङ्गेण नृपेऽपन्हियमाणे, चतुरङ्गचमू-
चक्रे क्रमेण दवीयसि संजायमानेऽप्यसिजवे जवनेऽधिरूढः तदानुपदिकः
कियत्सपि भूभागे उल्लाङ्घिते सति मार्गोल्लङ्घनपरिश्रमादत्यन्तमुकुमारतया
रुधिरपूरितत्वाद्विपक्षे नृपतौ, कृतानन्तरकृत्यस्तुरङ्गमं तद्वेपं च सहादाय
प्रदोषत्तमये पुरं प्रविशन् राज्यस्यानुसन्धानचिकीः श्रीमालभूपालभयात्क-
मपि नृपतेः सवयसं सरूपं च कुलालमालोक्य तं तद्वेपार्पणपूर्वकं तुरगे-
ऽधिरोप्य सौधप्रवेशानन्तरं देव्यै तं व्यतिकरं निवेद्य सचिवेन पुण्यसार
इति नाम विधाय स एव नृपतीचक्रे । इत्थं कियत्सपि गते काले स
सचिवश्चमूसमूहदृष्टः प्रतिनृपतिं प्रति प्रतिष्ठासुः स्वप्रतिहस्तकमायं
कमपि प्रधानपुरुषं नृपतिसेवाकृते निवेद्य स्वयं देशान्तरविहारमकरोत् ।
अथ स पृथिवीपतिर्निर्दुःखो वश्यापतिरिवै स्वैरविहारी तदनन्तरं पुरकु-
म्भकारान्समस्तानाह्वय मृन्मयान् हवान् करिकलभकरभादींश्च निर्माय
सैःसमं चिरं विक्रीड । एवं स्थिते समस्तराजलोकस्यावहेलनां नृपते-
र्निशम्य ततःस्कन्धावारात् सचिवोऽल्पपस्त्रिच्छदो नृपमुपेत्येत्यवादीत् ।
यस्त्वमिदानीमेव विस्मृतकारुणावः स्वभावचलाचलतर्थो यदि कामपि
मर्यादां न मन्यसे तदा त्वां निर्विषयीकृत्य कमप्यपरं कुलालबालं भूपालं
करिष्यामीति तदुत्क्रिन्दः स नृपः समायामुपांशुमूढौ कोऽत्र भोः, इति
व्याहृतिसमनन्तरमेव सजीवमूतैर्गित्रपदातिभिः स सचिवः सन्दानितः ।

* अयं गोवर्धननृपप्रबन्धः पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते इति डा. भाउदाजीना
स्वपुस्तके लिखितम् १ विपर्यस्ताभ्यस्तेन a ॥ विपर्यस्ताभ्यस्तेन b c २ सीमाल L
३ वश्यापतिरिव H b वैश्यापतिरिव P ४ बलाबलतया a

तदसंभाव्यं महदाश्चर्यं विमृश्य तत्प्रभुप्रभावाविर्भावचमत्कृताचिरस्तत्पदयो-
र्निपत्य त्वं मोचयितुमर्हस्य समभ्यर्थयन् नृपेण तथा कारिते ॥ सभ-
क्तिर्कं विज्ञपयामास । भवतः साम्राज्यदाने निमित्तमात्रोऽहं तव प्रभावा-
दालेख्यरूपाणि सचेतनीभूयेत्यं निदेशवशंवदानि भवन्ति तत्र प्राक्कृता-
भ्येय कर्माणि कारणमत एव भवान्पुण्यसार इति सान्वयनामा ॥ इति
पुण्यसारमग्न्यः* ।

१० अथ पुरा कुसुमपुरे नन्दिवर्धननामा राजकुमारः छत्रधरेण समं
देशान्तरविलोकनकुतकी पितरावनापृच्छय यदृच्छया गच्छन् प्रत्यूषकाले
कापि पुरे मातस्तत्राऽगुत्रिणि नृपतौ पञ्चत्वमुपागते सति सचिवैरभिविष्टः
पट्टहस्ती निखिलेऽपि नगरे यदृच्छया बभ्राग । सत्रामतनृपकुमारमास-
न्नमपि दुःस्वप्नमिव विसृज्य परं छत्रधरगन्धपिब्रत् । स च तत्प्रभा-
नैर्महता महोत्सवेन पुरं प्रवेद्यमानो राजा कुमारमपि तयैव महत्या
प्रतिपत्त्या सह गृहीत्वा सौधं गतः । अहं राजलोकस्वामी त्वं तु भूमे-
स्थुचितैरुपचारयन्नैस्तमन्नरितमेवमारारार्थं । स तु राजा राजगुणानाम-
नर्हो निरवधिदुर्मेधा वर्णाश्रमपालनानभिज्ञो यथायथा प्रजापीडनपरः
साम्राज्यं कुरुते तथा तथा पशुपतिमूर्ध्ना विघ्नतराजैव स कुमारः प्रतिदिनं
दीयते । कस्मिन्नप्यवसरे तं तथास्थितं कुमारं स नृपतिस्तच्चनुताड्येत्
पृच्छन् दुर्मघतया प्रजाः पीडयसि तेनात्यन्तमर्णाचिन्त्येन कृद्यतामाब्रह्मि ।

४) खासो जडाण मज्जे दोजीहा सामिसवणपेडिळया ।

जीविज्जइ तं लाहो झीणिचे विम्हट्टे कीस ॥

१ प्राप्नोति ॥ * पुण्यसारप्रबन्धोऽयं पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते इति वा.
भाउदाजीना लिखितम् २ एव रतोप ३ पातनयश्चिमानमिह b

× खासो जडाणां मज्जे द्विविन्दाः सामिधवणप्रणिग्गाः ।

जीन्यते यत्तु तायः सोण्णवे विन्नायः कोट्ठः ॥

४ भवत ५ जीविज्ज ६ वद ७ हाप्पये विदिउ ८

इति मया गार्थः सत्यापितोऽस्तीति तद्वचनानन्तरं यदस्याः प्रजायाः
पापनिरताया अपुण्योदयेनावश्यंमाविर्षाढनावसरेऽहं नृपतीकृतः । यदि
प्रजायाः परिपालनां लोकेशोऽभ्यलिखिष्यत्तदा भवत एव पट्टहस्ती
पट्टाभिषेकमकरिष्यदिति तदुक्तियुक्तिभ्यां भेषजाभ्यागिव निगृहीतरूक्
स कुमारो वपुःपीविरतां वभार । इति कर्मसारप्रबन्धः* ।

११ अयं गौडदेशे लक्षणावस्थां नययौ श्रीरुद्रमणसेनो नाम नृप-
तिरुमापतिधरसचिवेन सर्वत्रुद्धिनिधिना चिन्त्यमानराज्यधिरं 'राज्यं
चकार । स त्वनेकमत्तमातङ्गसैन्यसङ्गादिव मदान्धतां दधानो मातङ्गी-
सङ्गपङ्ककलङ्कभाजनमजनि । उमापतिधरस्तु तद्व्यतिकरमवगम्य प्रकृति-
कृतया च स्वामिनोऽनालोकभीयतां च विचिन्त्य प्रकारान्तरेण तं बोध-
यितुं समामण्डपस्य भारपट्टे गुप्तवृत्त्याभूति काञ्चानि लिलेख ॥

५) शैत्यं नाम गुणज्ञावैव, तदनु स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूमः शुचितां मंजन्त्यशुचयःस्पर्शात्तवेदापरे ।
किं चातः परमस्ति ते स्तुतिपदं त्वं जीवितं देहिनां
त्वं चेन्नीचपयेन गच्छसि पयः कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः* ॥ १ ॥

६) त्वं चेतसंचरसे वृषेण लघुता का नाम दिग्दन्तिनां
व्यालैः कङ्कणभूषणानि वनुषे हानिर्न हेमामपि ।
मूर्धन्यं कुरूपे जडांशुमयशः किं नाम लोकत्रयी—
दीपस्याम्बुजबान्धवस्य, जगतामीशोऽसि किं ब्रूमहे* ॥ २ ॥

७) छिन्नं ब्रह्मशिरो यदि प्रययति प्रेतेषु सख्यं यदि
क्षीवः क्रीडति मारुभिर्यदि रतिं घटे श्मशाने यदि ।

* कर्मसारप्रबन्धोऽयं पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते इति डा. भाट्टशर्मा लिखितम् ।

१ अनाकम्पनीयता ॥ २ भवन्ति ० ३ प्रभोक्तृमालायाः पद्यमिदम् ४ पुत्रलया-
मन्दे तथा घोभाकस्स्यालंकाररत्नावरेष्वपि पद्यमिदम्

सृष्ट्वा संहरति प्रजां यदि तथाप्याघायै भवत्या मन-
स्तं सेवे करवाणि किं त्रिजगती शून्या स एवेश्वरः ॥ ३ ॥^४

८) एतस्मिन्माहति प्रदोषसमये राजा त्वमेकस्ततो
लक्ष्मीमम्बुरुहां पिपाय कुमुदे किं नो तनोपि श्रियः ।
महाक्षी स्थितिरेव यच्च सुमनःश्रेणीषु संभावना
त्यं तावत्कतमोऽसि तत्तिरयितुं चातापि नैव क्षमः ॥ ४ ॥

९) सदृत्तसद्वृणमदोर्हमनर्थमूख्य—
कान्ताघनस्तनतटोचितचारुमूर्ते ।
आः पामरीकठिनकण्ठविलम्बभ्रम
हा हार हारितमहो भवता गुणित्वम् ॥ ५ ॥

कस्मिन्नप्यवसरमस्तावे^१ तानि वीक्ष्य उदर्थमवयम्य तस्मिन्नन्तर्द्वेपं
बुधै । यतः—

१०) प्रायः संप्रति^२ कोपाय सन्मार्गस्योपदेशनम् ।
विबुधनासिकस्येव महदादर्शदर्शनम् ॥

इति न्यायास्सामर्पतया तं पदग्रहं चकार । अथ स नृपतिः कदा-
चिद्राजपाटिकायाः प्रत्याश्रितो दुरवस्थमेकाकिनमुपायमिधुरं सं वीक्ष्य
कोपाद्विधाय हस्तिपकेन हस्तिनं प्रेरयागास । स तु निषाद्रिवं प्रति
प्राह । यावदहं राजोऽग्रे किञ्चिद्वक्ष्ये तावज्जवालिष्यर्पतां गजः । तद्व-
चनान्तेन तथा कृते, उमापतिघरः प्राह—

११) नमस्तिष्ठति धूलिधूसरवपुगोष्ठमिमरोहति
व्यालैः प्रीडति, नृत्यति, सचक्षुगृचमोद्वहन्नुदन्तिनः ।

१ प्रजा B २ आदाय C ३ तस्य D ४ चोर्यहन्मिति शास्त्रपरपद्धत्या
मुद्गुन्निविदं परम् ५ महापथ H ६ सर्वावसरप्रस्तावे a H C ७ सन्ति प्रकी-
पाय P ८ राज्यजयपाटिकायाः C ९ उद्वहन्तिनाम् a

पुरो होममारमत ॥ अथ निरवधारुष्टिविद्यया होमकुण्डज्वालामालान्त-
रिता प्रत्येक्षीमूय श्रीपद्मावती तुरप्फागमनिषेधमुक्तवती ॥ अथ सामर्थः
क्षपणकर्तो कर्मयोर्धृत्वा मोघानुष्णधातेषु सन्निहितेषु किं भवत्यपि वितथं
भूते, इति तेनोपालम्बिता सति सैवमवादीत् ॥ त्वं यां पद्मावतीमतीव भ-
वत्या पृच्छसि साम्प्रतापचलात्पलायांचके । अहं तु म्लेच्छगोत्रजं देवतं
मिथ्यामापणेन लोकं विश्वास्य म्लेच्छैर्विश्वासं कारयामीत्युदीर्य तस्यां
तिरोहितायां, म्लेच्छसैन्येन प्रातर्वा राणसी वेष्टितां चेष्टया जानन् तदनु-
र्ध्वानैश्चतुर्दशशतीमितानि स्वानयुग्मनिःस्वनेऽपद्रुते सति प्रयत्नम्लेच्छकुं-
लन्याकुलीकृतमनास्तं सूहृद्वेद्या अङ्गं निजे गजे नियोज्य जानद्वी-
जले सगजो ममज्ज । इति जयचन्द्रमबन्धः* ॥

१४ अथ जगद्देवनामा सत्रिषः त्रिविधामपि वीरकोटिरतां विभ्रंष्ट,
श्रीसिद्धचक्रवर्तिनां सन्मान्योऽपि तद्रुणमन्त्रवशीकृतैर्न नृपतिना परमर्दि-
श्रीपरमर्दिनाहृतः सोपरोधं पृथ्वीपुरन्ध्रीकुन्तलकलापकल्पं कुन्तलमण्डल-
मवाप्य यावत्तदागमं श्रीपरमर्दिने द्वा-स्थो निवेदयति तावत्तत्तद्वेति
काचिद्विद्वन्निता विषसना पुष्पचलनकां नृत्यन्ती सत्कालमेधोचरीयक-
मादाय सापन्नया सा तत्रैव निपसाद ॥ अथ राजदौवारिकप्रवेशिताय
श्रीजगद्देवाय सप्रियालापप्रभृति सन्मानदानादनु प्रधानपरिधानं हुकुलं
लक्ष्मसूयातुस्योद्गदपटयुगं प्रसादीकृत्य तस्मिन् महाहर्षाननिषिष्टे समा-
सम्भ्रमे सभ्रे सति, नृपस्तागेव विटनटी नृत्यायादिदेश । अथ सा औचि-
त्यमपञ्चचञ्चुचासुर्यधुर्या श्रीजगद्देवनामा जगदेकपुरुषः साम्प्रतं समाज-
गाम तत्तत्र विवसनाहं जिह्मि । स्त्रिय स्त्रीन्वेव यथेष्टं चेष्टन्ते इति तस्या
लोकोत्तरया प्रशंसया प्रमुदितमानसस्तं नृपप्रसादीकृतं वसनयुगं तस्यै
वितीर्णवान् ॥ अथ श्रीपरमर्दिप्रसादतो देशाधिपत्ये संजाते सति

* १ अपद्रुते बले । २ अथ जयचन्द्रमबन्धः पुस्तकान्तरे मोघममते इति
डा. भाउदासीना लिखितम् १ पञ्चचक्रका H c D

तदुपाध्यायः श्रीजगद्देवस्य गिलनाय समागतः काव्यमिदं प्राभृती-
चकार । तद्यथा—

१२) 'चक्रः पप्रच्छ पद्मं कथय मम सखे क्वारितं किं स प्रदेशो '

वस्तुं नो यत्र रात्रिर्भवति भुवि निरायेति स प्रत्युवाच ।

नीते मेरौ समाप्तिं कणकचितरणैः श्रीजगद्देवनाम्ना

सूर्येऽनन्तर्हितेऽस्मिन्कतिपयदिग्दर्शितराहृतसृष्टिः ॥

अस्य काव्यस्य पारितोषिके तस्मै स स्थूललब्धो लक्षार्घं दिततार ॥

१३) क्षोणीरक्षणदक्षदक्षिणमुजे दाक्षिण्यदीक्षागुरौ

धेयः सद्यनि धन्यजन्मनि जगद्देवे जगद्दातरि ।

यर्तन्ते विदुषां गृहाः प्रतिदिनं गन्धेभयन्धर्वयो—

रालानद्रुमरज्जुदामघटनाध्यग्नीमवर्तिकफराः ॥ १ ॥

१४) त्वयि जीवति जीयन्ति बलिकर्णद्वयीचक्र ।

दारिद्र्यं तु जगद्देव मयि जीवति जीवति ॥ २ ॥

१५) दरिद्रान् सृजतो धातुः कृताभान् कुर्वतस्तव ।

जगद्देव न जानीमः कस्य हस्तो विरंस्यति ॥ ३ ॥

१६) जगद्देव जगद्देव प्रासादमभितिष्ठतः ।

स्वयज्ञः शिवलिङ्गस्य नक्षत्रैरक्षतायितम् ॥ ४ ॥

१७) जगामः पाभोधिः पृथु भरणिपांश्च विभु नमः

समुत्तुङ्गो मेरुः प्रणितमहिषा कैटमारिषुः ।

१ शेषस्तदुपाध्यायः a D अथप्रस्तस्तदुपाध्यायः H

२ अक्षयप्रवन्धाखिलो मन्वन्तः यस्यानि संगीतक-

व्यासस्य च तस्य पुनस्तपतेः पुण्यानि मन्वन्महे

ध्वः कागदुपाध्यायस्य भवतः सुनोः सुवाहुद्वयी

अथप्रवन्तिसमागन्धं मन्वानस्य चिन्तामणिः ॥ १ ॥ चक्रः

a b H आदर्शेऽत्रेदमधिकं पद्ये २ पार्थव a ३ प्रवृत्तानिपार्थ a H

जगद्देवो वीरः सुरतरुन्दारः सुरसरित्
पवित्रा पीयूषधुतिरमृतवर्षीति न नवम् ॥ ९ ॥

न नवमिति जगद्देवो नार्विता समस्या पण्डितेन पूरितेत्यादीनि बहूनि
काव्यानि यथाश्रुतं ज्ञातव्यानि ।

१५ अथ श्रीपरमर्दिमेदिनीपतेः पट्टमहादेवी श्रीजगद्देवस्य प्रतिपन्न-
जामिः । कदाचित् राज्ञा श्रीमालभूपालपराजयाय प्रहितः श्रीजगद्देवः
श्रीवैवर्चनं कुर्वन् छलघातिना परबलेन सैन्यं निजमुपहृतं गृण्वन्
तमेव देवतावसरे न मुमोच । तस्मिन्नवसरे प्रणिधिपुरुषमुराजगद्देवपरा-
जयमश्रुतपूर्वमवधार्य महिषीं श्रीपरमर्दां प्राह । भवद्भ्राता संग्रामवीरमा-
थतां विभ्राणोऽपि रिपुभिराक्रान्तः पलायितुगपि न प्रभृष्युरमनि । इति
नृपतेर्ममाभिघातनमोक्तिमाकर्ण्य प्रत्यूपसंध्याकाले सा राज्ञी मतीचीदिश-
मालोकितयत्नी । राज्ञा किमालोकसे इत्यादिष्टे सूर्योदयमिति, ' मुग्धे किं
सूर्योदयोऽपरस्यां दिशि जापटीति, ' सा ॥ ' विरश्मिपद्मः प्रतीपः
प्रतीच्यामपि प्रद्योतनोदयो दुर्घटोऽपि घटते, परं क्षत्रियदेवजगद्देवस्य
भङ्गस्तु मेति' दम्पत्योः प्रियालारपः ॥ देवार्चनानन्तरं जगद्देवः पञ्चशस्या
सुभटैः समं सश्रुतिवतश्चण्डांशुरिव तमस्काण्डं, केसरिकिञ्चोर इव गज-
यूथं, वात्यावर्त इव घनमण्डलं हेलयैव तद्भूलं दलयामास ।

१६ अथ परमर्दिनामा नृपो जगत्सुदाहरणीभूतं परमैश्वर्यमनुभवन्
निद्रावसरवर्जं रात्रिदिवं निजौजसा विच्छुरितं द्युरिकाभ्यासं विदधानो-
ऽशनावसरे परिवेषणाकुलं प्रतिदिनमेकैकं सूपकारमरूपः कृपाणिकया
निभन् पृष्ट्यधिकशतत्रयेण भक्तकाराणां वर्षे निषेव्यमाणः कोपकाला-
नल इति विरुदं बभार ।

१८) आकाश प्रसर प्रसरत दिशस्त्वं पृथ्वि पृथ्वी भव
प्रत्यक्षीकृतमादिराजयशसां युष्मागिरुज्जृम्भितम् ।

प्रेक्ष्यं परमर्दिपार्ष्वयशोराशेर्विकाशोदया—

ह्रीजोच्छ्वासविदीर्णदाडिमदशां ब्रह्माण्डमारोहति ॥

इत्यादिभिः स्तुतिभिःस्तूयमानधिरं राज्यसुखमनुबभूव ।

१७ स च सपादलक्षसितिपातिना श्रीपृथ्वीराजेन सह संजातविग्रहः समराजिरमधिरूढः स्वसैन्ये पराजिते कान्दिश्रीकः कामपि दिशं गृहीत्वा पलायनपरः स्वराजधानीमाजगाम । अथ तस्य पार्थिवस्यापमानितपूर्वसैन्यको निर्बिपयीकृतः पृथ्वीराजराजसभासुपेतः प्रणामान्ते किं वैद्यतं पूज्यते परमर्दिपुरे विशेषात्सुकृतिभिरिति स्वामिनादिष्टस्तत्कालोचितं काव्यमिदमपाठीत् ।

१९) मन्दश्चन्द्रकिरीटपूजनरसस्तृष्णा न कृष्णार्चने

स्तब्धः क्षान्भुनितम्विनीमणतिपु व्यग्रो विधातुग्रहः ।

नाथो नः परगर्भनेन वदनन्यस्तेन संरक्षितः

पृथ्वीराजनराधिपादिति तृणं तत्पत्तने पूज्यते ॥

इति स्तुतिपरितोषितेनानुग्रहात् । स तत्र त्रिःसप्तकृत्वस्त्रासितश्लेच्छाधिपोऽपि द्वाविंशतिसमथेलार्या स एव श्लेच्छाधिपतिः पृथ्वीराजराजधानीसुपेत्य निजदुर्धरस्कन्धावारेण समवात्सीत् । त्रासितमक्षिकेव भूयो भूयो रिपुरुपेसीति निजं नृपतेरिति मनोगतामवगम्य मगोर्निःसीमप्रसादपात्रं द्वितीयमिधममात्रं तुङ्गनामा क्षात्रं तेजो वहन्मुभटकोटीरः स्वप्रतिबिम्बरूपेण पुत्रेण समं श्लेच्छाधिपतेरनीकं प्रविश्य निशीथसमये तस्य रिपोर्गुरुदरात्परितः खदिराङ्गारघगधगायमानां परिस्तां निरीक्ष्याङ्गजं जगात् । अस्यां मनप्रविष्टस्य पृष्ठे पदं ददानो श्लेच्छपतिं निगृहाणेति पितुरादेशान्ते कार्यमेतन्ममासाध्यतमं, किं ॥ जीवितकाङ्क्षया बहुर्विपत्तिदर्शनं, तदहमस्यां विशागि भयन्त एव समन्तं नयन्तु । इत्युक्त्वा तेन तथा कृते, स्वामि-

१ अपमानितपूर्वः १' अपमानितपूर्वः कोऽपि तत्पूर्वसैन्यको ॥ २ स्तब्धः ॥

३ प्रागप्यत्राद्वितीयमिवामात्रं P ४ वपुः n

कार्यं पर्याप्तमायं मन्यमानस्तमरार्तिं लीलया निगृह्य यथागतमाजगाम ।
 विभातमृषिष्टायां निशि विपन्नं स्वामिनं निरीक्ष्य परसैन्यं पलायानं चक्रे ।
 स तुङ्गसुभटस्तुङ्गप्रकृतिर्नृपतेः कदाचित्तं ज्ञापयामास । कस्मिन्नप्यवसरे
 राजमान्यतया नितान्तपरिचितां तुङ्गपुत्रवधूमवधूतमङ्गलवलयामालोक्य
 संभ्रमात् पतिना पृच्छयमानोऽपि पयोधिरिव गम्भीरतया मीनमर्षादया
 किमप्यविज्ञपयन् निजशपथदानपूर्वं पृष्ठो निजगुणपातकं दुष्करमिति
 तथापि प्रभोरभ्यर्थनया निवेद्यमानमस्तीत्यभिधाय सदृष्टान्तं प्रत्युपकार-
 भीरुर्यथावस्थितं निवेदयामास ।

२०) इयमुचयियामलौकिकी

महती कापि कठोरचित्ता ।

उपकृत्य भवन्ति निःस्पृहाः

परतः प्रत्युपकारदाह्वया ॥

इति तुङ्गसुभटप्रबन्धः ।

१८ अथ कदाचित्तस्य स्लेच्छपतेः सन्नुर्नृपतिः पितुर्वैरस्य स्मरन्,
 सपादलक्षक्षितिपतिविग्रहकाम्यया सर्वसामग्र्या समुपेतः पृथ्वीनाथस्य
 नासीरवीरवनुर्धरशैरैः प्रापृषेण्यभाराभरधारासारैरिव तस्मिन्तसैन्ये प्राप्तिं
 पृथ्वीराजस्तदा तदानुपदिकीभावं भजन्, महानसाधिकृतपञ्चकुलेन
 विज्ञपितं करमीणां सप्ततस्यापि महानसपरिच्छदः सुखेन नोद्यते ततः
 कियतीभिः करमीभिः प्रभुः प्रसीदत्विति विज्ञप्तो नृपतिर्लेच्छपतिमुच्छेद्य
 भयदभ्यर्थिताः करमीः प्रसादीकरिष्यामीति सत्संबोध्य पुनः प्रयाणं
 कुर्वन् सोमेश्वरनाम्ना प्रभानेन भूयो भूयो निषिध्यमानः, तत्प्रसातभ्रा-
 न्त्या नृपतिना निगृहीतकर्णः, तदत्यन्तपरामवात् तस्मिन् प्रभौ सामर्थ्यो-
 स्लेच्छपतिं प्राप्य तदभिभवश्राद्धकरणतस्तान् विश्वस्तान् पृथ्वीराजस्कन्धा-
 वारसन्निधौ समानीय पृथ्वीराजराजस्यैकादशयुपवासकृतपारणादिनु सुप्तस्य

तज्जासीरधीरैः सह समरसंरम्भे स्लेच्छानां जायमाने निर्गरनिद्रायमाणस्तुरु-
ष्कैर्नृपतिर्निबध्यं स्वसौधं नीतः । पुनरप्येकादश्युपवासपारणके नृपतेर्दे-
वार्चनावसरे स्लेच्छराजेन प्रहितं तत्र पात्रीकृतमांसाकं मुखदरान्तर्निगुज्य
तदैव देवताराधनवेद्यग्रे सति, शुनापह्न्यमाणे तस्मिन् पिशिते, किं न
रक्षसि यामिकैरित्यभिहितः करभीणां सप्तशत्या दुर्वहं यत्पुरा मम महा-
नसं तत्साम्प्रतं दुर्देवयोगादीदृशी दुर्दशां प्राप्तमिति कौतुकाकुलितमानसो
विलोक्यन्नस्मीति तेनोक्ते, किं काचिदद्यापि स्वयुत्साहशक्तिरवशिष्यत
इति तैर्विश्लेष्टे, यदि स्वस्थाने गन्तुं लभे तदा दर्शयामि वपुःपौरुषमिति
यामिकैर्विश्लेष्टो स्लेच्छनृपतिस्तत्साहसंदिदक्षुस्तदीयां राजधानीमानीय
पृथ्वीराजं तत्र राजसैन्धि यावदभिषेक्ष्यति तावत्तत्र चित्रशाल्यां शूकर-
निवहैर्हन्ममानान् स्लेच्छानालोक्यामुना गर्माभिषातेनात्यन्तपीडितस्तुरु-
ष्कपार्थिवः पृथ्वीराजं कुठारशिरः छेदपूर्वं संजहार । इति नृपतिपरमर्दि-
जगद्देवपृथ्वीपतीनां प्रवन्धाः ॥

१९ अयं शतानन्दपुरे परित्सीभूतजरुधौ श्रीमहानन्दो नाम राजा
मदनरेखेति तस्य राज्ञी, अन्तःपुरप्राचुर्यात्, पतिसंवननकर्मनिर्माणव्या-
प्त्या, सां प्रति विरक्तचेता नृपतिरिति नानाविधान् वैदेशिकान् कलाविदश्च
पूच्छन्ती कस्यापि यथार्थवादिनः सत्यप्रत्ययस्य कर्मणकर्मणे किञ्चित्ति-
द्वययोगमासाद्य तत्प्रयोगार्बसरे ।

मन्त्रमूलमलालीतिः पतिद्रोहोऽभिधीयते ।

इति वाक्यमनुस्मरन्ती सतीव तथोगचूर्णं अलधौ व्यधत् । अचि-
न्त्यो हि मणिमन्त्रौपधीनां प्रभाव इति तद्वैजयमाहात्म्याद्वशीकृतो धारि-
धिरैव मूर्तिमान् निशि तामुपेत्य रेमे । इत्थमवस्मादाधानवतीं पतीकै-
स्तद्विधैर्निर्णय सकोषो मूषो यावत्तस्याः प्रवासादिदण्डं कमपि विगृह्णाति

१ स्लेच्छाभिपतीनां P २ लभेत् P ३ प्राचुर्यात्पतिसंवननकर्मनिर्माण
व्याप्ररया P ४ प्रयोगमासादरे D

तावत्तस्याः सन्निहिते निघननिर्वन्धे प्रत्यक्षीभूय जलधिरधिष्ठातृदैवतमह-
मिति स्वं ज्ञापयन् मा भैषीरिति तामाश्वास्य प्रति नृपं प्राह ।

२१) विवाहयित्वा यः कन्यां कुलजां शीलमण्डिताम् ।

समदृष्ट्या न पश्येत स पापिष्ठतरः स्मृतः ॥

इति स्वामवज्ञाकारिणं प्रलयकालमुक्तमर्यादया सान्तःपुरपरीवारं
मज्जयिष्यामीति भेषभ्रान्ताया अनुनयपराया अयं मदीय एव सन्तुस्तदस्मै
साम्राज्योचितां मध्यां भूमिमहं दास्यामीत्यभिधाय कश्चित् कश्चित् पयां-
स्पहृत्यान्तर्यायान् प्रादुशकार । तानि सर्वाण्यपि लोकेषु कौङ्कणानीति
प्रसिद्धानि । इति कौङ्कणोत्पत्तिप्रबन्धः* ।

२० अथ पाटलीपुत्रपत्तने वराहनामा कश्चिद्वाङ्मनाङ्गभूः आजन्म-
निमिचज्ञानश्रद्धालुर्दुर्गतत्वादसूत्रक्षितुं पशून् चारयन् कापि शिलातले
रुममालिल्याकृततद्विसर्जनः प्रदोषकाले गृहमुपेतः । कृतसमयोचितकृत्यो
निशीथकाले भोजनायोपविष्टो रुमविसर्जनमनुस्मृत्य निरातङ्गवृत्त्या तत्र
याति, तावच्छुपरि पारीन्द्रमप्युपविष्टमवगणय्य तदुदराधोभागे पाणिं
प्रक्षिप्य लभं विमृजन् सिंहस्वमपह्नाय प्रत्यक्षीभूय रविरेव वरं वृणु इत्यु-
वाच । अथ समस्तनक्षत्रग्रहमण्डलं दर्शयेति वरं मार्थयमानः स्वविमाने-
ऽधिरोप्य तत्रैव नीतो यस्तरान्ते बावद्ग्रहाणां वक्रातिचारोदयास्तमनादीन्
भावान् प्रत्यक्षरूपान् परीक्ष्य पुनरिहायातो मिहिरप्रसादाद्वराहमिहिर इति
प्रसिद्धाख्यः श्रीनन्दनृपतेः परमां मान्यतां दधानो वाराहीसंहितेति नवं
ज्योतिःशास्त्रं रचयांचकार । अथ कदाचित्स बिजपुत्रजन्मायसरे निजमहे
षटिकां निवेश्य तया शुद्धं जन्मकाललभ निर्णीय जातकग्रन्थप्रमाणेन
ज्योतिश्चक्रे । स्वयं प्रत्यक्षीकृतग्रहचक्रज्ञानबलात्तस्य सूनोः संवत्सरक्षत-
प्रमाणमायुर्निर्णीतवान् । जन्ममहोत्सवे चैकं श्रीमद्रवाहुनामानं जैना-

१ भयभ्रान्तत्वाक्षवारम्य दास्यामीत्यन्त वाक्य ॥ पुस्तके नास्ति * कौङ्क-
णोत्पत्तिप्रबन्धोऽयं पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते ३१) डा. भाउदाजीना िसितम् ।

चार्य कर्त्तव्यासं सोदरं विहाय नृपप्रभृतिकः स कोऽपि नास्ति य उपायन-
पाणिर्न जगाम । स निमित्तविज्जिनमक्ताय शकटालमन्त्रिणे तेषां सूरि-
णामनागमनकारणमुपालम्भगर्भितं जगौ । तेन ज्ञापितास्ते महात्मानः
संपूर्णश्रुतज्ञानकरतलकलितामलकफलवत्कालत्रयास्तस्य शिशोर्विशतितमे
दिने विडालान्मृत्युरूपदिशन्तो ययं नागता इति तेषामुपदेशे बराहमि-
हिराय निवेदिते सतःप्रभृति निजकुटुम्बं तस्य ज्ञावस्यादश्यकीं तां
विपदं निरोद्धुं विडालरक्षायै अतश्च उपायान्कुर्यन्नपि निर्णति दिने निशी-
थेऽकस्माद्बालमूर्ध्नि पतितयार्गल्या स बालः परलोकमवाप । ततस्तच्छो-
कशङ्कुमुद्दिर्घपर्वः श्रीभवबाहुगुरवो यावत्तद्वेदमावान्ति तावत्तद्वृहाम्ण्ये
समस्तनिमित्तशास्त्रपुस्तकान्येकत्र पिण्डीकृतानि सन्निहितदहनान्यालोक्य
किमेतदिति पृष्टः सांघत्सरः सभत्सरस्तान् जैनमुनीनुपालम्भयन् एतानि
संदेहकारीणि घक्ष्यान्येष वैरहमपि विप्रलब्धस्तेनेति सनिर्वेदमुविते सैः
श्रुतज्ञानबलात्तज्जन्मलमं सम्यक् तस्मै निवेद्य सूक्ष्मेक्षिकया तद्ब्रह्मले
ज्ञापिते विंशतिदिनान्येष भवन्ति । इत्थं विरक्तावपनीतायां स ज्योति-
पिक इति जगौ । यद्भवद्भिर्विडालान्मृत्युरूपदिष्टस्तदेव व्यभिचारीति तेना-
भिहिते तत्रार्गलां तामानाय्य सत्रोरकीर्णं विडालं दर्शयन्तो भवितव्यता-
व्यत्ययः किं कदापि भवतीति महर्विमिरमिदधे । कस्मात् रुषते, गतः कः,
परमार्थेनोऽनपायाः, संस्थानविशेषनाशजन्मा शोकश्चेन्न कदापि मोहि-
तव्यम् ।

२२) अभावप्रमवैर्गवैर्गीयाविमयमावितैः ।

अभावनिष्ठपर्यन्तैः सतां न क्रियते भ्रमेः ॥

१ उपदेशभूतां वाचं बराहमिहिराय निवेदितायां P २ एतानि रोद्धुमोद्ध-
दोहकारीणि H ३ कस्याय च B ४ कायोऽयं परमाणवः B ५ अभावनिष्ठ
पर्यन्ते P ६ तमः P

इत्युक्तियुक्तिभ्यां प्रबोध्य ते महर्षयः स्वं पदं मेगुः । इत्थं बोधितस्यापि तस्य मिश्र्यात्वध्वान्तान्तरितस्य केनकभ्रान्तिरिव तथात्राप्युन्मत्सरोच्छेकात्तद्भक्तानभिचारकर्मणा कांश्चन पीडयन् कांश्चन व्यापादयन् तद्भूतान्तं तेभ्यो ज्ञानातिशयादवधार्योपसर्गहरं पातमिति नूतनं स्तोत्रं रचयांचक्रुः । इति घराहमिहिरप्रबन्धः* ॥

२१ अथ दह्याभिधानभूयति रणसिंहनामा राजपुत्रस्तज्जन्दनां मूल-
नाम्नी सौन्दर्यनिर्जितनागलोकबालामालोक्य जातानुरागतया तां सेवमा-
नस्य तस्य वासुकेः सुतो नागार्जुननामा समजनि । तेन पातालंपालेन
सुतस्नेहमोहितमनसा सर्वासामप्यौषधीनां फलानि मूलानि दलानि च
मोजितस्तत्प्रभाषान्महासिद्धिभिरलंकृतः सिद्धपुरुषतया पृथ्वीं विगाहमानः
ज्ञातवाहननृपतेः कलागुरुर्गरिप्सीं प्रतिष्ठामुपागतोऽपि गगनगामिनीं विधा-
मध्येतुं श्रीपादलिप्तपुरे पादलिप्ताचार्यान् सेवमानो मानोच्छ्रितमतिभौ-
जनायसरे पदे लेपप्रमाणेन गगनोत्पतितान् श्रीअष्टपदप्रभृतीनि तीर्थानि
नमस्कृत्य तेषां स्वस्थानमुपेयुषां पादो मक्षाल्य ज्ञातसप्तोत्तरशतसंख्यम-
हौषधीनामास्वादयर्णघ्राणादिमिनिर्णीय च गुरुनवगणय्य कृतपदलेपः
कृकवाकुक्कलापिषदुत्पत्यावटतटे निपतंश्च तद्रूपश्रेणिजर्जरिताज्ञो गुरुभिः
किमेतदित्यनुयुक्तो यथावद्वृत्तान्तं निवेदयन् तद्यातुर्यचमत्कृतचेतोभिस्त-
च्छिरसि पद्महस्तदानपूर्वकं पाटीकतन्दुलोदकेन तानि भेषजान्यभ्यञ्ज्य
तत्पादलेपाद्गगनगामी भूया इति तदनुग्रहादेकां सिद्धिमाप्ताय, श्रीपार्श्व-
नाथपुरतः साध्यमानो रस* समस्तसौण्डर्यलक्षणोपलक्षितपतिव्रतवनितामर्य-
मानः कोटिवेधी भवतीति तन्मुखादाकर्ण्य च यत्पुरा समुद्रविजयदाशा-
हेंण त्रिशूलवेदिनः श्रीनेमिनाथस्य मुखान्महातिशायि श्रुत्वा श्रीपार्श्वना-

१ धत्तुस्तिष्ठत्य मन्त्रकभ्रान्तिरिव तेषु गत्सरोच्छेकात्तद्भक्तान् ॥ * अयं
घराहमिहिरप्रबन्धः सुस्तुतकान्तरे नोपलभ्यते इति डा. भाउदाजीना लिखितम् ।
१ पातालंपालेन H १ मतमसि P

थविम्बं रत्नमयं निर्माप्य श्रीद्वारवत्यां प्रासादे न्यस्तं, द्वारवतीदाहाम-
न्तरं समुद्रेण घ्रावितायां तस्यां पुरि तत्र समुद्रे तस्मिन्विम्बे तथैव
विद्यमाने, कान्तीयसांयात्रिकस्य घनपतिनाम्नो यानपात्रे देवतातिशयात्
स्खलिते, इह जिनिबिम्बमस्तीति दिव्यवाचा निर्णाय, नाविकांस्तत्र प्रक्षिप्य
सप्तसंख्यैरामतन्तुभिः सन्दानितमुद्धृत्य निजायां पुरि चिन्तावीतलाभात्
स्थयंकृतप्रासादे न्यस्तवान् । तत्सर्वाविश्यायि विम्बं नागार्जुनः स्वसिद्धरस-
सिद्धयेऽपहृत्य, सेढीतटिन्यास्तटे तदेव विन्यस्य, तत्पुरतो रससाधनाय
श्रीसातवाहनस्यैकपत्नी चन्द्रलेखामिधानां प्रतिनिशं सिद्धम्यन्तरसामिध्या-
चत्रानीय रसमर्दनं कारयति स्म । इत्थं भूयो भूयस्तत्र यातायाते सति,
यन्धुमुद्धृष्टा सा नागार्जुनपार्श्वे सद्योपधीनां मर्दनहेतुं पृच्छति, सोऽपि
स्वकल्पनया कोटीधरसस्य यथानस्थितं वृत्तान्तं निवेदयन्, तस्याश्च
यचनगोचरातीतं सत्कारं कुर्याणोऽनन्यसामान्यसौजन्यं प्रवर्धयामास ।
अथ कदाचित्तया निजाङ्गवयोरस्मिन् वृत्तान्ते निवेदिते तौ तत्पुण्यौ
राज्यं परित्यज्य नागार्जुनसमलंकृतां भुवमागतौ, कैतयेन तस्य रसस्य
जिघृक्षया गुप्तपेधौ यत्र नागार्जुनो भुङ्क्ते तत्र तामर्धदानेन परितोष्य
रसवार्तां पृच्छतः । सा च तज्जिज्ञासया तदर्थं सलवणां रसपतीं कुर्वन्ती
षण्मास्यां व्यतीतायां तस्मिन् क्षारामिति रसवती दूषयति सति, इक्षितैः
सिद्धं रसमिति ताभ्यां निवेदितवती । अथ प्रतिपन्नमाग्निनेयाभ्यां रसम-
सनलालसाभ्यां वायुकिना निर्णीतदर्माङ्कुरमृत्युरिति परम्परया श्रातस्तथा-
भ्यां तेनैव श्लेणेन तथैव स निजो ।

स रसः संप्रतिष्ठितत्वाद्देवताधिष्ठानाद्य तिरोहितो नभूय । यत्र
स रसःस्तम्भितस्त्वत्र स्तम्भनकामिधानं श्रीशार्धनायतीर्थं रसादप्यतिशयायि
सकललोकाभिलषितफलप्रदं । ततः कियता कालेन तद्विम्बं वदन्मात्र-

वर्जं भूम्यन्तरितं वभूव । अथ श्रीशासनदेवतादेशात् पण्मासीं यावदान्ता-
म्लानि निर्माय कठिनीप्रयोगेण नवाङ्गवृत्तौ निवृत्तायां श्रीअमयदेवसू-
रीणां वपुषि प्रादुर्भूते प्रभूतरोमे पातालपालः श्रीधरणेन्द्रनामा सितसर्प-
रूपमास्थाय तद्वपुर्जिह्वया विलिख्य प्रसह्य निरामयीकृत्य तर्त्तार्य श्रीम-
दमयदेवसूरीणामुपदिदेश । श्रीसंघेन सह समागतास्तत्र ते सूरयः प्रस-
वन्तीं सुरभिं विलोक्य गोपालयालैर्निवेदितायां सुवि नवं द्वात्रिंशतिका-
स्तवं कुर्वन्तस्त्रिशत्तमवृत्तेन तत्र श्रीपार्श्वनाथविम्बं प्रादुक्षुः । देवतादे-
शेन तद्गुप्तं गोप्यमेव निर्भमे ॥

२१) यन्मार्गेऽपि चतुःसहस्रशरदो देवालये योऽर्चितः

स्वामी वासववासुदेवरूपैः स्वावासर्मध्ये ततः ।

कान्त्याभिभ्यषनेधरेण महता नागार्जुनेनार्चितः

पायास्तम्भनके पुरे स भवतः श्रीपार्श्वनाथो जिनः ॥

इति नागार्जुनोत्पत्तिस्तम्भनकतीर्थावतारप्रबन्धौ* ॥

२२ अधावन्त्यां पुरि कश्चिद्विप्रः पाणिनिव्याकरणोपाध्यायतां कुर्वाणः
सिमासरित्प्रान्तवर्तिचिन्तामणिगणेशप्रणामगृहीत्वाभिब्रह्मः छात्रैः फक्षिका-
व्याख्यानप्रश्नादिभिरुद्देजितः कदाचित् प्रावृषि तस्याः सरितःपूरे प्रसर्पति
कृतज्ञम्पापातो देवात् संपटितवृक्षस्तन्मूले करावलम्बनस्तरीमासाद्य प्रत्यक्षं
परशुपाणिं प्रणमन् तेन तत्साहसैस्तुष्टेन वरं वृणीष्वेत्यादिष्टः पाणिनिव्या-
करणस्योपदेशं प्रार्थयमानस्तेन तथेति प्रतिपद्य स्वदिकार्षणपूर्वं प्रतिदिनं
व्याकरणे व्याख्यायमाने पण्मासपर्यन्ते व्याकरणे समर्पिते सति लम्बो-
दरं निर्विलम्बमनुज्ञाप्य प्रथमादर्शं सहादाय तौ पुरीं प्रविश्य स्थण्डिले
कस्यापि पुरस्य निषण्ण एव सुप्वाप । ततः प्रत्युषे मेप्याभिस्तं तथाव-

१ लेलिङ्ग ॥ २ जन्मापे ॥ H ३ यो वर्द्धिमध्ये H ४ अश्चितः C

५ तत्साहसैस्तुष्टेन P ६ दिकार्षणपूर्वं ॥ ७ सहादीयतां ॥ * नागार्जुनोत्पत्ति-
स्तम्भनकतीर्थावतारप्रबन्धौ पुस्तकान्तरे नोपलभ्येते इति का.भातवाजोना लिखितम्

स्थितं भ्राप्य विपणिर्मणी तद्रूचान्तं ज्ञापितां सती तभिरेव समानीय
प्रेङ्खोलपल्यङ्गे मुक्तः । अहोरात्रत्रयान्ते किञ्चित्पुनर्निद्रश्चित्रशाला-
दिचित्रं चित्रकारि पश्यन् स्वर्लोकसमुत्पन्नमालानं मन्यमानस्तया पण-
हरिणीदृशा ज्ञापितवृत्तान्तः स्नानपानमोजनादिभिर्भक्तिभिः परितोषितो
नृपसमायां ससुपेतः पाणिनिव्याकरणं यथावस्थितं व्यानक्षाणो नृपप्रभृ-
तिपण्डितैरुद्योतैः सत्क्रियमाणस्तदुपात्तं सर्वस्वं तस्यै समर्पयामास ।

अथ तस्य क्रमेण चतुर्णां वर्णानां स्त्रियश्चतस्रः प्रिया अभवन् ।
तथा क्षत्रियाद्भजः श्रीविक्रमार्कः, शूद्रासुतो भर्तृहरिः स हीनजातित्वात्
भूमिगृहस्थो गुप्तवृत्त्याध्याप्यते । अपरे त्रयः प्रत्यक्षाः पाठ्यन्ते एवं
भर्तृहरिसंकेतेन तेषामध्याप्यमानानां—

१४) दानं भोगो नास्तस्मिन्सो गतयो भवन्ति वित्तस्य ।

इति पाठ्यमाने भर्तृहरिरंजुसंकेतेऽसंजायमाने प्रत्यक्षच्छात्रैस्त्रिभिर्ह-
स्तरार्थे पृच्छ्यमाने कुपितं उपाध्याय (स्तेन)रे वेश्यासुत अद्यापि रंजुसं-
केतं न कुलपे इत्याकुट्टैः प्रत्यक्षीभूय आस्त्रकारं निन्दन् ।

२५) आयासशतलब्धस्य प्राप्तेभ्योऽपि गरीयसः ।

गतिरेकैव वित्तस्य दानमन्या विपत्तयः ॥

इति पाठाद्वित्तस्यैकमेव गतिं मेने । तेन भर्तृहरिणा वैराग्यशतका-
दिप्रबन्धा भूयांसश्चकिरे । इति भर्तृहर्षुत्पत्तिप्रबन्धः* ।

२३ अथ श्रीधारायां सालवमण्डनस्य श्रीभोजराजस्यायुर्वेदवेदी कश्चित्
धाममठनामायुर्वेदोदितानि कुपय्यानि विधाय तत्प्रभावात् रोगान् प्रादुः-

* १ प्रेक्ष्य D २ तं वृत्तान्तं ज्ञापिता a c ३ भर्तृहरि उद्धर. d ४ यो न ददाति
न शङ्के तस्य कृतीयामतिर्भवति ॥ इत्युत्तरार्धेऽपि स्तेनोऽयं भर्तृहरिरुक्तके दृश्यते
५ भर्तृहरी रंजु P ६ कुपितः उपाध्यायं P ७ आनुपन् P ८ भर्तृहरिरंजु-
संकेतं न कुलपे इत्यादिः स प्रत्यक्षीभूय धाराकारं a * अयं भर्तृहर्षुत्पत्तिप्रबन्धः
पुस्तकान्तरे नोपलभ्यते इति डा. माउदाजीना लिखितम् ।

कृत्यं पुनस्तन्निग्रहाय सुश्रुतविश्रुतैर्गणैः पथ्यैश्च तानिगृह्य नीरमन्तरेणं
 कियत्कालं जीव्यत इति परीक्षार्थं तत्सारिदृत्य दिनत्रयान्ते पिपासापीडि-
 ततारुवोष्ठपुद इत्यपाठीत्—

२६) कचिदुष्णं कचिच्छीतं कचित्कथितशीतलग् ।

कचिद्वेपजसंयुक्तं वारि कापि न वारितम् ॥

इति धारिसत्कारकारि वाक्यमिदमपाठीत् । तेन निजानुमृतो वाग्म-
 टनामा प्रयन्वश्चक्रे । तस्य जामातापि लघुबाह्वः श्वसुरेण बृहद्बाह्वेन
 सह राजमन्दिरे मयात, मत्पूषकाले श्रीभोजस्य क्षरीरचैष्टितं^१ विलोक्य
 बृहद्बाह्वेनाद्य नीरुजो यूयमित्युक्ते लघोर्मुखमङ्गं विलोक्य श्रीभोजेन
 कारणं पृष्ठ, स स्वामिनः क्षरीरेऽथ निज्ञाशेषे कृष्णच्छायाप्रवेदाद्युचितो
 राजपक्ष्मणः प्रवेशोऽभूदिति देवतादेशेनातीन्द्रियं भावं विज्ञपयन्, तत्क-
 लाकलापचमत्कृतेन राज्ञा तस्य व्याधेः प्रतीकारतयानुयुक्तः लक्षत्रयमूर्ख्यं
 रसायनं निवेदयन्, पद्मभिर्मासैस्तावता द्रव्यव्ययेन परमादरेण च तस्मिन्
 रसायने सिद्धे, प्रदोषसमये तद्रसायनं काचमये कुम्पके न्यस्य नरेन्द्रप-
 ष्यङ्के निधाय प्रत्युषे देवतार्चनानन्तरं तद्रसायनमनुमिच्छुः रसायनपू-
 जोवर्षापनादनु सजीकृतायां समग्रसामग्र्यां स लघुरगदंकारी केनापि
 कारणेन तं काचकुम्पकं भूमावास्फास्य बभञ्ज । आः किमेतदिति राज्ञोक्ते
 रसायनपरिमलोदयं पलायिते^२ व्याधौ व्याधेरभावाद्वास्तुक्षयकारिणानेन
 वृथा स्थापितेनालं, यदल शर्वरीविरामे सति सा पूर्वोक्ता कृष्णा छाया
 प्रमोर्वपुरपास्य दूरं गतैव ददृशे इत्यर्थे देवः प्रमाणमिति तदीयसत्त्वप्र-
 त्ययेन परितोषितो राजा दारिद्र्यद्रोहि पारितोषिकं प्रसादीचकार ॥

१ निजानुमृते २ क्षरीरेष्टितं ३ देवतादेशेन ४ आत्मीयभावे b

अथ ते सर्वव्यापयस्तेन चिकित्संकेन भूतलादुच्छेदिताः स्वर्लोकेऽधि-
नीकुमारवैद्ययोः स्वपराभवं निजगद्गुः । अथ सौ तथा प्रवृत्त्या चित्री-
यमाणमानसौ नीलवर्णविहङ्गमगुम्मीभूय व्याधिप्रतिभटस्य वाम्भटस्य
धवलगृहवातायनतले वलभ्यां निविष्टौ कोऽह्न् शब्दं चक्रतुः ।
ततः स आयुर्वेदवेदी नेदीयांसं तदीयशब्दं सामिप्रायं चेतसि चिरं
विचिन्त्य ।

२७) अशाकमोजी धृतमसि योन्धसा

पयोरसान् क्षीळति नाति योऽम्भसा ।

अमुक् विभुक् नापहृतां विवाहिनां

चलत्प्रभुक् जीर्णमुगल्पसारभुक् ॥

इत्यभाणि । मणितानन्तरं नगत्कृतनिचौ तौ प्रयातौ । पुनर्द्विती-
यदिने द्वितीयवेलायां तादृक्प्रक्षिरूपं विषाय प्राक्तनद्यत्वरूपं कुर्यादौ
समायातौ वैद्यगृहे पुनस्तयोर्वचः प्रतिवचः ।

२८) यपोसु यक्षिष्ठति, शरदि पिबति, हेमन्तशिशिरयोरसि ।

माघसि मधुनि, ग्रीष्मे स्वपिति, यवति चखग सोऽह्न् ॥

इति मणितानन्तरं पुनरेव गतौ । तृतीयदिने योगीन्द्ररूपं कुर्या
वद्गृहे समागतौ तयोर्वचः ।

२९) अमूमिजमनाकाशमहन्तन्यमवारिजम् ।

सम्मतं सर्वज्ञासाणां बद्ध वैद्य किमौपधम् ॥

पुनर्वैद्यवनः

३०) अमूमिजमनाकाशं पथ्यं रसविवर्जितम् ।

पूर्वाचार्यैः समाख्यातं लङ्घनं परमौपधम् ॥

१ विविधितेन १ २ अमुक् विष्ट् नापहृतां ३ अमुक् विष्ट् नापहृतां ४

तेन चमत्कृतचित्तौ वैद्यौ प्रत्यक्षीभूय यथाभिमतं वरं वित्तियं स्वस्थानं
भेजतुः । इति चैववाग्भट्टप्रबन्धः* ।

२४ अथ धामण्डलिग्रामवास्तव्यो धाराभिधानः कोपि नैगमः श्रिया
वैश्रमण्यस्पर्धिष्युः संधाधिपत्यमासाद्य भावद्भविष्यव्यतिकरजीवित-
जीवलोकः पद्मभिरङ्गजैः क्षमं धारैवताचलोपत्यकायां विहितावासः दिग-
म्बरभक्तेन केनापि गिरिनगरराजेन सिताम्बरभक्त इति स स्वल्पमान-
स्तद्द्वयोः सैन्ययोः समरसंरम्भे प्रवर्तमाने सति, अमानेन रणरसेन युध्य-
माना देवमत्स्या बह्वभतया प्रोत्साहितसाहसा विषय ते पद्मपुत्राः पद्मापि-
क्षेत्रपतयो बभूवुः । तेषां क्रमेण नामानि । १ कालमेघः २ मेघनादः
३ भैरवः ४ एकपदः ५ त्रैलोक्यपादः इति बभूवुः । तीर्थप्रस्थतीर्थं
पद्मतां नयन्तस्ते पद्मापि निरेः परितो विजयन्ते स्म । अथ सत्पिता
धाराभिधान एक पद्मावशिष्टः कन्यारुज्जदेशे गत्वा श्रीवैष्णवटिसूरीणां
व्याख्याक्षणप्रक्रमे श्रीतंपस्याज्ञां दत्तवान् यत्रैवतक्तीर्थं दिगम्बराः कृत-
वसतयः सिताम्बरान् पारगण्डिरूपान् पारेवल्प्य पर्यताधिरुद्धात्तेच्छन्ति अम-
स्तान् निर्जितय तीर्थोद्धारं कृत्वा निजदर्शनप्रसिद्धापरैर्व्याख्याक्षणे विषेय
इति तद्वचनेन्धनप्रोज्ज्वलितप्रतीपग्लान् नृपात् सदादाय तेन समं तां
भूधरधरागपाप्य गताभिर्दिनैर्बुद्धिस्थलेन दिगम्बरान् पराजित्य श्रीतंपस-
मक्षं श्रीअम्बिकां प्रत्यक्षीकृत्य एकोवि नमुबारो उज्जन्तसेतुशिहरे इत्या-
दितुक्तां गायामाकर्ष्य सिताम्बरदर्शने स्थापिते सति पराभुता दिगम्बरा
धरावचमण्डपात् क्षम्यपातं चितेनुरिति धेन्याधिपत्युत्पत्तिप्रबन्धः*॥

२५ अथ कदाचिद्वान्या भवति इति श्रुतः, यत्त्वं कियतां कार्पटिकाणां राज्यं ददासीति तद्वाक्यादनु यो लक्षसंख्यानामपि एक एव वासना-परस्तस्य वै राज्यमहं वितरामीति प्रत्यक्षदर्शनाय गौरीं पद्ममां जरद्वर्षा विधाय स्वयं नररूपेण ततस्थः पान्थांस्तानुद्धर्तुं वाकारयन् तैरासन्नसो-मेश्वरदर्शनोत्कैरुपहस्यमानः केनापि कृपावता पथिकवृन्देन तस्यानुद्धर्तु-नारब्धायां सिंहरूपेण शिव एव तान् शसयन् कश्चिदेक एव पथिको मृत्युमप्याहृत्य तस्या गोः समीपं नौञ्जीत् स एव राज्याहं इति वृषक् गौर्यां दर्शित इति वासनाप्रवन्धः* ।

२६ अथ कश्चित्कार्पटिकः सोमेश्वरयात्रायां वज्रं पथि लोहकारौ-कसि प्रसुतः । तस्य लोहकारस्य भार्या पतिं निहत्य कृपाणिकां कार्प-टिकदीपं निदधतीं पुम्भारयमकरोत् । आरक्षकेण तत्रागस्य तस्यापरा-धिनः करौ छिन्तौ स देवस्योपालम्भनपरः निशि प्रत्यक्षीभूयेत्युक्तः । शृणु त्वं प्राग्भावे कदाचिदजा केनापि एकेन सौदरेण पाणिभ्यां भ्रमण-योर्धृता तदपरेण मारिता, ततः सा अजा मृत्वा इयं योषिदजनि धेन व्यापादिता स साम्प्रतं पतिरभूत् यत्त्वया तदा कर्णां विधृतौ तदा तव समागमे जाते सति करौ छिन्तौ तदा कथं ममोपालम्भ इति कृपाणिकाप्रवन्धः* ।

२७ पुरा क्षत्रपुरनगरे श्रीनद्यो नाम नृपतिस्तत्र नामकर्मभ्यां धनदः धेष्ठी स कदाचित्करिर्कर्णतालतरलां कमलां विमृश्योपायनपाणिर्नृपोपान्त मुपेत्य तं परितोम्य च तत्पसादीकृतायां सुवि चतुर्भिर्नन्दनैः राद समा-लोच्य सुलभो जैनप्रासादमचीकृत । तत्र प्रतिष्ठितविश्वानां स्थापनां विधाय

× एव वासनाप्रवन्धः पुस्तकान्तरे नोपपद्यते इति वा. भावः दानोत्तमनि-र्दिष्टम् १ त्वया प्राग्भावे ।

* अयं कृपाणिकाप्रवन्धः पुस्तकान्तरे नोपपद्यते २ कदाचिद्वान्या इति कथा दर्शते

तस्य प्रासादस्य समारचनाय बहून्यायद्वाराणि रचयन् तत्सपर्याकुलतया
 नानाविधकुसुमवृक्षावलीसमलंकृतमभिराममारामं च निर्माप्य तच्चिन्तकेषु
 निष्क्रेषु उदिते प्राक्तनान्तरायकर्मणि क्रमात् संहियमाणसंपदधर्मणतया
 तत्र मानम्लानिमाकलय्यानतिदूरवर्तिनि कापि ग्रामे कृतवसतिर्नग-
 रयातायातेन सुतोषाचजीविकः कियन्तमपि कालप्रतिवाहितवान् ।
 अथान्यस्मिन्नवसरे सन्निहिते चातुर्मासिकपर्वणि तत्र यायिभिः
 सुतैः समं स धनदः शङ्खपुरं प्राप्य निजप्रासादसोपानमधिरोहन्
 निजारामपुष्पलाविकयोपायनीकृतपुष्पचतुःसरिकः परमानन्दनिर्भरस्ता-
 भिजिनेन्द्रमभ्यर्च्य निशि गुरुणां पुरः स्वं दौस्थ्यममन्दं निन्दन् तैः
 मदत्तकपर्दियक्षाकृष्टिमन्त्रोऽन्यदा कृष्णचतुर्दशीनिर्णीये तमेव मन्त्रमारा-
 धयन् मत्स्यक्षीकृतात् कपर्दियक्षात् गुरुपदेशतश्चतुर्मासकावसरे पुष्पचतुः
 सरिकपूजापुण्यफलं देहीति प्रार्थयन् एकस्यापि पूजाकुसुमस्य पुण्यफलं
 सर्वज्ञेन विना नाहं वितरीतुं प्रभूणुरिति किंतु कपर्दियक्षस्तस्य साधर्मि-
 कस्यातुल्यवात्सल्यसम्बन्धे तद्वाग्नि चेतुर्षु कोणेषु सुवर्णपूर्णान् चतुरः
 कलशान् निर्भीकृत्य तिरोदधे । स प्रातः स्वसन्नानि समागतः धर्मदान-
 पराणां नन्दनानां तद्द्रव्यं समर्थयामास । तेऽपि निर्वन्धात् पितुः पार्श्वे
 तद्वैभवलाभहेतुं पृच्छन्तस्तेषां हृदि धर्मप्रभावाविर्भावाय जिनपूजाप्रभा-
 वतः परितुष्टेन कपर्दियक्षेण प्रसादीकृतां तां संपदं निवेदयामास । तेऽपि
 संपन्नसंपत्तयस्तदेव जन्मनगरं समाश्रित्य निजधर्मस्थानसमारचनपराः
 जिनशासनप्रभावनां विविधां कुर्वन्तो वैधर्मिकरणामपि मनस्सु जिनधर्मं
 निश्चलीचकुरिति श्रीवितरागपूजायां धनदप्रबन्धः* ।

इत्याचार्यश्रीभिरुत्तुङ्गाविरुक्ते प्रबन्धचिन्तामणौ विक्रमादित्याद्युदित-
 पात्रविवेचनममुखजिनपूजायां धनदप्रबन्धपर्यन्तवर्णनो नाम प्रकीर्णकामि-
 धानः पञ्चमः प्रकाशः समर्थितः ॥ ग्रन्थामं ३०००.

३१) दुःप्रापेषु बहुश्रुतेषु गुणवद्भूतेषु च प्रायशः
शिष्याणां प्रतिभामियोगविगमादुच्चैःश्रुते सीदति ।
प्राज्ञानामय भाविनामुपकृतिं कर्तुं परामिच्छता
ग्रन्थः सत्पुरुषप्रबन्धघटनाच्चक्रे सुधासत्रवत् ॥ १ ॥

३२) प्रबन्धानां चिन्तामणिरयमुपासः कस्तले
स्थमन्तस्य आन्ति रचयति चिराद्योपनिहितः ।
हृदि न्यस्तः दास्तां सृजति विमलां कौस्तुभकलां
तदेतस्माद्ग्रन्थास्रवति विशुभः ग्रीपतिरिव ॥ २ ॥

३३) यथा क्षुतं संकलितः प्रबन्धै—
र्मन्यो मया मन्दधियापि यत्नात् ।
मात्सर्यमुत्सार्य तुर्धीभिरेव
प्रशोन्धुरैरुत्थतिमेव नेयः— ॥ ३ ॥
यावद्विवि कितवाविव रविशशिनौ क्रीडतो ग्रहकर्पदः ।
ग्रन्थस्तावन्नन्दतु सूरिमिरुषदिस्पमानोऽयम् ॥ ४ ॥

नृपश्रीविक्रमकलातीवसंचत् १३६१ वर्षे फाल्गुनसुदि १५ रयावदेह
श्रीवर्धमानपुरे चिन्तामणिग्रन्थः समाप्तः ॥

१ प्रयोदशवन्द्यतेषु चैह—
षट्पाधिकेषु क्रमतो गतेषु ।
वेत्तायमासस्य च पूर्णिमायां
ग्रन्थः समाप्तिं गमिषो मितोऽयम् ॥ ५

प्रबन्धचिन्तामणिस्थलोकानामकाराद्युक्रमः ॥

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
अकरात्कुरुते ...	१६१	अलं फलम् ...	६८
टि. अक्षयक्षतः ...	१८९	अलंकारः शङ्का ...	३६
अगाधः पाधोधिः ...	१८९	अशाकमोजी ...	२०१
अद्य मे फलवती ...	१७२	अष्टमो मरुदेन्या ...	१००
अधाम धामधामार्क ...	१३३	अष्टौ हाटककोटयः ...	१२,४१
अधिकारात्रिभिर्मासैः ...	२७	टि. अक्षरयु ...	६२
अन्त्योऽप्याद्यः ...	२	अक्षेभ्या मातङ्गा ...	२३
अन्ययसुपाण ...	४४	असौ गुणी नमसु ..	७५
अन्नदानैः पयः ...	१७१	अहिंसालक्षणो ...	६६
अन्नदिणे शिवः ...	६१	टि. अहो लोभस्य ...	७४
अपुत्राणां धनं ...	१४०	अकाश प्रसर ...	१९०
अपूर्वैयं ...	१२	आज्ञाभङ्गो नरेन्द्राणां ...	२२
अभाषप्रभ्रैः ...	१९५	आज्ञावर्त्तिषु मण्डलेषु ...	१५५
अमुक् ...	२०१	आतङ्ककारणं ...	१५०
आभूमिर्जं ...	२०१	आदौ मयैवायं ...	१९७
अभ्युद्धता घसु ...	६१	आपण पर्ई प्रसु ...	१३२
अमुष्मै चौराय ...	४१	आपदर्थे घनं ...	३८
अमेध्यमश्राति ...	६२	आपद्रुतं हसति ...	३६
अम्ययफलं सु ...	७९	आप्ति दर्शनमागते ...	१०
अम्बा वुप्यति न ...	४४	आशाल्याधिगमात् ...	६३
अम्मीणभो संदेस ...	१२	आयासस्त ...	१९९
टि. अम्हद ...	१०४	आयान्ति यान्ति च ...	१७०
अयमवसरः सरः ...	३९	आयुष्ः प्राणवी ...	१०३
अयि खलु विषमः ...	६३	आरत्नाल्लगलः ...	६५
अर्था न सन्ति ...	५४	आहते त्वय ...	१२
अर्थिभ्यः फलकस्य ...	१५८	इष्टं पुष्टं ...	१५२

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
इदमन्तरमुप	३९	का स्वं सुन्दरि जल्प ...	१७८
इयमाकृतिरयं	५१	कानीनस्य मुनेः ...	६५
इयमुचधिषां	१९२	कि कारण नु धन ...	५८
वज्रवल्गुणमभ्युदितं ...	१३७	कि कृतेन न	१४३
सत्यायोत्थाय	७२	किश्चिन्नागा	२९
उद्धूमकेलं पद	२९	टि. कि नन्दी	६०
उदाह्रियुकावधिः	६७	कियन्मात्रं अलं ...	४०
वपतिष्ठ	२६	कि वर्ण्यते कुच ...	६७
वमया सहितो	६	टि. बुद्धेः कोटर एव ...	८०
कन्या ताविक अदि न ...	२८	कुमुदवनमप	५४
एक जम्बु नगगुहं	५०	केवलितुलं नि	१०९
एकं मित्रं भूपतिः	१३२	केवलितुलं वि	१०९
एकस्त्वं भुवतो	१६७	को जाणइ तुह	९३
एतस्मिन्महति	१८५	कोणे कोरुणकः	४८
टि. पतस्यास्य पुरस्य ...	१०२	कोशनादि युतं	१०२
टि. पया वटाक	६०	कचित्तूलं कचित् ...	१६८
कः कण्ठीरवकण्ठ	१०८	कचिदुष्णं	२००
कण्ठपल्लवं	२८	क्षुत्क्षामः पथिको ...	५५
कर्तुं काकं मुकं	१५	क्षुद्राः सन्ति सहस्रशः ...	८५
कतिपयविदस्र	३९	क्षोणीरक्षण.	१८९
कतिपयपुर.	५६	खगोलसुतिमा	१०९
कयाशेषः कर्णो	१४६	गतप्राया रात्रिः	६८
टि. कन्ये कासि न	८०	गयगयरह	३५
कमु करुरे	७९	गुम्फान्विधूय	१
टि. कयलितरु विज्झ ...	१७	गुर्जराणामिदं	२१
कविपु बादिपु	८१	गोपीपीनपयोधरा ...	७७
टि. कसिणुजलो	१७	गौरी रामवती	१६८
काणवि विरह	४३		

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
टि. मासादर्ध ...	३९	वास्तुनार्धिसमो ...	९३
चक्रः पञ्च ...	१८९	दानं प्रियवाक् ...	१६९
चतुर्मासी यावत् ...	१४९	दानं भोगो ...	१९९
चिन्तागम्भीरकृपात् ...	६३	दानं विष्ठादृतं ...	४२
टि. योग्मातप. ...	१४	दादिद्यानल ...	५५
चोलः क्रोडं पयोधेः ...	४७	दिदुसुभिधुरावातः ...	११
छिधं ब्रह्मशिरो ...	१८४	दिवासा यदि सत् ...	६१
जगदेव जगत् ...	१८९	दीयन्तां दशलक्षणि ...	११
जइयइ ...	४३	दुःप्रापं पु वटु ...	३०५
टि. जइ सरणोत्तइ ...	१७	देव स्वत्वरनीरदे ...	८२
जा मति पच्छइ ...	३६	देव श्रीपोत्सने ...	५०
जेसलमोडि मवाइ ...	१०४	टि. देव श्रीगिरिदुर्ग. ...	१०२
जो करिवराण ...	१९८	देवादेनय कि ...	१०७
जो जेण सुद्धभम्ममि. ...	९२	देवे दिग्बिभय ...	६३
होली मुट्टी कि न ...	३५	देशाधीरो माम ...	५७
हत्तुनं यत्त पेन ...	४१	दोमुह्य निरकम ...	६४
सव प्रतापम्वलनात् ...	४२	द्राम्यां यत्त हगिः ...	६०
टि. ताण पुरोय ...	१७	धर्मण्यधप्रयोगेण ...	१६८
सिन्धयरगुणा ...	१६५	धर्मताम इति ...	११
त्यागेः कल्पद्रुम ...	८४	धारयिता स्वया ...	४५
प्रयोदशेऽप्यब्द ...	२०५	धाराधीन भग ...	६५, ८१
प्रिभिर्ज्ञेयिभिः ...	१५५	निगुणेन ...	३
स्वयं कर्तः शिवि ...	१६७	नमस्तिष्ठति ...	१८५
स्वं येतं चेतो ...	१८४	नमो यत्तनिभा ...	११२
टि. स्वत्साहसेन ...	३१	नमैर्निष्ठया गुरो ...	१०८
स्वयि जीवति ...	१८९	नगुणोऽप्य ...	१५७
टि. दया पोटी ...	८०	न मिश्र दुर्मि ...	५५
द्विद्वान्मनः ...	१८५	टि. न माने म यति ...	१०१

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
न यन्मुक्तं पूर्वः ...	१४०	पाणिमहे पुलकितं ...	६१
टि. नवमल ...	५०	पातु घो हंभगोपाल ...	१४५
न सा सभा यत्र ...	८६	पिवेदुटसद्वर्ग ...	११७
टि. नविमारीयए ...	१०	पुत्रे वाससद्वर्ग ...	१३, १२६
माथेः सुतः स ...	१००	पूर्णः स्वामिशुभैः ...	१७२
नारीणां विदधाति ...	११०	टि. पोतानेताग्रय ...	४६
माहं शर्मफलोप ...	५९	प्रतापो राजमार्गस्य ...	१५९
निजकरनिकर ...	३९	प्रतिमाभारिणो ...	१६५
नियऊयगपूरणमि ...	४५	प्रबन्धानां ...	२०५
टि. निर्वाता न मुटी ...	४६	प्रहृत मुरजमन्त्र ...	६७
नृणामुपल ...	१	प्रायः संप्रति ...	१८५
टि. नागद्वद ...	३१	प्रीणित्वाशेषविश्रामु ...	७३
नृपव्यापार ...	१७२	पापोविद्वान् ...	४२
नैवाकृतिः फलति ...	१२२	यिन्दव भीयशो ...	१६६
पदैगरुमा ...	१०४	सुधैः प्रवन्धाः ..	९
टि. प्रशान्तं... ...	१०	भजेन्याधुकरि ...	५६
पहली राव न ...	१०३	भयपीडादुक्त... ..	१३८
पञ्चाशत्पथ ...	३२	सुखीमहि वयं ...	१३२
पञ्चाशद्द्वय ...	७९	भूयःमाहरिके ...	९
पञ्चाशदादौ किल ...	१००	भूमि कामगवि... ..	९५
टि. पठमो नेहाहारो ...	१७	भैरवः कोटर ...	४६
पणसयरी वासाई ...	१७८	भेजेक्रीणितां ...	११२
पयःप्रदानसामर्थ्यान् ...	६२	भोगीन्द्र बहुधा ...	१७३
परपत्तजाश्रयं ...	४५	टि. भोजराजमम ...	४७
टि. परिजोसमुन्दराई ...	१७	भोजराज मया ...	४९
टि. परोक्षे कार्यदन्तारं ...	१०१	भोजे राति दिवं ...	८०
पर्जन्य इव मूसानां ...	१४४	भोय ए हु गलि ...	७१

पृष्ठ.	पृष्ठ.
भोलि मुन्धि म गवु... ३५	यः पञ्चमाम ... १७०
मृशश्रुत ... १	यत्र सत्र समये... १३८
भ्रातः संवृणु पाणिनि ... ९८	यथाश्रुतं ... २०५
दि. मगां चिय अलहन्तो ... १७	दि. यदाजीम्वश ... १४
दि. मा भांभी ... ६९	यदि नाम कुमुद ... १११
मन्दब्रान्द्रकिरीट ... १९१	यदि नास्तमिते ... ३९
मस्तकस्थायिनं ... ७२	यदेतच्चन्द्रान्तर्गत ... ४०
दि. महालयो महा ... १०२, १२२	यन्मार्गेवि श्रुतः ... १९८
मदिधीढह ... १५८	यशः पुञ्चो मुञ्जः ... ३६
मणुकारसमा ... ५६	यशोवीर ... १६६
दि. मा आण कीर... १७	दि. यस्यान्तर्गिरीश ... १०२
गागुसडा दह ... ७३	याहिद्विनी ... १६५
मात्रपाप्यधिकं ... १२२	यावद्विदि कितवौ ... २०५
मानं सुथ सरस्वति ... १२३	दि. यासौदक्षिण ... १४
मान्धाता स मही ... ३३	शूकालक्ष्मशतावली ... १५०
दि. मणतंघोलि ... १०४	यूपं कृत्वा पशून् ... ५९
मा मङ्गल कुरु ... ३६	येपां वल्लभवा ... ५१
मा रूम संधि ... ९७	यौष्माकाधिप ... ४७
मीनानने प्रहसिते ... १७	दि. रजकवधू ... १४
दि. मुखं पद्मदल ... १०१	रत्नाकर इव ... १६५
मुखे हारावाप्तिः ... ७७	रत्नाकरात्सदृक ... १
मुरगमासाइ ... ५७	रसातलं यातु तव ... ५८
दि. मुञ्ज पंडला ... ३१	राजन्भोज कुल ... ४३
मुञ्ज भण्ड ... ३४	राजप्रतिग्रह ... १३४
मृगेन्द्रं वा मृगारिं ... १७७	राज्यं यातु त्रियो ... १२०
मृगो मृग्युक्तरा... ७२	राणा सन्धे वाजिया ... १०४
मेदिन्यां लब्धजन्मा ... २८	रात्रौ आनुदिवा ... ४५

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
टि. रुष्टेन मुञ्च	... ३१	वैरिणोऽपि हि	... ५८
रे रे चित्त कथं	... ९१	घञ्जत घञ्जत प्राणा	... ५५
रे रे यन्त्रक	... ३६	व्यापिद्धा नयने	... १४५
लक्षं २ पुनर्लक्षं	... ४०	क्षीतेनोद्धुषितस्य	... ४४
लक्ष्मीर्यास्यति	... ३७	क्षेत्यं नाम गुणः	... १८४
लक्ष्मीशला शिवा	... १६९	क्षौडैर्यन्वयति	... ६५
लुच्छि बाणि मुद्	... १५१	क्षौर्यं शत्रु कुल	... ६७
टि. लक्ष्यलक्ष	... १०२	ओगुणचन्द्र	... १
लिङ्गं जिणपन्नचं	... १६५	ओनाभिभूः	... १
लिङ्गोपजीवितां	... १६५	ओमन्त्रेणमृगारि	... १२३
लोकः पृच्छति मे	... ७२	ओ भोजे	... ८३
वक्त्राम्भोजे सर	१२,४१	ओतव्यः सौगतो	... ६६
वचनं घनपाल	... ६६	ओः कार्यमद्य	... ७२
वन्धो हरती	... ४	पष्टिलक्ष	... १४२
परं भट्टैर्मान्यं	... १५९	संपदैकपरःप्राप	... ९२
वर्षासु यः	... २०१	संयत्तो नियमः	... ९३
टि. पथोधर्मो	... ६२	संसारमृगवृणा	... ९१
वसप्रतिष्ठाप्यार्य	... १११	संसारार्णवत्तेव	... १४४
बाढीतो वडबाण	... १०५	सहस्र नदी स	... १०४
बादविद्यावतो	... ११२	सञ्चित्तद्	... ३५
वासो जडाण	... १८३	स एव भुवन	... ६१
टि. वली गरुवा	... १०४	टि. सत्यं त्वं भोज	... ४७
वल्लीउग्र	... ११३	सत्यं रूपं तपो	... ५५
विद्धा विद्धा शिलेयं	... ७६	टि. सत्यं नरेषु	... ६०
विवाहदित्वा यः	... १९४	सत्रागारमशेष	... ११२
विश्वामित्रपराशर	... १३३	सत्ति ही गिहिमिसे	... १३४
वेष्टामदह	... ७३	सन्वृत्तसद्गुण	... १८५

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
सपादलक्षः	... १२३	सोहमीव सहि	... १४६
टि. सयलभभाषणन्द	... १७	ज्ञाताः प्रावृषि	... २९
सरस्वती स्थिता	... १२	टि. स्पर्शोऽमैघ्य	... ६२
सर्वदा सर्वदो	... ११	टि. स्वच्छसज्जन	... १४
सञ्चार्य	... ५७	स्वप्रतापानले येन	... २८
सायरखाई छंछ	... ३७	स्वापदि तथा महान्तो	८७
सिंहो बली द्विरद	... १३३	हंसैर्लक्ष्यप्रशसै	... १६७
सिद्धेः रत्नशैल	... ९५	संक्षो श्वेतपटा	... १०७
सुकुर्व न कृतं	... १७१	हस्ता सुयं पति	... ७६
सुरताप नमः	... ६८	हरिरिव बलि	... ९८
सुहरेवेन्द्रस्य	... ३६	टि. हारो वेणीदण्ड	... १७
सेनाङ्गपरिवार	... ९२	हेम तुष्टाळा कर	... १५१
सो जयड फूट	... १२२	देखा निदलिय	... ४३

॥ प्राकृतशब्दानामकाराद्यनुक्रमः ॥

	पृष्ठ.
अदयमे-अतिक्रमे ...	१७८
अधभूव-अत्यधुत. ...	४३
अधभू-आअधभूत. ...	१५१
अच्छकार-आअच्छकार. ...	१३८
अच्छीणि-असीणि ...	१५१
अजस्रप-अज्यास्र ...	१६५
अकृ-अष्टौ ...	२८
अग्निसिद्धा-अग्निश्रिताः ...	५६
अणु-अनु ...	७३
अणुदिगं-अनुदिगम् ...	१७८. ७
अणुद्वार-अनुसरति ...	१०३
असणो-आसमः ...	१७८. ३
अरधमणु-अस्तमन. ...	१५८
अरिय-अरित ...	५७, १३२
अरिद्धो-अरुष्टा ...	१०३
अधय-अन्धक. ...	४४
अज-अन्य ...	१७८. ८
अजदिगे-अन्यदिगे ...	६१
अप्पाजं आत्मानम् ...	१९
अवारि-अधुना ...	३१ टि.
अवय-आय ...	७९
अम्मीणओ-अस्मदीयः ...	१२
अम्मीणा-अस्माकीनः ...	१०४-२
अयं-इदम्. ...	१७८. ६
अरीलं-अवकाशना ...	१७८. ६

	पृष्ठ.
अलभमाणं-अलभमानानां ...	५७
अलहंता-अलभमानः ...	१७८. २
अवरि-अपर ...	७३
असमत्या-असमयाः ...	४५
असाहि-आपादीय. ...	३१ टि.
अहवा-अयवा ...	२८
अदिए-अधिके ...	१३
आइओ-आगच्छासः ...	७९
आई-अम्वा ...	४१
आत्तार्ज-आतुराणाम् ...	५७
आणंदयरो-आनन्दकर ...	१७८. ९
आपण-आत्मा ...	१३२
आवइ-आवति ...	१०४-४
आविसिद्ध-आगमिष्यसि ...	५० टि. १
आहार-आधार. ...	१७८. ८
इक-एक. ...	१२२
इकस-एक एव ...	७३
इकस-एक एव ...	४४
इकह-एकस्य ...	१५२
इक-एक ...	४३
इच्छ-इच्छति ...	१३४
इत्थंति-इत्थन्तरे ...	५० टि. ३
इयो-सो. ...	१०९
इम-एवम् ...	१० टि.
इस-एषा ...	१४
ई-इति ...	१०९

	पृष्ठ		पृष्ठ.
कहयि-कथमपि	१७टि. ८	खीरु खीरम्	... ४३
कहिञ्ज-कथय	... १२	गह्द-गजेन्द्र.	... ४३
केहउ-कीटशम्	... ७१	गवधि-गतोसि	... ६४
काइ-किम्	... ७१	गपहि-गतैः	१७८टि.
काउं-कृत्वा (कस्य)	१५, ४३	गओ-गतः	१७८टि.
फाणवि-फापि	... ४३	गञ्जीइ-गर्जति	... ३१टि.
फालाउ-फालात्	... १७८	गद-दुर्गैः	३७, १०४-२
फाह-कथम्	१०४-३	गदपइ-दुर्गपतिः	... ३७
किउ-कृतः	... २८	गणियं-गणितम्	... ४४
किदि-किमपि	... ४५	गणिता-गणिताः	... २८
कीजइ-क्रियते	... १३२	गम्मरि-गालम	... ३१टि.
कीरंति-कीर्यन्ते (कृष्णिन्) १७टि. ४		गय-गज (गत)	... ३५
कीस-पीटशः	... १८३	गयणि-गगने	५०टि ३
कुमर-कुमारपाल.	... १३	गयइ-गजानाम्	... ३५
कुलाईउ-कुलान्येव	१०४-१	गयाइ-गताभि	... ३५
कुडरउरहो-बूटाक्षरदः		गयुं-गतम्	... ३४
कुडोच्छेदको वा	... १२२	गरूयाबा-गुरवः १७टि. ७ १०४-३	
के-किंवा	... २८	गलि-गळे	७१, ५०
केहीसाटी-किमर्थम्	... १५२	गळु-गईम्.	... ३५
कोहि-कोटि.	१७टि. १, १०	गहणु-ग्रहणम्	... १४६
खउ-क्षयः	... १५२	गहिऊ-गृहीत्वा	१७टि. १
खगु-खड्ग	... ५०	गहियाइ-गृहीताः	१७टि. ८
खंगार-खेद्वारे	१०४, ३	गहीयाओ-गृहीताः	१७टि. १०
खंगारिदि-खेद्वारे	१०४-१	गिउ-गतम्	... ५०
गहृगलियाइ-मुको-		गिहिणा-गृहिणा	... ९२
द्रीणांनि	१७टि. १, ४	गिहिमत्ते-गृदिमात्रे	... १३४
खड्ग-स्खलिता	३१टि. ४	गुंजादि-गञ्जाभिः	... ६४
खाइ-परित्या	३७	गोरी-गौरी	५०, १०३

	पृष्ठ.
यण-यनः	३१ टि.
यवदसद-यतुदस	३५
यककवद-यकवती.	९३
यंदण-यन्दन.	१७ टि. ९
यंदस्स-यन्दस्स	१०३
यिस्सिल्लि-पिच्छिळा	३१ टि.
यितंति-यिन्तयति	१७ टि. ६
यितवह-यिन्तयति	४३
यिय-यव	१७ टि. २
यीत-यितम्	९३
युरि-युणिता	३४
येव-एव	९२
योरीयद-योयम्	१० टि.
छट्टंति-स्यजन्ति	१७ टि. ७
छत्त-छत्त	१२२
छट्टसरहं-यट्टतराणि	३५
छार-भस्म.	३५
छिक्खण-छिक्खा	१२२
ज-यत्	१७ टि. ८
जइ-यदि	३४, ४३, ७३
जइवि-यत्तपि	१६५
जठणानइ-यमुजानदी	१७ टि. २
जग-जगत्	१२
जट्ठाण-जट्टानाम्	१८३
जण-जन.	१७ टि. ८
जणणि-जननी	४३, ४५
जणमु-जमय	४५

	पृष्ठ.
जंबुय-जम्बुक.	१५८
जम्मु-जन्मा	५०
जम्मो-जन्म	१५
जयउ-जयतु	१२२
जरठत्तण-जरठत्वेन	१४ टि. ५
जरि-यदि	५० टि. ३
जसु-यस्य	१४६
जस्स-यस्य	१७ टि. ९
जह-यथा	१७ टि. ५, ७
जहि-यैः	२८
जाह-यत्र	१५१
जा-यावन् (या)	५७
जाइ-यानि	१७४
जाइवो-यामः	७९
जाइयउ-जातः	४३
जाण-जानातु	१७ टि. ५
जाणइ-जानाति	५३
जाणीसीइ-जायते	५० टि. ३
जायइ-जायते	९२
जायंति-जायते	१७ टि. ४
जिण-जिन.	१५२, १५८
जिम-यथा	३५, १०४
जीविजइ-जीव्यते	१८३
जाइयण-येयम्	१० टि.
जाणहि-जातैः	४५
जलनिहि-जलनिधि	९३ टि.
जीवा-विजिताः	९३
जीनुप्पत्ती-जीवोत्पत्ति	५७

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
जुत्त-युत्तम्	... १४६	ताण-तेषां	१७८. ५
जुञ्जण-यौवन.	... ३४	तारय-तारक	... १२
जे-ये १७८. ६, ३५, ५६, १५१		तालाहलं-हालाहलम्	१७८. ५
जेण-येन	४४, ९२, १२२	ताव-तावत्	१०३
जेयं-यदेवं	... १५१	ताविड-तापितः	... २८
जेसल-जयसिंह.	... १२२	तिक्खां-तीक्ष्णाः	... ५०
जेसलु-जयसिंह.	१०४-२	तिणिसिङ्ग-तन्निधया	... १५२
जेहि-यैः	... ४५	तिथय-तीर्थकर.	१६५
जो-यः	९२, १५८	तिदिण-त्रिदिन.	... ५७
झाडी-घर्षित्वा	... ७९	तिग्नि-त्रीणि	... १७८
झोली—	.. ३५	तिम-तथा	... ३५
झीणित्ते-झीणस्ये	... १८३	तिसिपहि-ताभिः	१७८. ८
झुरि-रिचस्व	... ३४	तिहुयण-त्रिभुवन	... १२२
ठगुमगु	१०८.	तुम्हा-तव	४४, ६४
ठाविड-स्थापितः	... ९२	तुट्टी-तुट्टित्वा	... ३५
डीहियांह-दाक्षिण्या	... ३५	तुम्ह-तव	... ५७
डुविड-यूडित	... १०२	तुरय-तुरग.	... ३५
डालिङ-डौकितम्	१०४-३	तुरिया-स्त्रीकटाक्षाः	... ५०
णह-नष्ट	... १२	तुह-तव	१३, ९३, १२६
तव-ततः	५०८. ३	तुहाला-तावकीनः	... १५१
तत-तस	... ५७	तेण-तेन	... ५६
तमु-तस्य	... १५८	तोहि-तेः	१७८. ८
तस-तस्य	१७८. ९, ९२	तो-तवपि	३४, १५९
तह-तथा	१७८. १	तोळंतु-तोलयन्	... ६४
तहय-तथात्र	१७८. ३, ७, ८	थणयाण-स्तनयोः	१७८. २
तांह-तत्र	... १५१	थंभाण-स्तम्भनाम्	१७८. ६
ता-तस्मात् । तदा	... ३५, ५७		
ताइ-तानि	१७८. ४		

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
थिय-स्थितं (जाता)	३४	दुवार-द्वार-	... ६१
थियो-स्थियाम्	... ३५	देवइ-देवाति	... १५२
थोवावि-स्तोकेपि	१० टि.	दोजीहा-द्विजिह्वः	... १८३
थोवं-स्तोकं	१० टि.	दोमुहय-द्विमुखक.	... ६४
थईयप-देयं	१० टि.	दोरीवन्वीयउ-द्वपरकयद्वः	३५
थद्व-द्वदम्	३५	धढवइ-गर्भति	५० टि. ३
थन्ता-दान्ताः	... ५६	धम्मगुरु-धर्मगुरुः	... ९२
थलइ-दलति	... १५८	धम्ममि-धर्मः	... ९२
दससिर-दशसिराः	... ३७	धम्मो-धर्मः	... ९२
दसा-दशा	... ७३	धरइ-धरति	१७ टि. ७
दइ-दश	१७, टि. १	धरिउ-धृतः	१०४-६
दहक-दशक.	... २८	धरिउसु-धारय	... ४५
दहिप-दमि	... ५७	धी-ही	... ७५
दाऊण-दरवा	... १५८	धुमा-धुवी	... ४२
दाणार्थ-दानात्	... ९२	नई-नदी	७३, १०-४-४
दालिदिहि-दागिणिण	... १२	नकुलाइ-नकुलानि	१०४-१.
दिहु-दष्टम्	... ४३	घाई-घारति	... ९३
दिनेसरह-दिनेश्वरस्य	१५८	घोय-प्रक्षालयि	... ९३
दिण्हा-दद्या	... १५८	नाग-नमः	... ५०
दिता-ददन्तः	१७ टि. ६	नरिय-नारित	१००, १६५
दीहटा-दिनानि	... २८	नरिदो-नरेन्द्रः	१३, १२२, १२६
दुमर-दुःखम्	... १५२	नववद-नववरति.	... १३
दुमरलो-दुर्मलः	... ६१	नवमि-नवरम्	१७ टि. १, १०
दुमस्स-द्रुस्व	१७ टि. ५	नवोरदि-ननपरा	... ७३
दुमो-दृमः	१७ टि. १०	नापा-नाना	... ५६
दुडटियं-दुर्लक्षितम्	१७ टि. ५	नाराय-नाराण	... ६४

	पृष्ठ.
नाह-नाथ	... ९३
निएवि-निजेवि	... ६१
निर्गुणंवि-निर्गुणमपि	१७टि. ७
निघट्ट-निकृष्ट.	... २८
निज्जरं-निर्जरं	... १६५
निदलिय-निर्दलित.	... ४३
निबद्धि-निर्बद्धम्	... ७१
निभिष-निर्भैत्यः	... ३५
निर्मिओ-निर्मितः	... ४४
निय-निञ	... ४५
निरकलर-निरक्षर.	... ६४
निब-नृप.	... ६१
नियम्बविम्बविम्-नित-	
म्बविम्बे	१७टि ३
नवि-नहि	१०टि.
निवारिण-नियारणीयसु	१०टि.
निम्बार्ण-निर्वाणम्	... १०९
निहाण-निधान..	१७टि. ३
निहालइ-पद्यति	... ९३
नैय-नैव	... ४३
नेह-स्नेह	१७टि ८
नेहु-स्नेह	५० टि.
पद-पतिः [अपि]	४३, १०४-३
	१३२
पडली-प्रकृतिः	... १०३
पच्छइ-पञ्चात्	३६, १४६
पडइ-पतति	१७टि. ५, ५७
पडिपडली-प्रतिप्रकृति	१०३

	पृष्ठ.
पडिमासु-प्रतिमासु	... १६५
पडिलगा-प्रतिप्राः	१८३
पडिहाइ-प्रतिभावि	... ७१
पडुगु-लघुपिठम्	... ३५
पढयो-प्रथमः	१७टि. ८
पणसयरी-पञ्चमप्रति.	१७८
पण्डिया-पण्डिताः	... १५१
पत्तं-प्राप्तम्	१५, ७३
पक्कं-पक्वं	१७टि. ५
पस्थण-प्रार्थना.	... ४५
पन्नत्तं-प्रज्ञप्तम्.	... १६५
पमुहं-प्रमुखम्	... ५७
पय-पदम्	... ५७
पयडिय-प्रकटित.	... ४३
पयाव-प्रवाप.	... ४३
परदारगमनं-परदारगमनं	१०टि.
परोवयारिणो-परोपकारिणो	४५
पराण-प्राणाः	१०५-५
परिओस-परितोष.	१७टि. ४
पडिट्टं-पर्यस्तम्	... ७३
पलोइय-प्रलोक्यते	... ६१
पवणो-पवनः	... ५९
पवत्तं-प्रवृत्तम्	... ४५
पसरस्त-प्रसरस्त	... ४३
पसिद्ध-प्रसिद्ध	... ७३
पद-पद.	... १५१

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
पहिली-प्रथमा	... ३६	फेणपुञ्जुब्ब-फेणपुंज	इव १७टि. २.
पहीणं-प्रहीणम्	... १६५	वत्तीस-वार्त्तायाम्	... ३५
पाइं-पाणिम्	... ३५	वल्लिवन्ध-वल्लिवन्धः	... १२
पाय-पायम्	९३टि. १५८	वापो-पिता	... ४५
पाय-प्रायः	... १३८	विट्ठं-वृन्तम्	... ७५
पायक्कडा-पादगाः	... ३५	वीजइ-द्वितीयः	... १३२
पायवे-पादये	१७टि. ७	वे-व्री	... ७५
पायाळ-पाताळम्	... ६४	भगगस्सय भग्गयस्सये	... ३७
पावइ-प्राप्नोति	... १६५	भग्गु-भग्नः	... ५०
पिक्खि-प्रेक्ष्य	... ३५	भंति-भृद्धि	... ६१
पिच्छदि-पक्ष्यति	१७टि. ८	भजिगय-भग्नम्	... ३७
पियसहि-प्रियसलि	१७टि. ४	भंजिऊण-भङ्त्वा	१७८टि.
पियावउ पावयामि	४३	भंजित्त-भङ्त्वा	१७८टि.
पिहणं-पीडनम्	... १५८	भजसिरि-नष्टयी.	... ५०
पुट्ठिहि-पुष्टैः	... १४६	भणइ-भणति	२८, ३४, ३६, ६१
पीणुसयाण-पीनोन्नतयोः	१७टि. २	भण्णिमो-भणानः	... ६४
पुट्ठो-प्रष्टः	... ६१	भमइ-भ्रमति	१७टि. २
पुत्तं-पुत्रम्	... ४५	भरव मृतः	... १५१
पुणो-पुनः	... ७३	भरीया-भृताः	५०टि. ३
पुत्ते-पूतं	... १३	भवणे-भवने	... ६१
पुरिसाण-पुरुषाणाम्	१७टि. ६	मुज्जइ-मुद्दे	... १०९
पुहवी-पृथ्वी	४४, ८५	मुयय-मुञ्जग.	१७टि. ३
पुण्णम्मि-पूरुणं	... ४५	भागी भाग्यैः	... १५१
पेक्खित्ति-प्रेक्ष्यति	३१टि.	भावम्मि-भावे	१७टि. ५
प्राणकइ-प्राणान्	१०४-१	भावीयइ भाव्यते	१०४-४
पुहइ पुप्पस्य	... १५२	भोगवीइ-भुक्ताः	१००
फलाइ-फलानि	१७टि. ६	भोगावइ-भोगावर्त्तन	१०५-५

	प्रष्ट.		प्रष्ट.
भोय-भोज.	... ७१	भाणुसह-मानुपस्य	... १३२
भोलि-हेअस्ते	... ३५	भांहीउ-भण्डवम्	१०४-२
भोलिम-सुग्भ.	... १५२	मारिओ-मारिवः	... १७८
मइलिभं-मलिनिः	... १५	मारीतां भूते	१०४-३
मई-माया	... ४३	मारीयण	१०८ि. ५४
मएण मृगेण	... ४३	मासाइ-मापादि.	... ५७
मकरि-मा कुक	... ३७	मिल्लण-म्लान.	... ७९
मगा-मार्ग	१७८ि. २, ७३	मीटि-मृष्टा	... ३४
मगाहा-मार्गा.	९०८ि. ३	मुइज्ज-मोचिवः	... १२
मग्गु-मार्गम्	... ९३	मुक्कं-मुक्कम्	... १५
मंकड-मंकड.	... ३५	मुठ-मुतः	... ३५
मज्झमि मध्ये	... १२२	मेहिंसु-मुप्पसा	... ९३
मज्जे-मध्ये	... १८३	मुग्गा-मुद्ग	... ५७
मणि-भनसि	१०४, ३	मुज्झारा-ऊर्ध्वतिर्यगद्-	
मल्लरु-मरसरः	१०४-३	काष्ठसहसाः	... १७
मंथण-आमन्थण.	... ३५	मुंजइ-मुअस्य	... ३५
मम्मणह-मन्मथ.	... ३५	मुणालवई-मुणालवती	१४, १६
मयं-मतम्	... १०९.	मुणियं-प्रातम्	... ५७
मवाइ-मद्वास.	१०४-४	मुत्तिय-मोत्तिकानि	... १५८
मह-मत	... ७३	मुग्गि हेमुग्गे	... ३५
महल-महान्	.. ७३	मुह-मुस ४३, ७१, १०३, १५१	
महुकर-मधुकर	... ५६	मुहकाणि प्रमुत्ताणि	... १५१
माइई-माकन्दम्	१७८ि ५	मेहु-मेघः	५०८ि ३
माणु-मार्गः	... १३२	मोहि-संमर्ग (मुक्त्वा)	१०४-४
मादि-निमित्तम्	... १५२	य-य १७८ि. ३, १०, १३२	
माणियं-अनुभूताः	... ५०	यणु-जनः	... १४६
माणुसदा-अनुध्याः	... ७३	याणिमो-जानीमः	... ७९
		रक्खा-रक्षा	१७८ि. ३

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
रथणं-रत्नम्	... ७३	वंसे-वंशम्	... १२२
रथणायरे-रत्नाकरे	... ७३	वई-पतिः	१७८ टि.
रया-रताः-	... ५६	वट्टियं-वर्तितम्	१७ टि. ७
रद्ध-रथ	... ३५	वहुव-वरिष्ठः	१०४-२
राव-राजा	... ३७	वदवाण-वर्धमान.	१०४-५
राणइ-राणकः	१०४-१	वणिज्जहु-वाणिज्यं	१०४-२
राणा-राजानः	१०४-२	वन्दइ-वन्द्यते	... १६५
राय-राज	१३, ९३, १२२	वराव-वराकः	... ४३
रायविण्णे-राजविण्णे	१३४	वराण-वराणाम्	... १५८
राया-राजा	१७८ टि.	वरिसाण-वर्षाणाम्	... १३
रावणू-रावणः	... ४३	वल्लो-वल्ल	१७८ टि.
रिद्धि-प्रद्धिः	... १५१	वलही-वलभी	... १७८
रुद्धाइन-रुद्रादित्यः	... ३५	वल्लिबलि-पुनः	१०४-४
रेहइ-राजते	१७ टि. ३	वसओ-वशात	... १५८
रुव-रुद्धुम्	... ९३	वाडी-वाटी	... ७५
रुक्खव-रुक्खः	... २८	वाटी-वृश्चितः	१०४-५
रुगं-रुग्मम्	... ७३	वाणिया-वणिजा	१०४-२
रुग्गु-रुग्मः	... ५०	वास-वर्ष.	... १३
रुक्क-रुक्का	... ३७	वासाई-वर्षाणि	... १७८
रुक्खि-रुक्खीः	... १५१	वि-अपि	१७ टि. ७, ९, ३५.
रुक्खिदि-रुक्ख्याः	... ७१	विउपी-विदुपी	... ४२
रुग्गइ-रुग्गते	... २८	विउल-विपुल.	... १६५
रुल्लियं-रुल्लितम्.	१७ टि. ५	विककम-विक्रम.	१५, १७८
रुद्धो-रुग्मः	... १८३	विग्गहो-विग्रहः	... ४३
रुद्ध-रुद्धा	... ७३	विधन-विघ्न.	... ३६
रुय-रुक्क	... ७३	विज्जपुणं-विद्यापुत्रम्	४२
रुद्धमइ-रुग्ममतिः	... ६४		

पृष्ठ.	पृष्ठ.
विच्छन्न-विच्छन्न. १७टि. ७, १७टि. १०	सउ-सर्व. ३४, १०४-१
विणु-विना १०४-४	सक्कर-शर्करा ... ३४
विदल-विदलम् ... ५७	सगाठिय-स्वर्गारिधत् ... ३५
विहल-विस्मयः ... १८३	सग्गि-स्वर्गे १० टि.
वियंभी-विजृम्भिणी ... ४३	सठाणं-स्वस्थानम् १७८ टि.
नियानंवि-विज्ञानन्तः १६५	सत्ति-सत्ते ... १३२
विहहाको-विहहात् १७ टि. ४	सन्धाणं-संधानं ... ४३
विलुह-विलुहति ... ४३	सग्गेण-सैन्येन ... १७८
विण्टं-वृन्तं ... ७५	समुप्पजो-समुत्पन्नः ... १७८
विणासं-विनासः १७टि. ६	समुब्भदो-समुद्भट. ... ७५
विसाल-विपादं ... ३७	सय-शत. ... ३४
विसारवां-विस्मारितम् १०४-५	सयग्गि-शतमपि ... ४४
विदि-विधि ... १५८	सयम्मि-शतं ... १२
विहिण-विधिना ... ४४	सयल-सकल. ... १७टि. ८
वीससइ-विशसिति ... ३५	सयाइ-शतानि ... १७८
वीठइ-वीठस्म ... १५८	सराणो ... १७टि. ७
वीसरइ-विस्मयते १०४-५	सरइ-सरति ... ७३
वुण्णति वृण्यन्ते ... ५६	सरसति-सरस्वत्याः ... ७१
वेठइ-सहते ... ३६	सरिस-सहस. १७टि. ६
वैसानरि-वैधानरे १०४-१	सरीरु-शरीरे ... ४३
संजयेण-संयतेन ... ९२	सकण-श्रवण ... १८३
संदेसडओ-संदेशकः ... १२	सव्व-सर्वं ... ५३
संपजइ-संपद्यते ... ३६	सव्वत्थ-सर्वत्र ... ५७
सइ-शतानि ... ३५	ससिय-स्वसित. ... ५७
सइ-सत्यः १०४-१	सहइ-सहते ... १५८
सइरु-सत्यः १०४-१	सइस्से-सहसे ... १३
	सहि-सति ४३, १४६

पृष्ठ.	पृष्ठ.
सद्विजस्त-सद्वितस्त .. १०९	सेष्टि-श्रेष्ठिः १०४-२
सामि-स्वामी १५२, १८३	सेल-शैलः ... २०२
सायर-सागर. ... ३७	सो-सः ३७, ९२, १५८
सारित्थो-सदृशः ... १३	सोनासमा-सुर्वणसमाः १०५-५
सलाहम्-शास्त्रिवाहन १७-२,	सोहगोव-सोमाग्यतः १४६
१८टि. १०	हरसइ-हरीतकी ... १४६
सासण-सासनम् ... ५७	हरिसट्टी-हर्षार्थि ... १५
साहा-शाखा ... ७९	हाथ-हस्त. ... ७९
साहुणो साधनः ... ५६	हाथि-हस्तै ... १३२
सिद्धइ-सिध्यति ... १०९	हारिणो-हारितः ... १५
सिद्धिल-सिमिलम् ... ७९	हालेइ-जङ्घालति ... ९३
सिरि-श्रीः ५०, १५८	हिद्रा-जघः ... १५१
सिद्ध-सिद्धरम् १०४-३	हिहइ-हिण्डति ... ३५
सिद्धरे-सिद्धरे ... २०३	हु-मपि १०टि. ४५
सीज्जे-सिधते ... ३५	हुज्ज-भवेत् १७टि. ९
सीहो-सिहो ... १५८	हुवं-भूताः ... १०९
सुक्कस्त-सुक्कस्य १७टि. ९	हुववि-भूतोऽपि ... १०९
सुक्के-सुक्के १७टि. ७	हुयठ-भवेयम् भूतः ... ३५
सुक्काई-सौल्यानि १७टि. ४	हुया-भूता ... १०९
सुगिणइ-भूयते ... ७३	हुयावि-भूयावि ... १०९
सुत्तीप-सुध्या ... १६५	हेठि-जघः १०४-२
सुंदराई-सुन्दराणि १७टि. ४	होइ-भवेत् ... ३६
सुपण-सुपणम् ... ७९	होइ-भवति ... १५८
सुयाण-सुतानाम् ... ४४	होईअं-भवेयम् ... १३२
सुरय-सुरत. १७टि. ३	होचत-भवितव्यम् ... १५८
सुसमत्था-सुसमर्थाः ... ४५	होमीइ-जुहमः १०४-१
सुद्ध-सुद्धम् ... १५२	होसे-गविप्यति ३१ टि.
	होदी-गविप्यति ... १३

पृष्ठ.		पृष्ठ.
सङ्गयन्त	१०५।१५२।१६४	कद्रमदाफल ... १८
सं. क्षामाम	... ११६	कन्थादि ... २६
उत्तराध्ययनमूत्र	... १०७	कन्यादुर्ग ... २४
उदयन (उदा)	९०।१२५।	कन्यकुञ्ज १८।२०।४७।२०२
	१२७।१२८।१३२	कपर्दिमन्त्री १४१।१४४।१४६
	१३४।१३५।१३६	१४७।१५७।१५८
	१४०।१४१।१५९	कपर्दिपक्ष ... २०४
उदयचन्द	... १४७	कपिलकोट ... २८
उदयनचैत्य	... १४४	करम्मविहार ... १४८
,, बिहार	... ९१	दि. कर्करा ... २२
उदयप्रभदेव	... ११२	कर्ण ८६।८७।८८।८९
उदयमती	८६।८७।८९	कर्ण-हाडलदेशीय ७७।७८
उपसर्गहरस्तौत्र	... १९६	७९।८०।१४६
उपासकदशा	... १६२	कर्णमैरुप्रासाद ८९।११४
उमापतिधर	१८६।१८५।१८६	कर्णसागर ... ८८
सर्वशी	... १४६	कर्णाट. ४७।८७।१०६
कपभः	... १००	१२०।१५५
,, देवप्रासाद	... ९९	कर्णावती ८८।९०।९१
कपभाष्याशिक्षा	... ६०	१०६।१३५
एकपत्र	... २०९	कर्णेश्वर ... ८८
कङ्करील	... २७	दि. कर्पूरकविः ... ८०
कन्ड(प)देश	२८।१५५।दि	कलविनि ... १३०
कण्ठाभरण	... ९८	कलहयस्थानन १२८।१२९
दि. कण्ठेश्वरी	... २२	कलिङ्गा ... ४८
दि. कथाकोष	... १८०	कल्याणकटके ... १८
दि. कदारुनाकर	... ४१	काकरमाम ... १९
दि. कथासिद्धान्त	... १७६	काकल ... १११
		काकु ... १७६

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
रोडमहास्थान	... १७४	चाण्डदेव	१३५, १३६
गङ्गा	१२०।१६५।१८६	चाभिग	१३५, १३६
गाडरारपट्ट	... १५९	चाविणेखर	२९८।४
गाथाकोश	... १७	चाणाक्य	... ६७
टि. गागिळ	... १०७	चान्द्र	... ९८
शुणचन्द्र	... १	चापोल्फटवंश	... १८, २९
गूर्जरधरिणी-देश	१८	चामुण्डा	... १३५
२१।२४।३१४७।५०।८५।९९		चामुण्डराज	२९८।, ३०, १६०
१०६।११७।११९।१५९		चान्निप्रमुन्दरगणि टि.	८८, १४२
गोदावरी	१४८। ३३		१४५, १५६
गोनश	... १३५	चाहळ	९१, १२८। १५३,
गोवर्धनराजा	१८१।१८२		१५४
टि. गोवर्धनसप्तशती	... ६१	चित्रकूट	... १२९
गोविन्दाचार्य	... ४४	चिन्तामणिगणेश	७९, १९८
गौडदेश	५०।१८४	चेदिः	... ४७
गौरी	... २०३	चौल-(ह)देश	४७, १८१
चवलावेवी	... १२४	चौलुक्कयवंश-चालुक्य	३८।९७
चवलिङ्गनामा	... १२८		११९
चण्डीशतक	... ६९	जगज्जपजस्तिन्द	२९८। ४, ३०
टि. चतुर्विंशतिमन्थ	११३, १५३	जगदेव	१८८, १८९, १९०, १९३
चन्दनामदेव	२९८। ४	जगन्-जाम्ब	... १९, २०, १०९
चन्दनाचार्य	... ७६	जम्बुद्वीप	... १०७
चन्द्र (नगर)	३४ टि. १	जम्बुद्वीपराज	८७, १२०
चन्द्र (राजा)	३४ टि. १	जयचन्द्र	१२०।१८६।१८८
चन्द्रपञ्च	१, १६४, १७८	जयन्तदेवी	१६१, १७०
चन्द्रलेखा	... १९७	जयदेव पं०	... १६७
चन्द्रावती	... १६५	जयन्तीदेवी	... ८८

	प्र०.		प्र०.
जयमङ्गलसूत्रि	१०२टि.	त्रिमुक्तापाल	... १२४
जयसिंहदेव	८८, ११६, १२३	त्रिमुक्तापालविहार	... १४२
आवालिपुर	... १६५	त्रिपुरुषधर्मस्थान.	२६, २७, १३२
जिनदत्तसूरियार्यटीयः...	१६४	त्रिपुरुषप्रासाद	... २६
जिनप्रभसूरि कृतवीर्यकल्प-	टि.	त्रिपट्टिशलाकापुरुषचरित.	१४०
	१४४, १७८		
जीमूतबाह्नः	... १६७	त्रैलोक्यपाद	... २०२
जेसलु	१०४, १२२	याहद	... १११
जैत्रसिंह	... १७२	दक्षिणापथ	... ५०
जैनव्याकरण	... ९६	दण्डक	... २३
जैनत्रय्याकरण टि.	... ९६	दधीचि	१६७, १८९
ज्ञानसागर	... १६	दशरथ	... ३६
ज्ञानाज्ञावीथ	... ३१६	दशवैकालिक	... ५६
ज्ञोलिकाविहारे	... १५२	दससिरु	... ३७
डामर	४६, ४७, टि. ४८, ५१	दान्त	... ७
	५२, ७९, ८०	दीप	टि. १५५
डाहलदेशीय	७६, ७७, १०३,	दुर्लभराज	२९, टि. ४, ३०
	१५१	दुर्लभसरा	२९ टि. ४, ३०
दङ्गशाला	... १७९	देमतीराक्षी	... ७६
दण्डामिधान	... १९६	देवचन्द्र	९६ टि. ११५
दिलफमञ्जरी	... ६४	देवराज	... १६०
दिल्लदेश	२५, ३३, ३४ टि. १	देवल (राजा)	३४ टि. १
	४८	द्वयाश्रय	... ९८
दुङ्गनामा	१९१, १९२	देवसूत्रि	१०६, १०७, १०८
तेजःपाल	१६०, १६१, १६२		१०९, ११०, ११२
	१६९, १७०, १७१, १७२	देवाचार्य	११०, १११
देहप (देहिय)	२५, ३३, ४८	देवारित्त	... १४४

पृष्ठ.	पृष्ठ.
द्वारवती ... १९७	नागार्जुन २९, १९६
घनदः २०३, २०४	१९७, १९८
भनपति ... १९७	नाचिराज ८० टि.
घनपाल ५५, ५६, ५७, ५८, ५९	नाभाग ... १४७
६०, ६१, ६२, ६५, ६६	नाभि ... १००
धनैश्वर ... १९८	नीलकण्ठेश्वर ... ८०
धरणिग ... १७९	नेमीश्वर ... १०९
धरणेश्वर ... १९८	पञ्चाक्षर(स)राम १८, २०
धर्मदेव ... १	पञ्चाक्षरैत्य ... २०
धामणवलिया ... २०२	पद्याकर ९६ टि.
धारा २९ टि. ४९, ५०, ५४	पद्यावती १८७, १८८
७५, ८०, ९४, १९९	पम्पा ... १०१ टि.
धुन्धुफनगर १३५, १५२	परमर्षी १५९, १८८, १९०
मगपुराणे ... १००	१९१, १९३
नडोलामाम ९६ टि.	परमारवंश २७, ३०
नन्द १७४, १९४	परशर ... १३३
नन्दिवर्धन ... १८३	पत्नीराम ... १७६
नन्दीश्वरकर्मस्थाय ... १६३	पाटलीपुत्रनगर १५४, १९४
नन्दीश्वरावतार ... १६३	पाणिनि ९८, १९८
नयचक्रग्रन्थ ... १७५	पाताक ... १७६
नर्मदा ... १४२	पादलिप्तपुर १६३, १९६
नवपनामिध ... १०४	पादलिप्ताचार्य ... १९६
नवाङ्गशक्ति ... १९८	पार्थनाथ १४२, १९६
नव्यभोजस्वामिप्रासाद ५३	पालिताणके ... १६४
नटुग ... १४०	पाहिणिनाम्नी १३१, १३५
नाइकिदेवी ... १५९	पीपलुडामाम ... २०
नागहृद ३१ टि. ५	पुण्यसार १८२, १८३
	पृथ्वीराज १९१, १९२, १९३
	टि. प्रतिष्ठानपुर ... २, १६

पृष्ठ.	पृष्ठ.
प्रशुभाचार्य ... १११	प्रद्योतासाद ... ९९
प्रबन्धचिन्तामणि ... १	मन्तामरस्तोत्र ... ७०
टि. प्रभावकचरित ११, १८, ५९	मनुमात्र ... २, ३
६१, १०५, ११२, १३२	महारिकाभिरुजाणी ... ८६
१३३, १३८, १४०	महारिकाधीयोगिश्वरी २२
१४४, १४३, १७६	मद्रवाहु १९४, १९५
प्रभासक्षेत्र ... १४६	मरुत १००, १४०, १४२
प्रवर नगर ... २	मरुतक्षेत्र ... १००
टि. प्रमोत्तररत्नमालिका १६३, १८४	मर्त्यहरि ... १९९
टि. प्राकृत प्रकाश ... ७१	मर्त्यहरिकृत नीतिशतक टि. १२२
प्रियङ्गुमञ्जरी ... ५	१३२, १३३
फुलडाभिधान ... २७	भागवतपुराण टि. १००
घण्टादेवीवा पण्डितादेवी १२४ टि	भारत ... १
घन्नेरानगर ... १५४	टि. भोजप्रबन्ध बङ्गालक-
घण्टमट्टिसूरि ... २०३	विकृत ११, ३८, ४०
घर्षर ... ११९	४१, ४३, ४४, ४६
घण्टातफमण्डप ... २०३	५४, ५५, ६१, ६३, ६४,
घडि १६७, १८९	६५, ६६, ६८, ८०, ८१
दाचल्यभाम ... १६२	भिलमाल ... ५५
माणकवि ६८, ६९	भीम २९ टि. ४, ३०
धारप २४, २५	३८, ४४, ४६, ४८, ५०
मालचन्द्र ... १६८	५१, ५२, ७०, ७३, ७८
मालमूलराज ... १५९	७९, ८०, ८६, १२४
माहुलोड ८७, ९२, ९३	टि. भीमहीयाक ... ४७
मीज ... २३	भीमदेव (द्वितीय) १५९, १६०
मुहस्पतिगण्ड. १३८, १४९	भीमेश्वरदेव ... ८६
मोक्षमत ... ११२	भूपलनाली ... १९६

विशेषनामामनुक्रमः ।

२७

पृष्ठ.

१७५

भूयगडदेव	२२, २३
भूयराज	... १८
भूयगडेश्वर	... २२
मृगपुर	१४२, १६६
भैरवः	... २०२
भैरवानन्दयोगी	... ९
भोगपुर	... ४८
भोज	३२, ३७, ३८, ४३ ४६, ४७, ४८, ४९ ५०, ५१, ५२, ५४ ५५, ५६, ५७, ५७ ६८, ७१, ७३, ७६ ७७, ७८, ७९, ८० ८१, ८३, ८४, १९९, २०० ... १६८ ... २६ ... १८२ ... ८९, ९० ... १६० ... १९३ ... १९३ ... ८७, ८८, ९२ ... १०८, १२०, १२१ ... ६८, ६९ ... १०० ... ९०, १७६ ... ९१
मल्लतीर्थ	...
मण्डलीनगर	...
मतिसागर	...
मदनपाल	...
मदनराज्ञी	...
मदनरेखा	...
मयणलदेवी	...
मयूरकवि	...
मरुदेवी	...
मरुमण्डल	...
मल्लधारिदेमसूरि	...

मल्लनामा	१३०, १३१
मल्लिकार्जुन	... २०
महणिका	९८, ९९
महाकालदेव	... १९३
महानन्द	६५, ७२ टि., ८६ टि.
महाभारत	... ११६
महाराष्ट्रदेश	११९, १७९
महालक्ष्मी	... ५६
महावीर	... ७६
महीनदी	११६, ११७
माकन	... ११७
माकनस्यपण्डित	५२, ५३, ५४, ५५
मापपण्डित	... १०७
मापिस्यपण्डित	... ७०
मानतुङ्गाचार्य	... १०१
मानस	... ३३
मान्धाता	टि. १५५
मारव	१८, ९४, ९८, ९९, ११५, ११६ ११९, १२३, १२४ १२६, १३२, १५९ ३०, ३२, ३७ ५०, २३, ७८, १२१
मालव-मालवक	...
मालदेव	... १६३
माक्षेच	... २८

	पृष्ठ		पृष्ठ.
बालाकदेश	... ११५	वीरमती	... १९
वासुकि	... ११६	वीसलदेव	... १७१
वाहल ९१, १०७ टि १२७, १२८		वृद्धवादिसूरी	१० टि.
विक्रमराय	१३, १५, १२६	वृद्धादिक	... २००
विक्रम	२, ३, ४, ५, ७, ८, ९, ११, १४, १५, १६, ३७ टि	वैराग्यशतक	... १९९
विक्रमार्क	२, १६, ४१ १३४, १७३ १७४, १९९	शकटालम्बत्री	... १९५
विप्रहराज	.. १४७	शकुनिकाविहार	१४१, १४२, १४४, १६३
विक्रमचरित	टि ८५	शक्रावतार	... ६४
विचारचतुर्मुख	... १४५	शङ्खमामा	१६६, २०३
विजया	६७, ६८	शङ्खपुर	... २०३
विजयसेनसूरी	१६२, १७१	शवानम्बपुर	... १९३
विद्याधर	१८६, १८७	सनुजय ९१, १००, १०५, १४१ १४२, १५२, १६६ १६८, १७१, १७५	
विद्यापति	... ७७	शाकभरी	... २४
विशाला	... ५५	शाकटायन	९८, १११
विनता	.. ६४	शार्ङ्गभरपद्धति	११, १९, ४१ ४६, ५१, ५४, ६८, ७७, ८५, ८६, १४४
विभीषण	... ११८	शातवाहन	१६, १९६
विमलगिरि	१४०, १७५	शान्तिसूरी	... १०७
विमलसहिष्णु	.. १६५	शान्तिनाथ चरित्र	११२ टि
विरहकवृक्ष	... १३०	शालिवाहन	१६, १७
विश्वल	... १४७	शिमा	... १७३
विश्वामित्र	.. १३३	शिवि	... १६७
विश्वेश्वरकवि	... १४५	शिलादित्य	१७४, १७५, १७७ १७८
वीतरागस्तुति	... १४०		
वीरधवल	१६०, १६१, १६३ १६९, १७०, १७१, १७२		

	पृष्ठ.
शिवपूजन	... १७८
शिवपुराण	२६, १३८
शिशुपालवधः	... ५४
शीतलामिथाना	६६, ६८
शीतलगुणसूरी	१८, २०
शुभकेशी	... ८७
शैवेय	... १६४
शोभन	५५, ५६, ५७, ६६, १६६, १७०
श्रीगुणचन्द्र	... १
श्रीदेवी	... १९
श्रीनगरमहास्थान	... ९९
श्रीपूजन	२६, २९, ४, ३० ५०, ८६, ८९, ९५, १०१ १०५, १०६, ११२, ११७ १३४, १३५, १३७, १३८ १४२, १४५, १४८, १५४ १६०, १६१, १६४
श्रीपालकवि	... १०१
श्रीपुष्कराज	१८०, १८१
श्रीमाता	१८०, १८१
श्रीमालनगर	५२, ५५
श्रीमालपुर	... १७८
श्रीमालभूपाल	१८२, १९०
श्रीमालवन्द्य	... ९०
श्रीदर्पनामा	३०, ४४
संमहगाथाकोश	... १७
शरद	१६६, १६७

	पृष्ठ.
सज्जनदण्डाधिप	... १०५
सत्यपुरावतार	... १६३
सदुक्तिकर्णामृत	टि. ११, ६५
सपादलक्ष	१२३, १९१, १९२
सपादलक्षशिक्षिपति	२४, २५, २६, १०३, १२८, १२९
सपादलक्षदेश	१४८, १५३
सपादलक्षीयराज	... १४७
समुद्रविजय	... १९६
सरस्वतीसरित्	२६, २७, १४६
सर्गदेव	... ५५
सहस्रलिङ्गधर्मस्थाय	... ९९
सहस्रलिङ्गसरः	८६, ९४, ९८ ९९, १०१, १२०
सागर	... २०
साङ्गण	... १६०
साववाहन	१७, १९७
सान्त्वयन्त्री	९०, ९१, ९२ ९४, १२१, १२२
सान्त्वयसहिष्णु	... ९१
साधनमती	... ११५
सामल	९४, १२८
सामन्वयसिद्ध	... २३
सालिगवसहिष्णुशास्त्राद	१४५
साहसाद्	५, २९
साहित्यदर्पण	... टि. ४२
सिद्धिदन्वमत	... ३०

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
सिद्धपुर	११५	सुभाषितावलि	टि. ११, ३९, ४०, ४४, ४६, ५४, ६१, ६९ ६८, ७२, ८५, ११२
सिद्धचक्रवर्ती	... १८८	सुभाषितार्णव	टि. ४२, ९२, १३७
सिद्धनृप	... १४९	सुराण	... १६८
सिद्धपुर	... ९८	सुप्रतप्रासाद	१४३, १४४
सिद्धराज	८८, ९२, ९३, ९४, ९५, ९६, ९७, ९८ ९९, १०३, १०४ १०५, १०६, १०९, ११०, ११३, ११४, ११६, ११८, ११९, १२१, १२३, १२४ १२६, १२८, १५०	सुप्रतस्वामी	१४३, १४४
सिद्धसेनाचार्य	... १०, ११	सूर्यशतक	... ६९
सिद्धहेमामिमान	... ९७	सूदननाम्नी	... १८६ १८७, १८८
सिद्धहेमप्रशस्ति	टि. ९९, १२२	सेहीतटिनी	... १९७
सिद्धिभर्ता	... १०१	सैन्धवीदेवी	... १४३
सिन्धुदेश	... ५०	सैन्धव	... १९९
सिन्धुल-सिन्धुराज	३१ टि.	सोमनाथ	२३, ९२, १३६
सिप्रासरित्	... १९८	सोमेश्वर.	२६, २८, ८७, ९२, ९३, ९४, १०५, ११६, १३४, १३७, १३८, १३९, १६४, १७६, २०३
विहोसनंदोत्रिशिका	टि. ११	सोमेश्वरकवि	१६७, १७१
सीन्धल	३१, ३२	सोमेश्वरप्रधान	... १९२
सीलनामिधान	... ११९	सोमेश्वरपत्तन	२१, १२६, १४९
सीलनामा कौतुकी	... १५७	सोलाकनामा	९१, १२९, १३०, १५४
सुंबर	... १४०	सोहडनामा	... १५९
सुधर्मा	... ११८	सौराष्ट्र-सराष्ट्र-देश	१०९, १४०, १५०, १५१, १५५
सुभगा	... १७४	स्तम्भनक	१९७, १९८
		स्तम्भवीर्य	... १२५, १६६

	पृष्ठ.		पृष्ठ.
क्षुभनाटक टि.	... ६३		१०८, १०९, ११०,
हम्मीर	... १४६		११३, ११४, १०५,
हरिपाल	... १२४		१३०, १३१, १३३,
हरिभद्र	... १६१		१३४, १३६, १३७,
हितोपदेश	टि ७२, ८६		१३८, १३९, १४३,
	१४४, १६९		१४५, १५१, १५२,
हेमधण्ड	... १५६		१५३, १५८, १६४
हेमचन्द्र, हेमसूरि, हेमाचार्य ११,		हेमटसेवक	... १५०
९५, ९६, ९७, ९८, १०२		हेमनिष्पत्तिविद्या	... १५३
१०३, १०६, १०७			

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સંભાની

૧-૨ રાસમાળા (સચિત્ર) તૃતીય આવૃત્તિ, ભાગ ૧ લો, તથા બીજો; રચનાર રવ. શ્રી. એલેક્ઝાન્ડર કિનોઃ કાર્પસ માધ્યમ-તરકાર દિ. બ. રશ્ચોલોઝાઈ વિદ્યારમ દવે ફરેક્ટું મૂલ્ય રૂ. ૫-૮-૦.

૪ માર્કસ ઓરેલીઅસ એન્ટોનીનસના સુવિચારો—બ્રાહ્મણ-તરકાર, ઈન્ડિયનરેષ રવ સર કેચરીસિદ્ધાન્ત, રા રા નર્મદાસ પુ સંવર્ણી સંગ્રહમાં સંસ્કૃત સુભાષિત અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં વચનો સાથે. મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૫-૬ શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સંભાનાં હસ્તલિખિત પુસ્તકોની સવિસ્તાર નામાવલિ. ભાગ ૧ લો, તથા ભાગ ૨ લો; તૈયાર કરનાર રા. રા. અંબાલાલ છુ. બાની, બી. એ, ફરેક્ટું મૂલ્ય રૂ. ૨-૦-૦.

૭ ગુજરાતનાં ઐતિહાસિક સાધનો ભાગ ૧-૨ (સાથે ભેગા) તૈયાર કરનાર રા રા નર્મદાસેકર ષટ્ઠભાઈ દ્વિવેદી; મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

૮ રસકલ્પલેખ : બાગઓએ માવાનાં ઔષ્ણવનનાં ગીતો સંપાદન રા. રા. છગનલાલ વિ. રાવળ, રા. ૦-૧૦-૦.

૯ પ્રબોધપ્રવીણી (કવિશ્રી માંડણજી) અને રાવજીભંદારદેવીસંવાદ (કવિ શ્રીવરકૃત) ટીકાસાથે સંપાદક રવ રા. મણિલાલ બ. બાસ, મૂલ્ય રૂ. ૦-૧૨-૦.

૧૦ પ્રાચીન કાવ્યપિત્રો ભાગ ૧ લો—પ્રાચીન આખ્યાનો અને પદ્ય સંપાદક રા. રા. છગનલાલ વિ. રાવળ, મૂલ્ય રૂ. ૧-૦-૦.

૧૧ આદુનવર-પારસી ધર્મ તરતું પૈથિક દ્રષ્ટિએ અવલોકન રા રા માનદાસ પીતાબરદાસ મહેતા. રૂ. ૦-૮-૦.

૧૨ સત્યવિશ્વવિપ્રવચ્ચઃ—વરિચિએ સમજૂત. ગ્રો. હારાસાલેન. મૂલ્ય રૂ. ૨-૮-૦.

૧૩ પ્રવચ્ચચિન્તામણિ—શાસ્ત્રી હર્મોરજીવેળ સંગોષિત. મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

૧૪ શાકતસંપ્રદાય—સિદ્ધાન્તો પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપ અસર. કાદિ અને હાદિ મતનાં બે ગ્રીયકો સાથે. લે. દિ. બ. નર્મદાસેકર, મહેતા બી. એ મૂલ્ય રૂ. ૧-૮-૦.

મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કું.

પુસ્તકોર્ડર્સ એન્ડ પબ્લીશર્સ, પ્રીન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૨